

ISSN: 2310-9734

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ФІНАНСИ, ОБЛІК І АУДИТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2014, випуск 2 (24)

Заснований 2003 р.

Виходить двічі на рік

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

KHEU
КИЇВ 2014

Фінанси, облік і аудит / Finance, accounting and audit / Finansi, oblik i audit

Збірник наукових праць.
Засновано у 2003 році.
Періодичність: 2 рази на рік.
Мова видання: українська.

Засновник і видавець:
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Зареєстровано в Державному комітеті
інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.
Свідцтво про державну реєстрацію KB №7219 від 17.04.2003 р.

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України,
у яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата наук з економіки (постанова президії ВАК України
від 10 лютого 2010 р №1-05/1)

Зареєстровано в міжнародній наукометричній базі
Ulrich's Periodicals Directory (Ulrichsweb)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою КНЕУ. Протокол №12 від 26 червня 2014 р.

Повне або часткове відтворення в пресі або розповсюдження іншими способами матеріалів збірника без згоди видавця заборонено. Передрук і переклади дозволяються лише за згодою редакції. У разі передруку посилання на «Фінанси, облік і аудит» обов'язкове. Автори дали дозвіл на публікацію анотацій та/або повних текстів статей у наукометричних базах даних та в мережі Інтернет на умовах, визначених редакцією, та з метою використання результатів у навчанні та наукових дослідженнях.

Всі статті обов'язково проходять зовнішнє рецензування та рецензування членами редакційної колегії збірника. Порядок передачі статей до друку визначено на інтернет-сторінці видання. Редакція може не поділяти точки зору авторів статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція не несе відповідальності за шкоду, що може бути завдана в результаті використання, невикористання або неналежного використання інформації, що міститься у даному виданні.

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор:

Мороз Анатолій Миколайович, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри банківської справи КНЕУ (Україна): kbs@kneu.edu.ua

Заступник головного редактора:

Кіндрацька Любомира Максимівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу КНЕУ (Україна): kokbu@kneu.edu.ua

Відповідальний секретар:

Нікітін Андрій Валерійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності КНЕУ (Україна): avnikitin@ukr.net

Члени редакційної колегії:

Алексєенко Максим Дмитрович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): invest038@ukr.net

Білик Марія Дмитрівна, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): bilyk_kneu@i.ua

Гаманкова Ольга Олексіївна, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): gamankova@ukr.net

Дяба Михайло Іванович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): dyba_m@ukr.net

Добровський Василь Миколайович, канд. екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): djvasyl@ukr.net

Єфіменко Василь Іванович, канд. екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): account@kneu.kiev.ua

Небильцова Оксана Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, КНЕУ (Україна): onebyltsova@hotmail.com

Опарін Валерій Михайлович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): oparin_kneu@ukr.net

Осадець Семен Степанович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): s_osadets@ukr.net

Петрик Олена Анатоліївна, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): auditlena@ukr.net

Поддєрьогін Анатолій Микитович, канд. екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): podder_kneu@mail.ru

Поплюко Андрій Миколайович, канд. екон. наук, доцент, КНЕУ (Україна): andpro@mail.ru

Примостка Людмила Олександрівна, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): prim@kneu.kiev.ua

Савлук Михайло Іванович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): sergey.savluk@pib.ua

Свірко Світлана Володимирівна, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): svs3@ukr.net

Федосов Віктор Михайлович, д-р екон. наук, професор, КНЕУ (Україна): fed_vm@ukr.net

Хлівний Володимир Кирилович, канд. екон. наук, професор, КНЕУ (Україна):
kneu_fef@ukr.net

Камордджанова Наталія Олександрівна, д-р екон. наук, професор, Санкт-Петербурзький державний економічний університет (Росія) —
kamordzhanova@mail.ru

Соколов Борис Іванович, д-р екон. наук, професор, Санкт-Петербурзький державний університет (Росія) — bisokolov@yandex.ru

Адреса редакційної колегії:

03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,

тел. +38–(044)–456–98–15

e-mail: faa@kneu.edu.ua

сайт: <http://faa.kneu.edu.ua/>

Редактор англomовних текстів:

Сабат Олег Михайлович (викладач кафедри іноземних мов факультету міжнародної економіки і менеджменту КНЕУ)

Художник обкладинки *Т. Зябліцева*

Коректор *Л. Гримальська*

Верстка *М. Матвійчук*

Підп. до друку 01.09.14. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.

Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 15,00.

Обл.-вид. арк. 18,52. Наклад 100 пр. Зам. 14-4931

Державний вищий навчальний заклад

«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Тел./факс: (044) 537-61-41; тел.: (044) 537-61-44

E-mail: publish@kneu.kiev.ua

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Баранов А.Л.</i> Тарифна політика в системі управління вартістю страхової компанії	9
<i>Гладченко Л.П.</i> Державні фінанси в умовах інституційних трансформацій суспільства	20
<i>Дегтярьова Н.В., Ройко І. М.</i> Інноваційні біржові продукти залучення капіталу	34
<i>Кондратюк С.Я.</i> Раціоналізація видатків державного і місцевих бюджетів в Україні	51
<i>Лупенко Ю.О., Феценко В.В.</i> Ринок капіталу для фінансування малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки	65
<i>Пислиця А.В.</i> Теоретичні засади адміністрування акцизів	79
<i>Поліщук Є.А.</i> Характеристика інвестиційної діяльності небанківських фінансових установ	95
<i>Примостка Л.О.</i> Державний капітал у банківській системі України	107
<i>Радзівська В.М.</i> Інфраструктурне забезпечення функціонування ринку цінних паперів з урахуванням складності системи	120
<i>Самородов Б.В., Гойхман М.І.</i> Ідентифікація проблемних ситуацій банківської системи на основі діагностування основних показників її діяльності	131
<i>Суторміна А.М.</i> Еволюція системи валютного регулювання та контролю в Україні	147

Розділ ІІ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>Безверхий К.В.</i> Екологічний податок з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив	161
<i>Бочуля Т.В.</i> Філософський підхід у бухгалтерському обліку в системі інформаційного забезпечення бізнесу	175
<i>Кошинець М.І.</i> Порядок складання і подання розрахунків до бюджетних запитів і затвердження бюджету у судовій владі	190

<i>Леявська Л.</i> Облік витрат та управління в організаціях водного господарства.	203
<i>Осмятченко В.О.</i> Моделювання затрат в умовах сталого розвитку торговельних підприємств.	212
<i>Парасій-Вергуненко І.М.</i> Аналіз стійкого розвитку економічних систем: теоретико-методологічні аспекти.	224
<i>Свірко С.В.</i> Організація управлінського обліку в бюджетних установах: етап постановки та його складові.	235
<i>Суков Г.С.</i> Організація управлінського обліку на великих промислових підприємствах: первинні позиції.	251
<i>Щербакова Н.А., Кротова О.Г.</i> Роль аудиту у підвищенні ефективності податкового адміністрування в Україні.	266

CONTENTS

Part I. MONEY, FINANCES AND CREDIT

<i>Baranov A.</i> Tariff policy in the system of insurance company value management.	9
<i>Gladchenko L.</i> Public finance in terms of society institutional transformations	20
<i>Degtyaryova N., Roiko I.</i> The stock market capital raising innovative products	34
<i>Kondratiuk S.</i> Rationalization of state and local budget expenditures in Ukraine	51
<i>Lupenko Y., Feshchenko V.</i> Capital market for small and medium enterprise financing in the agricultural sector.	65
<i>Pyslytsya A.</i> Theoretical basis of excise administration.	79
<i>Polishchuk Y.</i> Characteristic of non-bank financial institution investment activity	95
<i>Prymostka L.</i> State capital in the banking system of Ukraine	107
<i>Radziievska V.</i> Infrastructure Maintenance of the Securities Market Performance in terms of the system complexity	120
<i>Samorodov B., Goykhman M.</i> Identification of problem situations in the banking system on the basis of diagnostics of the main indicators of its activity.	131
<i>Sutormina A.</i> Evolution of the currency regulation system and its control in Ukraine.	147

Part II. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

<i>Bezverkhyi K.</i> Ecological tax on stockbreeding by-products of agricultural enterprises in the form of fertilizers.	161
<i>Bochulia Tetiana</i> Philosophical approach in accounting in the system of informational business support	175
<i>Koshchynets M.</i> The procedure of drafting and submitting payments to budget requests and approving the budget in the judiciary	190

<i>Leliavska L.</i> Cost accounting and management in water management organizations	203
<i>Osmyatchenko V.</i> Modeling expenses in the terms of trade enterprise steady development	212
<i>Parasiy-Vergunenko I.</i> Theoretical and methodological aspects of analysis of economic system sustainable development	224
<i>Svirko S.</i> The stage of management accounting organization establishment in budgetary institutions and its components.	235
<i>Sukov G.</i> Primary positions of management accounting organization at large industrial enterprises	251
<i>Shcherbakova N., Krotova O.</i> The role of auditing in tax administration efficiency improvement in Ukraine	266

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368.03:657.631.6

Баранов Андрій Леонідович,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри страхування,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: andrey.baranov@mail.ru

ТАРИФНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті поглиблено теоретичні засади щодо сутності тарифної політики та розкрито основні принципи її здійснення. Така політика повинна розглядатися разом з андерайтерською політикою, фінансовою, маркетинговою, політикою врегулювання страхових претензій тощо. Всі вони повинні бути взаємоузгодженими та представляти собою єдину цілісну політику управління компанією, спрямовану на задоволення інтересів всіх учасників страхових відносин. Автором доведено, що кожна страхова компанія повинна формувати власну політику в сфері ціноутворення для підвищення своєї вартості. Це досягається шляхом створення детальної тарифікаційної системи, яка забезпечує формування страхових резервів в розмірі, достатньому для виконання страховиком своїх зобов'язань і забезпечення фінансової надійності компанії. За допомогою такої системи страхова організація може впливати на ціну та пропозицію своїх послуг, що в свою чергу забезпечує потрібний обсяг продажів і величину прибутку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: страховий тариф, тарифна політика, тарифікаційна система, актуарні розрахунки, вартість страхової компанії.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з основних особливостей, які вирізняють страховий бізнес серед інших видів підприємницької діяльності, є плата страхової премії наперед. Страховики змушені наперед визначати ціну на страхову послугу, з нею виходити на ринок, збирати певний обсяг премій, формувати за їх рахунок страхові резерви, а після всього цього здійснювати виплати страхових відшкодувань, причому в часі ця процедура може розтягуватися на кілька років і більше. Від правильного визначення розміру ціни на страхову послугу, тобто страхового тарифу, залежить величина доходів страховика, фінансовий результат його діяльності та вартість компанії взагалі в майбутньому.

Вартість підприємства, а також її постійне підвищення, є метою власників і керівництва будь-якого підприємства. Страхові компанії не є винятком. Слід зазначити, що на українському страховому ринку ще не всі страховики розуміють необхідність постійного зростання вартості компанії.

Система управління вартістю повинна бути комплексною та включати підходи до управління різними аспектами діяльності страхової компанії. Від того, наскільки така система буде обґрунтованою та комплексною, залежить уся подальша діяльність страхових компаній. Враховуючи важливе значення ціноутворення в страхуванні, можна стверджувати про необхідність детального дослідження місця тарифної політики в цій системі управління вартістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності та принципів тарифної політики присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. До них можна віднести вітчизняних учених К.Г. Воблого, Н.М. Внукову, О.О. Гаманкову, С.С. Осадця, Р.В. Пікус, Т.В. Ротову, Н.В. Ткаченко, та зарубіжних — Д. Бланда, Т. Мака, А. Манеса, Н.М. Нікуліну, Л.О. Орланюк-Малицьку, Л.І. Рейтмана, Т.А. Федорову, Г.В. Чернову, В.В. Шахова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Більшість учених, досліджуючи проблеми тарифної політики в страховій сфері, розглядають їх поверхнево, не розкриваючи глибинний зміст і необхідність формування такої політики страховими компаніями. Деякі дослідники акцентують увагу лише на методології актуарних розрахунків і шляхах їх покращення в умовах вітчизняного страхового ринку. На нашу думку, тарифну політику потрібно розглядати з позицій системності та комплексності, тобто як складову загальної системи управління страховою компанією. У даній статті обґрунтовано і розкрито роль тарифної політики в процесі формування вартості страховика.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є поглиблення уяви щодо сутності тарифної політики, розкриття основних принципів її здійснення та обґрунтування необхідності її формування в площині управління вартістю страхової компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміючи важливість процедури визначення ціни на страхові послуги, страхо-

вики певним чином її формалізують. На нашу думку, така формалізація повинна знаходити втілення у вигляді окремої політики, яка розробляється всередині компанії і затверджується вищим керівництвом. Така політика називається тарифною і повинна включати в себе всі процедури і процеси, пов'язані з визначенням розміру страхового тарифу і подальшим застосуванням його при укладанні договорів страхування [1, с. 156].

У страховій літературі можна зустріти різні підходи до визначення сутності тарифної політики та принципів, на яких вона базується. Так, Л.І. Рейтман у підручнику «Государственное страхование в СССР» під тарифною політикою розумів цілеспрямовану діяльність страховика по встановленню, уточненню та впорядкуванню страхових тарифів в інтересах успішного і беззбиткового розвитку державного страхування [2, с. 56]. Незважаючи на те, що це визначення було дано кілька десятиріч тому, воно не втратило своєї актуальності і по сьогоднішній день. Єдиним зауваженням є те, що воно формулювалося для державного страхування, яке існувало в Радянському Союзі. Незважаючи на це, його можна використовувати і для комерційних структур. Також варто відзначити, що під тарифною політикою мається на увазі окрема діяльність компанії з розробки та застосування страхових тарифів і зазначена мета такої діяльності — успішний і беззбитковий розвиток страхування. Воно не враховує впливу тарифної політики на вартість страхової компанії, що є наслідком розгляду страхування тільки на державному рівні.

Р.В. Пікус розглядає тарифну політику як комплекс організаційних, інформаційно-аналітичних, економічних та інших заходів, спрямованих на розроблення, застосування, уточнення базових тарифних ставок, що підвищують і знижують рівень їх коефіцієнтів за видами (предметами) страхування, які забезпечують прийнятність, привабливість тарифів для страхувальників і прибутковість страхових операцій страховика [3, с. 334]. Дане визначення звужує тарифну політику лише до рівня комплексу заходів на відміну від попереднього. Також воно перевантажене багатьма технічними процедурами, які розмивають основний зміст. До переваг можна віднести те, що мета тарифної політики розглядається в розрізі основних учасників укладання договору страхування — страховика (прибутковість страхових операцій) і страхувальника (прийнятність і привабливість страхових тарифів).

Також слід розглянути визначення, яке дають Н.М. Нікуліна і С.В. Березіна. «Тарифна політика в галузі страхування — цілеспрямована діяльність страховика щодо встановлення та коригування страхових тарифів з метою забезпечення фінансової стійкості і рентабельності діяльності страховика» [4, с. 209]. Дане визначення цікаве тим, що в ньому робиться акцент лише на меті одного учасника страхових відносин — страховика. Мета відрізняється від інших визначень і зводиться до забезпечення фінансової стійкості та рентабельності діяльності страхової компанії.

Ще одне визначення дає Л.В. Временко: «Тарифна політика — цілеспрямована діяльність страховика по встановленню, диференціації та впорядкуванню страхових тарифів в інтересах ефективного розвитку страхування» [5, с. 40]. Це трактування сутності тарифної політики майже повністю дублює формулювання Л.І. Рейтмана, тільки в дещо сучасній інтерпретації.

Інші дослідники в своїх роботах приводять приблизно такі ж визначення тарифної політики, майже повністю дублюючи їх з однієї роботи в іншу. Фактично уявлення щодо тарифної політики залишилися на тому рівні, на якому вони розглядалися ще за радянських часів. Ми погоджуємося з думкою О.О. Гаманкової, що «сучасна ж вітчизняна теорія страхування являє собою своєрідний симбіоз уявлень радянської наукової думки і західних наукових концепцій переважно прикладного характеру» [6, с. 10].

Після розгляду різних підходів учених до визначення сутності тарифної політики, можна зробити такі висновки:

1. У більшості випадків сутність тарифної політики зводиться до окремої цілеспрямованої діяльності страховика в області визначення страхових тарифів. З цим можна погодитися з одним застереженням, що межі цієї діяльності потрібно розширити, включивши також безпосереднє використання тарифів при укладанні договорів страхування. У страхуванні така діяльність називається тарифікацією. Це встановлення тарифів страхової премії за різними видами страхування, яке здійснюється згідно визначених технічних прийомів, на основі тієї чи іншої класифікації [7, с. 10].

2. Не всі дослідники акцентують увагу на тому факті, що тарифна політика повинна забезпечувати реалізацію інтересів двох сторін страхових відносин — і страховика, і страхувальника. Важливість цього факту пояснюється тим, що розмір страхового тарифу визначається актуаріями страховика наперед, до моменту укладання договору страхування, на основі статистики минулих

подій. Проте, не зважаючи на таку специфіку визначення страхових тарифів, якщо їхній розмір не буде враховувати інтереси страхувальників, то така тарифна політика навряд чи дасть позитивні результати.

3. Тарифна політика дослідниками розглядається відокремлено від загальної системи управління страховою компанією. Майже ніхто не звертає уваги на взаємозв'язок тарифної політики з кінцевою метою існування будь-якої страхової компанії — формуванням її вартості. Забезпечення цієї мети дозволить реалізувати інтереси всіх учасників страхового ринку — і страхувальників, і страховиків.

На необхідності врахування інтересів і страховиків, і страхувальників у тарифній політиці акцентував увагу ще Л.І. Рейтман. На його думку, здійснюючи страхування, страховик прагне вирішити двояке завдання: за мінімальних тарифів, доступних для широкого кола страхувальників, забезпечити достатньо значний обсяг страхової відповідальності. За допомогою доступних тарифних ставок досягається найменше вилучення частини доходів страхувальників у вигляді страхових платежів з метою надання їм необхідної допомоги зі страхового фонду [2, с. 55].

Також слід звернути увагу ще на один важливий фактор — математичну складову процесу розрахунку страхових тарифів. Замкнутий характер перерозподільних відносин у страхуванні породжує також вимоги до страховика — забезпечити відплатність відносин з тією групою страхувальників, яка була прийнята за вихідну сукупність при розрахунку тарифу, інакше кажучи, розкладка збитку повинна проводитися в тій групі страхувальників, для якої розраховувався тариф [8, с. 9—10].

Таким чином, інтереси страхувальників і страховиків повинні відобразитися в тарифній політиці страхових компаній.

На підставі висновків з проведеного порівняльного аналізу різних визначень сутності тарифної політики, нами було запропоновано таке визначення, яке повинно розкрити головну сутність такої діяльності, а також обґрунтувати мету її здійснення. **Тарифна політика** — це цілеспрямована діяльність страховика з формування та постійного удосконалення тарифікаційної системи, а також її безпосереднього використання для визначення страхових тарифів при укладанні договорів страхування з метою постійного підвищення вартості страхової компанії [1, с. 157].

Тарифна політика повинна включати:

- формування детальної та ефективної тарифікаційної системи;
- постійне вдосконалення тарифікаційної системи залежно від змін, що відбуваються у статистичних сукупностях, за якими здійснюються спостереження (в розрізі окремих видів страхування);
- розрахунок кінцевих страхових тарифів залежно від індивідуальних характеристик об'єкта страхування при укладанні договору страхування.

Така політика повинна бути спрямована на забезпечення беззбитковості страхових продуктів компанії в довгостроковому періоді, встановлення кожному ризику, що приймається на страхування, справедливої ціни, перевищення доходів компанії над витратами, забезпечення фінансової стійкості та рентабельності діяльності страховика. Все це можна об'єднати єдиною кінцевою метою — формуванням і постійним підвищенням вартості компанії.

Тарифну політику не можна розглядати окремо від інших функціональних політик страхової компанії. Вона є невід'ємним цілим разом з андерайтерською політикою, фінансовою, маркетинговою, політикою врегулювання страхових претензій тощо. Всі вони повинні бути взаємоузгодженими та представляти собою єдину цілісну політику управління страховою компанією, спрямованою на задоволення інтересів всіх учасників страхових відносин. На нашу думку, таке задоволення інтересів може досягатися лише в рамках вартісно-орієнтованого менеджменту. Забезпечення постійного зростання вартості страхової компанії в довгостроковому періоді дасть можливість задовольнити потреби всіх контрагентів. Саме тому необхідно тарифну політику розглядати лише в системі управління вартістю страхової компанії.

До розробки тарифної політики повинні залучатися і актуарії, і андерайтери, і фінансисти, і фахівці, що займаються стратегічним і оперативним плануванням, оскільки вона зачіпає в тій чи тій мірі всі ці функціонали. А затверджуватися тарифна політика повинна на самому вищому рівні, щоб власники і топ-менеджмент розуміли, як ця політика вписується в загальну політику компанії, як вона впливатиме на інші функціонали, і як вона впливатиме на формування вартості компанії.

Тарифна політика має базуватися на певних принципах. Знову ж таки, як і з визначенням сутності політики, принципи, що роз-

глядаються більшістю дослідників, ґрунтуються на поглядах вчених радянської доби. Виділяється 5 принципів:

- 1) еквівалентність страхових відносин страхувальника та страховика;
- 2) доступність страхових тарифів для широкого кола страхувальників;
- 3) стабільність розмірів страхових тарифів протягом тривалого часу;
- 4) розширення обсягу страхової відповідальності, якщо це дозволяють діючі тарифні ставки;
- 5) забезпечення рентабельності страхових операцій.

На цьому тлі цікавим є підхід Р.В. Пікус, яка доповнює перелічені принципи ще одним — гнучкості та індивідуального підходу в розробленні та застосуванні страхових тарифів [3, с. 334—335]. На нашу думку, важко погодитися з таким принципом, оскільки забезпечення гнучкої тарифної політики передбачається принципом еквівалентності страхових відносин страхувальника та страховика. Визначення справедливої ціни для кожного страхового ризику дає можливість індивідуально підходити до кожного страхувальника при укладанні договорів страхування.

Тому розглянемо детальніше основні 5 принципів.

1. *Еквівалентність страхових відносин страхувальника та страховика.* Це означає, що нетто-ставки повинні максимально відповідати ймовірності збитку [2, с. 56]. Таким чином забезпечується зворотність коштів страхового фонду за тарифний період тієї сукупності страхувальників, для яких розраховувалися страхові тарифи. Нетто-ставки розраховуються для певної сукупності об'єктів страхування (в межах компанії, регіону, країни) на деякий строк (3—5 років). У таких територіальних межах і в такому часовому періоді повинно відбуватися повернення отриманих коштів у вигляді страхових виплат. Принцип еквівалентності відповідає перерозподільній сутності страхування, як замкнутій розкладці збитку.

2. *Доступність страхових тарифів для широкого кола страхувальників.* Надмірно високі тарифні ставки гальмують подальший розвиток страхування. Страхові премії повинні складати таку частину доходу страхувальника, яка не є обтяжливою, інакше страхування може стати для нього не вигідним. Доступність тарифних ставок знаходиться в прямій залежності від кількості страхувальників і кількості об'єктів страхування. Чим більшою є кількість страхувальників та об'єктів страхування, тим меншою є частка кожного

страхувальника в розкладці збитку, тим доступнішими є страхові тарифи. При доступних страхових тарифах істотно зростає ефективність страхування як методу страхового захисту [9, с. 19].

3. Стабільність розмірів страхових тарифів протягом тривалого часу. Якщо тарифні ставки залишаються незмінними протягом багатьох років, у страхувальників зміцнюється впевненість у фінансовій стійкості страховика. Підвищення тарифних ставок допустиме лише в тому випадку, коли спостерігається стала тенденція до зростання збитковості страхової суми з метою забезпечення беззбиткового проведення страхування. Однак на практиці в сучасних умовах дотримуватися даного принципу надзвичайно складно, тому цей принцип варто розглядати як ідеал, до якого повинна прагнути страхова компанія.

4. Розширення обсягу страхової відповідальності, якщо це дозволяють діючі тарифні ставки. Дотримання даного принципу є пріоритетним у діяльності страховика, оскільки чим ширше обсяг страхової відповідальності, тим страхування більше відповідає потребам страхувальників. Розширення обсягу (збільшення кількості об'єктів страхування) забезпечується зниженням збитковості страхової суми.

5. Забезпечення рентабельності страхових операцій. Це загальний принцип ринкового ціноутворення, і страхування, як вид підприємницької діяльності, не є виключенням. Страхові тарифи повинні будуватися таким чином, щоб надходження страхових премій постійно перекидали всі витрати страховика та забезпечували деяке перевищення доходів над витратами (прибуток страховика).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Кожна страхова компанія повинна формувати власну тарифну політику як елемент загальної політики її управління. Така політика повинна бути спрямована на підвищення вартості страховика. Збільшення такої вартості досягається за рахунок створення детальної тарифікаційної системи, яка забезпечує формування страхових резервів у розмірі, достатньому для виконання страховиком своїх зобов'язань і забезпечення фінансової надійності компанії. Це здійснюється шляхом встановлення таких тарифних ставок, які максимально можливо відображають величину ризику, що страхова організація приймає на свою відповідальність. За допомогою такої системи страхова організація може впливати на ціну та пропозицію своїх послуг, що в свою чергу забезпечує потрібний обсяг продажів.

На сучасному етапі страхові компанії повинні акцентувати свою увагу на основних факторах зростання їх вартості. Тому подальші дослідження мають стосуватися поглиблення уявлень щодо цих факторів системи управління страховою компанією та розроблення інструментів впливу на них.

Бібліографічний список

1. *Баранов Андрей*. Тарифная политика как фактор увеличения стоимости страховой компании / Андрей Баранов // Journal L'Association 1901 «SEPIKE». — Norderstedt, Deutschland, 2013. — С. 155—157.
2. Государственное страхование в СССР: Учебник / Под ред. Л.И. Рейтмана. — М.: Финансы и статистика, 1989. — С. 56.
3. Страхування: практикум: навч. посіб. / за ред. В.Д. Базилевича. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Знання, 2011. — 607 с.
4. Страхование. Теория и практика: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям (080105) «Финансы и кредит», (080109) «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Н.Н. Никулина, С.В. Березина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. — 511 с.
5. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / За загальною редакцією д.е.н., проф. Н.М. Внукової. — 2-ге видання, перероблене та доповнене. — Харків: Бурун Книга, 2009. — 656 с.
6. *Гаманкова О.О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. — К.: КНЕУ, 2009. — 283, [1] с.
7. *Баранов А.Л.* Основи побудови тарифікаційної системи в страхових компаніях / А.Л. Баранов // «Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації»: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 жовтня 2012 р., м. Київ). — К.: КНЕУ, 2012. — С. 12—14.
8. *Орланюк-Малицкая Л.А.* Платежеспособность страховой организации / Л.А. Орланюк-Малицкая. — М.: Изд. центр СО «АНКИЛ», 1994. — 152 с.
9. *Ковтун І.О., Денисенко М.П., Кабанов В.Г.* Основи актуарних розрахунків / І.О. Ковтун, М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов. — Навчальний посібник. — К.: «ВД «Професіонал», 2008. — 480 с.

References

1. *Baranov, Andrei* «Tarifnaia politika kak factor uvelicheniia stoimosti strahovoi kompanii» [Tariff policy as a factor of increasing the value of insurance company]. // Journal L'Association 1901 «SEPIKE». — Norderstedt, Deutschland (2013). — P. 155-157 [In Russian].

2. Gosudarstvennoe strahovanie v SSSR [State insurance in the USSR]: Uchebnik / Pod red. L.I. Reitmana. — Moskva: Finansy i statistika (1989). — 336 p. [In Russian].
3. Strahuvannia [Insurance]: praktykum: navch. posib. / za red. Bazylevycha V.D. — Kyiv: Znannia (2011). — 607 p. [In Ukrainian].
4. Strahovanie. Teoriia i praktika [Insurance. Theory and Practice]: ucheb. posobie / N.N. Nikulina, S.V. Berezina. — Moskva: UNITI-DANA (2008). — 511 p. [In Russian].
5. Strahuvannia: teoriia ta praktyka [Insurance: Theory and Practice]: Navchalnyi posibnyk / Za zagalnoi redaktsiei N.M. Vnukovoi. — Kharkiv: Burin Knyga (2009). — 656 p. [In Ukrainian].
6. Hamankova, O. O. «Rynok strahovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka» [The market of insurance services in Ukraine: theory, methodology, practice]: monografiia. — Kyiv: KNEU (2009). — 283 p. [In Ukrainian].
7. Baranov, A. L. «Osnovy pobudovy taryfikatsiinoi systemy v strahovykh kompaniiakh» [Fundamentals of creating a tariffication system in insurance companies]. // «Strahovy rynek Ukrainy v umovakh finansovoi globalizatsii»: zbirnyk materialiv I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (10-12 zhovtnia 2012 r.). — Kyiv: KNEU (2012). — P. 12-14. [In Ukrainian].
8. Orlaniuk-Malitskaia, L. A. «Platzhesposobnost strahovoi organizatsyi» [Solvency of insurance company]. — Moskva: Izd. tsentr SO «ANKIL» (1994). — 152 p. [In Russian].
9. Kovtun, I. O., Denysenko, M. P., Kabanov, V. G. «Osnovy aktuarnykh rozrahunkiv» [The basics of actuarial calculations]. — Navchalnyi posibnyk. — Kyiv: «VD «Profesional» (2008). — 480 p. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2014 р.

УДК 368.03:657.631.6

Баранов Андрей Леонидович,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры страхования,

ГБУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: andrey.baranov@mail.ru

ТАРИФНАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ СТОИМОСТЬЮ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

АННОТАЦИЯ. В статье углублены теоретические основы относительно сущности тарифной политики и раскрыты основные принципы ее осуществления. Такая политика должна рассматриваться вместе с андеррайтерской политикой, финансовой, маркетинговой, политикой

урегулирования страховых претензий и т.п. Все они должны быть взаимосогласованными и представлять собой единую целостную политику управления компанией, направленную на удовлетворение интересов всех участников страховых отношений. Автором доказано, что каждая страховая компания должна формировать собственную политику в области ценообразования для повышения своей стоимости. Это достигается путем создания детальной тарификационной системы, которая обеспечивает формирование страховых резервов в размере, достаточном для выполнения страховщиком своих обязательств и обеспечения финансовой надежности компании. С помощью такой системы страховая организация может влиять на цену и предложение своих услуг, что, в свою очередь, обеспечивает нужный объем продаж и величину прибыли.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: страховой тариф, тарифная политика, тарификационная система, актуарные расчеты, стоимость страховой компании.

UDC 368.03:657.631.6

Baranov Andrii Leonidovich,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: andrey.baranov@mail.ru

TARIFF POLICY IN THE SYSTEM OF INSURANCE COMPANY VALUE MANAGEMENT

ABSTRACT. The theoretical basis as to the essence of tariff policy is extended and main principles of conducting the policy are revealed in the article. Such a policy should be examined along with underwriting policy, financial, marketing, insurance claim settlement policy etc. All of them should be conformed and present an integral system of company management directed on meeting the interests of all the participants of insurance relationship. The author proves that every insurance company must form its own pricing policy for increasing company's value. It is achieved by creating a detailed tariffication system that enables to form insurance reserves which are enough for the insurer to meet its obligations and ensure a financial reliability of the company. By using such a system the insurance organization can influence the price and demand of its service and hence ensure the necessary volume of sales and profit.

KEY WORDS: insurance tariff, tariff policy, tariffication system, actuarial calculations, insurance company value.

УДК 336.11

Гладченко Лідія Петрівна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансів,
докторант ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: gladchenkolp@ukr.net

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

АНОТАЦІЯ. Мета даного дослідження полягає у встановленні основних змін, які відбуваються у розумінні сутності та практиці управління державними фінансами під впливом інституційних перетворень у сучасному українському суспільстві. Для її досягнення потрібно: по-перше, окреслити ключові суспільні трансформації та інституційні зміни, які мають вплив на державні фінанси; по-друге, виявити ті світоглядні підходи, які визначають уявлення про сутність державних фінансів у вітчизняній науці; по-третє, визначити базові відмінності між державними та публічними фінансами, а також розкрити основні підходи до дослідження публічних фінансів у західній фінансовій науці; по-четверте, обґрунтувати інституційні зміни, що відбуваються у сфері державних фінансів під впливом трансформацій в українському суспільстві. За підсумками проведеної роботи сформульовані висновки щодо напрямків розвитку теорії і практики державних фінансів, які є результатом впливу суспільних трансформацій, що нині переживає Україна.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державні фінанси, публічні фінанси, урядові фінанси, фінанси державного сектору, фіскальна консолідація.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні Україна переживає складний етап суспільних перетворень. Він стосується, з одного боку, продовження її становлення як суверенної держави, а з іншого — розбудови засад демократії, формування громадянського суспільства. Розвиток фінансової науки, як і будь-якої іншої наукової галузі, безпосередньо пов'язаний із потребами практики. Фундаментальне значення для фінансової теорії мають розвиток держави, практика функціонування державного механізму, специфіка побудови державної влади, організація та особливості взаємодії державних органів тощо. Вони безпосередньо позначаються на фінансовій науці, оскільки визначають характер формування і використання державою фінансових ресурсів, що є предметом наукових досліджень. З цієї причин належне розуміння теоретичних концепцій, вироблення нових поглядів і підходів у науці потребує розгляду тих питань, які, на перший погляд, зда-

валося б є поза межами предмету фінансової науки — сутність і межі держави, поняття суспільства, інституційна структура національної економіки і т. д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державних фінансів України досліджує широке коло вітчизняних учених, серед яких І. Луніна, О. Лютий, О. Молдаван, Ц. Огонь, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов та інші. Їх роботи базуються на широкому використанні, перш за все, традиційної для української фінансової науки методології досліджень. Вона виходить з позицій концепції процесу розширеного відтворення, а також враховує низку західних концепцій: кейнсіанську теорію, теорію суспільних благ, суспільного вибору, концепцію провалів ринку, екстерналій, фіскального федералізму тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Фінансова наука і практика безпосередньо залежать від розвитку інституту держави. Наразі процеси становлення України як суверенної держави, розвиток державної влади, конституційні засади її розбудови, формування громадянського суспільства у частині його взаємодії з інститутом держави виявилися «відірваними» від теорії і практики державних фінансів. У сучасних наукових дослідженнях в Україні недостатньо уваги приділяється саме фундаментальним основам функціонування державних фінансів, особливо тим, які формуються і змінюються під впливом розвитку самої держави як провідного інституту життєдіяльності суспільства.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета даного дослідження полягає у встановленні основних змін, які відбуваються у розумінні сутності та практиці управління державними фінансами під впливом інституційних перетворень у сучасному українському суспільстві. Для цього потрібно виконати такі завдання. *По-перше*, окреслити ключові суспільні трансформації та інституційні зміни, які мають вплив на державні фінанси. *По-друге*, виявити ті світоглядні підходи, які визначають уявлення про сутність державних фінансів у вітчизняній науці. *По-третє*, визначити базові відмінності між державними та публічними фінансами, а також розкрити основні підходи до дослідження публічних фінансів у західній фінансовій науці. *По-четверте*, обґрунтувати інституційні зміни, що відбуваються у сфері державних фінансів під впливом трансформацій в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Унаслідок суспільних трансформацій, які наразі відбуваються в Україні, актуалізувалися питання вдосконалення теорії і практики державних фінансів. Розбудова державності і демократичний поступ українського суспільства висунули на перший план низку важливих питань, ключовими серед яких є такі:

- відділення у свідомості людей двох фундаментальних понять — «держава» і «суспільство»;
- формування інституту публічної влади в умовах становлення громадянського суспільства;
- розвиток інституту державної влади в напрямку подальшого утвердження принципу розподілу влади на відносно самостійні гілки — законодавчу, виконавчу й судову, який здатний унеможливити її узурпацію та монополізацію;
- пошук шляхів впливу громадянського суспільства на функціонування державної влади.

У фінансовій науці розуміння змісту державних фінансів і їх особливостей безпосередньо залежить від розуміння того, що являє собою держава. Її природа впливає на характер фінансових відносин, а межі і сфера функціонування — на змістовне наповнення державних фінансів. У даному дослідженні ми зупинимось лише на одному з питань — співвідношенні держави і суспільства. Це дозволить, насамперед, встановити межі державних фінансів.

На теренах пострадянського простору панують уявлення про державу як інститут, який фактично тотожний суспільству. На підтвердження цієї тези можна навести вирази, які широко вживаються як у побуті, так і в наукових джерелах: «ми живемо в державі», «економіка держави», «суспільний сектор економіки», «бюджет країни», «Україні надали кредит» тощо¹. Що є джерелом уявлень, в яких фактично відбувається зрощування «держави» і «суспільства»?

У філософсько-політичній думці сформувалося два фундаментальні погляди на державу, які сягають своїм корінням до праць видатних давніх філософів — Платона та Аристотеля [1, с. 338]. Традиція суспільно-політичної думки, яка виходить з ідей Платона та його «Держави», ідеалізує цей інститут, його всеосяж-

¹ Коректно було б говорити так: «ми живемо в країні», «національна економіка», «державний сектор економіки», «бюджет держави», «Уряду України надали кредит».

ність і можливості. Держава, так би мовити, «освячує» усі інституції, які утворюються в суспільстві (через законодавче регулювання і органи державного нагляду), а вони, таким чином, стають тією чи іншою мірою підконтрольними державі. Сама держава є фактично всеосяжним інститутом. Звідси виникає сприйняття суспільства як поняття тотожного державі. Ці ідеї надзвичайно близькі соціалістичним концепціям, у тому числі й марксизму, який був ідеологічним підґрунтям радянського суспільства.

Інша традиція пов'язана із ідеями Аристотеля, який не ідеалізував всеосяжність держави. Держава — не тотожна суспільству, яке ширше і більш різноманітне, ніж сам інститут держави. Саме такі уявлення про державу нині панують у західній культурі. Багато вчених-інституціоналістів навіть висловлюють думку, що здатність суспільства до самоорганізації поза межами інституту держави є визначальною передумовою його життєздатності та ефективності.

Сучасні погляди, які панують у суспільно-політичній думці розвинених країн, виходять із того, що життєдіяльність суспільства відбувається завдяки функціонуванню держави як особливій сукупності державних органів, влада яких через легітимні закони поширюється на населення, що проживає на певній території, обмеженій державними кордонами, а також завдяки іншим формам його самоорганізації. До «недержавних» форм, у яких може організаційно функціонувати суспільство, належать: громадські організації, політичні партії, профспілки, церква, добровільні об'єднання громадян, доброчинні організації, приватні фірми тощо. Всі вони набувають легітимності через різні процедури, які законодавчо встановлює держава (наприклад, державна реєстрація, ліцензування діяльності тощо). Таким чином держава виявляє себе як найвища і всеосяжна форма організації суспільства. Ніщо не може легітимно функціонувати в межах її кордонів, якщо це безпосередньо не дозволено нею. Але при цьому самі ці інституції не є державою, утворюються й розвиваються не з її ініціативи, а тому ототожнювати «суспільство» і «державу» не можна.

Під впливом змін у світоглядних орієнтирах поступово відбувається удосконалення понятійно-термінологічного апарату фінансової науки. Зокрема, цілком очевидно, що використовувати «суспільні фінанси» як синонім «державних фінансів» некорект-

но; поняття «державний борг» і «національний борг» є різними за своїм змістом; «державний бюджет» не є бюджетом країни.

Важливим наслідком пошуку меж держави, а отже і рамок державних фінансів є відповідь на питання, чи обмежується держава лише загальнодержавним рівнем управління? Якщо відповідь «так», тоді із сфери державних фінансів «вилучаються» місцеві фінанси. Навпаки, у випадку, коли місцева влада розглядається як частина державної влади, тоді й місцеві фінанси належать до сфери державних фінансів. Але в умовах реальної фінансової самостійності та політичної автономності місцевого самоврядування виникають дискусії щодо того, чи є воно складовою державної влади. Отже, проблема встановлення змістовних меж «держави» є дискусійним питанням, яке не має однозначного вирішення. Звідси й відсутність однозначного трактування питання про визначення складових елементів державних фінансів.

Значний вплив на вітчизняну фінансову науку здійснили і продовжують здійснювати нині марксистські теоретичні ідеї. Розглянемо два приклади, один із яких пов'язаний із теоретичною моделлю розширеного відтворення, а інший — із вченням про базис і надбудову. Українська фінансова наука пов'язує сутність фінансів з процесом розширеного відтворення, визначаючи їх як специфічні економічні відносини, які виникають у процесі розподілу вартості продукту [2; 3]. Відповідно визначаються й функції фінансів — розподільна й контрольна, а також їхнє суспільне призначення — забезпечити розподіл вартості продукту. В рамках зазначеної моделі проводиться теоретичний аналіз функціонування фінансів у переважній більшості вітчизняних досліджень.

«Розширене відтворення» за своєю сутністю орієнтоване на все зростаючі масштаби діяльності. Але сучасний світ, який рухається шляхом інноваційного розвитку, орієнтується на потреби майбутніх поколінь і прагне зберегти заради них природний ресурсний потенціал і довкілля, більшою мірою схильний до інтенсивних, а не екстенсивних змін, а також до самообмеження у використанні ресурсів. Відповідно фундаментальні теоретичні питання державних фінансів для відповідності сучасним викликам цивілізаційного розвитку мають вийти за рамки «процесу розширеного відтворення» й орієнтуватися на інші моделі дослідження економіки та фінансів. Крім того, в моделі розширеного відтворення з поля зору випадають зміни, які відбуваються в

сфері суспільно-політичного життя, розвитку державного управління, процеси ухвалення рішень.

Вчення К. Маркса про базис і надбудову суспільства й досі має значний вплив на науковий світогляд українських науковців. Відповідно до цієї моделі суспільства виробнича сфера економіки розглядається як базис його функціонування. Він забезпечує виробництво продукту. Тому до сектору економіки можуть бути віднесені виключно підприємства виробничої сфери. Розуміння сектору економіки із зазначених вище позицій позначається на фінансовій теорії. Так, під «фінансами державного сектору економіки» фактично розуміють фінанси державних підприємств [3]. За такого підходу із державного сектору виключаються бюджетна система, позабюджетні цільові фонди держави, а також бюджетні установи, які надають безоплатні послуги населенню. Отже, сфера функціонування державних фінансів виявляється більшою, ніж фінанси державного сектору. Такі уявлення вже давно не відповідають сучасному розумінню виробництва і продуктивної праці. У сучасній економічній теорії і на практиці продуктивною вважається праця як у матеріальній сфері, так і в сфері послуг, обидві вони виробляють суспільний продукт. Інакше кажучи, фінанси державного сектору, виходячи із сучасних економічних концепцій, — це не тільки фінанси державних підприємств, а й фінансові відносини бюджетних установ, бюджети та позабюджетні цільові фонди держави, тобто вся сфера держаних фінансів. Як висновок, можна зазначити, що панування у вітчизняній фінансовій науці марксистських теоретичних концепцій стримує розвиток фінансової науки, її прикладну значимість.

Інституційні трансформації українського суспільства відбуваються з розвитком національної держави і супроводжуються становленням інституту державної влади. Це, на нашу думку, має визначальний вплив на державні фінанси. Тривалий час Україна перебувала у складі імперій — Російської, Австро-Угорської, радянської. Абсолютна влада монарха і партійна влада СРСР не мають нічого спільного із демократичними засадами функціонування публічної влади [4, с. 78—79]. Тому вплив останньої на державні фінанси доцільно розглянути, спираючись на західний досвід.

У 17 ст. у європейських країнах почалася хвиля буржуазних революцій. Кінець епохи феодалізму і влади монарха (абсолют-

ної чи обмеженої), прихід до влади буржуазії започаткував формування публічної влади як основи функціонування держави. Якщо грошове господарство монарха, його казна слугували джерелом задоволення не тільки його особистих потреб, а й виконання державних функцій, то публічна влада, яка базувалася на принципах виборності, не могла спиратися на особисті доходи осіб, які обиралися на державні посади. Вона мусила спиратися на джерела доходів, які мало надати їй суспільство. Крім того, витрачання органами влади отриманих фінансових ресурсів спрямовується на задоволення суспільних потреб, а не на особисті інтереси осіб, що знаходяться при владі. Якщо дана умова порушується, то це є свідченням вкрай негативних тенденцій, пов'язаних із розвитком корупції.

Публічні фінанси за своїм історичним походженням, за своєю сутністю безпосередньо пов'язані з публічною владою, тоді як державні фінанси «ігнорують» зв'язок з владою. Якщо публічні фінанси існують лише в умовах публічної влади і демократії, то державні фінанси можуть існувати і у часи рабовласництва, і в умовах диктатури. Показовим є формулювання предмету фінансової науки в дореволюційній Росії [5, с. 16; 6, с. 867]. Він визначався як способи добування і витрачання матеріальних засобів публічними союзами, серед яких називали державу і громади. Завдяки введенню публічних союзів до визначення поняття фінансів можна було уникнути категорії «публічні фінанси», сформулювавши натомість категорію «державні фінанси». Необхідність цього є очевидною з огляду на характер влади в Російській імперії — абсолютну монархію, за панування якої про публічні фінанси не могла йти мова. Те саме вірно й по відношенню до радянської влади, яка була партійною, а не публічною.

Якщо в основу визначення фінансів покласти не публічні союзи (в першу чергу державу), а публічну владу, то це дозволяє вирішити проблему місцевих фінансів як складової державних фінансів (їх включення до складу державних фінансів є дискусійним з огляду на самостійний характер місцевого самоврядування). Віднесення місцевих фінансів до публічних фінансів, виходячи з владного критерію, не є суперечливим, оскільки і державна влада, і місцеве самоврядування за умов демократії мають публічний характер.

Сучасна західна теорія публічних фінансів широко звертається до дослідження демократичних засад розвитку суспільства. Видатний шведський економіст К. Віксель вважається одним із засновників теорії публічних фінансів і фактично є родоначальником теорії суспільного вибору. Він довів, що виявити уподобання платників податків, визначити напрями використання державою коштів і організувати ефективне забезпечення суспільних благ можливо лише за умов демократії, оскільки тільки у демократичному виборчому процесі це й можливо зробити [7, с. 36]. Нерозробленість питань у галузі теорії влади та нерозвиненість демократії призводять до того, що в традиційній для України теорії державних фінансів дані питання належно не досліджені.

Всесвітньо відомий американський економіст, лауреат нобелівської премії з економіки Дж. Б'юкенен у ході дослідження публічних фінансів в умовах демократії дійшов висновку про необхідність розроблення конституційних правил, які обмежують конкретні політичні заходи і законодавчі процедури. Лише конституційний рівень здатний забезпечити ефективне управління бюджетом і фінансову відповідальність уряду і політиків. Вітчизняна теорія державних фінансів, базуючись на моделі розширеного відтворення, взагалі питання будь-яких свідомих обмежень фактично не розглядає, оскільки така постановка питання виходить за рамки даної моделі.

Нині в Україні відбувається утвердження публічної влади. Її розвиток висунув на перший план дві важливі для державних фінансів проблеми:

- 1) ефективний розподіл влади на відносно самостійні гілки — законодавчу, виконавчу й судову;
- 2) пошук шляхів впливу громадянського суспільства на функціонування державної влади.

Для теорії фінансів особливе значення має виконавча гілка влади, яка здійснює управління державними фінансами. В умовах розбудови секторної економіки, в якій, зокрема, формуються інституційні сектори економіки, органи виконавчої влади виступають саме тими інституціями, які визначають структуру урядового сектору. В українській системі національних рахунків використовується така його назва — «сектор загального державного управління». Маємо зауважити, що державне управління — це не інституційна одиниця, і вживати цей термін для назви сектору є некоректним, оскільки методологія системи національних рахун-

ків поклала в основу структуризації національної економіки саме інституційну одиницю. Доречним було б використати назву урядовий сектор. Разом з тим, історично склалося так, що поняття уряд, яке ще на початку XX століття в Російській імперії розглядалося як сукупність органів виконавчої влади [8, с. 864—868], протягом періоду панування радянської влади було зведено до вищого органу виконавчої влади. Нині в Україні під урядом називають тільки Кабінет міністрів України.

Для державних фінансів таке розуміння уряду звучує можливості розвитку категоріально-понятійного апарату. Зокрема, для західної фінансової теорії і практики звичайними поняттями є «урядові фінанси», «урядові запозичення», «бюджет центрального уряду», «урядовий борг», «урядові цінні папери». Вони створюють професійну фінансову мову для аналізу інституційної економіки. У зв'язку з цим можна стверджувати, що становлення публічної влади, яка базується на принципі розподілу її на відносно самостійні гілки, сприятиме розвитку теорії держави і права та неодмінно позначиться на фінансовій науці і, зокрема, на виділенні в ній категорії «урядові фінанси».

Новим викликом для розвитку української держави стала об'єктивна необхідність формування інститутів громадянського суспільства, які здатні ефективно впливати на функціонування державної влади і контролювати її. Цілком очевидно, що держава має слугувати суспільству, а не навпаки. Дані суспільні трансформації неодмінно позначаються на державних фінансах. Можна виділити такі напрями такого впливу:

- 1) запровадження інструментів, які забезпечують прозорість і відкритість державних фінансів;
- 2) формування безпосереднього зв'язку між ефективністю управління державними фінансами і результатами демократичних виборів;
- 3) розроблення інструментів впливу громадянського суспільства на функціонування державних фінансів.

Україна вже має певний досвід у запровадженні законодавства, правил і процедур, які забезпечують прозорість державних фінансів [9]. Законодавство про інформацію, забезпечення доступу до публічної інформації, норми щодо оприлюднення Закону про Державний бюджет України та рішення про місцеві бюджети, звітності про виконання бюджету тощо є першими кроками у цій сфері.

Особливий інтерес сьогодні становить пошук дієвих інструментів впливу громадянського суспільства на управління державними фінансами. Так, громадяни можуть впливати на сферу державних фінансів через місцеві референдуми, які дозволяють виявити суспільну думку з питань оподаткування, пріоритетів бюджетних видатків, підвищення соціальних стандартів, здійснення місцевих запозичень. Крім того, важливими для ефективного управління бюджетними коштами можуть бути громадські слухання, круглі столи, конференції тощо, до яких залучається широке коло громадських організацій, професійних об'єднань, окремі особи з активною громадською позицією. Для забезпечення дієвості співпраці між інститутами громадянського суспільства і державною владою в законодавстві мають бути передбачені норми, які регламентують порядок обов'язкового врахування її результатів. Наприклад, організація громадських слухань проекту бюджету та врахування їх результатів в умовах громадянського суспільства є обов'язковим етапом бюджетного процесу в розвинених демократичних країнах. Запровадження такої практики є доцільним і в Україні.

Низька якість управління державними фінансами і несприятлива макроекономічна ситуація призвели до жорсткої централізації не тільки бюджетних коштів на загальнодержавному рівні, але й самого процесу ухвалення бюджетних рішень. Крім того, відбулося накопичення бюджетної заборгованості, суттєве приховане недофінансування бюджетної сфери, значне поглиблення бюджетного дефіциту, різке зростання державного боргу. Все це викликало необхідність проведення фіскальної консолідації, і в першу чергу проведення заходів щодо збалансування державних фінансів. Раніше Україна не розробляла і не проводила цілеспрямованих програм такого типу. Даний інструмент є традиційним для країн ЄС, починаючи із середини 1990-х років. Застосування програм фіскальної консолідації спрямоване на подолання бюджетних дефіцитів, значне скорочення державного боргу, а отже мінімізацію фіскальних ризиків для забезпечення стабільності єдиної європейської валюти. Інституційні зміни, що відбуваються у зв'язку з необхідністю оптимізації рівня оподаткування, складу і структури видатків бюджетів усіх рівнів, запровадження фіскальних правил щодо кількісних параметрів бюджетного дефіциту і державного боргу мають позитивні наслідки передусім у довгостроковій перспективі.

Уряд України, запроваджуючи антикризову програму навесні 2014 р., зробив акцент лише на деяких заходах фіскальної консолідації — підвищення податків (перш за все, акцизів), скорочення широкого кола бюджетних видатків, запровадження режиму жорсткої економії. Разом з тим, у вітчизняному бюджетному законодавстві бракує дієвих фіскальних правил, які здатні ефективно впливати на фіскальну дисципліну у сфері державних фінансів [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. У підсумку можна стверджувати, що інституційні трансформації українського суспільства, які пов'язані з розвитком демократії, формуванням публічної влади, становленням правової держави і громадянського суспільства, позначаються на теорії і практиці державних фінансів. Під їх впливом розвивається і вдосконалюється понятійно-термінологічний апарат фінансової науки, а також практика управління державними фінансами. Актуальними процесами, зумовленими інституційними в Україні, є подальше впровадження інструментів прозорості і відкритості державних фінансів, а також вироблення напрямів впливу громадськості на державні фінанси.

Бібліографічний список

1. Консерватизм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: В.Д. «Простір», «Смолоскип», 2008. — 788 с.
2. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.
3. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.
4. Халипов В. Ф. Наука о власти. Кратология: Учебное пособие / В.Ф. Халипов — М.: ОСБ-89, 2002. — 448 с.
5. Озеров И. Х. проф. Основы финансовой науки / Выпуск II. Изд-е 4-е, дополненное. — М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1914. — 364 с.
6. Энциклопедический словарь. Том 70. — СПб.: Акц. общ. Брокгауз—Эфрон, 1902.
7. Б'юкенен, Джеймс М., Масгрейв, Річард А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ./ Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 175 с.

8. Энциклопедический словарь. Том 48. — СПб. Акц. общ. Брокгауз — Эфрон, 1902.

9. Гладченко Л. П. Прозорість державних фінансів як передумова ефективності державного управління / Л. П. Гладченко // Ринок цінних паперів України — 2011. — № 3—4. — С. 35—41.

10. Гладченко Л. П. Критичний погляд на фінансові правила діяльності уряду в українському бюджетному законодавстві / Л. П. Гладченко // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць / [відп.ред. А.М. Мороз] — К.: КНЕУ, 2012. — Вип. 19. — 392 с.

References

1. Konservatyzm: Antologiya. [Conservatism: Anthology] 2 vyd. / Uporyad. O. Protsenko, V. Lisovyi. — K.: V.D. «Prostir», «Smoloskyp» (2008). — 788 p. [In Ukrainian]

2. Yuhymenko, P. I., Fedosov, V. M., Lazebnyk, L. L. ta in. Teoriya finansiv [The theory of finance]: Pidruchnyk / Za red. prof. V. M. Fedosova, S. I. Yuriya. — K.: Tsentr uchbovoi literatury (2010). — 576 p. [In Ukrainian]

3. Oparin V. Finansova systema Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekty) [Financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)]: Monografiya. — K.: KNEU (2005). — 240 p. [In Ukrainian]

4. Khalipov V. F. Nauka o vlasti. Kratologiya [Science of power. Cratology]: Uchebnoe posobie / V. F. Khalipov. — M.: OS-89 (2002). — 448 p. [In Russian]

5. Ozerov I. Kh., prof. Osnovy finansovoy nauki [The basics of financial science] / Vypusk II. Izd. 4, dopolnennoe. — M.: Tipografia T-va I. D. Sytina (1914). — 364 p. [In Russian]

6. Entsiklopedicheskiy slovar [Encyclopedic dictionary]. Tom 70. — SPb. Akz. obsch. Brokgauz — Efron (1902). [In Russian]

7. Buchanan James M., Musgrave Richard A. Suspilni finansy i suspilnyi vybir: dva protylezhnykh bachennya derzhavy [Social finance and social choice: two opposite views of the state]. Per. z angl. / J. M. Buchanan, R. A. Musgrave. — K.: Vyd. dim «KM Akademiya» (2004). — 175 p. [In Ukrainian]

8. Entsiklopedicheskiy slovar [Encyclopedic dictionary]. Tom 48. — SPb. Akz. obsch. Brokgauz — Efron, 1902. [In Russian]

9. Gladchenko L. P. Prozorist derzhavnykh finansiv yak peredumova efektyvnosti derzhavnogo upravlinnya [Clarity of public finance as precondition of state management effectiveness] / L. P. Gladchenko // Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, №3-4. — 2011. — P. 35-41. [In Ukrainian]

10. Gladchenko L. P. Krytychnyi poglyad na fiskalni pravyla diyalnosti uryadu v ukrainskomu budzhetnomu zakonodavstvi [The critical view on fiscal rules of government practice in ukrainian budgetary legislation] / L. P. Gladchenko // *Finansy, oblik i audyt; zb. nauk. prats., Vyp. 19.* / [vidp. red. A.M. Moroz] — K.: KNEU (2012). — 392 p. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 6 травня 2014 р.

УДК 336.11

Гладченко Лидия Петровна,
канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансов,
докторант ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: gladchenkolp@ukr.net

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ФИНАНСЫ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ОБЩЕСТВА

АННОТАЦИЯ. Цель данного исследования состоит в определении основных изменений, которые происходят в понимании сущности и в практике управления государственными финансами под влиянием институциональных трансформаций современного украинского общества. Для ее достижения необходимо: во-первых, определить ключевые общественные трансформации и институциональные изменения, которые имеют влияние на государственные финансы; во-вторых, раскрыть те мировоззренческие подходы, которые определяют представления о сущности государственных финансов в отечественной науке; в третьих, установить базовые отличия между государственными и публичными финансами, а также раскрыть основные подходы к исследованию публичных финансов в западной финансовой науке; в четвертых, обосновать институциональные изменения, которые происходят в сфере государственных финансов под влиянием трансформаций в украинском обществе. По результатам проведенной работы сформулированы выводы относительно направлений развития теории и практики государственных финансов, которые являются результатами влияния общественных трансформаций, переживаемых ныне в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: государственные финансы, публичные финансы, правительственные финансы, финансы государственного сектора, фискальная консолидация.

UDC 336.11

Gladchenko Lidia Petrivna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of finance,
Doctorate Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman
(pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: gladchenkolp@ukr.net

PUBLIC FINANCE IN TERMS OF SOCIETY INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

ABSTRACT. The purpose of the research is to define principal changes that occur in understanding the essence and management practice of public finance under the influence of institutional transformations in the modern Ukrainian society. For achieving the goal it is necessary to: firstly, outline key social transformations and institutional changes that have impact on the public finance; secondly, detect the ideological approaches that determine the notion of public finance in domestic science; thirdly, identify the basic distinctions between public and open finance and also disclose the main approaches to investigation of open finance in the western financial science; fourthly, justify institutional changes that occur in the sphere of public finance under the influence of transformations in Ukrainian society. The conclusions on directions of developing public finance theory and practice are made on the basis of the research conducted. The directions mentioned is the result of influence of social transformations that Ukraine is going through currently.

KEY WORDS: public finance, open finance, government finance, finance of public sector, fiscal consolidation.

УДК 336.761

Дегтярєва Наталія Володимирівна,

канд. екон. наук, доц.,

доцент кафедри фінансові ринки

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1),

E-mail: dnatalia62@yahoo.com

Ройко Ігор Михайлович,

асп. кафедри фінансові ринки

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1),

E-mail: iroyko@meta.ua

ІННОВАЦІЙНІ БІРЖОВІ ПРОДУКТИ ЗАЛУЧЕННЯ КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено питання запровадження на біржовому ринку акцій інноваційного продукту Української біржі — «Залучення капіталу». Подібні «біржові продукти» створені на зарубіжних фондових ринках. Їх призначення — залучення капіталу компаніями для інноваційного розвитку. Такі ринки належать до так званих «нових ринків». «Нові ринки» залучення капіталу, з одного боку, є «підготовчими майданчиками» для виходу на «широкі публічні ринки»; з іншого боку, на таких «нових ринках» відбувається альтернативне класичному IPO залучення капіталу компаніями, які не збираються виходити на широкі публічні ринки. Здійснено порівняльний аналіз створених нових ринків на фондових біржах Польщі, України, Росії. Пропонується запровадження відповідного рівня лістингу та умов лістингування. Вирішення проблеми формального «лістингового статусу» емітентів може підвищити інтерес до них зі сторони банків та інституційних інвесторів. Окреслено напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування ринків залучення капіталу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: біржовий ринок акцій, лістинг, нові ринки, ринок залучення капіталу, ринок інвестицій та інновацій, ринок альтернативних інвестицій.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Увага до нових механізмів залучення капіталу пов'язана із труднощами посткризового відновлення традиційних публічних ринків IPO. Довіра до класичних залучень капіталу за допомогою «широких» (головних) публічних ринків поступово буде відновлюватись. Але поряд з цим, усе більшої уваги заслуговують так звані «нові ринки» залучення капіталу. Позаяк основні публічні ринки мають традиційно досить високий рівень зарегульованості, «нові ринки» у яких цей рівень регуляції значно нижчий і процедури залучення капіталу

значно полегшені, є привабливим для швидкого залучення інвестиційного капіталу молодими компаніями зростання. Саме з цими «новими ринками» пов'язується можливість своєрідної «біржової легітимізації» таких компаній в інноваційному сегменті інвестиційних процесів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Необхідно зауважити, що проблема залучення капіталу через біржовий ринок акцій традиційно розглядається в наукових дослідженнях лише у контексті загальніших питань залучення капіталу в економіку України і, насамперед, іноземного капіталу [1]. Інший традиційний підхід обмежує аналіз цієї проблеми питаннями залучення капіталу окремими підприємствами [2] або галузями економіки [3]. Проблеми біржового ринку акцій в Україні постійно знаходяться у центрі уваги наукової спільноти. На особливу увагу заслуговують роботи Корнеєва В.В., Нікітіна М.М. [4], Майорової Т.В. [5], Шкодінної І.В. [6], Шумської С.С. [7] та інших

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Традиційні підходи до аналізу проблем залучення капіталу за допомогою фондових бірж концентруються, перш за все, на питаннях «виходу українських емітентів» на міжнародні ринки капіталу, не виділяючи специфіки залучення капіталу на так званих «нових ринках», де рівень регуляції значно нижчий за «основні» торгові майданчики. Питання залучення капіталу українськими емітентами на українських біржах аналізуються як «ідеальна мета» і лише у постановочному аспекті. Практично залишилися поза увагою практичні аспекти організації запровадження нових іноваційних біржових продуктів в Україні.

Формулювання мети і завдання дослідження. Визначити особливості запровадження на біржовому ринку акцій України механізмів залучення інвестиційного капіталу молодими компаніями зростання, насамперед, інноваційного характеру (іноваційні біржові продукти), які отримали класифікацію «нових ринків».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За час глобальної фінансової кризи та посткризового відновлення розвинутих біржових ринків акцій, з українським біржовим ринком акцій відбувались якісні зміни. Саме на цей час припало закінчення великого періоду розвитку українського фондового ринку, а саме — приватизаційного та постприватизаційного розподілів капіталу і

закономірно виникло питання щодо подальшого сенсу існування українського біржового ринку акцій.

Наприкінці 90-х років українські емітенти акцій роблять перші спроби виходу на міжнародні ринки капіталу. Саме в цей період запроваджуються перші програми різного роду «депозитарних розписок». Через інститут депозитарних розписок українські акціонерні товариства з'являються на провідних фондових майданчиках США та Європи. Станом на кінець 2000 року за допомогою банку Нью-Йорка започатковуються перші «неспонсоровані» і навіть «спонсоровані» програми «американських і глобальних депозитарних розписок» (ADR, GDR). Серед «піонерів» такі відомі і сьогодні емітенти, як ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «ДТЕК-Західенерго», ПАТ «Запоріжтрансформатор» та інші. На початку 2000-х років акціями українських емітентів, використовуючи механізми GDR починають торгувати на Німецькій біржі і на Лондонській фондовій біржі. У середині 2000-х років група компаній переважно із аграрного сектору здійснює розміщення своїх акцій на Варшавській біржі. Окремі українські емітенти використовують для розміщення своїх акцій механізми «спеціально уповноваженої компанії» (SPV) британської юрисдикції та «альтернативного ринку інвестицій» (AIM) Лондонської фондової біржі. Найвідомішою компанією, яка одною з перших скористалась цією технологією, була компанія «Украгропродукт». Деякі емітенти, створивши SPV, змогли вийти на «широкий» ринок і навіть пройти відповідні процедури лістингу. Так, створена на базі активів ПАТ «Полтавський ГЗК» британська компанія «Ferrexpro» входила якийсь час до складу індексного кошику одного з індексів Лондонської фондової біржі — FTSE 100. На Лондонській фондовій біржі торгуються акції ще одного відомого українського аграрного холдингу — «Миронівський хлібопродукт» (Myronivsky Hliboproduct — МНП), які були розміщені в Лондоні через механізм SPV. Приклад успішного IPO — розміщення депозитарних розписок компанії «Авангард» у 2010 році. Ще одна українська компанія — Continental Farmers — провела розміщення своїх акцій у цьому році. Ці емітенти залучили \$187 млн і \$24,2 млн відповідно [9]. Хоча слід зазначити, що як і до кризи 2008—2009 років, так і у 2010—2013 роках, обсяги торгів акціями «українських» емітентів на глобальних майданчиках залишаються порівняно незначними. З 2005 року по жовтень 2011 року відбулося 70 публічних первинних і вторинних розмі-

щень акцій емітентів (IPO), що мають бізнес в Україні. І за цей час було залучено \$3,9 млрд. З них 226,7 млн грн — у 2011 році [10].

У 2012 році на Варшавській фондовій біржі на IPO вийшла компанія KDM Shipping, а у вересні 2013 року — девелоперська компанія Arricano вийшла на Лондонську фондову біржу (залучення капіталу склало \$24 млн). Окремі експерти вважають IPO Arricano успішним з точки зору залучення капіталу і менш успішним з точки зору створення умов для ліквідності на вторинному ринку. На їх думку ліквідність цих акцій була б вищою, якби акції розміщувались із «подвійним лістингом» в Лондоні і в Україні [11]. На початок 2014 року серед іноземних ринків за кількістю українських емітентів лідирує Варшавська фондова біржа, на якій торгуються акції 12 емітентів, 8 з яких пройшли процедуру лістингу на біржі. Абсолютна більшість цих емітентів мають реєстрацію поза межами України: 2 компанії — Кіпр, 6 — Люксембург, 3 — Нідерланди і лише одна (KDM Shipping) має українську юрисдикцію. Таким чином, переважна частина (до 80 %) українських підприємств-емітентів акцій при залучення капіталів на зовнішніх ринках в останні роки надають перевагу Варшаві, і загалом кожен п'ятий долар, що залучався українськими компаніями на ринку акцій, надійшов від розміщень на Варшавській фондовій біржі. Також понад 80 % розміщень (за обсягами) було проведено компаніями, які зареєстровані в юрисдикціях з м'яким податковим кліматом.

Існувало кілька чинників привабливості Варшавської фондової біржі для залучення капіталу українськими компаніями. По-перше, завдяки стабільній економічній ситуації, європейському регулюванню, розвинутій і сучасній інфраструктурі ринку і, найголовніше, потужному сектору інституційних інвесторів Польща стала претендувати на роль привабливого фінансового центру не лише для України, а й усього регіону Центральної та Східної Європи. По-друге, це ціна залучення капіталу на біржі, яка була набагато меншою, ніж на інших світових ринках. Також біржа в Варшаві привабливіша для українських компаній, тому що обсяги залучень капіталу можуть знаходитись у межах від кількох сотень тисяч до кількох сот мільйонів євро. Крім того, на Варшавській біржі достатньо ефективно функціонує власний «новий ринок»: «NewConnect», який є у свою чергу «ринком фінансування і торгів інноваційних компаній». На початок 2014 року жо-

дна українська компанія не здійснювала спроб залучити капітал через цей ринок.

У 2014 році важко очікувати IPO українських аграрних компаній як на Варшавській, так і на інших зарубіжних біржах. Якщо виокремити проблеми, які стримують довгострокові іноземні інвестиції в акції українських емітентів, то поряд із загальними політичними та економічними проблемами України є і негативне сприйняття інвестиційного клімату, і непередбачувані та нерідко алогічні регулятивні ініціативи, що відлякують іноземних інвесторів. Крім того, є проблеми з корпоративним управлінням. Якщо на зовнішньому ринку українські компанії демонструють майже необхідний рівень публічності та прозорості під тиском умов і механізмів біржового залучення капіталу, то внутрішні бізнеси цих компаній мало відрізняються від загального нетранспарентного середовища українського фондового ринку. У найближчі роки привабливішою для IPO українських компаній може стати Лондонська фондова біржа, насамперед, її «новий ринок» альтернативних інвестицій «AIM» оскільки інвестори польського ринку втрачають інтерес до українських емітентів. Окремі великі українські компанії можуть спробувати свої сили в IPO на азійських ринках, насамперед, Гонконгської біржі на її «новому ринку: «Growth enterprise market». Хоча попередні спроби не дали позитивного результату. Практично, залишається поза увагою українських емітентів досить привабливий і зростаючий «новий ринок» Московської біржі: «Рынок Инноваций и Инвестиций». У 2011—2013 роках на нових ринках Варшавської, Лондонської, Гонконгської та Московської фондових бірж (табл. 1) фіксується стійке зростання як загальної ринкової капіталізації, так і кількості лістингових компаній, що здійснили залучення капіталу за тим чи тим механізмом. Безумовним лідером як за показниками ринкової капіталізації, так і кількістю лістингових емітентів є Лондонський «AIM», Варшавський «NewConnect» переважає Гонконгський «Growth enterprise market» за кількістю лістингових емітентів, але у разі поступається йому у показниках ринкової капіталізації. Наймолодший «Рынок Инноваций и Инвестиций» Московської біржі значно поступається конкурентам за обома показниками, хоча демонструє поступове збільшення кількості емітентів, які залучають інвестиції на ньому.

Таблиця 1

**«НОВІ РИНКИ» ВАРШАВИ, ЛОНДОНУ, ГОНКОНГУ ТА МОСКВИ:
РИНКОВА КАПІТАЛІЗАЦІЯ (РК) (млн \$) І ЛІСТИНГОВІ КОМПАНІЇ (ЛК)
У 2011—2013 роках [8].**

	2011		2012		2013	
Новий ринок	РК	ЛК	РК	ЛК	РК	ЛК
«NewConnect»	2484	351	3589	429	3654	445
«AIM»	95 184	1143	98 800	1096	123 766	1087
«Growth enterprise market»	10 887	170	10 116	179	17 290	192
«Рынок Инноваций и Инвестиций»	529	10	740	18	539	24
Разом	109 083	1674	113 246	1722	145 249	1748

На кінець 2013 року на цих чотирьох «нових ринках» лістингуються 1748 компаній з ринковою капіталізацією понад \$145 млрд. З цього числа компаній лише 4 (MHP, Regal Petroleum, Ukrproduct, XXI Century) мають активи або бізнеси на території України і залучали капітал на Ринку альтернативних інвестицій (AIM) Лондонської фондової біржі.

Необхідно зазначити, що «нові ринки» є досить поширені на європейських біржах — членах Європейської федерації фондових бірж (FESE). Тобто, поряд із основним торговим майданчиком, на якому традиційно присутні жорсткі регулятивні вимоги, створені додаткові «біржові продукти» з менш жостким регулюванням мета якого створити сприятливіші умови для залучення капіталу компаніями зростання і інновацій. Крім того, переважна більшість таких нових ринків функціонує за правилами MTF (Multilateral Trading Facilities), тобто багатосторонніх торгових систем.

На кінець грудня 2013 року на нових ринках європейських бірж-членів FESE лістингуються 1478 компаній, з ринковою капіталізацією у майже 147 млрд євро і обсягом ринкових угод (EOB) у грудні 2013 року — майже 1,9 млрд євро.

З середини 2013 року на Українській біржі за підтримки Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку розпочалась реалізація інноваційного проекту «Залучення капіталу».

Проект лише на самому початку і особливих «успіхів» поки що не має, але інвестиційне співтовариство пов'язує з ним великі надії.

Таблиця 2

**«НОВІ РИНКИ» ЄВРОПЕЙСЬКИХ БІРЖ-ЧЛЕНІВ FESE:
ЛІСТИНГ, РИНКОВА КАПІТАЛІЗАЦІЯ ТА ОБІГ АКЦІЙ У ГРУДНІ 2013 р. [8]**

Фондові біржі	Новий ринок	Лістингові компанії	Ринкова капіталізація (млн євро)	Обіг акцій (млн євро)
Athens Exchange	Alternative Market	14	143,1	0,1
BME (Spanish Exchanges)	MAB Expansión	23	1 677,7	n/a
Borsa Istanbul	BIST Second National Market	89	5 926,9	957,5
Bratislava Stock Exchange	Bratislava Stock Exchange	64	705,3	//
CEESEG — Budapest	BETa	23	n/a	0,5
CEESEG — Vienna	Dritter Markt MTF	24	1 270,9	n/a
Cyprus Stock Exchange	Emerging Companies Cyprus	19	624,9	//
Deutsche Börse	Entry Standard	188	54 894,4	107,2
Irish Stock Exchange	ESM	25	63 305,7	10,6
Luxembourg Stock Exchange	Euro MTF	217	358,3	1,4
NASDAQ OMX Nordic	First North Alternative Market	131	4 283,9	304,6
NYSE Euronext	Alternext	184	8 325,0	404,0
Oslo Børs	Oslo Axess	32	2 404,5	59,1
Warsaw Stock Exchange	NewConnect	445	2 648,5	20,2
TOTAL		1 478	146 569,1	1 865,2

Ринок залучення капіталу — сектор публічного розміщення цінних паперів. Основне призначення біржового продукту — сприяння залученню інвестицій, перш за все, для невеликих і зростаючих компаній, що прагнуть реалізувати свій потенціал розвитку. До переваг продукту можна віднести таке: залучення капіталу (Cash-In); ринкова оцінка бізнесу; зростання капіталізації. Вигоди для венчурних фондів — ринкова оцінка інвестицій; підвищення вартості інвестицій; можливість виходу (Cash — Out). Інтерес для інституційних і приватних інвесторів — розширення списку інструментів для інвестицій; поява дійсно публічних емітентів. Крім того, це прості і демократичні правила, що встановлені на ринку, які враховують особливості українських компаній і не вимагають наявності тривалої історії діяльності, не встановлюють вимоги щодо великої капіталізації та відсотка акцій у вільному обігу (free float), сучасні і надійні технології торгів і розрахунків.

NewConnect (створена у 2007 році) — це організована Варшавською фондовою біржею нова платформа фінансування та торгівлі акціями молодих компаній з високим потенціалом зростання, які хочуть перетворити інноваційність своїх продуктів, послуг і бізнес-процесів у головну перевагу. Цей ринок створено для компаній, які хочуть залучити капітал від кількох сот тисяч злотих до понад десяти мільйонів польських злотих; з інноваційних секторів, а також для інноваційних компаній з інших секторів; з капіталізацією до 20 млн злотих; з високою динамікою зростання; бажаючих вийти на регульований (головний) ринок Біржі і які мають шанси туди потрапити.

Таблиця 3

**ВИМОГИ ДО ЕМІТЕНТІВ ДЛЯ РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ НА
«РИНКУ ЗАЛУЧЕННЯ КАПІТАЛУ» УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ [14]
ТА «NEWCONNECT» ВАРШАВСЬКОЇ ФОНДОВОЇ БІРЖІ [12, 13]**

	«Ринок залучення капіталу»	«NewConnect»
1.	Функціонуючий бізнес — не менше 1 року	Фінансова звітність у стандартах МСФО за попередні три роки
2.	Мінімальна оцінка бізнесу — 8 млн грн	Достатність оборотного капіталу
3.	Наявність чіткої стратегії та бізнес-плану на 3 роки	Ринкова капіталізація — як мінімум еквівалент 12 млн євро в злотих

Закінчення табл. 3

	«Ринок залучення капіталу»	«NewConnect»
4.	Наявність політики корпоративного управління	Дотримання кодексу корпоративного управління у добровільному порядку вітається
5.	Плани щодо залучення коштів	Від 8 млн грн
6.	Готовність мати free float — не менше 15—25 %	Free float — не менше ніж 25 відсотків
7.	Форма власності — Публічне акціонерне товариство	Щорічний збір не більше 3 тисяч злотих на рік
8.	Юридична особа існує — не менше 3 місяців	Вимоги до постлістингу полягають у обов'язковості розкриття особливої та регулярної інформації

З 2009 року на Московській біржі функціонує Ринок інновацій та інвестицій (РИИ Московской биржи) — біржовий сегмент для високотехнологічних компаній, який започаткували Московська біржа та ОАО «РОСНАНО». При Московській біржі утворена Координаційна рада РІІ Московської біржі, в яку увійшли представники профільних міністерств і відомств, законодавчої влади та професійних асоціацій. Очолює раду Анатолій Чубайс — голова ОАО «РОСНАНО». Цілі ринку Інновацій та Інвестицій полягають у створенні прозорого механізму залучення інвестицій у високотехнологічний сектор економіки Росії; побудова інвестиційного ланцюга від фінансування інноваційних компаній на ринній стадії розвитку до виходу на біржовий ринок; розвиток концепції державно-приватного партнерства. В структурі цього ринку три основних сегмента, які розраховані на компанії різного ступеня «зрілості» і капіталізації, а також зорієнтовані на різні групи інвесторів:

Сектор РІІ — біржовий сектор, який дозволяє інноваційним компаніям здійснювати публічні розміщення (IPO/SPO) та допускає їх цінні папери до обігу у всіх режимах торгівлі на Московській біржі;

Сектор РІІ-2 — режим для проведення приватних розміщень (PP Private Placement). Обіг лише серед кваліфікованих інвесторів у межах біржових технологій: Адресні (Off EOB) або переговорні угоди (Negotiated deals) та блок-трейдинг (Dark Pool) пакетами акцій;

Сектор IPO Board — механізм злучення інвестицій непублічними інноваційними компаніями на ранніх стадіях їх розвитку.

Встановлені критерії відбору емітентів та їх фінансових інструментів. Так, наприклад, для акцій є вимога мати капіталізацію від 50 млн руб., емітент повинен виготовляти продукцію або використовувати технології, які відносяться до державних пріоритетів в інноваційній сфері та мати угоду з лістинговим агентом (спеціальним біржовим посередником) на строк не менше ніж один рік. Щодо облігацій, то підхід — інший. Перш за все — відповідний кредитний рейтинг емітента або інструмента, обсяг випуску не менше 1 млрд руб., та угода з Лістинговим агентом на 1 рік. Також присутня суттєва підтримка з боку держави у питаннях оподаткування: для суб'єктів малого та середнього бізнесу компенсуються всі витрати на підготовку розміщення у розмірі 50 відсотків, але не більше 5 млн руб за результатами розміщення; застосовується нульова ставка податку на прибуток та ПДФО від реалізації акцій, що торгуються на РП Московської біржі, якщо інвестор володіє ними понад 5 років [14].

У той же час показовим є підхід експертного інвестиційного середовища до перспектив реалізації проекту «Залучення капіталу» Української біржі: «Важливо, щоб торговець після того як вивів компанію на біржу і отримав свої комісійні, не забув про емітента. Сьогодні ні біржа, ні торговці не стимулюють емітента покращувати свою якісну складову», та «в Україні не так багато компанії які дійсно можуть стати публічними та оприлюднювати всю інформацію про свій прибуток» [15]. Наведені думки є досить типовими серед керівників емітентів та інвестиційного середовища, і сприйняття інноваційного продукту Української біржі «Ринок залучення капіталу» не виходить за межі дуже загальних уявлень щодо залучення капіталу на біржовому ринку акцій.

З іншої сторони, головна проблема реалізації інноваційного продукту «Ринок Залучення Капіталу» Української біржі — дефіцит платоспроможних інвесторів і низька корпоративна культура вітчизняних емітентів. За останні роки поле вітчизняних інвесторів значно звужилось.

Дрібні приватні інвестори та українські торговці цінними паперами, які продовжують спекулювати на біржі, практично, вже не мають інвестиційного ресурсу для купівлі такого роду інстру-

ментів. Обсяг середньомісячних залишків задепонованих коштів торговців цінних паперів та їх клієнтів для торгівлі на Українській біржі у 2010—2013 роках мав стійку негативну динаміку, починаючи з березня 2011 року (рис. 1).

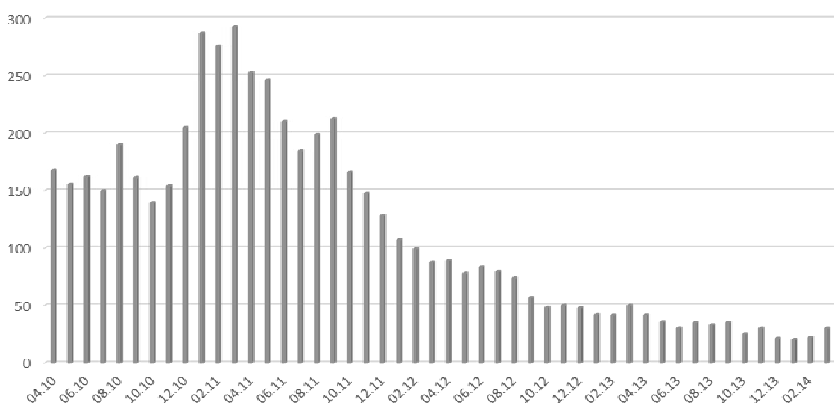

Рис. 1 Обсяг середньомісячних залишків задепонованих коштів на Українській Біржі у 2010—2013 роках, млн грн [16]

Обсяг тих же задепонованих коштів у середньорічному вимірі показує ще негативнішу динаміку: якщо у 2011 році зростання склало 31,5 % (з 164,65 млн грн у 2010 р. до 216,52 млн грн у 2011 році), то у 2012 році — падіння на 66,4 % (з 216,52 млн у 2011 році до 72,85 млн грн у 2012 році); у 2013 році — знову падіння на 52,2 % (з 72,85 млн грн у 2012 році до 34,85 млн у 2013 році); падіння за 2012—2013 роки склало 83,9 %. Висновок може бути один — на це джерело інвестиційних ресурсів розраховувати не можна. Їх недостатньо навіть для традиційної біржової гри із «блакитними фішками». Очікувати залучення цієї категорії біржових гравців до «Ринку залучення капіталу» наразі не доводиться та і обсяги такого залучення не можуть бути значними.

Щодо інституційних інвесторів, то публічні інститути спільного інвестування в умовах реалій українського фінансового ринку теж не мають серйозних вільних фінансових ресурсів. Венчурне фінансування в Україні, а саме воно переважає в «індустрії спільного інвестування», мало дотичне до фінансового ринку і виконує завдання не пов'язані із залученням капіталу на публіч-

ний ринок фінансового капіталу. Видається, що мало не єдиними фінансовими інститутами, які сьогодні в Україні мають вільний капітал для інвестування, є комерційні банки. Але банки мають жорсткі обмеження встановлені відповідним банківським регулюванням на ризиковані інвестиційні операції на публічному ринку. За цих умов успішна реалізація проекту «Ринок залучення капіталу» мало ймовірна без активнішої участі держави, хоча б на рівні, який забезпечений у Москві.

Представники емітентів очікують, перш за все, наявність реальних покупців їх акцій, низьку вартість послуг із розміщення цінних паперів, не дуже витратним супроводженням емітента після ІРО. Сьогодні мова навіть не йде про те, що «нові ринки» це ринки «не для класичного ІРО». Їх призначення інше — бути «підготовчими майданчиками» для виходу на «широкий публічний ринок» або стати своєрідним альтернативним ринком для залучення капіталу «непублічними» українськими компаніями за посередництва інфраструктури фондових бірж, використовуючи їх можливість та імідж.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Порівнюючи основні параметри проектів Української, Московської та Варшавської біржі, можна констатувати, що вітчизняний проект концептуально близький і Ринку Інновацій та Інвестицій Московської біржі, і ринку фінансування та торгів інноваційних компаній (NewConnect) Варшавської біржі. Хоча в українському «продукті» мова про інновації та технології дуже приглушені. Вітчизняний «продукт» значно програє в частині державної підтримки. Крім сприяння зі сторони державного регулятора фондового ринку, ніяких фінансових чи податкових стимулів держава не надає. Бузумовно, це не буде сприяти реалізації успішних проектів залучення капіталу за посередництвом фондових бірж у високотехнологічні сегменти вітчизняної економіки.

Найскладнішою проблемою реалізації таких біржових проектів повинна стати орієнтація не на абстрактного інституційного або приватного інвестора, а на які реальні категорії та класи інвесторів сьогодні можуть розраховувати компанії-емітенти, які приймуть рішення виходити на Ринок залучення капіталу.

Є потреба суттєвої корекції нормативно-правових актів щодо упорядкування та врегулювання процесу «залучення капіталу»

на українських біржах особливо у частині запровадження «особливого рівня лістингу» для такого роду емітентів і значного спрощення умов лістингування. Головною вимогою біржі до емітентів повинно бути розкриття фінансової інформації та якості корпоративного управління. Без вирішення проблеми формального «лістингового статусу» таких емітентів, важко очікувати на суттєвий інтерес зі сторони як банків, так і інституційних інвесторів.

За умови появи перших позитивних результатів, необхідно здійснити відповідні зміни і в Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок», а також зміни відповідних положень Податкового кодексу України.

Бібліографічний список

1. *Худавердієва В. А.* Стратегія залучення іноземних інвестицій в економіку України // *Фінанси України*. — №6. — 2010. — С. 62—71.
2. *Георгіаді Н. Г., Федорчак О. Є.* Сутність і види механізмів залучення інвестицій на підприємство // *Інвестиції: практика та досвід*. — №23. — 2013. — С. 6—11.
3. *Корнєєв В., Прозоров Ю.* Залучення капіталу підприємствами-емітентами акцій на закордонних фондових ринках. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/228.html
4. *Нікітін М. М.* Особливості залучення капіталу в циклічному розвитку корпоративних підприємств. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/261
5. *Майорова Т. В.* Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні: Монографія. — К.: КНЕУ, 2013. — 332 с.
6. *Шкодін І. В.* Динаміка розвитку фондового ринку України. / *І. В. Шкодін* // *Актуальні проблеми економіки*. — №5 (107). — 2010. — С. 214—222.
7. *Шумська С. С.* Капіталізація економіки: системний підхід та методологічні напрями досліджень // *Економічна теорія*. — №1. — 2012. — С. 35—49.
8. Federation of European Securities exchanges statistics methodology, January 2010, version 5.2 — 25 pages. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.fese.eu/_lib/files/FESE_Statistics_Methodology_5_2_January10_FINAL.pdf

9. «Альтана Капитал» и ИА Cbonds поддерживают Рынок привлечения капитала. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ux.ua/a5750/?nt=101>

10. Бондарчук В., Пірс Т. Залучення капіталу шляхом розміщення акцій на фондових біржах. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/185.htm

11. Переагрузка инвестиционной модели. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://inventure.com.ua/news/ukraine/perezagruzka-investicionnoj-modeli>

12. Проект Залучення капіталу Української біржі. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ux.ua/s328>

13. Проект NewConnect Варшавської фондової біржі. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.newconnect.pl>

14. Рынок Инноваций и Инвестиций Московской Биржи. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://moex.com/s71>

15. «Акции продадут на публику. Местным компаниям предлагают размещаться на «Украинской бирже». Газета «Коммерсантъ Украина», №114 (1817), 11.07.2013.

16. Офіційний веб-сайт Української біржі: [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: www.ux.ua.

References

1. Khudaverdiyeva, V. A. Stratehiya zaluchennya inozemnykh investytsiy v ekonomiku Ukrainy [The strategy of raising foreign investment in ukrainian economics] // Finansy Ukrainy, №6. — 2010. — P. 62-71. [In Ukrainian]

2. Heorhiadi, N. H., Fedorchak, O. Ye. Sutnist i vydy mekhanizmv zaluchennya investytsiy na pidpryyemstvo [The concept and kinds of mechanisms for raising investment to an enterprise] // Investytsiyi: praktyka ta dosvid, №22. — 2013. — P.6-11. [In Ukrainian]

3. Kornyyev, V., Prozorov, Yu. Zaluchennya kapitalu pidpryyemstvami-emitentamy aktsiy na zakordonnykh fondovykh rynkakh [Capital raising by enterprises — issuers of shares at foreign stock markets] [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: http://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/228.html [In Ukrainian]

4. Nikitin, M. M. Osoblyvosti zaluchennya kapitalu v tsyklichnomu rozvytku korporatyvnykh pidpryyemstv [Peculiarities of capital raising in cyclic development of corporate enterprises]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: http://asconf.com/rus/archive_view/261 [In Ukrainian]

5. Mayorova, T.V. Investytsiyni protses i finansovo-kredytni vazheli yoho aktyvizatsiyi v Ukraini [Investment process and financial and credit

levers of it's activation in Ukraine]: Monohrafiya. — K.: KNEU (2013). — 332 p. [In Ukrainian]

6. *Shkodina, I. V.* Dynamika rozvytku fondovoho rynku Ukrainy [The dynamics of stock exchange development in Ukraine] / I. V. Shkodina // Aktualni problemy ekonomiky, №5 (107). — 2010. — P.214-222 [In Ukrainian]

7. *Shumska, S. S.* Kapitalizatsiya ekonomiky: systemnyi pidkhid ta metodolohichni napryamy doslidzhen [Capitalization of economics: system approach and methodological lines of research] // Ekonomichna teoriya, №1. — 2012. — P.35-49 [In Ukrainian]

8. Federation of European Securities exchanges statistics methodology, January 2010, version 5.2 — 25 P. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: http://www.fese.eu/_lib/files/FESE_Statistics_Methodology_5_2_January10_FINAL.pdf [In English]

9. «Altana Kapital» i UA Cbonds podderzhyvayut Rynok privilecheniya kapitala [«Altana Kapital» and UA Cbonds support the capital raising market]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.ux.ua/a5750/?nt=101> [In Russian]

10. *Bondarchuk, V., Pirs, T.* Zaluchennya kapitalu shlyakhom rozmishchennya aktsiy na fondovykh birzhakh [Raising of capital by placing shares on stock exchanges]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/185.htm [In Ukrainian]

11. Perezagruzka investitsyonnoi modeli [Reloading of the investment model]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://inventure.com.ua/news/ukraine/perezagruzka-investicionnoj-modeli> [In Russian]

12. Proekt Zaluchennya kapitalu Ukrainskoi birzhi [The project Capital raising of Ukrainian stock exchange]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.ux.ua/s328> [In Ukrainian]

13. Proekt NewConnect Varshavskoi fondovoi birzhi [The NewConnect project of Warsaw stock exchange]. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.newconnect.pl> [In Ukrainian]

14. Rynok Innovatsyi i Investitsyi Moskovskoi Birzhy. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://moex.com/s71> [In Russian]

15. «Aktsyi prodadut na publiku. Mestnym kompaniyam predlahayut razmeshchattsya na «Ukrainskoi birzhe». Gazeta «Kommersant Ukraina», №114 (1817), 11.07.2013 [In Russian]

16. Ofitsiyni web-sait Ukrainskoyi birzhi. [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.ux.ua> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2014 р.

УДК 336.761

Дегтярева Наталия Владимировна,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансовые рынки

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы 54/1),

E-mail: dnatalia62@yahoo.com

Ройко Игорь Михайлович,

асп. кафедры финансовые рынки

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы 54/1),

E-mail: iroyko@meta.ua

ИННОВАЦИОННЫЕ БИРЖЕВЫЕ ПРОДУКТЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ КАПИТАЛА

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются вопросы введения на биржевом рынке акций инновационного продукта Украинской биржи — «Привлечение капитала». Подобные «биржевые продукты» созданы на зарубежных фондовых рынках. Их назначение — привлечение капитала компаниями для инновационного развития. Такие рынки относятся к так называемым «новым рынкам». «Новые рынки» привлечения капитала, с одной стороны, являются «подготовительными площадками» для выхода на «широкие публичные рынки»; с другой стороны, на таких «новых рынках» происходит альтернативное классическому IPO привлечение капитала компаниями, которые не собираются выходить на широкие публичные рынки. Проведен сравнительный анализ созданных новых рынков на фондовых биржах Польши, Украины, России. Предлагается введение соответствующего уровня листинга и условия листинга. Решение проблемы формального «листингового статуса» эмитентов может повысить интерес к ним со стороны банков и институциональных инвесторов. Определены направления совершенствования нормативно-правового обеспечения функционирования рынков привлечения капитала.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: биржевой рынок акций, листинг, новые рынки, рынок привлечения капитала, рынок инвестиций и инноваций, рынок альтернативных инвестиций.

UDC 336.761

Degtyaryova Natalia Volodymyrivna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,

Associate Professor of Department of financial markets

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: dnatalia62@yahoo.com

Roiko Igor Myhajlovich,

Postgraduate, Department of financial markets
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: iroyko@meta.ua

THE STOCK MARKET CAPITAL RAISING INNOVATIVE PRODUCTS

ABSTRACT. *The question of establishing shares of innovative product of Ukrainian exchange «Raising capital» on a stock market is explored in the article. The similar «exchange products» were created on the foreign stock markets. They are designed for raising capital by companies for innovative development. Such markets belong to so called «new markets». «New markets» of capital raising are, on the one hand, «preparatory grounds» for being introduced on «big public markets»; on the other hand, on such «new markets» there is raising of capital which is alternative to a classic IPO. It is conducted by companies that are not going to expand their activity on big public markets. The comparative analysis of created new markets on stock exchanges in Poland, Ukraine, Russia is performed. The appropriate level and terms of listing are suggested. Solution to a problem of formal «listing status» of issuers can increase the interest to them from the side of banks and institutional investors. The directions of improving regulatory support for functioning of capital raising markets are outlined.*

KEY WORDS: *stock exchange, listing, new markets, capital raising market, innovation and investment market, alternative investment market.*

УДК 336.14

Кондратюк Сергій Якович,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансів

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: kondratuk_serгей@ukr.net

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО І МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто концептуальні підходи до раціоналізації видатків державного і місцевих бюджетів в Україні для формування підвалин сталого соціально-економічного розвитку країни та антикризової бюджетної безпеки. Модель раціоналізації видатків бюджету є важливою передумовою для ефективного управління ними. Тому спрямована на організацію бюджетного процесу орієнтованого на результат, реструктуризацію бюджетної мережі, вдосконалення управління інвестиціями, підвищення адресності заходів з соціальної підтримки громадян, жорсткості режиму економії бюджетних коштів. Соціальним наслідком має бути орієнтація бюджетної політики на підтримку громадян, а не підприємств. Стаття підтверджує вихідну базову позицію в організації фінансової діяльності держави — обґрунтованість, доцільність і цілкове спрямування видатків бюджету.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державний бюджет, видатки бюджету, місцеві бюджети, раціоналізація видатків бюджету, бюджетні кошти, реструктуризація бюджетної мережі.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для стабілізації економічної ситуації в державі необхідні комплексні заходи щодо економного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади і місцевого самоврядування, утворених цими органами підприємств, установ та організацій, які використовують кошти державного і місцевих бюджетів. Кабінет міністрів України прийнявши постанову від 1 березня 2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» затвердив заходи щодо економного та раціонального використання державних коштів, які передбачають не тільки короткостроковий характер застосування, а спрямовані на довгострокову перспективу. «Стратегія розвитку системи управління державними фінансами» схвалена розпорядженням Кабінету міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р, Стратегічний план діяльності Міністерства фінансів України на 2014 бюджетний рік та два бюджетних періоди, що настають за плановим (2015—2016 роки) і Проект

модернізації державних фінансів тільки поверхово спрямовані на вирішення ключової проблеми державних фінансів — раціоналізації видатків бюджетів. Прийнятих заходів недостатньо для гармонізації вітчизняної бюджетної системи із західноєвропейськими стандартами.

Динамічність державотворення, зміна пріоритетів соціально-економічного розвитку країни неминує вимагає структурних зрушень у бюджетних видатках. Якісне виконання державою своїх функцій може бути забезпечена насамперед за рахунок збалансування фінансових можливостей держави і зобов'язань та оптимальної структури видатків бюджетів. Обмеженість бюджетних ресурсів держави і місцевого самоврядування призвела до тенденції спрямування видатків бюджетів переважно на подолання поточних проблем. Тому потрібна цілеспрямована програма комплексної раціоналізації видатків державного і місцевих бюджетів в Україні для стимулювання сталого соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд досліджень і публікацій підтверджує науковий інтерес учених в Україні до проблем використання бюджетних коштів, планування, розподілу та спрямування видатків державного і місцевого бюджетів в умовах ринкових трансформацій. Окремі напрями згаданих досліджень відображені в роботах Є. Балацького [1], А. Бояр [2], Л. Василенко, Н. Дехтяр [5], В. Дем'янишина [4], А. Єпіфанова, К. Жулінської [6], М. Карліна, О. Квачан [6], О. Кириленко, І. Луніної, Т. Набоки [7], О. Озерчук [8], В. Опаріна [10], К. Павлюк, В. Савки [9], В. Федосова [3], С. Юрія [10] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проте залишається невирішеним комплекс питань формування раціональної основи видатків бюджетів, їх систематизація за найважливішими для громадянського суспільства напрямками.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою та завданням статті є дослідження концепту раціоналізації видатків державного і місцевих бюджетів в Україні як основи сталого соціально-економічного розвитку країни та антикризової бюджетної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Раціоналізація видатків державного і місцевих бюджетів має здійснюватись за такими напрямками:

- 1) організація бюджетного процесу, орієнтованого на результати;

2) реструктуризація бюджетної мережі;
3) вдосконалення управління інвестиціями в умовах кризи;
4) підвищення адресності заходів з соціальної підтримки громадян;

5) видатки бюджетних коштів з урахуванням організації співробітництва територіальних громад;

6) орієнтація бюджетної політики на підтримку громадян, а не підприємств;

7) жорсткість режиму економії бюджетних коштів.

Організація бюджетного процесу, орієнтованого на результат передбачає такі основні напрями його вдосконалення:

- використання єдиного реєстру видаткових зобов'язань (як звичайних, так і фінансових зобов'язань) в якості інструменту раціоналізації державних і місцевих видатків;

- роздільне планування постійних (діючих) і періодичних (нових) зобов'язань;

- використання інструментів оцінки результативності бюджетних видатків і забезпечення їх обліку в бюджетному плануванні.

Для підвищення ефективності використання єдиного реєстру видаткових зобов'язань в удосконаленні бюджетного процесу можна:

- провести інвентаризацію видаткових зобов'язань головного розпорядника для оцінки того, наскільки ці зобов'язання відповідають повноваженням відповідного рівня влади, його цілям і завданням;

- використати результати цієї інвентаризації при визначенні переліку бюджетних благ, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів відповідного бюджету, при проведенні межі між платними послугами і безплатними благами;

- оцінити методи визначення обсягу бюджетних коштів, необхідних для фінансування кожного з видаткових зобов'язань, здійснивши максимально можливий взаємозв'язок цих обсягів з якістю благ і кількістю їх споживачів.

Роздільне планування діючих і прийняття нових зобов'язань передбачає, що першочерговому включенню до бюджету підлягають видатки на фінансування діючих видаткових зобов'язань, відображених у реєстрі видаткових зобов'язань. Прийняття нових видаткових зобов'язань може здійснюватися в межах різниці між обсягом діючих зобов'язань і бюджетних доходів і джерелами фінансування дефіциту бюджету на плановий період. Роздільне

планування зобов'язань є ефективним інструментом забезпечення фінансової стійкості бюджетів і дозволяє:

1. підвищити фінансову дисципліну, щоб уникнути прийняття нових зобов'язань в умовах невиконання діючих зобов'язань і зростання навантаження на бюджет;

2. забезпечити елементи конкуренції між суб'єктами бюджетного планування при розподілі діючих зобов'язань, що підвищить їх стимули як до ефективності видатків бюджету, так і до підвищення якості заявок на прийняття нових зобов'язань;

3. передбачити обов'язкову оцінку впливу видаткових зобов'язань, прийнятих у ході поточного бюджетного періоду, на перспективні діючі зобов'язання, і оцінити, як вони можуть бути профінансовані за рахунок прогнозованих доходів бюджету.

Забезпечення спрямування бюджетних видатків на досягнення суспільно значимих результатів у наданні державних (місцевих) благ можливе шляхом оприлюднення суб'єктом бюджетного планування звіту про результати діяльності, підвищення якості цільових програм, обґрунтування бюджетних асигнувань тощо. Крім, того у ході бюджетного процесу мають виконуватись такі заходи:

- 1) проводити кількісну оцінку результативності видатків суб'єктів бюджетного планування, що відображає як обсяг і якість надання бюджетних благ громадянам (безпосередні результати), так і їх вплив на соціально-економічну ситуацію в поселенні (кінцеві результати). Кількісні показники мають не виходити за межі повноважень відповідного рівня влади, максимально відображати власні зусилля суб'єкта бюджетного планування і не залежати від зовнішніх обставин, визначатися його діяльністю в плановому періоді, бути порівнянні з показниками інших головних розпорядників;

- 2) проводити аналіз результативності діяльності суб'єктів бюджетного планування у звітному періоді, виявляти причини невиконання цих показників. При цьому важливо оцінити як досягнення показників безпосередніх результатів, так і їх вплив на прогнозовану динаміку показників кінцевих результатів. Невиконання показників результативності не повинне автоматично призводити до зміни обсягів фінансування суб'єкта бюджетного планування, але має бути індикатором наявності проблем з результативністю видатків, які вимагають прийняття рішень;

- 3) забезпечити розподіл діючих зобов'язань залежно від їх результативності і прогнозованого внеску у виконання пріоритетів

соціально-економічної політики в державі. При цьому необхідно забезпечити елементи конкуренції між суб'єктами бюджетного планування за бюджетні асигнування для прийнятих зобов'язань, які нівелювали б стимули до зниження показників результативності, забезпечили відповідальність за необгрунтоване завищення даних показників;

4) забезпечити участь в оцінці результативності діяльності суб'єктів бюджетного планування широкого кола зацікавлених учасників і його публічності. Це можна досягнути тоді, якщо ключову роль буде належати комісії з підвищення результативності бюджетних видатків, що має на паритетних засадах представників законодавчої і виконавчої влади, громадськості, експертів тощо.

Реструктуризацію бюджетної мережі можна здійснювати за такими взаємозалежними напрямками: оптимізація бюджетної мережі, залучення організацій недержавного сектора до надання державних (місцевих) послуг. Така реструктуризація мережі сприятиме підвищенню ефективності бюджетних видатків, економії бюджетних коштів, створенню конкуренції публічних послуг.

Оптимізація бюджетної мережі необхідна для приведення розміщення мережі у відповідність зі сформованою структурою розселення. Це дозволить скоротити кількість державних (місцевих) установ, за рахунок тих організацій, у яких підвищені видатки на одиницю надаваної послуги не пов'язані з її високою якістю, що дасть можливість щорічно заощаджувати бюджетні ресурси без зниження якості бюджетних благ. Для раціоналізації бюджетної мережі потрібно:

- організувати моніторинг бюджетної мережі (кількість бюджетних установ, кількість персоналу, використовувані ресурси, обсяг і якість надання державних (місцевих) послуг у розрізі бюджетних установ);

- оцінити потребу в бюджетних установах з обліком необхідного (бажаного) рівня забезпеченості державними (місцевими) послугами;

- розробити і затвердити програму реструктуризації бюджетної мережі (по галузях), включаючи перепрофілювання бюджетних установ, приєднання окремих установ (об'єднання кількох) до інших організацій, ліквідацію бюджетних установ, залучення приватного сектора до надання державних (місцевих) послуг;

- організувати роботу з громадянами і працівниками бюджетних установ для підвищення рівня суспільної підтримки процесу раціоналізації бюджетної мережі;

— забезпечити оцінку задоволеності громадян надаваними державними (місцевими) послугами (результати опитувань). З урахуванням цієї оцінки прийняти подальші кроки із реструктуризації бюджетної мережі.

Конкурсне розміщення державного (місцевого) замовлення на надання послуг може привести до економії бюджетних коштів на одиницю досягненого результату. Залучення організацій недержавного сектора до надання державних (місцевих) послуг потребує здійснення таких заходів:

— розробка концепції (програми) залучення недержавних постачальників державних (місцевих) послуг, включаючи соціальні;

— внесення в нормативно-правові акти місцевого самоврядування змін, спрямованих на виконання концепції (програми) залучення недержавних постачальників державних (місцевих) послуг і створення сприятливих умов для використання контрактної системи їх надання;

— затвердження порядку укладання контрактів на середньостроковий період (включаючи типову форму контракту);

— завершення приватизації державних (місцевих) підприємств у секторах, де послуги можуть надаватися недержавними постачальниками.

Таким чином, залучення організацій недержавного сектора до надання державних (місцевих) послуг дозволить збільшити конкуренцію між постачальниками цих послуг і оптимізує видатки бюджету. Приватизація державних (місцевих) підприємств допоможе залучити додаткові надходження неподаткових доходів до бюджету та знімає з бюджету субсидіарну відповідальність у випадку банкрутства підприємства.

Вдосконалення управління інвестиціями в умовах кризи є важливим кроком підвищення ефективності видатків бюджету у двох напрямках: застосування процедури відбору нових інвестиційних проектів, фінансованих за рахунок бюджетних коштів; моніторинг виконання інвестиційних проектів, здійснюваних за рахунок коштів бюджету, та використання його результатів у прийнятті рішень.

Для розробки і впровадження процедури відбору нових інвестиційних проектів, фінансованих за рахунок бюджетних коштів, потрібно:

— нормативно-правове закріплення положення про необхідність розробки інвестиційного проекту на всі капітальні вкладен-

ня, що перевищують установлений строк. Капітальні вкладення спрямовані на запобігання або ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій мають особливі умови розробки інвестиційного проекту;

- затвердження методики відбору інвестиційного проекту;
- затвердження порядку експертизи вартості інвестиційного проекту;

- відображення бюджетних асигнувань на здійснення бюджетних інвестицій у складі відомчої структури видатків окремо по кожному інвестиційному проекту.

Для моніторингу виконання інвестиційних проектів, здійснюваних за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, і використання результатів моніторингу при прийнятті інвестиційних рішень рекомендуються такі заходи:

- інвентаризація інвестиційних проектів, оцінка обсягів незавершеного будівництва по об'єктах, будівництво яких здійснюється з місцевого бюджету;

- ухвалення рішень про долю кожного об'єкта незавершеного будівництва: завершення будівництва, консервація будівництва, продаж недобудованого об'єкта;

- затвердження положення про моніторинг виконання інвестиційних проектів, здійснюваних за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

Результатом виконання даних заходів має стати зниження частки незавершеного будівництва з понад плановими строками у загальному його обсязі.

В умовах недостатності фінансових ресурсів важливо сповна використати резерви зі скорочення капітальних видатків. Зі збережених обсягів капітальних видатків можна встановити таку черговість:

- по-перше, завершити розпочате будівництво (пріоритетність фінансування залежить від ступеня завершеності будівництва), тому що консервація незавершеного будівництва пов'язана зі значними видатками;

- по-друге, спрямування капітальних видатків на зниження поточних видатків у середньостроковій перспективі (наприклад, впровадження ресурсозберігаючих технологій або видатки на реструктуризацію бюджетної мережі);

- по-третє, здійснення капітальних видатків на сприяння зростанню зайнятості громадян (громадські роботи).

Підвищення адресності заходів з соціальної підтримки громадян передбачає відмову від штучного розширення пільгових категорій громадян (наприклад, від присвоєння звань «заслужений» чи «народний»). Треба оцінити всі існуючі пільги і виплати, спрямовані на соціальну підтримку окремих категорій громадян, з погляду їх адресності, тобто необхідно визначити, наскільки вони сприяють збільшенню добробуту бідних громадян. Потім розробити середньострокову програму заміни розрізнених і не пов'язаних з добробутом конкретного громадянина пільг і виплат на єдину систему адресної підтримки найбідніших громадян. Для зниження соціальних наслідків таких заходів створити дві системи соціальної підтримки:

1) діюча система соціальної підтримки, спрямована на допомогу окремим категоріям громадян залежно від їх статусу. Її фінансування поступово скорочується за допомогою низьких коефіцієнтів індексації відповідних виплат;

2) адресна допомога найбільш нужденним верств громадян, що збільшується (навіть випереджальними темпами) через згорання діючої системи соціальної підтримки, орієнтованої на соціальний статус громадян.

Результатом такої роботи стане система, при якій найбідніші громадяни зможуть у межах виділених бюджетних коштів самостійно вибирати конкретні види послуг і їх постачальників (як державних, так і недержавних). Це дозволить, з одного боку, оптимізувати видатки бюджету, а з іншого боку, підвищить їх адресність і ефективність. Тому доцільно монетизувати пільги. Щоб уникнути зростання соціальної напруженості, скасування пільг у натуральному вигляді має супроводжуватися значними (навіть трохи надлишковими) грошовими виплатами. З часом таку надмірність можна нівелювати за рахунок помірнішої індексації.

Видатки бюджетних коштів з урахуванням організації співробітництва територіальних громад передбачають об'єднання зусиль кількох територіальних громад для вирішення міжгосподарських проблем, питань надання соціальних послуг, що вимагають значних фінансових і матеріальних ресурсів, наприклад:

а) управління об'єктами водопостачання, водовідведення, електропостачання, газопостачання;

б) організація утримання доріг, утилізації й переробки твердих побутових і промислових відходів;

в) утримання місць поховань;

- г) надання медичних послуг;
- д) надання загальної середньої і позашкільної освіти;
- е) спільна організація діяльності культурно-просвітницьких установ і спортивних споруд;
- ж) створення засобів масової інформації тощо.

Міжтериторіальне співробітництво для вирішення питань місцевого значення здійснюється шляхом створення спільних господарюючих суб'єктів або некомерційних організацій шляхом спільного їх фінансування або делегування цих повноважень на районний рівень. Наприклад, у сфері освіти можна здійснювати спільне утримання дитячих оздоровчих таборів, установ позашкільної освіти; в охороні здоров'я — пологових будинків, поліклінік, станцій швидкої медичної допомоги тощо. Такий підхід дозволить місцевому самоврядуванню вирішити взаємні інтереси шляхом максимального навантаження наявних бюджетних установ, одержуючи ресурси відповідних бюджетів, з одного боку, та уникнути необхідності бюджетних видатків на будівництво нових установ — з іншого.

Орієнтація бюджетної політики на підтримку громадян, а не підприємств, допоможе сконцентрувати видатки державного і місцевих бюджетів переважно на підтримці громадян як щодо недопущення різкого зниження якості та доступності надаваних бюджетних благ, так і сприятиме зайнятості в різних формах.

Необхідно забезпечити пріоритетність виконання першочергових публічних зобов'язань, зокрема на соціальне забезпечення громадян, оплату комунальних послуг, медичне забезпечення й інших. Варто не допускати (вжити заходів до усунення) заборгованості головного розпорядника з оплати праці працівників бюджетної сфери, державних виплат громадянам з дітьми, виконанні заходів соціальної підтримки, установлених законодавством, для ветеранів праці, ветеранів і дітей війни, осіб потерпілих від політичних репресій, надання громадянам житлових субсидій, а також на оплату комунальних послуг бюджетними установами. У випадку появи такої заборгованості органам місцевого самоврядування можна направляти одержувані з державного бюджету ресурси нецільового характеру (дотації і бюджетні кредити) тільки на їх погашення.

Неефективність широкомасштабної підтримки підприємств із бюджету обумовлена рядом причин, головними з яких є:

- невизначеність економічних перспектив тих або тих підприємств у період спаду ділової активності;

- нерациональність політики фактичної підтримки неефективних власників і менеджерів, що не забезпечили в період економічного зростання резервів для виживання у складніших економічних умовах;

- неможливість забезпечити критерії і процедури прозорості такої підтримки.

Безпосередня підтримка підприємств може бути доцільна тільки у виняткових випадках, зокрема щодо інфраструктурних галузей і вузького кола мономіст. Треба передати об'єкти соціально-побутового комплексу з балансу підприємства на баланс місцевого самоврядування або відокремити соціально-побутовий комплекс у самостійну юридичну особу. В умовах недостатності бюджетних ресурсів доцільно обмежити надмірне нарощування державної підтримки сільського господарства, а зосередитись на фінансуванні пріоритетних державних програм і заходів аграрного сектору.

Жорсткість режиму економії бюджетних коштів у випадку погіршення економічної кон'юнктури передбачає здійснення таких заходів:

- недопущення збільшення чисельності працівників бюджетної сфери і органів державного управління;

- встановлення мораторію на підвищення оплати праці державних цивільних службовців у випадку заборгованості із заробітної плати в бюджетному секторі;

- скорочення видатків на утримання органів державної влади і місцевого самоврядування. Необхідно встановити ліміти на кількість службового транспорту для обслуговування органів державної влади, нормативи інших поточних видатків на утримання органів державного управління, послуги мобільного зв'язку, скоротити придбання основних фондів органів державної влади. Аналогічні заходи можуть бути рекомендовані до прийняття органами місцевого самоврядування.

Тому, незалежно від економічної кон'юнктури: провести ресурсозберігаючі заходи для підвищення ефективності використання коштів бюджету — установка приладів, що контролюють споживання електроенергії, теплоенергії, води і газу; підвищити ефективність системи закупівель — підвищити частку продукції закуплену на електронних аукціонах, організувати виплату коштів лише після завершення роботи, державні закупівлі на великі контракти ділити на окремі конкурсні етапи і виділяти фінансу-

вання по завершенню кожного етапу, відмовитися від надання яких-небудь переваг регіональним виробникам при розміщенні державних замовлень.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, раціоналізація бюджетних видатків, вимагає підвищення їх ефективності в таких ключових напрямках:

- ✓ забезпечення збалансованості і стійкості державного і місцевих бюджетів;
- ✓ впровадження програмно-цільових принципів організації діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;
- ✓ розвиток нових форм надання і фінансового забезпечення публічних послуг (реструктуризація бюджетного сектора);
- ✓ підвищення ефективності розподілу бюджетних ресурсів;
- ✓ оптимізація функцій державного управління, підвищення ефективності їх забезпечення;
- ✓ проведення заходів зі скорочення бюджетних видатків на виконання окремих зобов'язань;
- ✓ реформування державного фінансового контролю і розвиток внутрішнього контролю;
- ✓ впровадження заходів щодо підвищення енергетичної ефективності;
- ✓ розвиток інформаційної системи управління державними фінансами, що сприяє підвищенню прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Бібліографічний список

1. Балацький Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території: монографія / Є. О. Балацький. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ, 2011. — 302 с.
2. Бояр А. О. Бюджетний процес у Європейському Союзі: монографія. — Луцьк: Вежа-Друк, 2012. — 522 с.
3. Бюджетна система: підручник / [А. Є. Буряченко, Л. П. Гладченко, С. Я. Кондратюк та ін.]; за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. — 871 с.
4. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: моногр. / Дем'янишин В.Г. — Тернопіль: ТНЕУ, 2008. — 496 с.
5. Дехтяр Н. А. Особливості формування та реалізації бюджетної політики України у сфері державних видатків [Електронний ресурс] / Н. А. Дехтяр // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2014. — Вип. 38. — С. 124-133. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprrsu_2014_38_15.pdf

6. Жулінська К. М. Моделювання впливу видатків місцевих бюджетів на сталий розвиток регіону [Електронний ресурс] / К. М. Жулінська, О. С. Квачан // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2014. — Вип. 38. — С. 144—164. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_38_17.pdf

7. Набока Т. С. Оптимізація структури видаткової частини бюджету [Електронний ресурс] / Т. С. Набока // Економіка України. — 2014. — № 1. — С. 51—62. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2014_1_5.pdf251

8. Озерчук О. В. Вплив бюджетних видатків на інвестиційну діяльність в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Озерчук // Вісник Одеського національного університету. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 2(1). — С. 66—71. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2\(1\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2(1)_17.pdf)

9. Савка В. В. Реформування системи планування та фінансування видатків місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / В. В. Савка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. — 2013. — Вип. 2. — С. 304—313. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldu_e_2013_2_35.pdf

10. Фінанси: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.

References

1. Balatskyi, Ie. O. Biudzhet mista u systemi finansiv terytorii [City budget in the system of territorial finance]: monografiia / Ie. O. Balatskyi. — Sumy: DVNZ «UABS NBU — (2011). — 302 p. [In Ukrainian]

2. Boiar, A. O. Biudzhetnyi protses u Ievropeiskomu Soiuzi [Budgetary process in European Union]: monografiia. — Lutsk: Vesha-Druk (2012). — 522 p. [In Ukrainian]

3. Biudzhetna systema [Budgetary system]: pidruchnyk / [A. Ie. Buriachenko, L. P. Gladchenko, S. Ia. Kondratiuk ta in.]; za nauk. red. V. M. Fedosova, S. I. Iuriia. — K.: Tsentri uchbovoi literatury; Ternopil: Ekonomichna dumka (2012). — 871 p. [In Ukrainian]

4. Demianyshyn, V. G. Teoretychna kontseptualizatsiia i praktychna realizatsiia biudzhetnoi doktryny Ukrainy [Theoretical conceptualization and practical realization of budgetary doctrine of Ukraine]: monogr. / Demianyshyn V. G. — Ternopil: TNEU (2008). — 496 p. [In Ukrainian]

5. Dehtiar, N. A. Osoblyvosti formuvannia ta realizatsii biudzhetnoi polityky Ukrainy u sferi derzhavnykh vydatkiv [Peculiarities of forming and realizing budgetary policy of Ukraine in the area of state expenditures]. [Elektronnyi resurs] / N. A. Dehtiar // Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. — 2014. — Vyp. 38. — P. 124—133. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_38_15.pdf [In Ukrainian]

6. Zhulinska, K. M. Modeliuvannia vplyvu vydatkiv mistsevykh biudzhativ na stalyy rozvytok rehionu [Modeling of influence of local budget expenditures on stable development of the region]. [Elektronnyi resurs] / K. M. Zhulinska, O. S. Kvachan // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. — 2014. — Vyp. 38. — P. 144-164. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_38_17.pdf [In Ukrainian]

7. Naboka, T. S. Optymizatsiia struktury vydatkovoï chastyny biudzhetu [Structure optimization of budget expense part]. [Elektronnyi resurs] / T. S. Naboka // Ekonomika Ukrainy. — 2014. — № 1. — P. 51-62. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/EkUk_2014_1_5.pdf251 [In Ukrainian]

8. Ozerchuk, O. V. Vplyv biudzhetnykh vydatkiv na investytsiinu diialnist v Ukraini [Influence of budget expenses on investment activity in Ukraine]. [Elektronnyi resurs] / O. V. Ozerchuk // Visnyk Odeskogo natsionalnogo universytetu. Ekonomika. — 2013. — T. 18, Vyp. 2(1). — P. 66-71. — Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2\(1\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_2(1)_17.pdf) [In Ukrainian]

9. Savka, V. V. Reformuvannia systemy planuvannia ta finansuvannia vydatkiv mistsevykh biudzhativ [Reform of the system of planning and financing local budget expenditures]. [Elektronnyi resurs] / V. V. Savka // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna. — 2013. — Vyp. 2. — P. 304—313. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldu_e_2013_2_35.pdf [In Ukrainian]

10. Finansy [Finance]: pidruch. / za red. S. I. Iuriiia, V. M. Fedosova. — K.: Znannia (2008). — 611 p. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2014 р.

УДК 336.14

Кондратюк Сергей Яковлевич,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансов

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: kondratuk_sergey@ukr.net

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО И МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены концептуальные подходы к рационализации расходов государственного и местных бюджетов в Украине для формирования основ устойчивого социально-экономического развития страны и антикризисной бюджетной безопасности. Модель рацио-

нализации расходов бюджета является важной предпосылкой для эффективного управления ними. Поэтому направлена на организацию бюджетного процесса, ориентированного на результат, реструктуризацию бюджетной сети, совершенствование управления инвестициями, повышение адресности мероприятий по социальной поддержке граждан, ужесточение режима экономии бюджетных средств. Социальным последствием будет ориентация бюджетной политики на поддержку граждан, а не предприятий. Статья подтверждает исходную базовую позицию в организации финансовой деятельности государства — обоснованность, целесообразность и целевое направление расходов бюджета.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: государственный бюджет, расходы бюджета, местные бюджеты, рационализация расходов бюджета, бюджетные средства, реструктуризация бюджетной сети.

UDC 336.14

Kondratiuk Sergei Yakovich,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor Department of Finance

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: kondratuk_serгей@ukr.net

RATIONALIZATION OF STATE AND LOCAL BUDGET EXPENDITURES IN UKRAINE

ABSTRACT. Conceptual approaches to rationalization of expenditures of state and local budgets in Ukraine for forming a basis for a stable social and economic development of the country and anti-crisis system of budgetary security are examined in the article. The model of rationalization of budgetary expenditures is an important precondition for their effective management. Hence it is directed on organizing the result-oriented budgetary process, restructuring the budgetary network, improving the investment management, better targeting of measures on social support of citizens, stiffness of budgetary-fund saving mode. There has to be such a social consequence as orientation of budgetary policy on support of citizens rather than enterprises. The article confirms the opening basic position in organization of state financial activity — reasonability, expediency and target direction of budgetary expenditures.

KEY WORDS: state budget, expenditures of a budget, local budgets, rationalization of expenditures of a budget, budgetary funds, restructuring of a budgetary network.

УДК 336.76.+658.11]:338.434

Дупенко Юрій Олексійович,

д-р екон. наук, академік Національної академії аграрних наук України, директор
Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»
(03680, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: pd@iae.kiev.ua**Фещенко Володимир Володимирович,**

канд. екон. наук, доцент,
провідний спеціаліст ННЦ «Інститут аграрної економіки»
(03680, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: vf@ufin.com.ua

РИНОК КАПІТАЛУ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано актуальні проблеми фінансового забезпечення діяльності підприємств малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки. Розглянуто причини, що унеможливають доступ таких підприємств до банківського кредитування та грошових ресурсів кредитних спілок. У цьому контексті досліджуються можливості ринку капіталу як джерела фінансових ресурсів для малого та середнього бізнесу. Проаналізовано обставини, що стримують застосування інструментарію цього ринку, зокрема, аграрних розписок і векселів для фінансування аграрного бізнесу. Обґрунтовано доцільність використання малими та середніми сільськогосподарськими підприємствами, особливо тими, що займаються органічним землеробством, цільових облігацій. Сформульовано пропозиції щодо поширення та ефективнішого використання даних фінансових інструментів. Розглянуто особливості та переваги кредитних нот як інструмента залучення коштів в іноземній валюті для підприємств малого і середнього бізнесу аграрного сектору національної економіки. Аргументується необхідність подальших досліджень можливостей і перспектив використання ринку капіталу для фінансового забезпечення малих і середніх підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок капіталу, банківський кредит, кооперативне кредитування, цінні папери, вексель, аграрна розписка, облігації підприємств, кредитні ноти.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Питання фінансового забезпечення розвитку малого та середнього агробізнесу (далі — МСБА) наразі є надзвичайно актуальним. На МСБА в сучасних умовах покладаються великі надії, пов'язані зі збільшенням ролі вітчизняного аграрного сектору у зростанні валового внутрішнього

продукту. Водночас без розвитку фермерських та інших форм малих і середніх підприємств у сільській місцевості не вдасться зберегти традиційну національну культуру, що унеможливить подальше становлення української державності. Все це зумовлює необхідність прискіпливого розгляду проблем і можливостей, що сьогодні існують у сфері фінансування МСБА.

Особливості бізнесу малих і середніх підприємств аграрного сектору потребують пошуку нетрадиційних джерел фінансового забезпечення їхньої діяльності. Одним із таких важливих джерел з потужним потенціалом є вітчизняний ринок капіталу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового забезпечення аграрних підприємств у цілому приділяється значна увага вітчизняних дослідників [1—3]. Разом з тим, теоретичні питання фінансування малого та середнього агробізнесу є недостатньо досліджені, а практичні аспекти застосування з цією метою інструментарію ринку капіталу майже не вивчаються.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Переважна більшість дослідників проблеми фінансування МСБА аналізують традиційні джерела отримання інвестиційних та обігових коштів для забезпечення діяльності малих і середніх підприємств аграрного сектору, в якості яких розглядається банківський кредит, нерозподілений прибуток, фінансова підтримка держави тощо. Водночас ринок капіталу з його значним фінансовим потенціалом і сучасним інструментарієм до цього часу залишається поза увагою вчених. Саме цим питанням присвячені матеріали даної статті.

Формулювання мети і завдання дослідження. Аналіз існуючого потенціалу вітчизняного ринку капіталу з точки зору можливостей його використання для фінансування діяльності малих та середніх підприємств аграрного сектору економіки. Розробка пропозицій щодо створення нових і вдосконалення існуючих організаційно-правових передумов ефективного застосування окремих фінансових інструментів, зокрема, аграрних розписок, цільових облігацій і кредитних нот.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів. Особливістю функціонування малих і середніх підприємств аграрного сектору, як відомо, є обмеженість внутрішніх джерел грошових (особливо інвестиційних) ресурсів та ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування, зокрема таких, як банківський кредит.

Банки сьогодні вибірково кредитують певні сільськогосподарські підприємства, як правило, тільки ті, що обробляють значні (понад 5 тисяч гектарів) земельні угіддя. Це призводить до того, що близько 80 % аграрних підприємств, переважно малих і середніх, знаходяться поза межами банківського кредитування, хоча на них припадає майже 60 % земель, що перебувають у сільськогосподарському обороті. Не мають доступу МСБА й до грошових ресурсів кредитних спілок, оскільки чинне законодавство дозволяє останнім надавати позики виключно фізичним особам. Для того щоб якось обійти цю законодавчу перепону, керівники МСБА оформлюють позики від спілок на себе особисто. При цьому вони звісно не можуть віднести платежі за такими кредитами на собівартість підприємства і зменшити базу його оподаткування. Як наслідок, у 2013 році фермерські господарства отримали від кредитних спілок позик лише на суму в 45,9 млн грн, що складає тільки 2 % загальної суми кредитів, наданих кредитними кооперативами [4].

У розвинених країнах світу більша частина потреб МСБА в оборотному та інвестиційному капіталу забезпечується шляхом застосування боргових та інших видів цінних паперів, а також масштабними програмами фінансової підтримки малого і середнього бізнесу з боку держави.

В Україні в силу різних обставин держава не приділяє достатньої уваги МСБА, що змушує аграрні підприємства самостійно вишукувати кошти, необхідні для господарської діяльності. Можливості тут вкрай обмежені але вони є. Переважна частина їх криється у застосуванні наявних інструментів залучення та ефективного використання грошових ресурсів з ринку капіталу.

Останній являє собою ринок, на якому обертаються тимчасово вільні, переважно інвестиційні кошти домашніх господарств і бізнесових структур. Це механізм формування та розподілу довгострокових грошових ресурсів, доступ до яких забезпечується за допомогою цінних паперів та їх похідних. З огляду на дану обставину, ринок капіталу часто називають ринком цінних паперів. Накопичення інвестиційних коштів та їх рух на цьому ринку відбувається шляхом здійснення операцій з цінними паперами та деривативами — тобто у формі випуску та купівлі-продажу акцій, облігацій, векселів, інвестиційних сертифікатів, товаророзпорядчих паперів (складських свідоцтв, товарних і фінансових розписок), кредитних нот, варантів, свопів, опціонів і ф'ючерсів.

Український ринок капіталу є недосить розвинений у порівнянні з іншими європейськими країнами, але обсяги його чималі. Якщо взяти тільки організаційно-оформлену його частину, що представлена 10 фондовими біржами, то за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — НКЦПФР), у квітні поточного року на біржах було укладено угод з цінними паперами на суму 21,1 млрд грн. Загалом у січні-квітні 2014 року обсяг торгів цінними паперами та їх похідними на біржовому ринку цінних паперів становив 131,65 млрд грн. При цьому обсяг торгів, зокрема, акціями склав 2,1 млрд грн, корпоративними облігаціями — 2 млрд грн, деривативами — 0,97 млрд грн, інвестиційними сертифікатами — 0,26 млрд грн, опціонами — 4,5 млн грн [5]. З урахування того, що регульована частина ринку капіталу в Україні, за даними НКЦПФР, не перевищує 15 % його загального обсягу, то можна собі уявити масив фінансових ресурсів, що обертаються на вітчизняному ринку капіталу. Загальна сума угод з цінними паперами, як щорічно укладаються на ньому, за нашими оцінками, становить від 2 до 3 трлн грн.

Значна частина операцій, що здійснюється на позабіржовому ринку цінних паперів, припадає на векселі. Це досить поширений фінансовий інструмент, яким оформляють позики чимало малих та середніх аграрних підприємств. Порядок випуску та обігу векселів має давні традиції, що прописані у вексельному законодавстві, яке базується на Женевських угодах 30-х років минулого століття про простий і переказний вексель. Проте існуюча вітчизняна практика застосування цього законодавства та недосконала судова система, що діє в Україні, на жаль не здатні мінімізувати ризики, що пов'язані з використанням векселя як боргового інструменту.

Крім того вексель є формою товарного кредиту. За його допомогою можна відтермінувати оплату паливно-мастильних чи інших матеріалів або оформити дебіторську заборгованість оптових покупців чи споживачів сільськогосподарської продукції. Але «живих» грошей за допомогою векселя отримати в українських реаліях практично не можливо, оскільки банківський облік (врахування) навіть авальованих векселів, за допомогою якого звичайно це відбувається, щодо МСБА в Україні не поширений.

Існуючу потребу в обігових коштах малі та середні підприємства багатьох країн з перехідною економікою намагаються задовольнити шляхом використання товаророзпорядчих цінних паперів, зокрема, аграрних розписок. Закон України «Про аграрні розписки» з'явився в 2012 році та набув чинності у березні минулого року. Мінагрополітики очікувало, що використання аграрних розписок дозволить забезпечити фінансування аграрного сектору у перший рік їх функціонування на рівні 2—3 млрд грн з подальшим збільшенням цієї суми до 50 млрд грн. Проте поки що до даного інструменту аграрії та фінансисти тільки приглядаються, оскільки існує багато питань, на яких досі немає чіткої відповіді. Це і відсутність належної практики застосування розписок, вади прийнятого закону, необхідність підзаконних актів і відповідної інфраструктури для їх обігу. Серед першочергових проблем, що потребують свого вирішення, чільне місце посідає питання створення та функціонування реєстрів аграрних розписок та обтяжень рухомого майна. Не до кінця зрозумілою є процедура експертної оцінки об'єкта забезпечення аграрної розписки та практики примусового виконання зобов'язання за розпискою. Чинне законодавство передбачає, що примусове виконання рішення відносно таких зобов'язань може відбуватися упродовж 6 місяців з неясною перспективою відшкодування збитків учасників операцій з аграрними розписками. Безумовно це викликає певну засторогу з боку потенційних кредиторів. В якості останніх, згідно Закону України «Про аграрні розписки», можуть виступати не тільки фінансові установи [6, ст. 1], проте надання коштів за фінансові аграрні розписки підпадає під визначення фінансової послуги, що за вітчизняним законодавством потребує отримання спеціального дозволу та має відбуватися згідно порядку, розробленого Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [7, ст. 5 п. 4]. Очевидно, що без термінового розв'язання цих і багатьох інших питань сподіватися на ефективну дію аграрних розписок у плані фінансового забезпечення МСБА не варто.

Крім того, не варто забувати й про те, що аграрна розписка, як і вексель, є інструментом, який не придатний для отримання фінансових ресурсів на тривалий термін. Як правило, позики, що можна одержати за їхньою допомогою, є короткостроковими. Вони розраховані на 6, максимум — на 9 місяців.

Для залучення коштів на триваліший період необхідно застосовувати інші фінансові інструменти, найвідомішими серед яких є облігації. Чинне законодавство України передбачає можливість випуску різноманітних видів облігацій, у тому числі і облігацій підприємств. Підприємницькі структури різних галузей економіки вже давно і досить успішно залучають кошти з ринку капіталу, розміщуючи серед юридичних і фізичних осіб відсоткові, дисконтні та цільові облігації. Про обсяги такого фінансування можуть свідчити дані НКЦПФР, яка тільки у січні-лютого поточного року зареєструвала 35 випусків облігацій підприємств на загальну суму 4,95 млрд грн [8]. І це не враховуючи випуски облігацій, що були здійсненні банками та страховими компаніями.

Аграрні підприємства, насамперед великі, також використовують облігації для забезпечення своїх потреб у довгостроковому фінансуванні. Переважно для цього ними розміщуються відсоткові облігації, що передбачають сплату їхньому власнику грошового доходу у вигляді певного проценту до номіналу. Випуск таких облігацій не зовсім прийнятний для малих і середніх підприємств аграрного бізнесу, які, зазвичай, відчують нестачу обігових коштів.

Для МСБА, з огляду на дану обставину прийнятнішими є цільові облігації, що передбачають можливість виконання боргових зобов'язань шляхом передачі товарів та/або надання послуг відповідно до вимог, встановлених проспектом емісії облігацій.

Цільові облігації сьогодні широко застосовуються у житловому будівництві, де компанії-емітенти розраховуються з власниками облігацій збудованими квадратними метрами. Такі облігації як спосіб залучення необхідних фінансових ресурсів могли би також використовуватися і МСБА, що займаються органічним землеробством і виробництвом екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Потенційними інвесторами-покупцями цільових облігацій, емітованих МСБА, могли би виступити оптові та роздрібні торговці органічної продукції, попит на яку невпинно зростає. При цьому було б варто подумати над спрощенням умов застосування цього інструменту для фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору.

Справа в тому, що відповідно до чинного законодавства облігації підприємств можуть існувати виключно в бездокументарній формі [9, ст.7 п.2]. Це означає, що вони існують у ви-

гляді облікових записів на рахунках цінних паперів емітента та власників облігацій у депозитарних установах. Відповідно обіг бездокументарних облігацій передбачає відкриття таких рахунків у депозитарії та їх підтримку, що потребує додаткових витрат як для емітента, так і для власників облігацій. Це в свою чергу спричиняє здорожчання вартості залучених коштів. Зменшити витрати, що пов'язані з розміщенням та обігом облігацій підприємств, можна було б дозволивши їх випуск у документарній формі. Вона є зручнішою та зрозумілішою для придбавачів облігацій. У такій формі в Україні зараз випускаються облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), доходи за якими не обкладаються податком. Доцільно було б, на нашу думку, запровадити подібні пільги і при оподаткування доходів власників цільових облігацій, що випускаються МСБА. Це сприяло б зменшенню вартості залученого ними капіталу та підтримці розвитку малого і середнього бізнесу у вітчизняному аграрному секторі.

Останній іноді потребує фінансування валютними коштами. Задовольнити таку потребу можна шляхом випуску облігацій, номінованих в іноземній валюті. Проте українське законодавство забороняє це робити, тому підприємства вдаються до випуску так званих єврооблігацій. Їх успішно використовують великі українські аграрні компанії. Так, у 2013 році аграрії-гіганти «Миронівський хлібопродукт» і Ukrlandfarming розмістили на Лондонській фондовій біржі єврооблігації на \$750 млн і \$250 млн відповідно [10]. Цей приклад свідчить про готовність іноземних інвесторів вкладати кошти в український аграрний сектор. Однак даний спосіб фінансування абсолютно не придатний для малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Це пояснюється тим, що, з одного боку, залучати таким чином кошти можуть дозволити собі публічні компанії з гарною кредитною історією, які вже досить відомі у світі. З іншого боку, випуск єврооблігацій є дуже витратною справою, оскільки потребує значних витрат часу і грошей на інвестиційних консультантів, юристів, андерайтерів, аудиторів, рейтингових агентств, біржовий лістинг, due diligence тощо.

Зазначені обставини однак не говорять про те, що для МСБА не існує можливості виходу на закордонні ринки капіталу. Такий спосіб є і пов'язаний він з використання інструменту фінансування, що має назву «кредитні ноти».

Кредитні ноти (від англ. Credit Linked Notes — CLN) — боргові цінні папери, що емітуються юридичними особами-нерезидентами для отримання коштів, які потім надаються в позичку українській компанії.

Кредитні ноти схожі на євроблігації, оскільки номіновані в іноземній і валюті і розміщуються за межами України. Але на цьому схожість з єврооблігаціями закінчується. На відміну від останніх випуск кредитних нот не потребує повного розкриття інформації про емітента та проведення міжнародного аудиту. Від емітента, що випускає кредитні ноти, не вимагається навіть проспекту їхньої емісії, а також наявності кредитного рейтингу. Більше того, кредитні ноти не проходять процедуру лістингу на міжнародній фондовій біржі. Отже, випуск кредитних нот можна підготувати і розмістити в стислий термін. При цьому, фіксовані витрати випуску будуть істотно менші, ніж при емісії єврооблігацій.

Емітентом кредитних нот і одночасно організатором їх випуску за дорученням позичальника коштів виступає спеціальна фінансова компанія SPV (Special Purpose Vehicle) або банківська установа, яка є агентом чи андерайтером випуску. Випуск і розміщення даних цінних паперів регулюються, як правило, англійським правом, про що робиться застереження в договорі про купівлю-продаж CLN. Вони являють собою умовне зобов'язання емітента перед придбавачем (покупцем) кредитних нот щодо сплати фіксованого проценту та погашення основної суми за ними. Виконання цих зобов'язань по нотах обумовлене виконанням позичальником зобов'язань по кредиту, виданому йому емітентом CLN.

Розміщення кредитних нот в інтересах українського позичальника відбувається зазвичай у приватному (закритому) порядку серед заделегідь визначеного кола інвесторів. Необхідно відзначити, що при розміщенні кредитних нот усю відповідальність за їхнє погашення несе українська компанія-позичальник, а не емітент цих паперів. При дефолті останнього, ноти найчастіше анулюються. Кредит, виданий позичальнику банком за рахунок коштів, що надійшли від продажу нот, перетворюється в синдигований кредит з боку інвесторів-покупців нот, які стають прямими кредиторами компанії-позичальника. Отже не має значення, хто виступить емітентом — банк чи SPV. Відповідальність по кредитних нотах всеодно несе підприємство-позичальник коштів.

По кредитних нотах можуть встановлюватися додаткові гарантії або поручительства третіх осіб. Надійність CLN суттєво підвищується, коли при укладенні угоди між їх емітентом та позичальником застосовуються ковенанти. Останні являють собою особливі договірні зобов'язання позичальника (щодо дотримання певних фінансових показників, проведення якихось дій або утримання від інших), невиконання яких надає кредитору право оголосити позичальнику дефолт.

Ковенанти обмежують свободу діяльності підприємства, оскільки ставлять розвиток бізнесу у певні рамки. Про за їх допомогою вартість залучених фінансових ресурсів може бути суттєво знижена.

Для багатьох компаній залучення коштів через випуск кредитних нот — це ще й іміджевий крок. Отримавши таким чином фінансування і сумлінно виконуючи свої зобов'язання перед інвесторами (кредиторами) щодо погашення цих боргових паперів, позичальник створює собі позитивну кредитну історію. А це, у свою чергу, може бути корисним при здійсненні випусків облігацій чи проведенні приватних або публічних розміщень інших видів цінних паперів.

За допомогою кредитних нот можна оперативно залучати відносно невеликі суми коштів (від \$5 млн), що робить їх досить привабливим фінансовим інструментом для середніх аграрних підприємств, які потребують фінансування в іноземній валюті для закупівлі сільськогосподарської техніки або, наприклад, племінної худоби.

Незважаючи на те, що в нашому законодавстві ніде не згадується про кредитні ноти, українським бізнесом накопичено практичний досвід їх застосування. Перша спроба отримати фінансування за допомогою кредитних нот в Україні була зроблена в 2005 році. Від того часу було здійснено чимало їх успішних розміщень підприємствами різних галузей вітчизняної економіки. Мабуть настав час звернутися до CLN й аграрному бізнесу.

У значній мірі можливості застосування цього інструменту залежить від ситуації, що складається на міжнародних ринках капіталу. Зокрема від інтересу потенційних інвесторів до країн з перехідною економікою та перспектив розвитку певних галузей. У цьому контексті український аграрний сектор сьогодні є досить привабливим для вкладення інвестиційних коштів на 1—3 роки.

Саме на такий термін можна отримати фінансування за допомогою CLN. У свою чергу, гнучкість і бюджетність цього інструменту робить його надзвичайно привабливим для тих підприємств МСБА, які мають бажання вийти на закордонні ринки капіталу.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Ринок капіталу являє собою потужне джерело фінансових ресурсів для малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Доступ до цих ресурсів передбачає володіння певними знаннями та технологіями застосування інструментарію даного ринку, розуміння особливостей різних видів цінних паперів з точки зору потреб малого та середнього агробізнесу у фінансуванні. У свою чергу ефективне використання можливостей ринку капіталу для отримання МСБА необхідних інвестиційних та обігових коштів потребує створення відповідних законодавчих та економічних передумов.

Найприйнятнішими інструментами фінансування МСБА є векселі та товаророзпорядчі цінні папери, зокрема аграрні розписки. Перспективи їхнього в застосування в значній мірі зумовлюються організаційно-правовими аспектами функціонування цих інструментів: наявності відповідної нормативної бази, надійної системи обліку та належної судової практики виконання передбачених зобов'язань.

Значні можливості фінансування МСБА пов'язані з використанням облігацій підприємств, насамперед, цільових. Однак поширення цього боргового інструменту запозичення коштів для МСБА потребує створення сприятливого податкового режиму обігу облігацій, що емітуються малими та середніми підприємствами аграрного сектору. Ті із них, які бажають залучати кошти в іноземній валюті мають звернути увагу на кредитні ноти, які на відміну від єврооблігацій і банківських кредитів є доступнішими та ефективнішими для вітчизняних підприємств малого та середнього агробізнесу.

У статті розглянуто тільки частину інструментарію ринку капіталу, що може бути застосований МСБА для фінансування своєї діяльності. Повніший аналіз можливостей фінансового забезпечення малих і середніх аграрних підприємств за допомогою інших інструментів ринку капіталу вимагає проведення подальших досліджень.

Бібліографічний список

1. Воробьева Е.И., Туманова Е.А. Финансовый рынок и его роль в финансировании инвестиций в аграрном секторе экономике // Экономика и управление. — 2007. — № 4-5. — С. 13—18.

2. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: теорія і практика / М. Я. Дем'яненко, О. І. Зуєва. — иК.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. — 191 с.

3. Стецюк Ю.П. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств // Облік і фінанси АПК. — 2011. — №4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1322/35/>

4. Підсумки діяльності кредитних установ за 2013 рік / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2013.pdf

5. Обсяг укладених біржових контрактів з цінними паперами за квітень 2014 року/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www/nssmc.gov.ua/press/news/>

6. Закон України «Про аграрні розписки» від 6.11.2012 р. №5479 –VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

7. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. №2664 — III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

8. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-лютого 2014 року / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/fund/analytics>

9. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. №3480 — IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

10. Мельник М., Василенко М. Перспективи використання аграрних розписок / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.deloitte.com/print/uk_ua/press-ukr/201701/d5944b0

References

1. Vorob'eva E.I., Tumanova E.A. Finansovyj rynok i ego rol' v finansirovanii investitsii v agrarnom sektore ekonomiki [Financial market and its role in financing investment in the agricultural sector of the economy] // Ekonomika i upravlenie. — 2007. — №4-5. — S. 13—18.

2. Finansovi resursy sil's'kogospodars'kykh pidpryemstv Ukrainy: teoriya i praktyka [Financial resources of agricultural enterprises of Ukraine: Theory and Practice] / M. Ya. Dem'yanenko, O. I. Zueva. — K.: NNTs «Institut agrarnoi ekonomiky», 2010. — 191 s.

3. Stetsyuk Yu. P. Problemy finansovogo zabezpechennya sil's'kogospodars'kykh pidpriemstv [Problems of financial support farm] // Oblik i finansy APK. — 2011. — №4. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1322/35/>

4. Pidsumky diyal'nosti kredytnykh ustanov za 2013 rik [Results of the business of credit institutions 2013] / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2013.pdf

5. Obsyag ukladenykh birzhovykh kontraktiv z tsinnimi paperamy za kviten' 2014 roku [The volume of exchange-traded contracts in securities for April 2014] / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.nssmc.gov.ua/press/news/>

6. Zakon Ukrainy «Pro agrarni rozpysky» vid 6.11.2012 r. №5479 –VI. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

7. Zakon Ukrainy «Pro finansovi poslugy ta derzhavne reguluvannya rynkiv finansovykh poslug» vid 12.07.2001 r. №2664 — III. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

8. Informatsiina dovidka shchodo rozvytku fondovogo rynku Ukrainy protyagom sichnya-lyutogo 2014 roku / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://nssmc.gov.ua/fund/analytics>

9. Zakon Ukrainy «Pro tsinni papery ta fondovyi rynok» vid 23.02.2006 r. №3480 — IV. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

10. Mel'nyk M., Vasylenko M. Perspektyvy vykorystannya agrarnykh rozpysok [Prospects for agricultural receipts] / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.deloitte.com/print/uk_ua/press-ukr/201701/d5944b0

УДК 336.76.+658.11]:338.434

Лупенко Юрий Алексеевич,

д-р экон. наук,
академик Национальной академии
аграрных наук Украины,
директор Национального научного центра
«Институт аграрной экономики»
(03680, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: pd@iae.kiev.ua

Фещенко Владимир Владимирович,

канд. экон. наук,
доцент, ведущий специалист
Национального научного центра
«Институт аграрной экономики»
(03680, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: vf@ufin.com.ua

РЫНОК КАПИТАЛА ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

АННОТАЦИЯ. В статье проанализированы актуальные проблемы финансового обеспечения деятельности предприятий малого и среднего бизнеса в аграрном секторе экономики. Рассмотрены причины, исключающие доступ таких предприятий к банковскому кредитованию и де-нежных ресурсов кредитных союзов. В этом контексте исследуются возможности рынка капитала как источника финансовых ресурсов для малого и среднего бизнеса. Проанализированы обстоятельства, сдерживающие применение инструментария этого рынка, в частности, аграрных расписок и векселей для финансирования аграрного бизнеса. Обоснована целесообразность использования малыми и средними сельскохозяйственными предприятиями, особенно теми, которые занимаются органическим земледелием, целевых облигаций. Сформулированы предложения по распространению и более эффективного использования данных финансовых инструментов. Рассмотрены особенности и преимущества кредитных нот как инструмента привлечения средств в иностранной валюте для предприятий малого и среднего бизнеса аграрного сектора национальной экономики. Аргументируется необходимость дальнейших исследований возможностей и перспектив использования рынка капитала для финансового обеспечения малых и средних предприятий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок капитала, банковский кредит кооперативное кредитование, ценные бумаги, аграрные расписки, облигации предприятия, кредитные ноты.

UDC 336.76.+658.11]:338.434

Lupenko Yuri Oleksiiovych,

Doctor of Economic Sciences,
Academician National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine,
director of National Research Center
«Institute of Agrarian Economics»

E-mail: pd@iae.kiev.ua

Feshchenko Volodymyr Volodymyrovych

Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor,
leading Specialist

National Research Center «Institute of Agrarian Economics»
(10, Heroes of the defense st., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: vf@ufin.com.ua

CAPITAL MARKET FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE FINANCING IN THE AGRICULTURAL SECTOR

ABSTRACT. *The article analyzes the current problems of financial support for small and medium enterprises in agrarian sector. Causes which prevent access of enterprises to bank loans and financial resources credit unions. In this context the possibility of capital markets as a source of funds for small and medium businesses are explored. Analysis of the circumstances that restrain the use of market instruments including agricultural receipts and bills for financing agricultural business. The appropriateness of small and medium sized enterprises, especially those engaged in organic farming, targeted bonds. Suggestions on distribution and more effective use of data instruments are given. The peculiarities and benefits of credit notes as a tool to raise funds in foreign currency for small and medium-sized agricultural sector of the national economy are considered. The need for further research possibilities and prospects for capital markets to fund the development of small and medium enterprises is being argued.*

KEY WORDS: *capital market, bank credit, securities, agricultural receipts, cooperative loans, bonds, credit notes.*

УДК 336.226.3:336.225

Пислиця Анна Віталіївна,

канд. екон. наук,

старший викладач кафедри фінансів,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: Pyslytsya_Anna@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРУВАННЯ АКЦИЗІВ

АНОТАЦІЯ. Метою даної статті було представити авторське розуміння змісту адміністрування акцизів та особливостей його складових.

Застосовуючи методологічний підхід дослідження від загального до конкретного (адміністрування — адміністрування податків — адміністрування акцизів), розкрито зміст адміністрування акцизів, визначено його мету та складові.

Проаналізовано теоретичні засади адміністрування акцизів. Узагальнено підходи науковців до визначення адміністрування податків і запропоновано авторську дефініцію «адміністрування акцизів» як діяльності підрозділів контролюючих органів, уповноважених забезпечувати повну і своєчасну сплату ПДВ і акцизного податку до бюджету. Наголошено, що метою адміністрування акцизів є не лише забезпечення отримання запланованих сум, як вважає більшість науковців та практиків, а виконання платниками податкових зобов'язань у встановлений термін, на основі достовірно визначених об'єктів оподаткування. Виокремлено такі складові адміністрування акцизів: облік платників ПДВ і акцизного податку; облік податкових надходжень ПДВ і акцизного податку; консультаційне обслуговування платників ПДВ і акцизного податку; контроль щодо ПДВ і акцизного податку; управління податковим боргом з ПДВ і акцизного податку.

Отримані результати можуть бути використані контролюючими органами для подальшого удосконалення адміністрування ПДВ і акцизного податку. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку пов'язані з визначенням ефективності адміністрування акцизів та особливостей адміністрування податків, сплачуваних великими платниками податків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: акцизи, податок на додану вартість, акцизний податок, адміністрування податків, адміністрування акцизів, мета адміністрування акцизів, складові адміністрування акцизів.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність оподаткування залежить від налагодженості процесу податкового адміністрування, оскільки саме в ході адміністрування реалізуються на практиці сутнісні характеристики податків, їх фіскальна та регулююча спроможність. Провали у адмініструванні можуть значно

знизити ефективність будь-якого податку. Особливо це стосується податку на додану вартість. Часто його називають корупційним, однак корупційність криється не в суті цього податку, а в механізмі його реалізації на практиці, тобто в процесах адміністрування.

Ще Франсуа Кене (видатний французький економіст, основоположник школи фізіократів) говорив: «Для держав згубні не самі податки, а спосіб їх справляння» [1, с. 224]. Як зазначає професор В. Л. Андрущенко, в удосконаленні адміністрування закладено, по суті, невичерпний резерв підвищення ефективності функціонування податкових систем за рахунок інтенсифікації людського чинника [2, с. 29]. Крім того, з огляду на економічне зростання, — головний критерій ефективності та доцільності державного регулювання підприємництва, — важливішим є не загальний рівень оподаткування, а те, якими способами та з яких суб'єктів господарювання стягувати податки, тобто йдеться, фактично, про практику адміністрування податків [3, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме тому, проблеми адміністрування податків взагалі й акцизів, зокрема, досліджувалися багатьма вченими. Так, теоретичні аспекти адміністрування податків вивчали В. Л. Андрущенко [2, 4, 5], О. М. Воронкова [6], Г. М. Давидов [7], Ю. Г. Давидов [7], І. Г. Давидов [7], О. В. Князева [8], Ю. Коваленко [9], О. М. Любченко [7], В. М. Мельник [10, 11], М. Мурашко [9], В. М. Покинтелиця [12], Н. В. Пономарьова [8], А. Д. Ревенко [7], А. А. Садсков [12], К. П. Проскура [13], Ю. В. Сибірянська [14, 15], О. М. Тимченко [16], Т. Л. Томнюк [17, 18], В. М. Федосов [5], В. А. Хочуєв [19, 20] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на численні наукові дослідження, теоретичні та організаційні засади адміністрування акцизів з огляду на їх взаємозв'язок та збалансованість є недостатньо розробленими. До цього слід додати, що у науковців немає єдиної думки щодо співвідношення понять адміністрування податків і податковий контроль: часто питання податкового адміністрування зводяться тільки до податкового контролю [4, 21].

Формулювання мети і завдання дослідження. Представити авторське розуміння змісту адміністрування акцизів та особливостей його складових. Застосовуючи методологічний підхід дослі-

дження від загального до конкретного (адміністрування — адміністрування податків — адміністрування акцизів), розкриємо зміст адміністрування акцизів, визначимо його мету та складові (принципи адміністрування акцизів обґрунтовані нами у попередніх працях [22, 31]).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальне поняття «адміністрування» (від лат. *administro* — керую) визначають як:

1. управління, завідування [23, с. 23];
2. управлінську діяльність керівників і органів управління, яка здійснюється здебільшого через накази, розпорядження [24, с. 16];
3. управлінську діяльність, яка здійснюється за допомогою адміністративно-командних методів управління [25, с. 110];
4. спосіб управління, заснований на формальних, адміністративних, приказних формах [26, с. 12];
5. у негативному сенсі — управління, здійснюване лише шляхом наказів і розпоряджень, ігнорування в справі керівництва виховної і роз'яснювальної роботи [23, с. 23].

В Оксфордському тлумачному словнику англійської мови знаходимо, що адміністрування (*administration*) це:

- 1) організовані дії, що були здійснені відповідно до плану, та стимулюють (приводять у дію) бізнес, школу або іншу інституцію;
- 2) процес або акт організації шляху, за яким щось робиться;
- 3). люди, які планують, організовують і приводять у дію бізнес, інституцію і т.д.
- 4) влада країни (уряд) [27, р. 18].

О. В. Князєва та Н. В. Пономарьова розглядають податкове адміністрування як складову частину державного адміністрування [8, с. 32], виділяючи взагалі три рівня адміністрування:

- державне адміністрування;
- податкове адміністрування макрорівня — здійснює орган виконавчої влади, що виконує функції розробки державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері податкової діяльності;
- податкове адміністрування мікрорівня — представлене податковою службою [8, с. 33].

Як зазначають М. Мурашко та Ю. Коваленко, в англомовних словниках комплексного визначення «адміністрування податків»

(tax administration), «система адміністрування податків» (tax administration system) не надається, а дефініція «administration» є синонімічною «management», «execution», «performance», «supervision», тобто управління, організація, виконання, здійснення, нагляд (контроль) [9, с. 32].

Вважається, що вперше системний аналіз проблем забезпечення збору податків був опублікований у 1662 р. родоначальником англійської класичної політичної економії Вільямом Петті у роботі «Трактат про податки та збори»: узагальнивши практику оподаткування різних держав Європи, він запропонував системний підхід, який міг дозволити підвищити рівень ефективності справляння податків [8, с. 31]. Тобто, фактично було розроблено науковий підхід до організації процесу оподаткування та управління ним, який можна розглядати як наукове становлення основ податкового адміністрування [8, с. 31].

Ще А. О. Ісаєв у 1887 р. зазначав, що весь механізм управління податками може бути зведений до таких 3 моментів: 1) встановлення податей, 2) їх справляння та 3) контроль і відповідальність платників [28, с. 605]. Саме другий момент, на нашу думку, пов'язаний з адмініструванням податків. Справляння податків може бути у таких формах: а) система відкупів, б) справляння через державних чиновників, що заслуговує найбільшого виправдання по застосуванню до непрямих податків (акцизів і мит), які не перебувають у найближчому зв'язку з окремими общинами, в) справляння податків общинами, яке є найпридатнішим для всіх прямих податків [28, с. 608].

Т. Л. Томнюк зауважує, що у науковій та економічній літературі адміністрування безпосередньо пов'язують з управлінням [17, с. 57]. На її думку, всі зазначені поняття обумовлюють наявність певної управлінської діяльності, однак поняття «менеджмент» є вузчим, ніж поняття «управління» [17, с. 58], а адміністрування податків виступає частиною управління процесами справляння податків [17, с. 60]. Якщо управління, менеджмент пов'язується зі стратегічними цілями управлінських структур, то адміністрування — це комплекс тактичних заходів, які практично реалізуються в процесі оподаткування [17, с. 60].

Адміністрування податків, як і податковий менеджмент, перебуває у тісній взаємодії з податковою політикою, виступаючи складовою її функціонування і практичного втілення; на перший погляд сутність податкової політики, податкового менеджменту і

адміністрування податків збігається, оскільки і те, і інше є організаційним механізмом податкової системи, однак, у політиці переважає і обґрунтовується ідейна сторона заходів і рішень, у менеджменті — методологічна, а в адмініструванні — організаційно-виконавча [17, с. 60].

Відмінність поняття «управління оподаткуванням»¹ від податкового адміністрування досліджувалась також російським науковцем В. А. Хочуєвим, який розглядає податкове адміністрування як «скелетну» основу оподаткування, що перетворює його у цілісну систему [19, с. 16]. Дана основа будується на принципі вибору соціально-економічних уподобань при формуванні концепції, моделей, структури державної податкової служби, що визначають органічну єдність її елементів [19, с. 16]. Стійкість системи податкових органів визначається ефективністю податкового адміністрування [19, с. 16]. Тому податкове адміністрування розглядається В. А. Хочуєвим не тільки як наукова категорія, але й, у той же час, з практичних позицій, як система інформації для регулювання розвитку вітчизняної економіки [19, с. 16].

Колектив авторів під керівництвом Г. М. Давидова та О. М. Любченка також схиляються до того, що адміністрування є частиною процесу управління [7, с. 169]. А автори підручника «Основи менеджменту та адміністрування» (Є. О. Снітко та Є. Є. Завгородній) зазначають, що адміністрування об'єднує у собі три з чотирьох функцій процесу управління, а саме: організація, мотивація, контроль [29, с. 44] (не належить до адміністрування функція планування. — А. В.).

Різне етимологічне трактування терміну «адміністрування» обумовлює необхідність визначитися, від якого із наведених варіантів ми будемо відштовхуватися для подальшого дослідження

¹ *Управління оподаткуванням* у широкому розумінні є діяльністю держави з управління елементами податкової системи. При цьому можна виділити три основні її елементи. Перший елемент пов'язаний з сукупністю податків і зборів і являє собою законодавче встановлення переліку податкових платежів і порядок оподаткування по кожному виду податку і збору. Другий елемент ототожнюється з правовими повноваженнями податкового відомства щодо організації роботи і діяльності у податковій сфері (встановлення компетенції, принципів, процедур, форм і методів). Третій елемент пов'язаний з податковим органом щодо визначення його функцій, задач з податкового контролю і притягнення до відповідальності юридичних, фізичних осіб за порушення податкового законодавства. *Управління оподаткуванням* у вузькому розумінні є управлінням системою податкових органів [19, с. 15–16].

питань адміністрування акцизів. На нашу думку, доцільнішим є перший варіант, який узагальнено визначає адміністрування як управління, завідування без акцентування, що таке управління здійснюється через накази та розпорядження. Звісно, вся діяльність податкових органів регламентована через видання наказів і розпоряджень. Проте частина функцій, що стосуються обслуговування платників, має рекомендаційний, консультативний, а не керівний характер. Податківці, контролюючи виконання платниками податкових зобов'язань, мають створити зручні умови сплати, допомагати уникнути помилок у нарахуванні податків.

Відсутній також єдиний підхід у трактуванні сутнісних і змісту адміністрування податків у теоретичній площині, передусім, чітко не розмежовані поняття «фіскальне адміністрування» та «податкове адміністрування». На нашу думку, податкове адміністрування є складовою фіскального адміністрування, однак деякі автори вживають ці терміни як синоніми, тому зазначимо, чим відрізняються, на нашу думку, ці два поняття. Оскільки «фіск» є сукупністю фінансових ресурсів держави, зосереджених у державному бюджеті та позабюджетних фондах [30, с. 597], ми приєднуємося до думки Ю. В. Сибірянської, яка відзначила, що фіскальне адміністрування логічно поділити на податкове адміністрування та формування неподаткових платежів [15, с. 142]. Отже, і фіскальне адміністрування, і адміністрування податків — це управління, але фіскальне адміністрування охоплює не тільки податки, а всі доходи бюджетів, включаючи неподаткові надходження.

Визначення адміністрування податків можна об'єднати у кілька груп, відповідно до різних підходів до його трактування. Спроби такої систематизації знаходимо у працях В. Л. Андрущенка [2], Ю. Коваленко [9], М. Мурашка [9], В. М. Покинтелиці [12] та А. А. Садекова [12].

Так, А. А. Садеков і В. М. Покинтелиця виділили 7 підходів до трактування адміністрування податків: процесний, організаційний, процесно-організаційний, прикладний, правовий, стратифікаційний, управлінський [31, с. 283–286].

Більшість учених розвинених країн розглядає поняття «адміністрування податків» з точки зору менеджменту в усіх його аспектах; російська наукова думка визначає дане питання з точки зору прерогативи права [9, с. 32]. На нашу ж думку, необхідно поєднувати ці два підходи, оскільки адміністрування податків є

частиною управління податками, яке здійснюється суворо у відповідності до положень законодавства.

Поняття «фіскальне адміністрування» розглядається В. Л. Андрущенко у трьох аспектах — як наука, як управління і як мистецтво [2, с. 28]. Ми будемо відштовхуватися від розуміння адміністрування податків як управління, хоча воно також залежить від наукового обґрунтування та мистецтва тих, хто його здійснює. Отже, слід обов'язково застосовувати науковий підхід при розробці засад податкового адміністрування.

Аналізуючи дефініції «фіскального адміністрування» та «адміністрування податків» [31, с. 287—296], стосовно адміністрування саме акцизів, вважаємо за доцільне виділити такі підходи до визначення адміністрування податків: науковий, управлінський, адміністрування як мистецтво та правовий [31, с. 287—296]. Дані підходи не протирічають один одному і їх треба поєднувати при розробці засад адміністрування податків. Аналіз дефініцій «податкове адміністрування», що пропонуються різними науковцями, доводить, що більшість з них віддає перевагу саме управлінському і правовому аспектам [31, с. 287—296]. Ми вважаємо, що достатньо чіткою, лаконічною та влучною є дефініція М. Мурашка та Ю. Коваленко, які визначили **адміністрування податків у вузькому розумінні** як професійну діяльність державної податкової служби по забезпеченню своєчасної і повної сплати платниками своїх податкових зобов'язань до бюджетів усіх рівнів [9, с. 36]. Відштовхуючись від нього, **адміністрування акцизів**, на нашу думку, — це діяльність уповноважених підрозділів контролюючих органів із забезпечення повної і своєчасної сплати ПДВ і акцизного податку до бюджету. Акцентуємо увагу, що забезпечення повної і своєчасної сплати означає не лише отримання запланованих сум, як вважають більшість науковців і практиків, а виконання платниками податкових зобов'язань у встановлений термін, на основі достовірно визначених об'єктів оподаткування. Це і є, на наш погляд, **метою адміністрування акцизів**. Звісно, за кризових явищ в економіці, сума податків, визначена на основі реального об'єкта оподаткування, може бути меншою за заплановану. У такій ситуації податківці не повинні шукати порушення там, де їх немає, намагаючись виконати план. Працівники податкової служби повинні діяти об'єктивно, відповідно до норм чинного законодавства.

Досягнення мети адміністрування можливе за умови чіткого послідовного виконання певних функцій. Отже, постає питання про виокремлення складових адміністрування податків. Не вдаючись до детального критичного аналізу наукових і нормативно-правових підходів з цього питання [31, с. 298—301], зазначимо, що ми приєднуємося до думки О. М. Тимченко щодо виділених нею складових адміністрування податків [16, с. 154], і відповідно до цього підходу виокремимо такі **складові адміністрування акцизів**:

- 1) облік платників ПДВ і акцизного податку;
- 2) облік податкових надходжень ПДВ і акцизного податку;
- 3) консультативне обслуговування платників ПДВ і акцизного податку;
- 4). контроль щодо ПДВ і акцизного податку;
- 5) управління податковим боргом з ПДВ і акцизного податку.

Кожна із зазначених складових передбачає застосування певних технологій і процедур, а також обчислення їх результативності. Зауважимо, що хоча можна визначити однакові складові адміністрування щодо кожного податку, однак зміст цих складових для різних податків буде різним, оскільки специфіка конкретного податку впливає на процес його адміністрування. Особливості адміністрування різних податків пов'язані з відмінностями в їх об'єктах оподаткування. Дані особливості обумовлюють у подальшому організаційну структуру та повноваження працівників контролюючих органів, які займається адмініструванням ПДВ і акцизного податку. Так, наприклад, облік платників ПДВ ведеться в окремому реєстрі; для акцизного податку передбачені особливі інструменти контролю: акцизна марка, акцизні склади, податкові пости. Чи не найбільше проявляються особливості адміністрування акцизного податку при здійсненні податкового контролю, коли особливу роль відіграє саме фактичний контроль.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проаналізовано теоретичні засади адміністрування акцизів. Узагальнено підходи науковців до визначення адміністрування податків і запропоновано авторську дефініцію «адміністрування акцизів як діяльності підрозділів контролюючих органів, уповноважених забезпечувати повну і своєчасну сплату ПДВ і акцизного податку до бюджету.

Наголошено, що метою адміністрування акцизів є не лише забезпечення отримання запланованих сум, як вважає більшість науковців і практиків, а виконання платниками податкових зобов'язань у встановлений термін, на основі достовірно визначених об'єктів оподаткування.

Виокремлено такі складові адміністрування акцизів: облік платників ПДВ і акцизного податку; облік податкових надходжень ПДВ і акцизного податку; консультаційне обслуговування платників ПДВ і акцизного податку; контроль щодо ПДВ і акцизного податку; управління податковим боргом з ПДВ і акцизного податку.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку пов'язані з визначенням ефективності адміністрування акцизів та особливостей адміністрування податків, сплачуваних великими платниками податків.

Бібліографічний список

1. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов; за заг. ред. М. Я. Азарова. — К.: «Вид. дім «Комп'ютерпрес», 2004. — 240 с.
2. Андрущенко В. Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво / В. Л. Андрущенко // Фінанси України. — 2003. — № 6. — С. 27–35.
3. Ластовецький А. Організаційно-правові засади адміністрування податків / А. Ластовецький // Право України. — 2003. — № 11. — С. 37–40.
4. Андрущенко В. Адміністрування податків і платежів: предмет і метод дослідження // зб. наук. пр. Акад. ДПС України. — 2002. — № 4 (18). — С. 76–78.
5. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
6. Воронкова О. М. Податковий менеджмент в Україні: особливості, проблеми, перспективи: [монографія] / Олена Миколаївна Воронкова; Національний університет ДПС України. — Ірпінь, 2012. — 396 с.
7. Планування та адміністрування податкових надходжень як складова соціально-економічного розвитку регіону: монографія / Г. М. Давидов, О. М. Любченко, А. Д. Ревенко та ін.; за ред. Г. М. Давидова, О. М. Любченко. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2007. — 374 с.

8. Князева О. В. Особенности налогового администрирования в государстве с переходной экономикой / О. В. Князева, Н. В. Пономарева // Финансы. — 2006. — № 6. — С. 31–36.

9. Мурашко М. Проблеми дефініцій системи адміністрування податків в Україні / М. Мурашко, Ю. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2007. — № 4. — С. 32–38.

10. Мельник В. М. Проблеми теорії та практики адміністрування податків в Україні / В. М. Мельник // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 5 (23). — С. 40–43.

11. Мельник В. М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу / В. М. Мельник. — К. : Комп'ютерпрес, 2006. — 277 с.

12. Садеков А. А. Адміністрування податків: обґрунтування дефініції / А. А. Садеков, В. М. Покинтелія // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2009. — № 2 (45). — С. 85–92.

13. Проскура К. П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. — К.: ТОВ «Ем-кон», 2014. — 376 с.

14. Сибірянська Ю. В. Адміністрування доходів бюджету: реалії та перспективи / Ю. В. Сибірянська // Економіка та держава. — 2008. — № 11. — С. 20–23.

15. Сибірянська Ю. В. Управління доходами бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Юлія Володимирівна Сибірянська. — К., 2008. — 303 с.

16. Тимченко О. М. Дискусійні питання сутності та складових податкового менеджменту / О. М. Тимченко // Финансы, облік і аудит : зб. наук. пр. — К: КНЕУ, 2003. — Вип. 5 — 2005. — С. 150–157.

17. Томнюк Т. Л. Дефініція «адміністрування податків»: сутність та специфічні особливості в управлінській діяльності податкових органів / Т. Л. Томнюк // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії : зб. наук. пр. — 2009. — № 4 (17). — С. 56–62.

18. Томнюк Т. Л. Адміністрування податків в Україні: організація та напрямки розбудови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 — Гроші, фінанси і кредит / Т. Л. Томнюк. — Т., 2009. — 20 с.

19. Хочуев В. А. Становление и развитие налогового администрирования в Российской Федерации [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соиск. науч. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 — Финансы, денежное обращение и кредит / В. А. Хочуев. — М., 2010. — 40 с. — Режим доступа: <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/2010/announcements/economich/20-09/KNHochuevVA.doc>

20. *Хочуев В. А.* Теоретические основы налогового администрирования: понятия и определения / В. А. Хочуев // Налоговая политика и практика. — 2008. — № 5/1.
21. *Артеменко Д. А.* Институт налогового консультирования в механизме налогового администрирования / Д. А. Артеменко // Финансы. — 2011. — № 1. — С. 29–32.
22. *Пислиця А. В.* Принципи адміністрування акцизів та їх реалізація в Україні / А. В. Пислиця // Ринок цінних паперів України. — 2010. — № 9–10. — С. 23–29.
23. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1974. — 776 с.
24. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. ; за ред. С. В. Мочерного. — Л.: Світ, 2005. — Т. 1. — 616 с.
25. *Вовна Н.* Теоретичні підходи до трактування сутності фінансового адміністрування та фінансового менеджменту державних установ і організацій / Н. Вовна // Світ фінансів. — 2009. — № 3 (20). — С. 107–119.
26. *Золотогоров В. Г.* Экономика: Энциклопедический словарь. — Минск: Интерпрессервис, 2003. — 720 с.
27. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A S Hornby. Sixth edition. Edited by Sally Wehmeir. Phonetics Editor Michael Ashby. Oxford University Press, 2003. — 1793 p.
28. *Исаев А. А.* Очерк теории и политики налогов / А. А. Исаев — М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2004. — 270 с.
29. *Снітко Є. О.* Основи менеджменту та адміністрування: підруч. для студ. ден. та заоч. форм навч. напряму підготовки «Менеджмент» / Є. О. Снітко, Є. Є. Загородній. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — 279 с.
30. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. — 714 с.
31. *Пислиця А. В.* Ефективність акцизного оподаткування в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Анна Віталіївна Пислиця. — К., 2012. — 327 с.

References

1. *Andrushchenko, V. L.* Podatkovi systemy zarubizhnykh krayin [Tax systems of foreign countries]. / V. L. Andrushchenko, O. D. Danilov; za zah. red. M. Ya. Azarova. — K.: «Vyd. dim «Kompyuterpres» (2004). — 240 p. [In Ukrainian]

2. *Andrushchenko, V. L.* Fiskalne administruvannya yak nauka i mystetstvo [Fiscal administration as science and art]. / V. L. Andrushchenko // *Finansy Ukrainy*. — 2003. — № 6. — P. 27–35. [In Ukrainian]
3. *Lastovetsky, A.* Orhanizatsiyno-pravovi zasady administruvannya podatkov [Organizational and legal foundations of tax administration]. / A. Lastovetsky // *Pravo Ukrainy*. — 2003. — № 11. — P. 37–40. [In Ukrainian]
4. *Andrushchenko, V.* Administruvannya podatkov i platezhiv: predmet i metod doslidzhennya [Tax and fee administration: subject and method of research]. // *zb. nauk. pr. Akad. DPS Ukrainy*. — 2002. — № 4 (18). — P. 76–78. [In Ukrainian]
5. *Byudzhетnyy menedzhment [Budgetary management]: pidruchnyk / V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in.; za zah. red. V. Fedosova*. — K.: KNEU (2004). — 864 p. [In Ukrainian]
6. *Voronkova, O. M.* Podatkovy menedzhment v Ukraini: osoblyvosti, problemy, perspektyvy [Tax management in Ukraine: peculiarities, problems, perspectives]: [monohrafiya] / Olena Mykolaivna Voronkova; Natsionalnyy universytet DPS Ukrainy. — Irpin (2012). — 396 p. [In Ukrainian]
7. *Planuvannya ta administruvannya podatkovykh nadkhodzen yak skladova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Planning and administration of tax inflows as a component of social and economical development of the region]: monohrafiya / H. M. Davydov, O. M. Lyubchenko, A. D. Revenko ta in.; za red. H. M. Davydova, O. M. Lyubchenko*. — Kirovohrad: Imeks-LTD (2007). — 374 p. [In Ukrainian]
8. *Knyazeva, O. V.* Osobennosti nalogovogo administrirovaniya v gosudarstve s perekhodnoy ekonomikoy [Peculiarities of tax administration in the state with transition economy]. / O. V. Knyazeva, N. V. Ponomareva // *Finansy*. — 2006. — № 6. — P. 31–36. [In Russian]
9. *Murashko, M.* Problemy definitsiy systemy administruvannya podatkov v Ukraini [Problems of defining the system of tax administration in Ukraine]. / M. Murashko, Yu. Kovalenko // *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy*. — 2007. — № 4. — P. 32–38. [In Ukrainian]
10. *Melnyk, V. M.* Problemy teorii ta praktyky administruvannya podatkov v Ukraini [Problems of theory and practice of tax administration in Ukraine]. / V. M. Melnyk // *Aktualni problemy ekonomiky*. — 2003. — № 5 (23). — P. 40–43. [In Ukrainian]
11. *Melnyk, V. M.* Opodatkuvannya: naukovе obgruntuvannya ta orhanizatsiya protsesu [Taxation: scientific reasoning and organization of the process]. / V. M. Melnyk. — K.: Kompyuterpres (2006). — 277 p. [In Ukrainian]

12. *Sadyekov, A. A.* Administruvannya podatkov: obgruntuvannya definitsii [Tax administration: discourse of the definition]. / A. A. Sadyekov, V. M. Pokyntelytsya // Naukovyy visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). — 2009. — № 2 (45). — P. 85–92. [In Ukrainian]

13. *Proskura, K. P.* Podatkove administruvannya v Ukraini v postkryzovyy period: efektyvnist ta napryamy modernizatsii [Tax administration in Ukraine in the postcrisis period: efficiency and directions of modernization]. — K.: TOV «Emkon» (2014). — 376 p. [In Ukrainian]

14. *Sybiryanska, Yu. V.* Administruvannya dokhodiv byudzhetu: realii ta perspektyvy [Administration of budget income: reality and perspectives]. / Yu. V. Sybiryanska // Ekonomika ta derzhava. — 2008. — № 11. — P. 20–23. [In Ukrainian]

15. *Sybiryanska, Yu. V.* Upravlinnya dokhodamy byudzhetu ta napryamky yoho vdoshkonalennya v Ukraini [Managing budget income and directions of it's improvement in Ukraine]: dys. kand. ekon. nauk: 08.00.08 / Yuliya Volodymyrivna Sybiryanska. — K. (2008). — 303 p. [In Ukrainian]

16. *Tymchenko, O. M.* Dyskusiyni pytannya sutnosti ta skladovykh podatkovoho menedzhmentu [Controversial question of essence and components of tax management]. / O. M. Tymchenko // Finansy, oblik i audit: zb. nauk. pr. — K: KNEU, 2003. — Vyp. 5 — 2005. — P. 150–157. [In Ukrainian]

17. *Tomnyuk, T. L.* Definitsiya «administruvannya podatkov»: sutnist ta spetsyfichni osoblyvosti v upravlinskiy diyalnosti podatkovykh orhaniv [Definition of «tax administration»: essence and specific characteristics in managing activity of tax authorities] / T. L. Tomnyuk // Naukovyy visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii : zb. nauk. pr. — 2009. — № 4 (17). — P. 56–62. [In Ukrainian]

18. *Tomnyuk, T. L.* Administruvannya podatkov v Ukraini: orhanizatsiya ta napryamky rozbudovy [Tax administration in Ukraine: organization and directions of development]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.08 — Hroshi, finansy i kredyt / T. L. Tomnyuk. — T. (2009). — 20 p. [In Ukrainian]

19. *Khochuev, V. A.* Stanovlenie i razvitie nalohovoho administrirovaniya v Rossiyskoy Federatsyi [Incipience and development of tax administration in Russian Federation]. [Elektronnyi resurs]: avtoref. dys. na soysk. nauch. stepeny d-ra ekon. nauk: spets. 08.00.10 — Finansy, denezhnoe obrashchenie i kredyt / V. A. Khochuev. — M. (2010). — 40 p. — Rezhym dostupa : <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/2010/announcements/economich/20-09/KHochuevVA.doc> [In Russian]

20. *Khochuev, V. A.* Teoreticheskie osnovy nalohovoho administrirovaniya: ponyatiya i opredeleniya [Theoretical basics of tax

administration: concepts and definitions]. / V. A. Khochuev // *Nalohovaya politika i praktika*. — 2008. — № 5/1. [In Russian]

21. *Artemenko, D. A.* Institut nalohovoho konsultirovaniya v mekhanizme nalohovoho administruvaniya [Institute of tax consulting as a part of tax administration mechanism]. / D. A. Artemenko // *Finansy*. — 2011. — № 1. — P. 29–32. [In Russian]

22. *Pyslytsya, A. V.* Pryntsypy administruvannya aktsyziv ta yikh realizatsiya v Ukraini [Principles of excise administration and their realization in Ukraine]. / A. V. Pyslytsya // *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*. — 2010. — № 9–10. — P. 23–29. [In Ukrainian]

23. *Slovyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. / za red. O. S. Melnychuka. — K.: Holov. red. URE (1974). — 776 p. [In Ukrainian]

24. *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovyk* [Economic encyclopedic dictionary]: u 2 t. ; za red. S. V. Mochernoho. — L.: Svit (2005). — T. 1. — 616 p. [In Ukrainian]

25. *Vovna, N.* Teoretychni pidkhody do traktuvannya sutnosti finansovoho administruvannya ta finansovoho menedzhmentu derzhavnykh ustanov i orhanizatsiy [Theoretical approaches to determining the essence of financial administration and financial management of state institutions and organizations]. / N. Vovna // *Svit finansiv*. — 2009. — № 3 (20). — P. 107–119. [In Ukrainian]

26. *Zolotohorov, V. H.* *Ekonomika* [Economics]: Entsyklopedicheskiy slovar. — Minsk: Interpresservis (2003). — 720 p. [In Russian]

27. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* / A S Hornby. Sixth edition. Edited by Sally Wehmeir. Phonetics Editor Michael Ashby. Oxford University Press (2003). — 1793 p. [In English]

28. *Isaev, A. A.* *Ocherk teorii i politiki nalohov* [Essay on tax theory and policy]. / A. A. Ysaev — M.: YurInfoR-Press (2004). — 270 p. [In Russian]

29. *Snitko, Ye. O.* *Osnovy menedzhmentu ta administruvannya* [Foundations of management and administration]: pidruch. dlya stud. den. ta zaoch. form navch. napryamu pidhotovky «Menedzhment» / Ye. O. Snitko, Ye. Ye. Zavhorodniy. — Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» (2010). — 279 p. [In Ukrainian]

30. *Zahorodniy, A. H.* *Finansovo-ekonomichnyy slovyk* [Financial and economic dictionary]. / A. H. Zahorodniy, H. L. Voznyuk. — L.: Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika» (2005). — 714 p. [In Ukrainian]

31. *Pyslytsya, A. V.* *Efektyvnist aktsyznoho opodatkovannya v Ukraini* [Efficiency of excise taxation in Ukraine]: dys. kand. ekon. nauk: 08.00.08 / Anna Vitaliyivna Pyslytsya. — K. (2012). — 327 p. [In Ukrainian]

УДК 336.226.3:336.225

Пислиця Анна Витальевна,

канд. экон. наук,

старший преподаватель кафедры финансов,

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: Pyslytsya_Anna@ukr.net

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ АКЦИЗОВ

АННОТАЦИЯ. Целью данной статьи было представить авторское понимание содержания администрирования акцизов и особенностей его составляющих.

Применяя методологический подход исследования от общего к частному (администрирование — администрирование налогов — администрирование акцизов), раскрыто содержание администрирования акцизов, определены его цели и составляющие.

Проанализированы теоретические основы администрирования акцизов. Обобщены подходы ученых к определению администрирования налогов и предложена авторская дефиниция «администрирования акцизов» как деятельности подразделений контролирующих органов, уполномоченных обеспечивать полную и своевременную уплату НДС и акцизного налога в бюджет. Отмечено, что целью администрирования акцизов является не только обеспечение получения запланированных сумм, как считает большинство ученых и практиков, а выполнение плательщиками налоговых обязательств в установленный срок, на основе достоверно определенных объектов налогообложения. Выделены следующие составляющие администрирования акцизов: учет плательщиков НДС и акцизного налога; учет налоговых поступлений НДС и акцизного налога; консультационное обслуживание плательщиков НДС и акцизного налога; контроль за НДС и акцизным налогом; управление налоговым долгом по НДС и акцизному налогу.

Полученные результаты могут быть использованы контролирующими органами для дальнейшего совершенствования администрирования НДС и акцизного налога. Перспективы дальнейших исследований в данном направлении связаны с определением эффективности администрирования акцизов и особенностей администрирования налогов, выплачиваемых крупными налогоплательщиками.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: акцизы, налог на добавленную стоимость, акцизный налог, администрирование налогов, администрирование акцизов, цель администрирования акцизов, составляющие администрирования акцизов.

UDC 336.226.3:336.225

Pyslytsya Anna Vitaliivna,

Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer,

Department of Finance

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Pyslytsya_Anna@ukr.net

THEORETICAL BASIS OF EXCISE ADMINISTRATION

ABSTRACT. *This article is aimed to present the author's perception of the meaning of excise administration and characteristics of its components.*

The contents of excise administration is revealed, it's purpose and components are defined using methodological approach of investigation from general to specific (administration — tax administration — excise administration).

The theoretical basis of excise administration is analyzed. The scientific approaches to excise administration treatment are determined and author's definition of 'excise administration' is suggested as an activity of subheads of supervising authorities that are entitled to provide complete and timely payment of VAT and excise tax to the budget. It is emphasized that excise administration is aimed to ensure not only getting planned sums, as considered by the majority of scientists and practitioners, but also fulfilling tax obligations by payers in a defined terms on the basis of certainly determined objects of taxation. Such components of excise administration are singled out: accounting of VAT and excise tax payers; accounting of tax revenues of VAT and excise; consultation service of VAT and excise tax payers; control on VAT and excise tax; VAT and excise tax debt management.

The obtained results can be used by supervising authorities for further improvement of VAT and excise administration. The perspectives of further investigation in present direction are linked with determining the efficiency of excise administration and peculiarities of administration of taxes that are withdrawn from major tax payers.

KEY WORDS: *excises, value-added tax, excise tax, tax administration, excise administration, purpose of excise administration, components of excise administration.*

УДК 336.73

Поліщук Євгенія Анатоліївна, докторант,
канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: yivga_83@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

АНОТАЦІЯ. Стаття написана з метою узагальнення характеристики інвестиційної діяльності небанківських фінансових установ. Охарактеризовано її економічну природу, досліджено види, визначено обмеження, а також виокремлено способи опосередкованого фінансування інвестиційної діяльності небанківських фінансових установ, виокремлено етапи прийняття інвестиційних рішень.

Стаття хоч і носить здебільшого теоретичний характер, втім результати дослідження, що в ній викладено, цілком можливо застосовувати під час прийняття інвестиційних рішень з огляду обмеження інвестиційної діяльності, підвищення їх ефективності за рахунок аутсорсінгу. Виокремлені принципи інвестиційної діяльності небанківських фінансових установ дозволять інвестиційному менеджеру не тільки обрати потрібний проект, але й обрати ефективну стратегію інвестиційної діяльності. У разі її дотримання у своїй сукупності механізми інвестування капіталу небанківських фінансових установ зможуть забезпечити належний рівень фінансування реального сектора економіки, що приведе до її зростання. А значить, і добробуту, і рівня соціальної захищеності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: небанківські фінансові установи, банки, інвестиційний процес.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економічний розвиток України стримується хронічним дефіцитом інвестиційних ресурсів. У розвинутих країнах основними їх постачальниками є фінансові посередники, які, виконуючи функцію постачання заощаджень на фінансовий ринок, виступають у ролі інституційного інвестора. Інвестиційна діяльність небанківських фінансових установ (далі — НБФУ), які функціонують в Україні, нині слабо розвинута. А деякі з них, взагалі уникають інвестування. Тому економіка України відчуває серйозні проблеми, які пов'язані з недофінансуванням господарських процесів.

Наразі існує проблема активізації інвестиційної діяльності, а також зростання інвестиційного потенціалу НБФУ. Головне за-

вдання діяльності НБФУ, як і банків, полягає в забезпеченні руху фінансових ресурсів від кредиторів до позичальників та їх трансформації в часі та просторі в інші види з метою ефективного перерозподілу та спрямування на розвиток економіки. Для реалізації зазначеного завдання небанківські фінансові інститути, зазвичай, використовують відмінні від банків механізми нагромадження та переміщення коштів. На жаль, на сьогодні вони недостатньо відпрацьовані, тому вони не мають потрібного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність фінансового посередництва, зокрема, інвестиційну, досліджували такі вчені, як Винник О.І., Ільченко-Сюйва Л.В., Майорова Т.В., Онікієнко С.В., Орехова К.В., Паєнко Т.В., Сороківська М.В., Тридід О.М., Тулубяк В.С., Черкасова С.В. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Втім, лишаються невирішеними проблеми як теоретичного, так і практичного характеру інвестиційної діяльності НБФУ, зокрема, майже відсутні наукові праці, де було узагальнено параметри інвестиційної діяльності НБФУ.

Формулювання мети і завдання дослідження. З огляду на необхідність поглиблення теоретичних засад інвестиційної діяльності за мету статті було поставлено охарактеризувати інвестиційну діяльність небанківських фінансових установ. Відповідно до мети було визначено такі завдання: дослідити економічну природу інвестиційної діяльності НБФУ, її види, механізми, обмеження, схеми передачі капіталу фінансовим посередникам.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наявність діалектичності у взаємозв'язку між категоріями «фінанси» і «інвестиції» дає нам змогу виділити інвестиційну діяльність в окрему категорію, а не намагатися описати інвестиції, використовуючи понятійний апарат інших напрямків економічної науки (мікроекономіки, макроекономіки, економічної теорії, політекономії, фінансів тощо) або законодавства. Тож, як вважає С.В. Онікієнко, інвестиційна діяльність є унікальним самостійним видом діяльності, якому притаманний індивідуальний набір ознак: ціль — максимізація багатства, засоби — активи, результат — максимізація можливостей споживання, процес — сукупність послідовних дій інвестора, що здійснює управління економічною системою, та відповідно поведінки об'єкта управління, що забезпечує максимізацію вартості активів [1, с. 62—63].

О.І. Винник зазначає, що інвестиційна діяльність, що здійснюється на професійних **засадах** у небанківському фінансовому секторі, може бути визначена як:

1) один із основних видів діяльності (інститути спільного інвестування);

2) допоміжна до основної чи обслуговуюча основну діяльність (**страхові** компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, інші фінансові компанії) [2, с. 184].

Неординарним є погляд Т.В. Паєнтко, який розглядає діяльність НБФУ крізь призму оподаткування. Цей науковець окремо розділяє джерела формування фінансових ресурсів і доходів небанківських фінансових посередників, що, взагалі-то, й правильно. Оскільки під час оподаткування важливим є розмір доходу НБФІ.

Таблиця 1

**ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
І ДОХОДІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ [3, с. 43-44]**

Фінансові посередники	Джерела фінансових ресурсів і формування активів	Джерела формування доходів
<i>Депозитні фінансові посередники</i>		
Ощадні та кредитні асоціації	Депозити	Кредитні операції
Кредитні спілки	Депозити	Неприбуткові організації
Пенсійні фонди	Депозити (внески)	Операції з цінними паперами
Фінансові компанії	Вклади	Операції з цінними паперами, кредити
<i>Не депозитні (контрактні) фінансові посередники</i>		
Страхові компанії	Страхові внески	Розміщення коштів на депозитах, операції з цінними паперами
Інвестиційні компанії	Вклади	Розміщення коштів на депозитах, операції з цінними паперами
Ломбарди	Реалізації заставлено-го майна	Кредитні операції
Факторингові компанії	Операції з інкасації боргових вимог	Фінансування на умовах переуступки боргу, операції з цінними паперами

Як бачимо, можна помітити ознаки інвестиційної діяльності в джерелах формування доходу. Здебільшого їх складають операції з цінними паперами. Втім, можна розглядати надання кредиту небанківськими кредитними організаціями у якості інвестиційної діяльності. Аргументом на користь такої тези є те, що інвестиційний проект має спільні риси із кредитом: визначена тривалість, наявність витрат на початку реалізації проекту або кредиту, вартість інвестиційних ресурсів, генерація грошових надходжень. З огляду на це, можна стверджувати, що дохід від кредитних операцій є доходом від інвестиційної діяльності.

Відповідно до форм і видів інвестування, що регламентовані законодавством України, можна стверджувати, що в небанківському фінансовому секторі України переважають приватно-колективне та спільне інвестування. Колективне інвестування здійснюється кредитними спілками за рахунок об'єднання внесків членів спілок і вкладення у дозволені законодавством об'єкти інвестування. Страхові організації, ломбарди, фінансові компанії реалізують переважно пряме (приватне) інвестування, яке має місце тоді, коли вільні ресурси фінансових установ вкладаються у обрані об'єкти інвестування. Для страхових організацій на відміну від інших зазначених видів фінансових установ такий вид діяльності є обов'язковим, адже саме в процесі здійснення інвестування формуються страхові резерви. НПФ та ІСІ за посередництва компаній з управління їх активами реалізують спільне інвестування, суть якого полягає у спільному вкладенні коштів засновників та/або учасників фондів у обрані об'єкти інвестування.

За видами об'єктів інвестування НБФУ реалізують переважно фінансове інвестування, тобто вкладають кошти на банківські депозити, у паї, цінні папери, валютні цінності, банківські метали та в інші фінансові інструменти. Законодавством України визначений перелік можливих об'єктів інвестування для страхових організацій, ІСІ, НПФ, кредитних спілок і норми граничних вкладень за кожним видом активу. Можливість вкладення коштів у об'єкти реальних інвестицій за **законодавством України для небанківського** фінансового сектора є мізерною.

Передача капіталу від заощаджувачів до позичальників може відбуватися за двома схемами, а саме шляхом *прямого і опосередкованого* фінансування. Пряме фінансування підлягає реалізації без участі фінансових посередників, і полягає у переміщенні за-

ощаджень безпосередньою від їх власників до позичальників шляхом розміщення фінансових активів позичальників на ринку.

Проте цей механізм у більшості випадків характеризується низькою ефективністю, яка пов'язана зі значними витратами позичальників па пошук інвесторів, тривалим терміном розміщення на ринку випущених фінансових активів і недооцінкою їх вартості, впливом фінансових ризиків.

При опосередкованому фінансуванні передача капіталу від його власників до позичальників відбувається за участю фінансових посередників. Інвестування через НБФІ є самим доступним способом примноження капіталу.

Опосередковане фінансування суб'єктів економічної діяльності **може** відбуватися за такими схемами:

1) надання фінансовими **посередниками кредитів** і позик за рахунок **попередньо** залучених **коштів інвесторів**;

2) розміщення фінансовими посередниками випущених позичальниками фінансових активів (акцій, облігацій та ін.) за комісійну винагороду;

3) придбання цінних паперів позичальників самими фінансовими посередниками за рахунок власних і залучених коштів;

4) випуск інституційними інвесторами власних цінних паперів та вкладання залученого у такий спосіб капіталу у фінансові інструменти обраних позичальників з метою одержання доходу від спільних інвестицій;

5) залучення коштів заощаджувачів за пенсійними контрактами, договорами страхування життя та пенсій з подальшим спрямуванням їх у доходні та надійні фінансові інструменти для формування пенсійних активів і страхових резервів [4].

Діяльність фінансових посередників, зокрема й небанківського типу, створює певні переваги для власників і позичальників вільного капіталу. Серед них здешевлення вартості фінансових операцій, прискорення швидкості їх реалізації, підвищення прибутковості інвестиційних вкладень і зменшення ризиків за інвестиційними операціями завдяки запровадженню систем страхування, диверсифікації, хеджування, скорочення фінансових витрат, можливість здійснення крупних інвестицій шляхом об'єднання невеликих заощаджень.

У процесі опосередкованого фінансування всі ризики, що пов'язані з залученням додаткового капіталу на ринку, позичальник передає фінансовому посереднику за винагороду та одержує

від нього суму додаткових грошових ресурсів, необхідних для ведення господарської діяльності. За умови застосування фондowego методу фінансування продаж фінансових інструментів позичальників забезпечується посередниками у **коротші** строки та за найреальнішою — ринковою ціною.

Для заощаджувачів діяльність фінансових інститутів забезпечує альтернативні варіанти розміщення вільних коштів. За умови розвинутої системи фінансового посередництва в країні кошти заощаджувачів можуть бути розміщені на депозитних рахунках фінансових установ, в інститутах спільного інвестування, в недержавних пенсійних фондах, в страхових організаціях за програмами страхування життя та пенсій, у державних і приватних цінних паперах, у банківських металах.

Варто зауважити, що конкуренція як між самими спеціалізованими НБФУ, так і банками має неціновий характер. Це пояснюється перш за все специфікою пасивних операцій кожного виду НБФУ. Наприклад, у банківництві діє відсоткова ставка по депозитам і по наданим кредитам, у страхуванні — страховий тариф, який визначає розмір страхового тарифу та компенсації, у інвестиційних компаній — курсова різниця акцій, які вони випускають або купують. Через це нецінова конкуренція визначається в першу чергу непорівнянністю операцій і цінами на них. Можливість порівняння існує лише під час інвестування в однорідні, однакові за своєю природою об'єкти. Так, наприклад, можна говорити про порівняння вкладів у державні цінні папери та в деякі види акцій, а також в іпотечний і споживчий кредити (з точки зору кредитора).

Зазначимо, що НБФУ можуть залучати колосальні довгострокові ресурси населення, корпоративного сектору та держави, і мобілізують їх у вигляді інвестицій в економіку.

Страхові компанії разом з НПФ мають унікальні можливості довгострокового інвестування. Вони є важливими учасниками інвестиційного процесу, що надають економіці країни істотний інвестиційний ресурс.

Але, на жаль, на сьогодні ці постачальники довгих ресурсів в Україні не стали потужним джерелом інвестиційних ресурсів, а також не сформована їх інвестиційна політика.

Так, інвестиційні активи інституційних інвесторів (НПФ, лайф-фохів страхових компаній) визначені законодавством категорії на засадах безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифіко-

ваності в порядку, передбаченому чинним законодавством. Таке визначення мало б забезпечити конкурентну прибутковість за мінімальної ризикованості і належної ліквідності інвестиційного портфеля.

Разом з тим, найбільшу частку вкладів згаданий інституційних інвесторів зберігаються на банківських депозитних рахунках. Це означає, що фактично мова йде про зростання не НБФУ, а банківництва за їх рахунок. Ми підтримуємо ту думку, що ті ж самі кошти, але інвестовані в певні реальні інвестиційні проекти, а не вкладені на депозит, могли б принести НБФУ значно вищі доходи і вивести їх на якісно новий рівень надання послуг, і мати суттєвіший вплив на стан економіки в цілому.

Л.В. Ільченко-Сюйва дотримується позиції, що окрім уже описаних проблем, для ефективного управління активами та здійснення прибуткового фінансування інвестиційних проектів НБФУ мають власні інституційні обмеження. Зокрема, невідповідність людських ресурсів наявним потребами. Тобто, персонал здебільшого є низкокваліфікованим у галузі оцінки ефективності інвестиційних проектів. З огляду на це, вона пропонує, і ми підтримуємо, перейняти світовий досвід впровадження механізмів аутсорсингу — «залучення незалежних компаній, які спеціалізуються на управлінні активами, використовуючи їх кадровий потенціал для оцінки, фінансування, управління і моніторингу інвестицій» [6]. Хотілось би також додати, що залучення зовнішніх компаній на умовах аутсорсингу має свої переваги, та недоліки, зокрема, порушення конфіденційності інформації. Тож, на наш погляд, важливим у своєму арсеналі мати своїх «вирощених» фахівців. Це можна зробити шляхом укладання угод між фаховими навчальними закладами та НБФУ.

На сьогоднішній день існують й інші інвестиційні обмеження НБФУ:

1) якісні портфельні обмеження — такий стандарт інвестування, який був запроваджений в англо-американській пенсійній системі з метою оцінки поведінки менеджерів з управління активами та довірених осіб;

2) кількісні обмеження — такий підхід, при якому інвестиційні менеджери зобов'язані дотримуватися певних нормативів, встановлених регулятором, при формуванні портфеля від імені інвестиційного фонду. В країнах, що розвиваються, інвестиційні ліміти встановлені по всім класам активів;

3) змішані обмеження — поєднує в собі вищеописані обмеження.

У процесі прийняття інвестиційних рішень слід керуватися такими принципами:

1) принцип інвестиційної гнучкості та альтернативності. Це значить, що пошук інвестиційних альтернатив має відбуватися доти, доки не віднайдеться оптимальний варіант вкладення коштів. Звідси випливатиме й вибір інвестиційної стратегії та механізмів її ефективної реалізації;

2) принцип відповідності. Процес прийняття інвестиційних рішень повинен бути узгоджений із стратегічними цілями та напрямками операційної діяльності НБФУ;

3) принцип інвестиційної вибіркової та комунікабельності. Даний принцип полягає в активному пошуку ефективних інвестиційних пропозицій, їх відсіву по усіх напрямках і формах інвестиційної діяльності НБФУ;

4) принцип мінімізації інвестиційного ризику. Фінансовий посередник, як правило, диверсифікує інвестовану суму на кілька частин, що дозволяє скоротити ризику до мінімуму;

5) принцип компетентності. Розробку та реалізацію інвестиційних рішень повинні забезпечувати висококваліфіковані інвестиційні менеджери.

Інвестування коштів НБФУ передбачає дотримання низки вимог і певних процедур

Рис. 1. Процедура інвестування коштів НБФУ*

* Складено автором самостійно на основі [7]

При цьому портфельну стратегію НБФУ обирає компанія з управління активами, виходячи з інвестиційних цілей і інвестиційної політики, і може бути як активною, так і пасивною. Разом з тим, вибір фінансових інструментів для інвестування вкладених у НБФУ коштів виконує також компанія з управління активами відповідно до стратегії портфельного інвестування (сюди також враховуються кількісні обмеження).

Як бачимо, існують певні правила, що стосуються інвестування. У країнах зі слаборозвиненими фінансовими ринками брак досвіду інвестиційної діяльності, зокрема управління ризиками може призвести до прийняття хибних рішень у питаннях формування інвестиційного портфеля. В англо-американських країнах, правило «розумної поведінки» досить успішно використовують у сфері інвестицій шляхом встановлення високих пруденційних стандартів і вимог до професійності та досвідченості менеджерів фондів. Однак, як показує практика, в умовах глобалізації використання ліберального підходу може виявитися менш ефективним, оскільки працівники беруть на себе інвестиційний ризик в умовах інформаційної асиметрії та відсутності досвіду для відстеження й аналізу результатів діяльності НБФУ. Тоді цілком виправдані є кількісні (жорсткіші) обмеження [8, с. 84].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, інвестиційна діяльність небанківських фінансових установ — це особливий вид діяльності, який має на меті збагачення її власників, інвесторів. Для НБФУ вона може бути як основним, так і додатковим видом діяльності. НБФУ притаманні схеми опосередкованого інвестування, це й визначає їх природу як фінансових посередників. Потрібно зауважити, що дотримання принципів інвестування допомагає НБФУ максимізації багатства через акумулювання вільних грошових коштів, і в подальшому — вибір оптимальних напрямків вкладання коштів. Для підвищення ефективності інвестиційної діяльності НБФУ можна залучати на умовах аутсорсінгу фахівців у галузі проектного фінансування для визначення найкращих напрямків інвестування коштів НБФУ.

У подальшому планується здійснювати дослідження у напрямку побудови економіко-математичних моделей інвестиційної діяльності як для короткострокового, так і довгострокових періодів інвестування НБФУ.

Бібліографічний список

1. *Онiкiєнко С. В.* Регулювання iнвестицiйної дiяльностi банку: монографiя. — К.: КНЕУ, 2013. — 217, [7] с.
2. *Вiнник О. М.* iнвестицiйне право : навч. посiб. [Текст] / О. М.Вiнник. — К.: Юридична думка, 2005. — 568 с.
3. *Паєнтко Т. В.* Небанкiвськi фiнансовi посередники та особливостi оподаткування iхньої дiяльностi / Т.В. Паєнтко // iнвестицiї: практика та досвiд. — № 9. — 2011. — С. 43—44.
4. *Черкасова С. В.* Сучасний стан та перспективи розвитку iнвестування в небанкiвському фiнансовому секторi: монографiя. — Львiв: В-во ЛКА, 2013. — 186 с.
5. *Ильченко-Суюва Л. В.* Небанкiвськi фiнансовi установи: досвiд Європейського Союзу та можливостi України / Л. В. Ильченко-Суюва // Економiка та держава. — №11. — 2008. — С. 76—78.
6. Офiцiйний сайт Office of Superintendent for Financial Institutions (OSFI) [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.osfi.gov.ca
7. *Тулубяк В. С.* Формування системи недержавного пенсiйного забезпечення та розвиток фiнансового ринку в Україні / В.С. Тулубяк // iнвестицiї: практика та досвiд. — №11. — 2011 — С. 69—73.
8. *Бережна I. Ю.* Банки та небанкiвськi кредитно-фiнансовi iнститути як складовi iнституцiонального середовища iнвестицiйної дiяльностi / I.Ю. Бережна // Формування ринкових вiдносин в Україні. — №8 (99). — 2009. — С. 82—89.

References

1. *Onikiyenko, S. V.* Regulyuvannya investytsiinoi diyalnosti banku [Regulation of investment activity of a bank]: monografiya. — K.: KNEU (2013). — 217, [7] p. [In Ukrainian]
2. *Vinnyk, O. M.* Investytsiine pravo [Investment law]: navch. posib. [Tekst] / O. M. Vinnyk. — K.: Yurydychna dumka (2005). — 568 p. [In Ukrainian]
3. *Payentko, T. V.* Nebankivski finansovi poserednyky ta osoblyvosti opodatkovannya ihnyoi diyalnosti [Non-bank financial mediators and peculiarities of taxation of their activity] / T. V. Payentko // Investytsii: praktyka ta dosvid, №9. — 2011. — P. 43-44 [In Ukrainian]
4. *Cherkasova, S. V.* Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku investuvannya v nebankivskomu finansovomu sektori [Current state and perspectives of development of investment in non-banking financial sector]: monografiya. — Lviv: V-vo LKA (2013). — 186 p. [In Ukrainian]
5. *Ilchenko-Syuyva, L. V.* Nebankivski finansovi ustanovy: dosvid Yevropeiskogo Soyuzu ta mozhlyvosti Ukrainy [Non-bank financial

institutions: experience of European Union and possibilities in Ukraine] / L. V. Ilchenko-Syuiwa // *Ekonomika ta derzhava*, №11. — 2008. — P.76-78. [In Ukrainian]

6. Ofitsiyni sait Office of Superintendent for Financial Institutions (OSFI) [Elektronnyi resurs] — Rezhyim dostupu: www.osfi.gov.ca [In English]

7. *Tulubyak, V. S.* Formuvannya systemy nederzhavnogo pensiinoho zabezpechennya ta rozvytok finansovogo rynku v Ukraini [Forming a system of non-state pensions and developing financial market in Ukraine] / V. S. Tulubyak // *Investytsii: praktyka ta dosvid*, №11. — 2011. — P.69-73. [In Ukrainian]

8. *Berezhna, I. Yu.* Banky ta nebankivski kredytno-finsanovi instytuty yak skladovi instytutsionalnogo seredovyshcha investytsiinoi diyalnosti [Banks and non-bank credit and financial institutions as parts of institutional environment of investment activity] / I. Yu. Berezhna // *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, №8(99). — 2009. — P.82-89. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2014 р.

УДК 336.73

Полищук Евгения Анатольевна, докторант,
канд. экон. наук, доц.,
доцент кафедры банковских инвестиций
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: yivga_83@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

АННОТАЦИЯ. Статья написана с целью обобщения характеристики инвестиционной деятельности небанковских финансовых учреждений. Была охарактеризована ее экономическая природа, исследованы виды, определены ограничения, а также выделены способы опосредованного финансирования инвестиционной деятельности небанковских финансовых учреждений, выделены этапы принятия инвестиционных решений. Статья хоть и носит большей частью теоретический характер, впрочем результаты исследования, которые в ней изложены, вполне возможно применять во время принятия инвестиционных решений, ссылаясь на ограничения инвестиционной деятельности, повышение их эффективности за счет аутсорсинга. Выделенные принципы инвестиционной деятельности небанковских финансовых учреждений позволят инвестиционному менеджеру не только избрать нужный проект, но и сле-

вать эффективной стратегии инвестиционной деятельности. В случае ее соблюдения в своей совокупности механизмы инвестирования капитала небанковских финансовых учреждений смогут обеспечить надлежащий уровень финансирования реального сектора экономики, который приведет к ее росту. А значит, и благосостоянию, и уровню социальной защищенности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: небанковские финансовые учреждения, банки, инвестиционный процесс.

UDC 336.73

Polishchuk Yevheniia Anatoliyivna, Doctorate, Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department of banking investment Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: yivga_83@ukr.net

CHARACTERISTIC OF NON-BANK FINANCIAL INSTITUTION INVESTMENT ACTIVITY

ABSTRACT. *The article is written with the aim to summarize characteristics of investment activity of non-bank financial institutions. The economic essence of investment activity is described, its types are examined, the limitation defined and also the ways of indirect financing of investment activity of non-bank financial institutions as well as stages of making investment decisions are distinguished.*

Although the research has mainly theoretical value, the results presented can be used while making investment decisions in terms of limitative investment activity, increasing their effectiveness by outsourcing. The outlined principles of investment activity of non-bank financial institutions enable investment manager to choose the right project and also to select an effective investment strategy. In case of abiding it the complex of mechanisms of investing capital of non-bank financial institutions will provide the necessary level of financing the real sector of economics which will lead to its growth. And consequently the living standards and social security will be increased as well.

KEY WORDS: non-bank financial institutions, banks, investment process.

УДК 336.71

Примостка Людмила Олександрівна,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
Email: prim@kneu.kiev.ua

ДЕРЖАВНИЙ КАПІТАЛ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено структурні зрушення в банківському секторі України, які відбулися після фінансової кризи 2008-09 років. Проаналізовано динаміку державного капіталу в банківській системі України. Встановлено, що в країнах Єврозони частка державного капіталу складає менше 10 %, тоді як у більшості країн пострадянського простору залишається досить високою (до 50 % і вище). В Україні в докризовий період цей показник становив 8 %, а протягом наступних п'яти років зріс до 18,2 % (01.01.2014 р.). Аналіз ефективності діяльності банків з державною формою власності показав, що вони мають нижчі показники прибутковості активів і капіталу порівняно з приватними банками. Це свідчить про недостатньо ефективне використання державних коштів, тому участь держави в капіталі банківської системи України запропоновано обмежити 15 %. Нарощування частки державного банківського капіталу негативно впливає на якість банківських послуг, призводить до заполітизованості банківського сектору та зниження якості кредитних портфелів, провокує неконтрольоване зростання рівня ризиків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: капітал, державні та квазідержавні банки, структура банківського капіталу, ефективність.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема активізації банківської діяльності з урахуванням її значення для стабільного та збалансованого розвитку економіки особливо актуалізується в період економічних потрясінь. У сучасних умовах банки суттєво впливають на розвиток реального сектора економіки, що обумовлює пріоритетність зміцнення банківської системи як важливої складової реформування економіки та забезпечення конкурентоспроможності держави. В інфраструктурі фінансового ринку України банківський сектор залишається основним і найвпливовішим учасником. Так, 93,6 % сукупних активів фінансових установ сконцентровано саме в банківській системі. Небанківські фінансові установи мають у розпорядженні 6,4 % активів, зокрема 4,15 % належить страховим компаніям, близько 2 % — креди-

тним спілкам, недержавним пенсійним фондам та інститутам спільного інвестування.

Як наслідок, що негативні наслідки глобальної фінансової кризи найбільше проявилися саме в банківському секторі. Слід визнати, що кризові явища стали каталізатором реструктуризації банківського сектору. Насамперед, це виявилось в динамічному зростанні частки держави в сукупному капіталі та активах банків України. У зв'язку з цим виникло питання щодо визначення оптимального рівня участі держави у банківському секторі, який би, з одного боку, дозволяв забезпечити фінансову стабільність банківської системи, особливо в періоди турбулентності, а з іншого — не перетворював банківську систему в інструмент реалізації політичних рішень за рахунок бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку банківського сектору, зростання рівня його капіталізації, дослідженню процесів концентрації та реструктуризації в банківській сфері, посиленню банківського регулювання та нагляду присвячені праці багатьох науковців, зокрема таких як С. Аржевітін, О. Барановський, З. Васильченко, О. Вовчак, Г. Карчева, І. Лютий, А. Мороз, В. Міщенко, С. Наumenкова, С. Савлук, М. Драгі, М. Квінтін, М. Тейлор, П.Роуз, Дж. Сінкі та інші [1—4]. Разом з тим очевидно, що світова фінансова криза 2008–2009 рр. висунула нові виклики банкам, пов'язані, насамперед, із забезпеченням їх стабільності та надійності. Так, у сучасних умовах актуалізуються проблеми посилення банківського регулювання та нагляду, а також активізації участі держави в управлінні банківським капіталом.

Виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Оскільки активізація процесів реструктуризації банківського сектору відбулася порівняно недавно, а суттєве зростання частки державного капіталу в банківській системі України розпочалося в 2009—2010 роках, то питання щодо його ефективності об'єктивно ще не стало предметом окремих наукових досліджень і розвідок. Тому питання щодо подальшого нарощування чи скорочення участі держави в банківському капіталі залишається відкритим, а отже потребує окремих наукових досліджень. Широкої наукової дискусії вимагає й обґрунтування політики держави щодо вибору ефективних заходів підтримання стабільності банківської системи України.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення ефективності функціонування державного капіталу в банківській системі України та обґрунтування подальших дій держави щодо нарощування чи скорочення частки в структурі банківського капіталу.

Завдання дослідження: виявити структурні зрушення в банківському секторі України, які відбулися після фінансової кризи 2008—2009 рр.; проаналізувати динаміку частки державного капіталу в банківській системі України; оцінити участь держави в банківському секторі провідних країн світу; порівняти міжнародний та вітчизняний досвід щодо залучення державного капіталу в банки; оцінити ефективність функціонування державних банків; обґрунтувати доцільність нарощування чи скорочення державної частки в банківській системі України.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося, що в банківській системі України впродовж тривалого періоду функціонувало два державних банки — ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України», які були створені за рішенням Кабінету Міністрів України, капітал сформований з коштів державного бюджету, а державі належить 100 % статутного капіталу. Частка державних банків була незначною і на 01.01.2001 року становила 6,6 % в сукупному банківському капіталі та 11,9 % в загальних активах банківської системи. Впродовж 2001—2008 років до початку фінансової кризи спостерігалася тенденція зниження цих показників до рівня 5,3 % і 8 % (на 01.01.2008 р.) відповідно, що було обумовлено, насамперед, нарощуванням капітальної бази та активів приватних банків інші [6, 7]. Однак, під час фінансової кризи та в посткризовий період держава надала значну фінансову підтримку «Ощадбанку» та «Укресімбанку» задля збереження стабільності всієї банківської системи. В результаті частка статутного капіталу двох державних банків впродовж двох років зросла більше, ніж утричі, і становила 17,98 %, а частка активів — 14,4 % (на 01.01.2012 р.).

З метою попередження банкрутства окремих банків, подолання наслідків фінансової кризи, забезпечення стабільності банківського сектору та підтримання довіри суспільства до банків уряд прийняв рішення про рекапіталізацію окремих банків за участю держави. Так, на початку 2009 року Національний банк України надав пропозиції Міністерству фінансів України щодо участі

держави в капіталізації семи банків — «Родовід Банк», «Імекс-банк», «Фінанси і кредит», «Укрпробанк», «Укргазбанк», «Акціонерний комерційний банк «Київ», «Надра».

Усі ці банки відповідали законодавчо встановленим нормам і критеріям участі держави в процесі капіталізації банківських установ. Так, у цих банках частка коштів фізичних осіб становила 2 % від загального обсягу залучених банками коштів населення, а частка активів перевищувала 1 % від сукупних активів банків України. Це давало підстави віднести їх до групи банків, які відіграють значиму роль у соціально-економічному розвитку країни та окремих регіонів. За результатами діагностичного обстеження, проведеного незалежними аудиторськими компаніями, було прийнято рішення про участь держави в капіталізації трьох банків — ОАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «Родовід Банк», «Акціонерний комерційний банк «Київ». Початково на це було спрямовано 9,4 млрд грн бюджетних коштів, а згодом здійснено докапіталізацію ще на суму 15,8 млрд грн. У підсумку загальна сума бюджетних коштів, вкладених державою у статутний капітал цих трьох банків, склала понад 25 млрд грн [3, с. 283—285].

У результаті рекапіталізації трьох банківських установ за участю держави в банківській системі України утворилася нова група банків — банки з істотною державною часткою (квазідержавні банки). Це ПАТ «Акціонерний комерційний банк «Київ», у якому 99,94 % акцій належить державі в особі Міністерства фінансів України, ПАТ «Родовід Банк» — 99,99 % участі, ОАТ АБ «Укргазбанк» — 92,99 % участі держави. У процесі прийняття рішення про рекапіталізацію банків передбачалося, що після стабілізації фінансового сектору відбудеться продаж державного пакету акцій і вкладені кошти будуть повернуті до бюджету. Однак ці прогнози не виправдалися, оскільки незважаючи суттєве вливання капіталу та значні обсяги отриманих кредитів рефінансування, ці банки так і не змогли забезпечити ефективне функціонування, отримати достатні прибутки та підвищити ринкову вартість своїх акцій. За оцінками експертів, від продажу акцій банків до бюджету б надійшло втричі менше коштів, ніж було вкладено, тому продаж державного пакету акцій так і не відбувся.

На цей час серед трьох квазідержавних банків лише один — ОАТ АБ «Укргазбанк» — зміцнив своє фінансове становище, відновив клієнтську базу і вже у 2010 році отримав прибутки. Так, станом на 1.10.2010 чистий прибуток «Укргазбанк» склав

11 476 тис. грн, тоді як АКБ «Київ» мав збитки в сумі 226 055 тис. грн, а збитки ПАТ «Родовід Банк» становили 4 208 753 тис. грн. Таким чином, два з трьох рекапіталізованих державою банків не досягли поставлених цілей, менеджмент цих банків неефективний, а вартість державного пакету акцій постійно зменшується. Протягом наступних двох років ситуація дещо покращилася. Так, станом на 01.01.2014 року прибуток «Укргазбанку» склав 1 001 973 тис. грн, прибуток «Родовід Банк» становив 4 131 тис. грн, АКБ «Київ» мав збитки в сумі 70 298 тис. грн [7]. Такий стан справ зумовлює зростання загрози значних втрат державних коштів, вкладених у статутні капітали цих банків, а також ставить під сумнів вчасне повернення наданих цим банкам кредитів рефінансування. Серед причин такого становища не останнє значення має неналежний рівень контролю з боку держави за діяльністю цих банків і цільовим використанням наданих коштів.

Щодо «Укргазбанку», на цей час розглядається питання про можливе приєднання до нього «Брокбізнесбанку», який наприкінці 2013 року опинився на межі банкрутства і в ньому було введено тимчасову адміністрацію. Цілком очевидно, таке приєднання автоматично погіршить фінансове становище «Укргазбанку», зведе нанівець всі позитивні досягнення останніх років і відкине його у групу збиткових і неефективних банків. Прийняття подібних рішень свідчать про неефективність дій держави як власника в банківській сфері.

Крім квазідержавних банків, у банківській системі України до групи банків з державною формою власності належить ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку» (УБРР), де власником 99,99 % капіталу є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа. Однак і цей банк не виконав покладеної на нього місії, державні кошти були використані неефективно, а 80 % профінансованих банком проектів не були визнані інноваційними.

У 2012 р. було створено ще одну банківську установу з державною формою власності — ПАТ «Державний земельний банк», у якому державі належить 100 % статутного капіталу. Також у банківській системі функціонує два банки з суттєво нижчою державною часткою — це ПАТ «Комерційний банк «Хрещатик», в якому 24,79 % належить Київській міській держадміністрації, і ПАТ «Акціонерний комерційний банк «Новий», де 18,33 % статутного

капіталу володіє Державне підприємство «Конструкторське бюро «Південне».

Таким чином очевидно, що участь держави в банківському капіталі постійно і впевнено зростає. Про це свідчить й аналіз структури статутного капіталу банків України з державною та приватною формами власності (табл. 1). Якщо до фінансової кризи 2008—09 рр. участь держави в сукупному капіталі банківської системи України була незначною і складала в середньому 6,08 % (1999—2007 рр.), то в посткризовий період тенденція змінилася і державна частка почала стрімко зростати. Так, впродовж 2009 року цей показник зріс удвічі, і склав 16,75 %, а в 2011 р. становив уже 22,68 %. Частка держави в сукупному статутному капіталі банків України протягом 2009—14 років зросла в 6 разів, з 5,47 % (на 01.01.2008 року) до 33,125 % (на 01.01.2012 року) з подальшим незначним зниженням до 31,4 % станом на 01.01.2014 р. [6, 7]. Таке стрімке зростання частки державного капіталу було продиктовано, насамперед, необхідністю підтримання фінансової стабільності банківського сектору.

Таблиця 1

**СТРУКТУРА СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ
ЗА ФОРМАМИ ВЛАСНОСТІ, %***

№	Групи банків	01.01.2008	01.01.2012	01.01.2014
1	Ощадбанк, Укрексімбанк	5,3	17,98	17,46
2	Квазідержавні банки	0	15,09	13,81
3	УБРР, Держзембанк	0,17	0,055	0,13
4	Приватні банки	94,53	66,875	68,6
5	Усього	100	100	100

* Розраховано автором за джерелом [5]

Тенденцію до збільшення державної частки в банківському капіталі слід оцінити позитивно з погляду підвищення фінансової стійкості банківської системи в цілому, однак практика показує, що державні банки на завжди ефективні, а управлінські рішення нерідко приймаються під дією не економічних, а політичних чинників. Тому закономірно виникає питання щодо оптимального рівня участі держави в банківському секторі. Порівняння дер-

жовної частки в банківських активах різних країн світу за даними ЄБРР показало, що цей показник варіюється в досить широкому діапазоні — від 96,3 % у Туркменії до 0 % у Литві, Естонії, Грузії, Вірменії (табл. 2).

Таблиця 2

УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ В АКТИВАХ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ (2009 р.)*

№	Країни з часткою >10 %	Частка, %	№	Країни з часткою <10 %	Частка, %
1	Туркменія	96,3	1	Киргизія	9,9
2	Білорусь	77,9	2	Молдова	9,1
3	Узбекистан	67,6	3	Таджикистан	7,2
4	Росія	54,2	4	Словенія	7,2
5	Азербайджан	42,5	5	Румунія	5,6
6	Туреччина	30,5	6	Хорватія	4,4
7	Латвія	19,5	7	Угорщина	3,5
8	Польща	18,3	8	Чехія	2,9
9	Сербія	16,0	9	Болгарія	2,0
10	Україна	11,5	10	Македонія	1,2

* Складено за джерелами [2, с. 265].

Порівняння двох груп країн (з часткою держави в активах банківського сектору більше 10 % і менше 10 %) показує, що країни Єврозони переважно знаходяться в другій групі, де частка капіталу складає менше 10 %. Більшість країн пострадянського простору перебувають у першій групі, де частка держави залишається досить суттєвою. Україна в докризовий період перебувала в групі країн з незначною державною часткою (8 % станом на 01.01.2008 р.), однак у наступний період перейшла в першу групу. Протягом наступних п'яти років частка держави в сукупних активах банків України продовжувала зростати і на 01.01.2014 року становила 18,2 % [6, 7].

Слід визнати, що в країнах, де частка держави в банківському секторі залишається досить суттєвою, кризові явища хоч і мали місце, проте їх наслідки не настільки значними, щоб перерости в

банківську кризу. Проте це свідчить досвід Росії, де цей показник перевищує 50 %. Цю тенденцію підтверджує і перебіг фінансової кризи в Китаї, де процес реформування банківського сектора не торкнувся державного капіталу, частка якого залишається досить значною [5]. Так, сукупні активи державних банків і трьох так званих «політизованих» банків становлять 57,4 % активів банківського сектору Китаю (табл. 3). Така суттєва участь держави в управлінні банківським сектором Китаю дозволила звести до мінімуму негативний вплив глобальної фінансової кризи 2008 року, принаймні вкладники та клієнти китайських банків не відчували її наслідків на собі, як це було в Україні в період масового відтоку депозитів населення (жовтень 2008 року — перше півріччя 2009 року).

Таблиця 3

СТРУКТУРА КРЕДИТНО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ (2010 р.), %

№	Кредитно-фінансові установи	Активи	Кредити	Депозити
1	Державні комерційні банки	48,4	43,2	53,3
2	Акціонерні комерційні банки	18,4	19,4	17,5
3	«Політизовані» банки	9	15,6	0,9
4	Міські комерційні банки	6,5	7	7,5
5	Міські кредитні кооперативи	0,1	0,1	0,2
6	Сільські кредитні кооперативи	7,8	6	9,7
7	Іноземні банки	2,1	2,5	0,9
8	Фінансові компанії	1,5	1,9	1,7
9	Поштовий ощадний банк	3,4	1,4	4,9

Таким чином, можна зробити висновок, що загальних правил щодо участі держави в банківському секторі не існує, а кожна країна вирішує це питання залежно від історичної традиції, рівня соціально-економічного розвитку, політичної ситуації, фінансового потенціалу держави та менталітету населення країни. Відтак очевидно, що аналіз міжнародного досвіду щодо визначення оптимальної участі держави в банківській системі не дає однозначної відповіді на це питання.

В Україні фінансова криза суттєво вплинула на фінансові результати діяльності українських банків, які за підсумками 2009 року мали збитки в сумі 38 450 млн грн, які стали найбільшими за весь період функціонування банківської системи України, починаючи з 1991 року. Це перевищило суму прибутків, одержаних банківською системою за п'ять попередніх років. Банкам не вдалося уникнути значних збитків, спричинених різким погіршенням якості кредитного портфеля внаслідок неповернення кредитів. Протягом наступних трьох років (2009—2011 рр.) банківська система мала збитки, і лише в 2012 році вдалося подолати негативні наслідки кризи і отримати прибутки в сумі 4899 млн грн. За підсумками 2013 року банки України хоча й отримали сукупний прибуток у сумі 1 436 млн грн, проте це в п'ять разів менше, ніж у до кризові роки (7 304 млн грн за підсумками 2008 року). Такий прибуток міг би характеризувати діяльність однієї банківської установи середнього розміру. Наприклад, «Приватбанк» за підсумками 2013 року отримав прибуток у сумі 1873,4 млн грн, що на 238 млн грн перевищує сукупний прибуток банків України [6, 7].

Для виявлення ефективності діяльності державних та квазідержавних банків проаналізуємо показники прибутковості їхніх активів та капіталу, а також порівняємо отримані результати з показниками діяльності приватних банків, близьких до них за розмірами (табл. 4).

Таблиця 4

**АНАЛІЗ ПРИБУТКОВОСТІ ДЕРЖАВНИХ
ТА КВАЗІДЕРЖАВНИХ БАНКІВ**

(на 01.01.2014 р.)*

№	Назва банку	Прибуток, тис. грн	ROA, %	ROE, %
1	Ощадбанк	678 784	0,65	3,31
2	Укрексімбанк	198 616	0,21	1,09
3	Укргазбанк	1 001 973	4,21	22,15
4	Родовід банк	-70 298	-0,79	-1,94
5	Київ	4 131	0,19	0,52

* Розраховано автором за джерелом [7]

Найближчі за обсягами активів та капіталу до «Ощадбанку» та «Укресімбанку» банківські установи з приватною формою власності — це «Приватбанк» і «Дельта банк», де показники прибутковості активів (ROA) становлять 0,87 % і 0,55 % відповідно, а показники прибутковості капіталу (ROE) — 9,22 % і 9,1 %. Перевищення показників прибутковості приватних банків над аналогічними показниками державних банків свідчить про недостатньо ефективне використання державних коштів. Високі показники діяльності «Укргазбанку» отримано за рахунок повернення боргів і кредиторської заборгованості, яка раніше була списана. Тому такий високий рівень прибутку має тимчасовий характер. Крім того, за умови приєднання «Брокбізнесбанку» отримані позитивні результати «Укргазбанку» будуть нівельовані, внаслідок чого його ринкова вартість різко знизиться. Це ж стосується й двох інших квазідержавних банків, адже один з них збитковий, а інший має низькі показники діяльності. Це означає, що уряд не зможе продати державний пакет акцій цих банків за прийнятною ринковою ціною і повернути кошти до бюджету.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Проведене дослідження свідчить про низьку ефективність діяльності держави як власника в банківській сфері. Тому тенденцію до збільшення кількості державних банків, які функціонують на загальних засадах і по-суті перетворюються на звичайні комерційні банки, слід охарактеризувати як несприятливу. Тому участь держави в капіталі банківської системи України слід обмежити рівнем 15 %, а подальше її нарощування визнати недоцільним. Досвід розвинених країн і вже накопичений вітчизняний досвід свідчать, що нарощування частки державного банківського капіталу негативно впливає на якість банківських послуг, призводить до заполітизованості банківського сектору та зниження якості кредитних портфелів, провокує неконтрольоване зростання рівня ризиків.

З іншого боку, державні банки орієнтовані на виконання функцій фінансового агента уряду, реалізацію соціальних програм, досягнення цілей соціально-економічного розвитку, вони користуються високою довірою у населення і є невід'ємною структурною складовою банківської системи. Тому подальші наукові дослідження слід зосередити на пошуках шляхів підвищення ефективності управління державним банківським капіталом.

Бібліографічний список

1. Регулирование банковской деятельности в Украине и России в условиях глобализации: монография / М.И. Дыба, О.А. Звонова, Л.А.Примостка и др. — К.: КНЭУ, 2013. — 380 с.
2. *Лютый І.О.* Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: монографія / І.О. Лютый. О.М. Юрчук. — К.: Знання, 2011. — 357 с.
3. *Карчева Г.Т.* Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України: монографія / Г.Т. Карчева. — К.: НАН України: Ін-т економіки та прогнозування, 2012. — 520 с.
4. *Савлук С.М.* Економічний капітал банку: призначення та методи розрахунку // Електронний ресурс. — Режим доступу до матеріалів: <http://dspace.academy.sumy.ua>.
5. *Куликов А.Г.* Россия и Китай: пути модернизации / Куликов А.Г., Куликов Е.Г. // Деньги и кредит. — 2011. — №5. — С. 27—36.
6. Основні показники діяльності банків України // Вісник НБУ. — 2010—2014 рр.
7. Структура активів, зобов'язань та власного капіталу, прибутки та збитки банків України на 1 січня 2014 року // Вісник НБУ. — 2010—2014 рр.

References

1. Regulirovanie bankovskoi deiatelnosti v Ukraine i Rossii v usloviiakh globalizatsyi [Regulation of banking activity in Ukraine and Russia in terms of globalization]: monohrafiia / M. Y. Dyba, O. A. Zvonova, L. A. Primostka i dr. — K.: KNEU (2013). — 380 p. [In Russian]
2. *Liutyi, I. O.* Bankivski instytuty v umovakh hlobalizatsii rynku finansovykh posluh [Banking institutions in terms of globalization of the market of financial services]: monohrafiia / I. O. Liutyi, O. M. Yurchuk. — K.: Znannia (2011). — 357 p. . [In Ukrainian]
3. *Karcheva, Kh.T.* Efektyvnist funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Effectiveness of functioning and perspectives of development of banking system in Ukraine]: monohrafiia / Kh. T. Karcheva. — K.: NAN Ukrainy: In-t ekonomiky ta prohnzuvannia (2012). — 520 p. [In Ukrainian]
4. *Savluk, S. M.* Ekonomichnyi kapital banku: pryznachennia ta metody rozrakhunku [Economic capital of a bank: purpose and methods of calculation] // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://dspace.academy.sumy.ua>. [In Ukrainian]

5. Kulikov, A. Kh. Rossiia i Kitai: puti modernizatsii [Russia and China: ways of modernization]. / A. Kh. Kulykov, E. Kh., Kulykov // Dengi v kredit. — 2011. — №5. — P. 27-36. [In Russian]

6. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Main indicators of banking activity in Ukraine]. // Visnyk NBU. — 2010-2014. [In Ukrainian]

7. Struktura aktyviv, zoboviazan ta vlasnoho kapitalu, prybutky ta zbytky bankiv Ukrainy na 1 sichnia 2014 roku [Structure of assets, liabilities and equity, revenues and losses of ukrainian banks for 1st of January 2014]. // Visnyk NBU. — 2010-2014. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 23 червня 2014 р.

УДК 336.71

Примостка Людмила Александровна,

д-р екон. наук, професор,

заведуючий кафедрою менеджмента

банковской деятельности,

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

Email: prim@kneu.kiev.ua

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КАПИТАЛ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются структурные сдвиги в банковском секторе Украины, которые имели место после финансового кризиса 2008-2009 годов. Проанализирована динамика государственного капитала в банковской системе Украины. Выявлено, что в странах Еврозоны доля государственного капитала составляет менее 10 %, тогда как в большинстве стран постсоветского пространства остается достаточно высокой (до 50 % и выше). В Украине в докризисный период этот показатель составлял 8 %, а в течении последующих пяти лет вырос до 18,2 % (01.01.2014 г.). Анализ эффективности деятельности банков с государственной формой собственности показал, что их показатели доходности активов и капитала ниже по сравнению с аналогичными показателями частных банков. Это свидетельствует о недостаточно эффективном использовании государственных средств, поэтому участие государства в капитале банковской системы Украины предложено ограничить 15 %. Наращивание доли государственного банковского капитала негативно влияет на качество банковских услуг, приводит к политизированности банковского сектора и снижению качества кредитных портфелей банков, провоцирует неконтролируемый рост уровня рисков.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: капитал, государственные и квазигосударственные банки, структура банковского капитала, эффективность.

УДК 336.71

Prymostka Lyudmyla Oleksandrivna,

Doctor of Sciences (Economics), Professor,

Head of Department of banking activity management

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

Email: prim@kneu.kiev.ua

STATE CAPITAL IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

ABSTRACT. *Structural changes in banking sector of Ukraine that took place after financial crisis in 2008-2009 are examined in the article. Dynamics of state capital in banking system of Ukraine is analyzed. It is defined that a share of state capital makes less than 10 % in the countries of Eurozone, while in majority of countries of «postsoviet» region it is still quite high (up to 50 % and more). This index made 8 % in Ukraine before the crisis period and during the next 5 years it grew to 18,2 % (01.01.2014). Analysis of efficiency of activity of state-owned banks demonstrated that they have lower indexes of profitability of assets and capital comparing to the private banks. This evidences that state funds are used not efficiently enough, hence participation of state in the banking system of Ukraine is suggested to be decreased to 15 %. Enlarging the share of state banking capital has a negative influence on the quality of banking services, causes politicization of banking sector and worse quality of credit portfolios, leads to uncontrolled rise of hazard level.*

KEY WORDS: *capital, state and quasi-state banks, structure of banking capital, efficiency.*

УДК 336.7

Радзієвська Вікторія Миколаївна,

канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансові ринки,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: 5vita.ua@ukr.net

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ З УРАХУВАННЯМ СКЛАДНОСТІ СИСТЕМИ

АНОТАЦІЯ. Розвиток сучасних фондових ринків є пов'язаним з двома основними питаннями: з одного боку — необхідністю розвитку реального сектору економіки; з іншого — готовністю інвестора «розстатися» з грошовими коштами. Ускладнення проблем розвитку, в свою чергу, низходить до питання інфраструктурного забезпечення фондового ринку. В останнє десятиріччя чітко розділилися дві складові такого інфраструктурного забезпечення, а саме виділилися його торговельна та післяторговельна складові. Причому остання є невіддільно пов'язаною з темпами інформаціоналізації, технологізації, комп'ютеризації економік країн.

Рівень взаємозалежності самих ринків як у вертикальній, так і у горизонтальній площині стає все тіснішим.

Великий вплив на подальший розвиток фондових ринків країн справила світова фінансова криза 2007—2010 рр.. Для фондових ринків країн, економіки яких стоять на шляху свого розвитку, вплив такого чинника має підвищений ефект, що зростає під впливом додаткових внутрішніх чинників.

При проведенні дослідження важливими є основні характеристики фондового ринку, рівня його інфраструктурного забезпечення для окремої країни та кореляційні зв'язки, що можуть виникати з аналогічними показниками фондових ринків інших країн світу.

Цінність отриманих результатів пов'язана, перш за все, з можливістю подальшого використання комплексного підходу при аналізі сучасного стану фондового ринку окремо взятої країни, його інфраструктури та визначення на основі цього аналізу подальших шляхів розвитку з урахуванням змінності як зовнішніх, так і внутрішніх чинників впливу. В подальших дослідженнях розвиток даного напрямку вбачається в можливості побудови прогнозної моделі складних систем, якими є фондові ринки, з урахуванням існуючих взаємозалежностей зовнішніх чинників і внутрішніх показників рівня розвитку інфраструктурного забезпечення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок цінних паперів (фондовий ринок), інфраструктурне забезпечення, транзакційні видатки.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сучасних фондових ринків є пов'язаним з двома основними питаннями: з одного боку — необхідністю розвитку реального сектору економіки; з іншого —

готовністю інвестора «розстатися» з грошовими коштами. Ускладнення проблем розвитку, в свою чергу, низходить до питання інфраструктурного забезпечення фондового ринку.

В останнє десятиріччя чітко розділилися дві складові такого інфраструктурного забезпечення, а саме виділилися його торговельна та післяторговельна складові. Причому остання є невіддільно пов'язаною з темпами інформаціоналізації, технологізації, комп'ютеризації економік країн.

Великий вплив на подальший розвиток фондових ринків країн справила світова фінансова криза 2007—2010 рр. Для фондових ринків країн, економіки яких стоять на шляху свого розвитку, вплив такого чинника має підвищений ефект, що зростає під впливом додаткових внутрішніх чинників.

Процеси інтернаціоналізації і глобалізації вплинули на підвищення рівня взаємозалежності як по відношенню до економік країн, так і до їх фінансових і фондових ринків.

З усього наведеного випливає необхідність розгляду основних чинників впливу розвитку ринків цінних паперів, включаючи умови їх інфраструктурного забезпечення. Розгляд самих ринків доцільно проводити за основними складовими елементами, з урахуванням принципів їх взаємодії під впливом визначених чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нерівномірному розвитку ринків цінних паперів у світі можна визначити кілька етапів, що будуть характеризуватись відмінними показниками динаміки, обсягу, структури фінансових потоків, що були здійснені через механізми цих ринків [1]. Рівень взаємозалежності економік країн світу на початку ХХІ ст. досяг суттєвого рівня. Про це можна судити з співвідношення сумарного обсягу прямих іноземних інвестицій до світового ВВП. З 1870 р. до 1914 рр. спостерігалось зростання з 7 % до 20 %. Потім під впливом кризових наслідків у 1930 році відбулося скорочення до 8 %. У період з 1945 року і до 1980 року співвідношення зросло до 18 % і у 1995 році вже становило 57 %. Судити про «причетність» до цього факту світових фондових ринків можна з показника співвідношення капіталізації світового ринку акцій до світового ВВП. На початок ХХІ сторіччя воно становило 118 % проти 56 % у 1913 році [1, с. 101].

Основні етапи розвитку ринків цінних паперів у світі певним чином співпадають із зазначеними вище показниками співвідно-

шення, що змінювалися періодично. Так, перший етап (1860—1914 рр.) у більшості джерел визначається як період бурхливого росту фондових ринків. Другий етап (1920—1945 рр.) пов'язаний з порушенням встановлених зв'язків у світовому господарському просторі, розпадом самого світового фондового ринку. Третій етап (1945—1972 рр.) характеризується такими домовленостями як Бретон-Вудська угода 1944 р., що визначила розвиток валютно-фінансових відносин у повоєнні роки. І останній, четвертий етап (починаючи з 1973 року), визначається кардинальними змінами на національних фондових ринках, зокрема, і світовому фінансовому просторі, загалом [1, с. 102—114].

Процеси інтернаціоналізації і глобалізації, розпочаті в період 70-х — першої половини 90-х років політикою дерегулювання та лібералізації, сприяли розширенню обсягу операцій на них і вільному руху капіталів між країнами. Лібералізація руху капіталу сприяла оптимізації міжнародного перерозподілу капіталу, зробило держави незалежними від обсягів власних інвестиційних ресурсів [2, с. 39], але і додало зовнішніх чинників впливу на нестабільність самих фондових ринків.

Сучасні фінансові ринки, загалом, і ринки цінних паперів, зокрема, відзначаються процесами модернізації в усіх аспектах їх функціонування — правовому, інституційному та технологічному. Основними глобальними тенденціями їх розвитку в післякризовий період (з 2010 року і до сьогоднішнього дня) лишаються:

- створення глобальних торговельних і розрахунково-клірингових систем для обслуговування світової торгівлі;
- використання новітніх інформаційних і фінансових технологій;
- універсалізація діяльності фінансових установ (як банківських, так і небанківських), унаслідок чого на перший план виходить питання якості, швидкості та мінімального ризику при здійсненні і забезпеченні операцій з цінними паперами;
- зростання ролі інституційних інвесторів;
- комерціалізація центральних ринкових інституцій;
- консолідація корпоративованих інституцій інфраструктури ринків цінних паперів, а також органів державного регулювання [3, с. 496—497].

Фондові ринки можуть бути розглянуті як складні системи, що здатні до самоорганізації з врахуванням як мікро-, так і макроекономічних чинників в умовах глобального фінансового сере-

довища [4]. При виявленні реальних чинників, що впливають на функціонування економічної системи, складні взаємозв'язки між ними потребують математичної обробки. За висловом Рональда Г. Коуза, їх активне застосування може призвести до розуміння принципів функціонування реальної економічної системи [5, с. 351].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. При проведенні дослідження важливими є основні характеристики фондового ринку, рівня його інфраструктурного забезпечення для окремої країни та кореляційні зв'язки, що можуть виникати з аналогічними показниками фондових ринків інших країн світу. Важливо враховувати додаткові чинники впливу, що виникають у рамках світового фінансового простору. Так, при оцінці рівня інфраструктурного забезпечення операцій з цінними паперами на світовому рівні необхідно враховувати забезпечуючи складову при проведенні міжнародних розрахунків, рівень відповідних трансакційних видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розгляд основних анасованих питань потребує виділення кола пов'язаних елементів як самої системи (ринку цінних паперів і його інфраструктури), так і чинників впливу (внутрішніх і зовнішніх).

Забезпечення вільного руху капіталу є можливим за сучасних інтеграційних умов. Розуміння засад процесів глобальної світової інтеграції має дві частини: з точки зору історії цього процесу з врахуванням принципів збереження фінансової стабільності та з позиції опису самої архітектури (ринків, інститутів і інфраструктури) [6].

Рівень взаємозалежності національних фондових ринків як у вертикальній, так і у горизонтальній площині стає все тіснішим. Про це свідчать, наприклад, такі показники. Так, за даними Банка міжнародних розрахунків, рівень кореляції процентних ставок за довгостроковими фінансовими активами ринку США і Німеччини на протязі 1985—1996 років становив 0,61 — 0,81, США та Японії — 0,52 — 0,67 [1, с. 120].

Зв'язок у русі цін цінних паперів визначається інформаційною прозорістю національних фондових ринків, новітніми інформаційними технологіями, суттєвим обсягом транскордонних операцій з цінними паперами, зростаючою роллю інституційних інвес-

торів, відкритістю національних ринків. Сприяли цьому процесу і науково-технічний прогрес, інфраструктурні зміни на національних фондових ринках. Це додало нових можливостей для залучення ширшого кола інвесторів, у тому числі і іноземних, а також висунуло нові вимоги до забезпечення функціонування ринків цінних паперів на національному, так і міжнародному рівні.

Зазначений принцип взаємозалежності має відношення і до того впливу, що справляють самі фондові ринки на формування світової господарської кон'юнктури, валютно-фінансові відносини, розподіл фінансових ресурсів у світі та перспективи світового розвитку загалом.

Розвиток індустрії обслуговування ринків цінних паперів залишається під впливом процесів глобалізації, інформаціоналізації, технологізації та консолідації. Це дуже динамічний процес, ефективність якого безпосередньо залежить від здатності фінансових установ з метою підвищення операційної ефективності досліджувати нові шляхи зниження витрат. З ростом обсягів операцій, складнішого процесу клірингу, інших чинників (включаючи нетипові для фінансових систем додаткові ризики) необхідно звернути більшу увагу на питання оптимізації післяторговельного обслуговування в усьому світі. Особливої уваги в світлі інтеграційних процесів вимагають саме транскордонні трансакційні видатки, що майже в сім разів перевищують трансакційні видатки, що супроводжують проведення операцій на національному рівні [7, с. 552]. Це стосується, перш за все, практики розрахунків у межах Європейського Союзу. Лишається питанням рівень таких видатків для країн пострадянського простору, особливо з точки зору розрахунку саме транскордонних трансакційних видатків. Наприклад, для української практики цей рівень видатків напряду буде залежати від схеми, що використовується для забезпечення руху капіталу.

Інфраструктура фондового ринку є важливим елементом забезпечення його функціонування. Рівень її розвитку демонструє готовність самого ринку ефективно виконувати свої функції в забезпеченні руху фінансових ресурсів і ефективній дії на економіку країни.

Дуже часто в фінансовій літературі при представленні інформації щодо здійснення правочинів з цінними паперами пропонується для врахування дві протилежні сторони — покупець і продавець цінних паперів. Але з урахуванням класичного тлумачення поняття «операція з цінними паперами» виникає розумін-

ня, що це процес, що потребує забезпечуючих елементів в його здійсненні [7]. Такими забезпечуючими елементами є торгівельна та післяторгівельна інфраструктури ринку цінних паперів. Питання торговельного обслуговування у порівнянні з післяторгівельним вбачається більш очевидним з точки зору його складових, наявних ризиків і видатків. Питання післяторгівельного обслуговування є складнішим з точки зору врахування зазначених чинників.

Коли відбувається торгова операція, завжди буде присутній пов'язаний з нею процес розрахунків. Цей процес включає в себе декілька процедур, від метчингу до інструкцій з розрахунку. Кліринг може бути описаний як процес метчингу та запису трансакцій, що передують розрахунку по цих трансакціях. Кліринговий дім є організацією, яка має справу з логістикою цього процесу. Функція клірингу є ключовою з точки зору управління ризиками та надійності для біржі. Вона надає механізм для моніторингу торгових операцій та, там де клірингова організація надає клірингову можливість центральному контрагенту, надає гарантію контрагенту, який продає та купує, видаляючи цим самим такий ризик. Основною роллю центрального клірингового контрагента є управління ризиками. Кліринговий дім досягає цієї задачі шляхом використання різних технік для управління ризиками, яким піддаються її члени. Використання маржі як інструмента з управління ризиками вимагає від членів надавати гарантійне забезпечення згідно з вимогою до депозиту, що задумано для захисту клірингового дому від неплатежів, спричинених значними коливаннями у ціні інструмента або інструментів. Таке використання маржі відбувається у поєднанні з вимогами, які пред'являються членам, що дає можливість встановлення неплатежу або компенсаційного фонду.

Центральний депозитарій цінних паперів (CSD) у країні, відомий як внутрішній центральний депозитарій цінних паперів, часто має зв'язки з іншими центральними депозитаріями, з метою отримання спрощеного доступу до можливостей міжнародних розрахунків та зберігання цінних паперів.

Існують також міжнародні центральні депозитарії цінних паперів (ICSDs), та знову ж місцеві та внутрішні Центральні депозитарії можуть мати зв'язки з ICSDs і навпаки. Міжнародні Центральні депозитарії є організаціями, прикладом яких є Євроклір і Клірстрім, які розпочали життя як постачальники послуг з

розрахунку та депозитарних послуг для облігацій, що знаходяться у міжнародній торгівлі. Сьогодні ця роль значно розширилася, і табл. 1 підсумовує різницю між ICSDs і CSDs.

Таблиця 1

РІЗНИЦІ МІЖ ICSDS ТА CSDS

Міжнародні Центральні депозитарії	Центральні депозитарії
Міжнародна клієнтська база Все цінні папери Розрахунки Зберігання Управління забезпеченням Казначейство та інші послуги Кредитування цінних паперів Покриття міжнародної діяльності	Місцева клієнтська база Місцеві цінні папери Розрахунки Деякі додаткові послуги Фондове кредитування Покриття внутрішньої діяльності

Джерело: [8, с. 22]

Сталось багато змін, і не тільки відносно послуг та ролі Центральних депозитаріїв, але й у тому, як саме відбуваються зв'язки та об'єднання. Клірстрім є основним прикладом нового мислення та стратегії. Спочатку він був одним з міжнародних депозитаріїв, потім мав назву Cedel банк, сьогодні Клірстрім пов'язаний з Deutsche Boerse, біржею деривативів Eurex і кліринговими палатами ринків. Ця, так звана вертикальна вежа, об'єднує ринок, кліринг і депозитарій, включаючи широкий спектр послуг із зберігання.

У питанні забезпечення процесів, у тому числі пов'язаних з обслуговуванням ринків цінних паперів, дуже часто забувають про один важливий елемент — персонал. Люди, процеси та системи — операційна команда безумовно потребує певні рівні ресурсів, щоб мати можливість управляти функцією клірингу та розрахунків. Для операційного менеджера ніщо з цього не є чітким і простим питанням. На сьогоднішніх фінансових ринках різноманіття інструментів в обороті та стратегій, що використовуються, означає, що організація повинна структуруватися не стільки на основі певних продуктних ліній, як це часто траплялося у минулому, скільки, скоріше за все, як гнучка, основана на багатьох продуктах одиниця. Серед ключових питань такі:

- знання продукту;
- можливості систем та їх надійність;

- управління даними;
- джерела інформації;
- розповсюдження інформації;
- обізнаність у ризиках;
- управління робочим потоком;
- клієнтські послуги;
- розвиток персоналу;
- розвиток бізнесу;
- управління змінами [8, с. 170—176].

Ці питання розташовані не в порядку їх важливості, їх вплив буде змінюватися залежно від організації. Однак, всі вони чітко будуть важливою задачею для операційного менеджера, та відношення їх до поточних і майбутніх процесів клірингу та розрахунків буде вкрай важливе для успіху бізнесу.

Всі види бізнесу мають потребу в політиці щодо відновлення діяльності після надзвичайних обставин. Операції, пов'язані з бізнесом на фінансових ринках, повинні вміти продовжувати працювати, або наслідки можуть скоротити чи навіть зупинити торгову діяльність. Так як це може бути варіант вибору «остання надія», то повинні бути в наявності адекватні процедури та можливості для забезпечення того, що функції роботи в критичному режимі будуть продовжуватися [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Цінність отриманих результатів може бути пов'язана, перш за все, з можливістю подальшого використання комплексного підходу при аналізі сучасного стану фондового ринку окремо взятої країни, його інфраструктури та визначення на основі цього аналізу подальших шляхів розвитку з урахуванням змінності як зовнішніх, так і внутрішніх чинників впливу. В подальших дослідженнях розвиток даного напрямку вбачається у можливості побудови прогнозової моделі складних систем, якими є фондові ринки, з урахуванням існуючих взаємозалежностей зовнішніх чинників і внутрішніх показників рівня розвитку інфраструктурного забезпечення.

Бібліографічний список

1. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С. Королева. — М.: Экономистъ, 2003. — 604 с.
2. *Леонов Д.А., Львовичкін С.В., Хоружий С.Г.* Ринок фінансових послуг: парадигма євроінтеграції: Монографія / За наук. Ред. В.М. Федосова — К.: УІРФР, 2008. — 848 с.

3. Головка А.Т. Ринки фінансових інструментів та їх інфраструктура: Монографія / Головка А.Т., Лаптев С.М., Кабанов В.Г. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2009. — 560 с.

4. Евстигнеев В. Р. Финансовый рынок в переходной экономике: инвестиционные стратегии, структурная организация, перспективы международной интеграции: Монография — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 240 с.

5. Природа фирмы: Пер. с англ. — М.: Дело, 2001. — 360 с.

6. Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure Editor-in-Chief: Gerard Caprio First edition, 2013. — 612 p.

7. Xavier Freixas, Philipp Hartmann, Colin Mayer. Handbook of European Financial Markets and Institutions: OXFORD Iniversity Press, 2012. — 752 p.

8. David Loader Clearing, Settlement and Custody: Elsevier Ltd, 2002. — 234 p.

References

1. Mirovaya ekonomika: globalnyie tendentsii za 100 let [World Economy: Global trends over 100 years] / Pod red. I.S. Koroleva. — М.: Ekonomist', 2003. — 604 s. [In Russian]

2. Leonov D.A., Lovochkin S.V., Khoruzhyi S.H. Rynok finansovykh posluh: paradyhma yevrointehratsii [Market in Financial Services: Paradigm of European integration]: Monohrafiia / Za nauk. Red. V.M. Fedosova — К.: UIRFR, 2008. — 848 s. [In Ukrainian]

3. Holovko A.T. Rynky finansovykh instrumentiv ta yikh infrastruktura [Markets in financial instruments and infrastructure]: Monohrafiia / Holovko A.T., Laptiev S.M., Kabanov V.H. — К.: Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 2009. — 560 s. [In Ukrainian]

4. Evstigneev Vladimir Rubenovich Finansovyyi ryinok v perehodnoy ekonomike: investitsionnyie strategii, strukturnaya organizatsiya, perspektivy mezhhdunarodnoy integratsii [Financial market in a transition economy: investment strategies, structural organization, the prospects of international integration]: М.: Editorial URSS, 2000. — 240 s. [In Russian]

5. Priroda firmyi [Nfture of the Firm] : Per. s angl. — М.: Delo, 2001. — 360 s. [In Russian]

6. Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure Editor-in-Chief: Gerard Caprio First edition, 2013.

7. Xavier Freixas, Philipp Hartmann, Colin Mayer Handbook of European Financial Markets and Institutions: OXFORD Iniversity Press, 2012.

8. David Loader Clearing, Settlement and Custody: Elsevier Ltd, 2002.

Стаття надійшла до редакції 21 квітня 2014 р.

УДК 336.7

Радзиевская Виктория Николаевна,

канд. экон. наук, доц., доцент кафедры финансовых рынков,

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: 5vita.ua@ukr.net

ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ С УЧЁТОМ СЛОЖНОСТИ СИСТЕМЫ

АННОТАЦИЯ. Развитие современных фондовых рынков связано с двумя основными вопросами: с одной стороны — необходимостью развития реального сектора экономики; с другой — готовностью инвестора «растаться» со своими денежными средствами. Усложнение проблем развития, в свою очередь, нисходит к вопросу инфраструктурного обеспечения фондового рынка.

В последнее десятилетие четко разделились две составляющие такого инфраструктурного обеспечения, а именно, выделились его торговая и постторговая составляющие. Причем последняя неотрывно связана с темпами информатизации, технологизации, компьютеризации экономик стран.

Уровень взаимозависимости самих рынков как в вертикальной, так и в горизонтальной плоскости становится все теснее.

Большое влияние на дальнейшее развитие фондовых рынков стран произвел мировой финансовый кризис 2007-2010 гг. Для фондовых рынков стран, экономики которых стоят на пути своего развития, влияние такого фактора имеет повышенный эффект, который возрастает под влиянием дополнительных внутренних факторов.

При проведении исследования важны основные характеристики фондового рынка, уровня его инфраструктурного обеспечения для отдельной страны и корреляционные связи, которые могут возникать с аналогичными показателями фондовых рынков других стран мира.

Ценность полученных результатов связана, прежде всего, с возможностью дальнейшего использования комплексного подхода при анализе современного состояния фондового рынка отдельно взятой страны, его инфраструктуры и определение на основе этого анализа дальнейших путей развития с учётом изменчивости как внешних, так и внутренних факторов влияния.

В дальнейших исследованиях развитие данного направления видится в возможности построения прогностной модели сложных систем, каковыми являются фондовые рынки, с учетом существующих взаимозависимостей внешних факторов и внутренних показателей уровня развития инфраструктурного обеспечения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок ценных бумаг (фондовый рынок), инфраструктурное обеспечение, трансакционные издержки.

UDC 336.7

Radziievska Viktoriia Nikolaevna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor Department of Financial Markets,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: 5vitaua@ukr.net

INFRASTRUCTURE MAINTENANCE OF THE SECURITIES MARKET PERFORMANCE IN TERMS OF THE SYSTEM COMPLEXITY

ABSTRACT. *The development of modern stock markets is connected with two main issues: on the one hand — the need to develop the real sector of the economy; on the other hand — the willingness of the investor «to part» with cash. The increasing complexity of problems, in its turn, comes down to the issue of infrastructural maintenance of the stock market.*

In the last decade the two components of the infrastructural maintenance, such as trading and post-trading components, have been clearly separated. The latter is inseparably linked with the increasing impact of information and technologies on national economy development.

The level of interdependence of the markets themselves in both the vertical and horizontal plane is getting closer.

The further development of stock markets was greatly influenced by the global financial crisis in 2007-2010. For the stock markets of countries whose economies stand in the way of their development, the influence of this factor has an increased effect that is rising under the influence of other internal factors.

In this study the following are important: basic characteristics of the stock market, the level of its infrastructural maintenance for an individual country and correlations that may arise with those stock markets of other countries.

Value of the obtained results can be connected, first of all, with the possibility of using an integrated approach in the analysis of the current state of the stock market of a given country, its infrastructure and determining based on this analysis the further ways for development taking into account the variability of both external and internal impact factors.

In subsequent studies, the development of this trend is seen in the possibility of building a predictive model of complex systems, which are the stock markets, taking into account existing interdependencies of external factors and internal indicators of the development level of infrastructural maintenance.

KEY WORDS: *securities market, infrastructure maintenance, transaction costs.*

УДК 336.71

Самородов Борис Вадимович,

д-р екон. наук, доц.,

завідувач кафедри банківської справи,

Харківський інститут банківської справи Університету бан-

ківської справи Національного банку України

(61174, Україна, Харків, проспект Перемоги, 55)

E-mail: samorodov@khibs.edu.ua

Гойхман Михайло Ісаакович,

канд. техн. наук, доц., здобувач, Науково-дослідний центр

індустріальних проблем розвитку НАН України (61022,

Україна, Харків, пл. Свободи, 5)

E-mail: goykhman_m@mail.ru

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ ДІАГНОСТУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено методичний підхід щодо ідентифікації проблемних ситуацій банківської системи на основі аналізу та оцінювання інтегрального показника — оцінювальної функції основних показників діяльності вітчизняного банківського сектору. Для розрахунку значень інтегрального показника використаний модифікований таксонометричний метод, що дозволяє оцінювати його в інтервалі числових значень від 0 до 1. Це дозволяє чітко відслідковувати динаміку його зміни під час діагностики проблемних ситуацій банківської системи та ідентифікувати їх на ранній стадії розвитку системи. Ідентифікацію проблемних ситуацій запропоновано проводити системно шляхом ретроспективного, оперативного та прогностичного оцінювання та аналізу стану банківської системи в процесі її діагностики. Запропонований інструментарій дозволяє постійно моделювати різного роду проблемні ситуації, що можуть виникати або вже виникають на мікрорівні банків, шукати шляхи покращення цих ситуацій та на майбутнє запроваджувати превентивні заходи щодо недопущення погіршення ситуації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банківська система, проблемні ситуації, ідентифікація, інтегральний показник, діагностика, прогнозування.

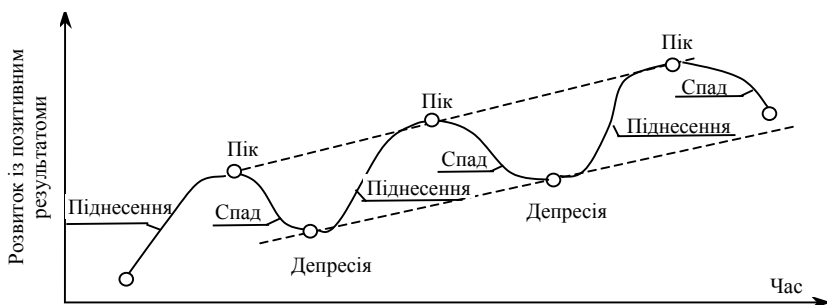
Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Рівень розвитку вітчизняної економіки, а також стан банківської системи України характеризуються суттєвою зміною результатів функціонування банківських установ [11]. Даний факт знаходить відображення в основних показниках діяльності як окремих банків, так і банківського сектору в цілому, діяльність якого останніми роками є нестабільною. Останніми роками спостерігається зростання загального обсягу

власного капіталу банків, активів і зобов'язань та зменшення розміру збитків, однак темпи зміни основних показників, які характеризують фінансову діяльність банків України, за останні роки значно знизилися [11].

За таких умов банкам украї необхідно ефективно вирішувати завдання, спрямовані на забезпечення їхнього подальшого функціонування. Сьогодні першочергові завдання комерційних банків: нарощування капіталу, забезпечення дохідності і прибутковості своєї діяльності, підвищення рентабельності, розширення і поліпшення якості пропонованих клієнтам послуг тощо. Усе це забезпечить підвищення довіри банкам, покращення їхнього фінансового стану і, як наслідок, забезпечить ефективний розвиток як самих банків, так і банківського сектору і системи України загалом. Однак задля досягнення цієї мети слід ретельно та обґрунтовано підходити до аналізу та оцінювання результатів діяльності, поточного стану та прогнозного рівня розвитку як усієї банківської системи, так і як окремих банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняної банківської системи безумовно підкоряється законам і закономірностям циклічного розвитку. Банківська система України взаємозалежна від загальних циклів вітчизняної економіки, маючи при цьому власні цикли розвитку, які мають розглядатися відповідно до теорії циклів [3, 11, 15, 16].

На рис. 1 представлено розвиток із позитивним (рис. 1а) і негативним (рис. 1б) результатами.

а)

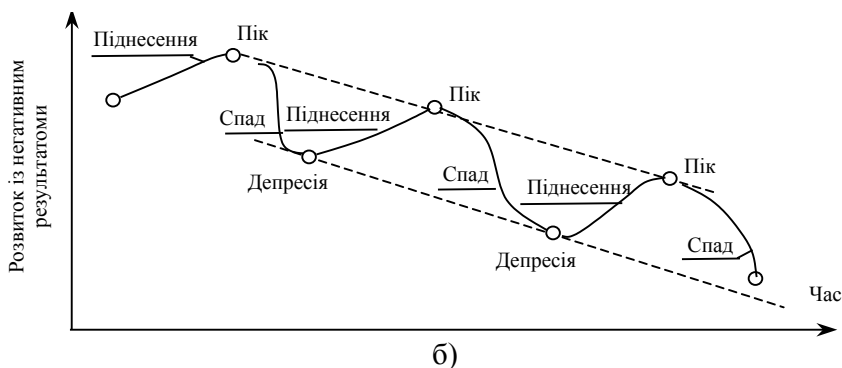

Рис. 1. Уявлення розвитку відповідно до теорії циклів*

* Побудовано автором за даними джерел [3, 11, 15, 16]

Пунктирна лінія на рис. 1а вказує, що, незалежно від відповідних фаз економічного циклу (піднесення, пік, спад і депресія), результат розвитку у відповідний момент часу кращий, ніж у попередній момент часу аналогічної фази циклу. Це свідчить про те, що напрям розвитку позитивний (його ще називають прогресивний [4]).

Аналогічна ситуація спостерігається і при розвитку із негативним результатом. Так, із рис. 1б видно, що в поточний момент часу розвиток гірший, ніж у попередньому періоді для аналогічної фази циклу. Такий напрям розвитку негативний (його ще називають регресивним [4]).

У випадку, якщо економіка країни перебуває в стані кризи (знаходиться на стадії «спаду» та наближається до стадії «депресія»), дана ситуація неодмінно вплине на стан банківської системи. Очевидна й зворотна ситуація, коли якість стадій розвитку банківської системи неодмінно впливає на стан вітчизняної економіки.

Можлива ситуація, коли банківська система може перейти до циклу «спад» свого розвитку і за сприятливих зовнішніх економічних обставин. У таких випадках домінуючими причинами (факторами) напевно будуть внутрішні обставини, пов'язані з якістю керування, некомпетентністю персоналу, помилками при прийнятті рішень, низькою якістю організації ведення банківського бізнесу окремими банками, неефективною нормативно-

законодавчою базою, яка регламентує функціонування банківського сектору держави, тощо.

Досліджуючи сутність діагностики як процесу ідентифікації проблемних ситуацій, слід провести аналіз розуміння цього процесу науковцями. Так, під діагностикою системи розуміють:

- процес визначення поточного стану системи й динаміки його змін, можливих шляхів вирішення проблем за результатами розрахунків, оцінки та інтерпретації показників, що характеризують різні сторони діяльності системи [2];
- розпізнавання стану об'єкта (чи системи) як у ретроспективному, так і перспективному періодах [6];
- комплекс заходів з оцінки стратегічного потенціалу системи [5], результатом якого має бути діагноз — визначення та описання поточного і перспективного стану, його основних проблем і шляхів їх вирішення;
- процес ідентифікації якості стану системи та визначення чинників, які впливають на її параметри [12];
- система ретроспективного, оперативного та перспективного аналізу, спрямована на виявлення ознак кризового стану об'єкту (системи), оцінку загрози його руйнування та можливостей подолання кризи [1];
- процес визначення наявності або відсутності кризової ситуації, з одного боку, та виявлення проблем і пропозиція можливих варіантів їх вирішення — з іншого [15] тощо.

Аналізуючи підходи до розуміння процесу діагностики системи, що використовуються різними науковцями можна зробити висновок, що більшість дослідників спираються на ідентифікацію проблемної ситуації, яка характеризує об'єкт дослідження, та на знаходження шляхів щодо можливих альтернатив подолання існуючої кризи, або прогнозованої проблемної ситуації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Останнім часом набуває актуальності завдання ідентифікації загрозливих симптомів, що можуть сприяти небезпечному розвитку окремих банківських установ, груп банків за класифікацією НБУ, банківського сектору та банківської системи в цілому. Метою такої ідентифікації через проведення відповідної діагностики проблемних ситуацій банківської системи для забезпечення розвитку національної економіки є створення умов до вчасного реагування на негативні симптоми. Процес діагностики проблемних ситуацій банківської системи в

цілому, а також банківського сектору та окремого банку зокрема, має використовувати відповідний інструментарій такої діагностики, який базується на поєднанні математичного моделювання та інформаційних технологій у вигляді системи підтримки прийняття рішень, тому як великі обсяги даних не можуть бути оцінені та проаналізовані без відповідного програмного забезпечення, яке дозволяє не тільки продіагностувати банківську систему у ретроспективі та на поточний момент часу, але й прогнозувати майбутній стан, причому за допомогою моделювання різних сценаріїв розвитку подій на основі сценарного підходу.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення методичного підходу щодо ідентифікації проблемних ситуацій банківської системи. Задля досягнення поставленої мети в роботі слід вирішити такі завдання: обрати множину показників, що характеризують діяльність банківського сектору; побудувати інтегральний показник — оцінювальну функцію основних показників діяльності вітчизняного банківського сектору; обробити статистичні дані банківської звітності; провести розрахунки значень інтегрального показника в ретроспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ідентифікацію проблемних ситуацій необхідно проводити на основі ретроспективного, оперативного та прогнозного оцінювання та аналізу стану банківської системи в процесі її діагностики. Тобто, діагностика проблемних ситуацій має проводитися у три етапи:

1) діагностика стану у ретроспективі (аналіз минулого) задля виявлення існуючих тенденцій розвитку системи;

2) оперативна діагностика — діагностика поточного стану задля аналізу поточного рівня розвитку системи;

3) діагностика прогнозного стану (аналіз майбутнього) задля виявлення можливих перспективних тенденцій розвитку системи.

Зазначені етапи складають загальний процес діагностики проблемних ситуацій банківської системи в цілому, а також банківського сектору та окремого банку зокрема. Діагностика прогнозного стану системи має обов'язково базуватись на сценарних підходах, завдяки яким вдається можливим змоделювати різні варіанти перебігу подій, виявити «слабкі місця» системи, виявити показники (індикатори), які найбільш підвернені різного роду збуренням та їх негативна зміна може привести до проблемної та навіть критичної ситуації. На виявлені «слабкі місця» обов'язково має бути зверне-

на основна увага та суб'єктів регулювання банківської діяльності на різних ланках ієрархії банківської системи.

Процес діагностики проблемних ситуацій банківської системи в цілому, а також банківського сектору та окремого банку зокрема, має використовувати відповідний інструментарій такої діагностики, який базується на поєднанні математичного моделювання та інформаційних технологій у вигляді системи підтримки прийняття рішень, тому як великі обсяги даних не можуть бути оцінені та проаналізовані без відповідного програмного забезпечення, яке дозволяє не тільки продіагностувати банківську систему у ретроспективі та на поточний момент часу, але й прогнозувати майбутній стан, причому за допомогою моделювання різних сценаріїв розвитку подій на основі сценарного підходу.

У даній роботі ми зупинимося на першому та другому етапах діагностики проблемних ситуацій — діагностика стану у ретроспективі та оперативна діагностика. Методично, з цією метою слід виконувати кілька кроків.

Крок 1. Визначення ретроспективних й поточних значень показників діяльності банківської системи (сектору, банку) — $\{P_i^{(t)}\}$, $i = \overline{1, n}$; $t = \overline{1, T}$ (де n — загальна кількість показників; T — максимальний часовий період аналізу). Крок 2. Визначення відповідних (ретроспективних і поточних) значень інтегральних показників за окремими напрямками діагностики $\{I_k^{(t)}\}$, $k = \overline{1, K}$; (де K — загальна кількість інтегральних показників). Крок 3. Визначення відхилень значень інтегральних показників $\{\Delta I_k^{(t)}\}$ порівняно з попередніми звітними періодами. Крок 4. Ідентифікація впливу окремих індикаторів на зміну інтегрального показника та оцінювання масштабу впливу та рівня розвитку індикатора, що негативно впливає на інтегральний показник. Крок 5. Оцінювання можливих наслідків і причини негативної зміни індикатора. Крок 6. Прийняття рішення щодо запровадження шляхів покращення майбутніх значень показників.

За об'єкт діагностики проблемних ситуацій банківської системи, в нашому випадку, ми пропонуємо брати окремі показники, від яких у свою чергу залежить значення інтегрального показника. Прийняття рішення щодо запровадження шляхів покращення майбутніх значень показників з метою забезпечення необхідного прогнозного рівня інтегрального показника можливо тільки за умови постійного поступового аналізу та оцінювання ретроспективних і поточних результатів діяльності банківського сектору.

За множину показників (індикаторів), за якими має оцінюватися інтегральний критерій діяльності банківської системи у ретроспективі та визначати її рівень, пропонуємо використовувати ті, що представлені у табл. 1, в якій $\{P_i^{(t)}\}$ — ретроспективні й поточні значення показників діяльності банківської системи (сектору, банку), $i = \overline{1, n}$; $t = \overline{1, T}$ (де n — загальна кількість показників; T — максимальний часовий період аналізу).

Таблиця 1

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ (ІНДИКАТОРИ)
ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ***

№ з/п	Позначення	Найменування показника (індикатора)
1	$P_1^{(t)}$	Статутний капітал
2	$P_2^{(t)}$	Усього власного капіталу
3	$P_3^{(t)}$	Усього активів
4	$P_4^{(t)}$	Кошти юридичних осіб
5	$P_5^{(t)}$	Кошти фізичних осіб
6	$P_6^{(t)}$	Усього зобов'язань
7	$P_7^{(t)}$	Усього доходів
8	$P_8^{(t)}$	Усього витрат
9	$P_9^{(t)}$	Чистий прибуток/(збиток)
10	$P_{10}^{(t)}$	Усього наданих кредитів
11	$P_{11}^{(t)}$	Достатність капіталу
12	$P_{12}^{(t)}$	Власний капітал на зобов'язання
13	$P_{13}^{(t)}$	Мультиплікатор капіталу
14	$P_{14}^{(t)}$	Прибуток на 1 грн власного капіталу
15	$P_{15}^{(t)}$	Прибуток на 1 грн статутного капіталу

* Джерело: складено авторами за даними [13]

Статистичні дані звітності банків для побудови першого інтегрального показника узято з відповідного ресурсу Національного банку України [13] для чотирьох кварталів кожного з років ретроспективи (2006—2012 рр.), а також для трьох кварталів 2013 року.

Для формування інтегрального критерію, який дозволяє найадекватніше оцінити динаміку розвитку банківської системи, пропонуємо використовувати таксонометричний метод [7—11], що базується на розрахунках евклідових відстаней фактичних значень показників (індикаторів) діяльності банківського сектору від їхніх еталонних значень. Однак, слід зазначити, що, використовуючи класичний таксонометричний метод [7], значення інтегрального показника $D^{(t)}$ (евклідові відстані) при використанні у розрахунках реальних даних, які мають різну природу та величину, не знаходяться в інтервалі від 0 до 1. У роботах [8, 10] для вирішення цієї проблеми запропоновано розраховувати сумарне рейтингове число — в нашому випадку інтегральний показник у такому вигляді:

$$I^{(t)} = 1 - \frac{D^{(t)}}{\sqrt{\sum_{t=1}^N D^{(t)2}}} . \quad (1)$$

Використання при розрахунках співвідношення (1) дозволяє стовідсотково отримати значення інтегрального показника у межах від 0 до 1.

У результаті отримано такі значення інтегрального показника — оцінювальної функції основних показників діяльності вітчизняного банківського сектору (табл. 2)

Таблиця 2

**ЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ***

№ з/п	Період (квартал, рік)	Значення інтегрального показника $I_1^{(t)}$	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %
1	2	3	4	5
1	I. 2006	0,701064	—	—
2	II. 2006	0,703907	0,002842872	0,41

Закінчення табл. 2

№ з/п	Період (квартал, рік)	Значення інтегрального показника $I_1^{(r)}$	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %
1	2	3	4	5
3	III. 2006	0,707872	0,003964362	0,56
4	IV. 2006	0,714564	0,00669224	0,95
5	I. 2007	0,720236	0,00567225	0,79
6	II. 2007	0,730627	0,010390964	1,44
7	III. 2007	0,744385	0,01375805	1,88
8	IV. 2007	0,764661	0,020275441	2,72
9	I. 2008	0,777572	0,012911227	1,69
10	II. 2008	0,792457	0,014885521	1,91
11	III. 2008	0,80958	0,017122655	2,16
12	IV. 2008	0,865107	0,055526693	6,86
13	I. 2009	0,844148	-0,020958526	-2,42
14	II. 2009	0,844013	-0,000135388	-0,02
15	III. 2009	0,85212	0,008107593	0,96
16	IV. 2009	0,845566	-0,006554596	-0,77
17	I. 2010	0,846813	0,00124756	0,15
18	II. 2010	0,851928	0,005115032	0,6
19	III. 2010	0,864257	0,012328347	1,45
20	IV. 2010	0,872752	0,008495519	0,98
21	I. 2011	0,892343	0,019590907	2,24
22	II. 2011	0,902376	0,010033036	1,12
23	III. 2011	0,906063	0,003686763	0,41
24	IV. 2011	0,91427	0,008207355	0,91
25	I. 2012	0,916189	0,001919046	0,21
26	II. 2012	0,925086	0,008897116	0,97
27	III. 2012	0,93212	0,007033699	0,76
28	IV. 2012	0,937716	0,005595654	0,6
29	I. 2013	0,946133	0,008417388	0,9
30	II. 2013	0,963521	0,017387876	1,84
31	III. 2013	0,975558	0,012036587	1,25

* Джерело: розраховано авторами на основі співвідношення (1) за даними [13]

Графічний вигляд зміни інтегрального показника $I_1^{(t)}$ по періодах ретроспективи представлено на рис. 2.

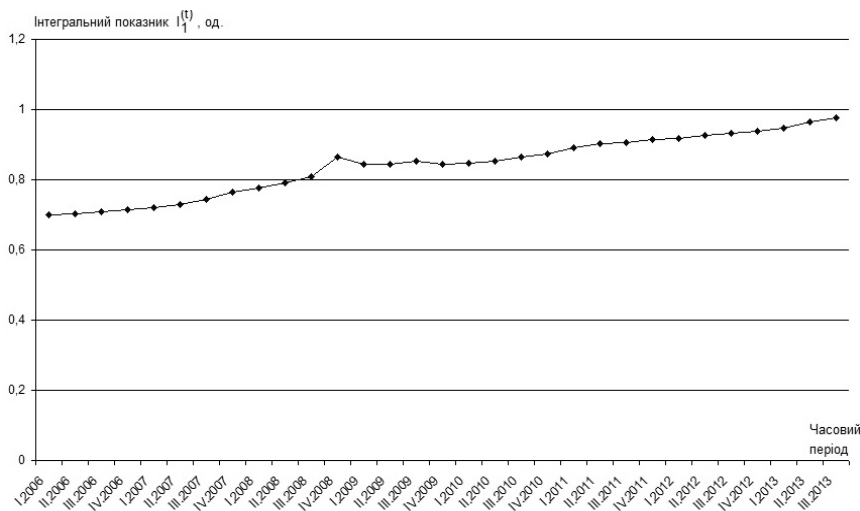

Рис. 2. Зміна інтегрального показника $I_1^{(t)}$ по періодах ретроспективи *

* Побудовано авторами за даними табл. 2.

На рис. 3 представлено графік відносної зміни значень інтегрального показника $I_1^{(t)}$ по періодах ретроспективи (абсолютна зміна значень $I_1^{(t)}$ має такий же самий графічний вигляд, відмінність полягає тільки у шкалі даних).

З табл. 2 та рис. 2 і 3 видно, що протягом ретроспективного періоду спостерігається динаміка на збільшення значення інтегрального показника $I_1^{(t)}$ — оцінювальної функції основних показників діяльності вітчизняного банківського сектору. Щодо абсолютної та відносної зміни, то маємо коливання даних показників із різким падінням у 4 кварталі кризового 2008 року (рис. 3).

У цілому ж, аналізуючи отримані результати діагностики проблемних ситуацій банківської системи у ретроспективний період за рахунок оцінювання та аналізу зазначеного інтегрального показника $I_1^{(t)}$ її діяльності, слід зазначити, що незначні коливання

його значень, не характеризуються негативними станами, а навпаки спостерігається динаміка на збільшення.

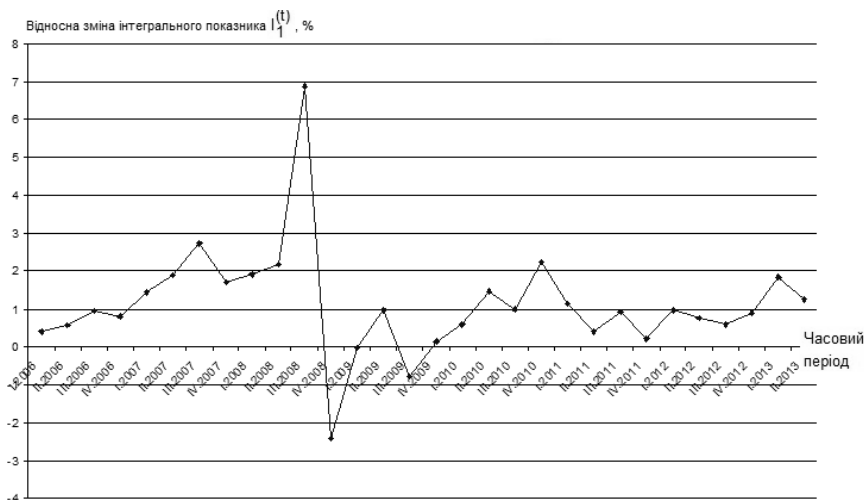

Рис. 3. Графік відносної зміни значень інтегрального показника $I_1^{(t)}$ по періодах ретроспективи*

*Побудовано авторами за даними табл. 2

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Процес діагностики проблемних банківської системи є системним процесом, тому як кожний етап цього процесу взаємопов'язаний із наступним, отримання результатів кожного аналізу як то ретроспективного стану, поточного та перспективного є поступовими кроками, які методично та інформативно забезпечують один одного.

Слід зазначити, що факт виявлення проблемної ситуації не у 100 % характеризують можливість настання кризового стану системи. Під симптомом можна розуміти первісний прояв настання проблемної ситуації. Процес оцінювання та виявлення проблемних ситуацій в цілому впливає не тільки із симптомів, а й і з причин і реальних факторів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на побудову двох додаткових інтегральних показників діяльності банківської системи, а також на об'єднання їх у комплексний інтегральний пока-

зник. Таким чином, діагностика проблемних ситуацій буде проводитися на основі аналізу та оцінювання трьох інтегральних показників: перший — оцінювальна функція основних показників діяльності вітчизняного банківського сектору, другий — оцінювальна функція індикаторів фінансової стійкості, третій — оцінювальна функція економічних нормативів діяльності банківської системи.

Бібліографічний список

1. Андрушко О. Б. Моделювання діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства / О. Б. Андрушко, М. Р. Горбачовська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — № 2 (552). — 2006. — С. 158—163.
2. Васина А. А. Финансовая диагностика и оценка проектов / А. А. Васина. — СПб. : Питер, 2008. — 448 с.
3. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. — М. : Экономика, 1989. — 486 с.
4. Мала Н. Т. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання / Н. Т. Мала, О. В. Грабельська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — № 739. — 2012. — С. 22—28.
5. Найденко О. Є. Фінансові аспекти досягнення конкурентоспроможності підприємства / О. Є. Найденко // Збірник тез Другої міжвузівської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Проблеми формування і розвитку фінансово-кредитної системи України». — Х. : ШТРИХ, 2009. — С. 227—229.
6. Раєвнева О. В. Моделювання фінансової діагностики стану підприємства / О. В. Раєвнева, С. О. Степурина // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка, № 3 (6). — Полтава : ПолтНТУ, 2005. — С. 74—80.
7. Самородов Б. В. Методологія управління фінансовим розвитком банку : монографія / Борис Вадимович Самородов. — К. : УБС НБУ, 2012. — 307 с.
8. Самородов Б. В. Модифікація таксонометричного методу з урахуванням компетентностей експертів при рейтингуванні банків / Б. В. Самородов // Вісник Української академії банківської справи, № 2 (31). — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». — 2011. — С. 62—66.
9. Самородов Б. В. Порівняльний аналіз методик визначення вагових коефіцієнтів важливості показників діяльності банків при їх рейтингуванні / Б. В. Самородов // Зб. наук. праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики», Вип. 2 (11). — Харків : ХІБС УБС НБУ, 2011. — С. 248—254.

10. Самородов Б. В. Результати визначення рейтингів банків з використанням модифікованого таксонометричного методу / Б. В. Самородов // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. — № 19. — К.: КНЕУ, 2012. — С. 161—169.
11. Самородов Б. В. Управління фінансовим розвитком банку: теорія, методологія, практика: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 / Самородов Борис Вадимович; Унів.-т. банк. справи Нац. банку України. — К., 2013. — 562 с.
12. Сметанюк О. А. Методика діагностики кризи підприємства за оцінкою показників фінансового стану в умовах організаційних змін / О. А. Сметанюк // Вісник Хмельницького національного університету (Вісник Технологічного університету Поділля), № 6. — Т. 1. — Хмельницький: ХНУ, 2005. — С. 128—131.
13. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу, фінансових результатів діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
14. Тараненко І. В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи / І. В. Тараненко // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. — № 1(3). — Т. 1. — 2010. — С. 343—357.
15. Терлецька Ю. О. Діагностика підприємства як нова управлінська технологія / Ю. О. Терлецька, А. Я. Аксентійчук // Вісник ЧТЕІ. Економічні науки. — Випуск I (45). — Чернівці, 2012. — С. 182—187.
16. Шумпетер І. Теория экономического развития / И. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 456 с.

References

1. Andrushko, O. B., Horbachovska, M. R. «Modeliuvannia diahnostyky kryzovoho stanu ta zahrozy bankrutstva pidpriemstva» [Modeling of diagnostics of crisis and enterprise bankruptcy hazard]. // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», № 2(552). — 2006. — P. 158—163. [In Ukrainian]
2. Vasina, A. A. «Finansovaia diagnostika i otsenka proektov» [Financial diagnostics and project evaluation]. — SPb.: Piter (2008). — 448 p. [In Russian]
3. Kondratev, N. D. «Problemy ekonomicheskoi dinamiki» [The problems of economical dynamics]. — Moskva: Ekonomika (1989). — 486 p. [In Russian]
4. Mala, N. T., Hrabelska, O. V. «Ekonomichnyi rozvytok pidpriemstva: planuvannia ta modeliuvannia» [Economic development of an enterprise: planning and modeling]. // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», № 739. — 2012. — P. 22—28. [In Ukrainian]

5. *Naidenko, O. Ye.* «Finansovi aspekty dosiahnennia konkurentospro-mozhnosti pidpriemstva» [Financial aspects of achieving competitiveness of an enterprise]. // Zbirnyk tez Druhoi mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh «Problemy formuvannia i rozvytku finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy». — Kharkiv: ShTRIKh (2009). — P. 227-229. [In Ukrainian]

6. *Raievniewa, O. V., Stepurina S. O.* «Modeliuvannia finansovoi diahnostyky i stanu pidpriemstva» [Modeling of financial diagnostics and state of an enterprise]. // *Ekonomika i rehion. Naukovi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu im. Yurii Kondratiuka*, № 3(6). — 2005. — P. 74–80. [In Ukrainian]

7. *Samorodov, B. V.* «Metodolohiia upravlinnia finansovym rozvytkom banku» [Methodology of managing financial development of a bank]. — Kyiv: UBS NBU (2012). — 307 p. [In Ukrainian]

8. *Samorodov, B. V.* «Modyfikatsiia taksonometrychnoho metodu z urakhuvanniam kompetentnosti ekspertiv pry reitynhuvanni bankiv» [Modification of taxonomic method considering competence of experts while rating the banks]. // *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, № 2(31). — 2011. — P. 62–66. [In Ukrainian]

9. *Samorodov, B. V.* «Porivnialnyi analiz metodyk vyznachennia vahovykh koefitsientiv vazhlyvosti pokaznykiv diialnosti bankiv pry yikh reitynhuvanni» [Comparative analysis of methods of defining gravimetric coefficients of importance of banking activity indexes during their reforming]. // *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. prats*, № 2(11). — 2011. — P. 248–254. [In Ukrainian]

10. *Samorodov, B. V.* «Rezultaty vyznachennia reitynhiv bankiv z vykorystanniam modyfikovanoho taksonometrychnoho metodu» [The results of rating banks using modified taxonomic method]. // *Finansy, oblik i audyt: zb. nauk. prats*, № 19. — 2012. — P. 161–169. [In Ukrainian]

11. *Samorodov, B. V.* «Upravlinnia finansovym rozvytkom banku: teoriia, metodolohiia, praktyka» [Managing financial development of a bank: theory, methodology, practice]: dis. d-ra ekon. nauk: spets. 08.00.08. // *Univ-t. bank. spravy Nats. banku Ukrainy*. — Kyiv (2013). — 562 p. [In Ukrainian]

12. *Smetaniuk, O. A.* «Metodyka diahnostyky kryzy pidpriemstva za otsinkoiu pokaznykiv finansovoho stanu v umovakh orhanizatsiinykh zmin» [The methodology of diagnosing crisis at an enterprise by evaluating the indexes of financial state at the time of organizational changes]. // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu (Visnyk Tekhnolohichnoho universytetu Podillia)*, № 6(1). — 2005. — P. 128–131. [In Ukrainian]

13. «Struktura aktyviv, zoboviazan, vlasnoho kapitalu, finansovykh rezultativ diialnosti bankiv Ukrainy» [The structure of assets, liabilities, equity, financial results of banking activity in Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.bank.gov.ua> [In Ukrainian]

14. *Taranenko, I. V.* «Struktura ekonomichnoho tsykladu ta osoblyvosti tsyklichnoho rozvytku vidkrytoi ekonomiky Ukrainy v konteksti vykhodu zi svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy» [The structure of economic cycle and peculiarities of cyclical development of open economy of Ukraine in terms of recovering after the world financial and economical crisis]. // Biuleten mizhnarodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu, № 1(3). — 2010. — P. 343–357. [In Ukrainian]

15. *Terletska, Yu. O., Aksentiichuk, A. Ya.* «Diahnostyka pidpriemstva yak nova upravlinska tekhnolohiia» [Enterprise diagnostics as a new management technology]. // Visnyk ChTEI. Ekonomichni nauky, № 1(45). — 2012. — P. 182–187. [In Ukrainian]

16. *Shumpeter, Y.* «Teoriia ekonomicheskoho razvitiia» [The theory of economic development]. — Moskva: Prohress (1982). — 456 p. [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 03 червня 2014 р.

УДК 336.71

Самородов Борис Вадимович,

докт. экон. наук, доц.,
заведующий кафедрой банковского дела,
Харьковский институт банковского дела Университета бан-
ковского дела Национального банка Украины
(61174, Украина, Харьков, проспект Победы, 55)
E-mail: samorodov@khibs.edu.ua

Гойхман Михаил Исаакович,

канд. техн. наук, доц., соискатель,
Научно-исследовательский центр
индустриальных проблем развития НАН Украины
(61022, Украина, Харьков, пл. Свободы, 5)
E-mail: goykhman_m@mail.ru

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ НА ОСНОВЕ ДИАГНОСТИРОВАНИЯ ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЕЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АННОТАЦИЯ. В статье освещен методический подход к идентификации проблемных ситуаций банковской системы на основе анализа и оценки интегрального показателя — оценочной функции основных показателей деятельности отечественного банковского сектора. Для расчета значений интегрального показателя использован модифицированный таксонометрический метод, позволяющий оценивать его в интервале числовых значений от 0 до 1. Это позволяет четко отследить динамику его изменения во время диагностики проблемных ситуаций банковской системы и идентифицировать ее на ранней стадии развития системы. Идентификацию

проблемных ситуаций предложено проводить системно путем ретроспективной, оперативной и прогнозной оценки и анализа состояния банковской системы в процессе ее диагностики. Предложенный инструментарий позволяет постоянно моделировать разного рода проблемные ситуации, которые могут возникать или уже возникают на микроуровне банков, искать пути улучшения этих ситуаций и на будущее внедрять превентивные меры по недопущению ухудшения ситуации.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: банковская система, проблемные ситуации, идентификация, интегральный показатель, диагностика, прогнозирование.

UDC 336.71

Samorodov Borys Vadymovych,

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Head of the Department of Banking,
Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of
National Bank of Ukraine
(55, Prospect Peremogy, Kharkiv, 61174, Ukraine)
E-mail: samorodov@khibs.edu.ua

Goykhman Mykhail Isaakovych,

Candidate of Sciences (Engineering),
Associate Professor, Applicant,
Research Centre of Industrial Problems
of Development of NAS of Ukraine
(5, pl. Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine)
E-mail: goykhman_m@mail.ru

IDENTIFICATION OF PROBLEM SITUATIONS IN THE BANKING SYSTEM ON THE BASIS OF DIAGNOSTICS OF THE MAIN INDICATORS OF ITS ACTIVITY

ABSTRACT. *The methodical approach to identifying the problem situations in the banking system on the basis of analyzing and estimating integral index that is evaluation function of main indexes of domestic banking sector activity is highlighted in the article. The modified taxonomic method that allows to evaluate the integral index in the interval of numeric digits from 0 to 1 is used for calculating the values of the index. It enables to perform the sharp trace of it changing during the diagnostics of problem situations in the banking system and spot them at the early stage of system development. Identification of problem situations is suggested to be conducted systemically by retrospective, operative and forecast estimation and analysis of the banking system state during the diagnostic process. The instruments suggested allow to constantly model various problem situations that can occur or have already occurred at the banking microlevel, look for the ways of improving those situations and launch the prophylactic steps on preventing their deterioration.*

KEY WORDS: banking system, problem situations, identification, integral index, diagnostics, prognostication.

УДК 336.748.7

Суторміна Альона Миколаївна,

аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)

E-mail: alyonka_friend@mail.ru

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Валютне регулювання є одним із необхідних елементів ринкової економіки, який забезпечує управління платіжним балансом країни, золотовалютними резервами, валютним ринком країни. Саме тому дослідження інструментів та методів валютного регулювання, як в Україні, так і у світі є необхідним етапом у процесі пошуку шляхів удосконалення системи валютного регулювання і контролю.

Основним завданням даного дослідження є аналіз етапів розвитку вітчизняної системи валютного регулювання та контролю, а також ефективність застосування інструментів валютного регулювання на певних етапах розвитку економіки країни.

Методологічною основою даного дослідження є основні засади економічної теорії, грошового обігу та кредиту, валютного регулювання.

Основними результатами даного дослідження є поглиблення існуючих та обґрунтування нових теоретичних положень щодо розвитку вітчизняної системи валютного регулювання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: валютне регулювання, валютний контроль, інструменти валютного регулювання.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Система валютного регулювання і валютного контролю є однією з найважливіших сфер державного регулювання в будь-якій країні. Розбудова цієї сфери в Україні почалась відразу після оголошення економічної самостійності України. Тому вивчення історичного досвіду валютного регулювання є необхідним завданням для підвищення ефективності функціонування валютного ринку України та прийняття ефективних рішень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки теоретичних засад розбудови національної валютної системи присвятили свої праці відомі українські вчені: С. Боринець, О. Барановський, О. Береславська, Я. Белінська, А. Гальчинський, А. Гриценко, О. Дзюблюк, Ф. Журавка, О. Козьменко, І. Лютий, С. Михайличенко, А. Мороз, О. Петрик, В. Стельмах, С. Циганов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемам валютних відносин у науковій літературі приділяється значна увага, проте питання, пов'язані з валютним регулюванням і валютним контролем, розглядаються переважно фрагментарно. Окремі науковці сьогодні висловлюють думки про необхідність швидкої лібералізації валютного регулювання та контролю, що обумовлено, насамперед, процесами глобалізації та євроінтеграції. Але не можна нехтувати етапністю такого переходу. Тому для вдосконалення національної системи валютного регулювання та контролю є доцільним детальніш проаналізувати етапи еволюції ролі валютного регулювання і контролю в Україні.

Формулювання мети і завдання дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метою статті є аналіз системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні з початку її створення до її сучасного стану, визначення основних недоліків її функціонування та розробка теоретичних рекомендацій щодо вирішення найпроблематичніших питань. Особлива увага приділяється аналізу ефективності застосованих інструментів валютного регулювання в Україні на різних етапах розвитку економіки.

Дана мета передбачає виконання наступних завдань: з'ясувати пріоритетні напрямки валютного регулювання та контролю в різних періоди його розвитку; оцінити загальну ефективність валютного регулювання та визначити проблемні питання в даній сфері; визначити доцільність використання валютного контролю; розробити й обґрунтувати рекомендації з удосконалювання сучасної системи валютного регулювання та валютного контролю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині, коли сучасна економічна політика, і зокрема валютне регулювання, піддається критичному аналізу, є сенс звернутися до історичного досвіду та аналізу основних етапів здійснення валютного регулювання в Україні.

Дослідження розвитку валютного регулювання доцільно розпочати з аналізу методологічних засад валютного регулювання в Україні.

Ключові аспекти системи валютного регулювання визначаються Декретом «Про систему валютного регулювання і валют-

ного контролю». Даний документ встановлює загальні принципи валютного регулювання, а також визначає повноваження державних органів, функції банків та інших фінансових установ України щодо регулювання валютних операцій. Крім того, даним нормативним актом регулюються права й обов'язки суб'єктів валютних відносин [1, с. 1].

Україна тривалий час перебувала у складі Радянського Союзу. Головним принципом валютної системи СРСР була державна валютна монополія. Це означає, що держава була єдиним законним власником іноземної валюти, яка концентрувалась в одних руках і розподілялась з центру за допомогою валютного плану. Держава мала виключне право на здійснення операцій з валютними коштами, на управління належними їй золотовалютними резервами.

Прикладом спеціалізованого органу валютного регулювання в радянський період з 1917 р. по 1925 р. була Особлива валютна нарада при Наркоматі фінансів СРСР, яка була створена у період тимчасової лібералізації валютної політики і мала широкі повноваження щодо ліцензування валютних операцій. Участь у роботі цього органу представників різних відомств забезпечувала, з одного боку, здійснення виваженої валютної політики, а з іншого, — прийняття оперативних рішень з питань, які вимагали міжвідомчого вирішення [2, с. 298].

Функції регулювання валютних надходжень від реалізації продукції виконували такі державні органи, як Держплан, Держбанк, Міністерство фінансів. Усі найважливіші рішення щодо функціонування валютного ринку приймалися Радою Міністрів СРСР, окремі міністерства і відомства мали обмежену свободу дій у даній області навіть по технічним і самим дрібним питанням.

За час свого існування, валютна політика СРСР пройшла ряд змін і мала наступну періодизацію [3, с. 120].

Головними нормативно-правовими документами, що визначали механізми функціонування державної валютної монополії на різних її стадіях були: Декрет Ради Народних Комісарів (далі — РНК) РРФСР «Про угоди з іноземною валютою та дорогоцінними металами»; Постанова Центрального Виконавчого Комітету (далі — ЦВК) та РНК СРСР «Про торгівлю фондовими та валютними цінностями»; Постанова ЦВК та РНК СРСР «Про угоди з валютними цінностями і платежі в іноземній валюті»; Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про угоди з валютними цінностями на території СРСР» [3, с. 300].

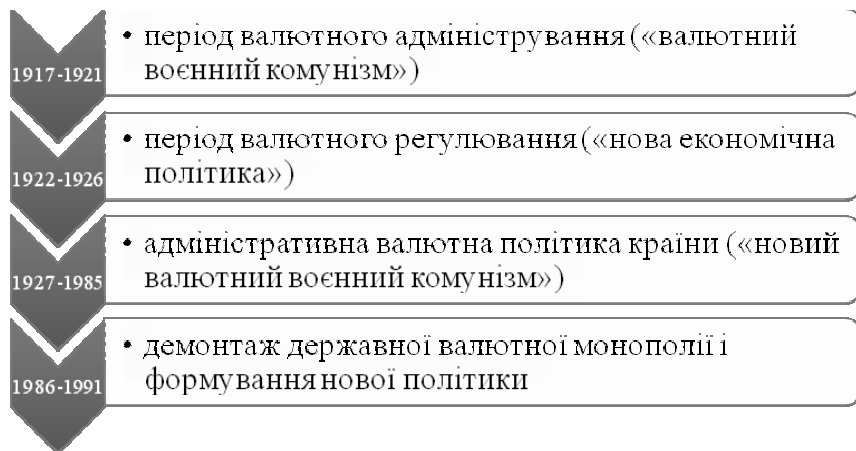

Рис. 1. Періодизація валютної політики СРСР

На початок 80-х років у Радянському Союзі до системи валютного регулювання входили вищі органи державної влади СРСР, зокрема Верховна Рада та Рада Міністрів, органи планування та фінансування (Держплан, Міністерство фінансів, Держбанк і Зовнішторгбанк), а також організації, які безпосередньо здійснювали цю діяльність (Міністерство зовнішньої торгівлі та його зовнішньоторговельні об'єднання).

Головним виконавчим органом державного управління у сфері валютного регулювання в СРСР Закон визначав Держбанк СРСР. На нього покладалося виконання таких функцій:

- 1) управління валютними резервами, що знаходяться на його балансі;
- 2) визначення сфери та порядку обігу іноземної валюти на території СРСР;
- 3) регулювання курсу карбованця;
- 4) встановлення загальних правил видачі та видача ліцензій уповноваженим банкам на здійснення валютних операцій та ін.

Таким чином, напередодні розпаду СРСР його валютну політику було спрямоване на послідовну демонополізацію та децентралізацію валютних операцій. У той же час розширення кола учасників валютних відносин і збільшення їх обсягу поєднувалося з встановленням обмежень на право здійснення багатьох валютних

операцій. Позитивним моментом у валютному регулюванні в СРСР було закріплення на законодавчому рівні конкретних напрямків і методів валютного регулювання, встановлення цілей і принципів валютного регулювання і контролю, а також повноважень органів державного управління в сфері валютного регулювання. [3, с. 216]

Після розпаду СРСР українська економіка отримала в спадок цілу низку негативних явищ, характерних для початкового етапу розвитку валютного ринку України, серед яких слід зазначити [4, с. 25—40]:

- 1) організаційну слабкість банківської системи;
- 2) низький рівень державних валютних резервів;
- 3) кризу неплатежів у безготівковому обігу з країнами СНД, зокрема з Росією;
- 4) відсутність заборони на проведення будь-яких обмежень на продаж іноземної валюти юридичним особам і системи обов'язкового продажу іноземної валюти;
- 5) недосконалість системи контролю за проведенням валютних операцій і порядку переміщення валюти через кордон України;
- 6) широке використання іноземних валют у внутрішньому обігу, яке істотно підірвало стійкість і без того слабкої грошової одиниці — купона;
- 7) постійний дефіцит платіжного балансу у відносинах з країнами СНД і загострення економічної та енергетичної кризи

Головним кроком у розвитку валютного ринку в Україні було запровадження у 1993 році основних елементів системи його регулювання. Прийняття низки декретів Кабінету Міністрів України щодо валютного регулювання поклало початок створенню юридичної основи подальшого розвитку валютного ринку. Надалі, залежно від економічної ситуації, що склалася в Україні, виконавча влада постійно вдосконалювала існуючу систему валютного регулювання і контролю.

Перехідний етап розвитку валютного ринку в Україні А.С. Галицький поділяє на кілька періодів:

- попередній — з прийняття Декларації про державний суверенітет України до виходу України з «рубльової зони»;
- період упровадження власної національної грошової одиниці та прийняття валютного законодавства;
- період спроби відновлення державної валютної монополії;

- період лібералізації валютного ринку та відносної стабілізації валютного курсу карбованця, який закінчився запровадженням національної валюти — гривні [5, с. 56].

Першим спеціальним нормативним актом, що регулював валютні відносини, став прийнятий 19 лютого 1993 р. Декрет Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання та валютного контролю». Декретом було встановлено основні принципи проведення операцій з валютою України та з іноземною валютою на території України, операцій на валютному ринку, розмежовано повноваження органів влади і визначено функції банківської системи у регулюванні валютними ресурсами. В Декреті вперше проголошено гарантоване право власності резидентів і нерезидентів на валютні цінності в країні; визначено загальні принципи володіння, користування і розпорядження валютними цінностями державою, підприємствами й організаціями, а також громадянами; встановлено основні положення порядку здійснення валютних операцій резидентами і нерезидентами.

За Декретом основним органом валютного регулювання став Національний банк України, що відповідає світовій практиці, де подібні функції здійснюють центральні (національні) банки відповідних держав.

Але у порівнянні із Законом СРСР «Про валютне регулювання» зазначений Декрет мав низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка мала істотне значення для визначення правового режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямків, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю [6, с. 159—170].

У період 1993—1994 рр. внаслідок зростання інфляції, подальшого спаду виробництва, зростання цін на енергоносії, відсутність як зовнішньої, так і внутрішньої рівноваги грошового обігу, проблеми, пов'язані з використанням «тимчасової» валюти — карбованця, призвели до різкого падіння курсу карбованця відносно іноземних валют.

У цих умовах уряд прийняв рішення переорієнтувати свою політику і спробував відновити зовнішньоторговельну та валютну монополію. Така політика знайшла відображення у введенні режиму так званих «спецекспортерів», у впровадженні фіксованого валютного курсу та у різкому зменшенні обсягів операцій на

валютній біржі, а згодом взагалі в адміністративному припиненні її діяльності, а також у впровадженні аукціонного продажу іноземної валюти за адміністративно встановленим курсом до іноземних валют через «тендерний комітет». У результаті таких заходів зменшився експорт з України та збільшився імпорт, що у свою чергу зменшило обсяг валютних надходжень у країну разом із різким зростанням попиту на іноземну валюту.

Безперспективність політики адміністративного регулювання зовнішньоекономічних і валютних відносин знайшла відображення у поверненні до ринкових методів.

Щодо курсу валют, то у 1992 — першій половині 1994 року офіційний фіксований валютний курс карбованця стосовно долара встановлювався Національним банком України. Але вже у 1993—1994 рр. було проведено ряд заходів, спрямованих на лібералізацію валютного ринку України. У зв'язку з цим був змінений і валютний режим відповідно до Указу Президента «Про удосконалення валютного регулювання». Скасовувалась фіксація курсу. З 31 жовтня 1994 року офіційний курс українського карбованця почали визначати на підставі відновлення торгів на Українській міжбанківській валютній біржі, що дало можливість встановлювати реальний курс українського карбованця до іноземних валют [3, с. 40—45].

У травні 1997 року Україна заявила про приєднання до статті 8 МВФ — юридично гривня стала конвертованою валютою за поточними операціями, що передбачало зняття обмежень на здійснення валютних операцій, які обслуговують торговельний баланс держави. У зв'язку з цим було скасовано обов'язковий продаж валюти, який для підтримання курсу гривні знову було відновлено 7 вересня 1998 року [7, с. 27].

Визначальною рисою валютно-курсової політики 1997—1998 років було забезпечення керованості обмінного курсу в межах валютного коридору. Це визначило чіткіші орієнтири учасникам зовнішньоекономічної діяльності і було важливим антиінфляційним чинником.

Таким чином, у сфері встановлення режиму валютного курсу політика Національного банку еволюціонувала від фіксації обмінного курсу карбованця (листопад 1992 — жовтень 1994 р.) при наявності множини курсів до плаваючого курсу за підсумками торгів на Українській міжбанківській валютній біржі спочатку для карбованця, а потім для гривні (жовтень 1994 — серпень

1997 р.), потім — до введення для гривні валютного коридору, що погоджувався з МВФ (офіційно — з 1 вересня 1997 р.). Але вже в 1999 році валютний коридор знову було змінено плаваючим курсом, а в лютому 2000 року це було оголошено офіційно.

За офіційними оцінками саме реформи у валютній сфері України стали головними факторами, що забезпечили фінансову стабілізацію в період 1995—1996 років. Крім того, вони сприяли позитивним тенденціям, таким як значне зростання ролі УМВБ як центру проведення валютних операцій, активізації валютних операцій не тільки на біржовому, а й на позабіржовому валютному ринку, стабілізації курсу української валюти відносно ключових іноземних валют, а також створенню значних резервів в іноземній валюті. Все це створило сприятливі передумови для проведення грошової реформи в Україні, яка і була здійсненна у вересні 1996 року.

Валютне регулювання в Україні в цілому здійснювалося достатньо послідовно. Після введення національної валюти почала виявлятися тенденція до лібералізації. У зв'язку з кризою у валютній сфері в 1998 році відбулось посилення обмежень.

Сучасне валютне законодавство являє собою сукупність норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з порядком здійснення угод з валютними цінностями в межах країни та у відносинах з іноземними державами і громадянами, а також порядок ввезення, вивезення, переказування і пересилання з-за кордону і за кордон національної та іноземної валюти й інших валютних цінностей. Валютне законодавство охоплює як безпосередньо закони, так і інші нормативні акти у сфері валютних відносин [6, с. 159].

Правовий режим валютних відносин в Україні можна визначити як режим валютних обмежень. Сутність такого режиму полягає в законодавчій або адміністративній забороні, лімітуванні або регламентації операцій з валютою або валютними цінностями. Одним з важливих валютних обмежень є заборона обігу і використання готівкової іноземної валюти як платіжного засобу на території України [8, с. 28—30].

Режим валютних відносин передбачає виконання функцій керування та контролю за здійсненням валютних операцій. Керування валютними операціями покладено на Національний банк України. Контрольні функції також здійснюються органами Державної податкової адміністрації України, іншими державними

установами, які є органами валютного контролю. Крім того агентами валютного контролю виступають також комерційні банки. На сьогоднішній день країна займає проміжне положення у СНД за ступенем лібералізації валютного режиму.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку

Аналіз еволюції валютного законодавства і його практичної реалізації в Україні дозволяє зробити ряд загальних висновків.

Насамперед необхідно підкреслити, що значна частина норм основних законів, які відносяться до сфери валютного регулювання і валютного контролю, містять норми, що регламентують діяльність уповноважених банків, встановлюють порядок безготівкових розрахунків юридичних осіб, визначають основні напрямки валютного контролю та інше.

Здійснення валютної лібералізації валютного ринку України та зняття валютних обмежень потребує посилення контролю за суворим дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного законодавства України, заходів передбачених Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та інструкціями Національного банку щодо децентралізації і лібералізації валютного ринку

Якщо розглядати валютне регулювання в динаміці, то можна прийти до висновку, що для України була властива тенденція до ослаблення твердих мір на етапі трансформації, що слідував за фінансовою стабілізацією. Найяскравішими проявами відзначеної тенденції служать нормативи, що знижувалися, обов'язкового продажу валютного виторгу, усунення практики множини валютних курсів, зняття обмежень на відхилення ринкового курсу від офіційного, полегшення порядку ввозу і вивозу готівкової іноземної валюти і таке інше.

Загальний порядок лібералізації йшов у принципі досить стандартно, як це характерно і для країн з розвинутою ринковою економікою — від зняття обмежень по поточним операціям, до пом'якшення порядку здійснення операцій з капіталом і фінансовими інструментами. І все таки варто вказати на ряд відмінних рис.

По-перше, позначалася необхідність залучення іноземних інвестицій, що змушувало відмовлятися від відповідних обмежень.

По-друге, домінуюча в 90-ті роки теоретична установка на переваги вільного руху факторів виробництва привела до того, що

на практиці були зняті обмеження майже по всіх статтях платіжного балансу.

Важливу роль відігравало і свідоме бажання створити сприятливе враження в міжнародних фінансових організацій. Введення валютних обмежень в Україні пов'язується з настанням фінансових криз спочатку на ринках Південно-Східної Азії, а потім і в Росії, що внесло корективи у загальний напрямок валютного регулювання в країні і реалізацію бажання відгородитися від зовнішнього дестабілізуючого впливу. Але така політика не дає позитивного результату, якщо є проблеми у валютній сфері усередині країни. До числа подібних проблем, відноситься, наприклад, високий рівень доларизації. Необхідно приймати заходи для підвищення довіри до національної валюти та банківської системи і перешкоді відтоку капіталу за кордон.

У міру стабілізації обмінних курсів валют почався процес зняття цих обмежень і повернення на загальний шлях лібералізації. Ізолювати свою економіку від міжнародних ринків у сучасному світі, коли переважає вільний рух капіталів, у принципі безперспективно. Але ясно й інше. Проблема обмеження відтоку капіталу з країни залишається гострою, і для її подолання необхідно застосовувати різноманітні заходи, у тому числі жорсткість валютного режиму. Країни з розвинутою ринковою економікою поступово перейшли в питанні боротьби з рухом нелегального капіталу від валютного до фінансового контролю. Україна в цьому відношенні явно відстає, у тому числі із-за відсутності відповідного апарата, що міг би здійснювати подібний контроль.

Не менше питань виникає при визначенні напрямків валютної політики. Першою проблемою, з якою зіштовхнулася Україна в зв'язку з введенням національної валюти, стало створення ефективно функціонуючого відповідного ринку. У зв'язку з тим, що на процес курсоутворення довгий час намагалися впливати адміністративними методами, створити подібний легальний ринок було дуже складно. Можливість впливу на валютний ринок Національного банку надзвичайно важлива, але цей вплив повинний здійснюватися в першу чергу ринковими методами. Досвід країн з низьким рівнем валютних резервів підтверджує, що стримувати курсові коливання обмінного курсу, прибігаючи лише до адміністративних заходів, неможливо [9, с. 28—37].

Важливе значення у подальшому розвитку валютних відносин та в упорядкуванні здійснення валютних операцій на сьогодні

має Проект Закону «Про валютне регулювання та валютний контроль в Україні». До основних напрямків реформування системи валютного регулювання, що передбачались Проектом Закону, можна віднести: законодавче закріплення можливості введення обов'язкового продажу резидентами іноземної валюти на валютному ринку України для підтримки стабільності національної валюти; надання дозволу фізичним особам — резидентам України відкривати банківські рахунки за межами України; надання дозволу фізичним особам як резидентам, так і нерезидентам без обмежень вивозити національну валюту за межі України; визначення порядку здійснення резидентами та нерезидентами резервування коштів; встановлення порядку здійснення розрахунків за експортними та імпорними операціями; уточнення порядку застосування санкцій за порушення валютного законодавства. З одного боку, деякі із розглянутих вище положень повинні сприяти лібералізації валютного регулювання в Україні, а з іншого — окремі напрямки реформування збільшують рівень державного впливу на валютні відносини. До останніх, перш за все, можна віднести введення обов'язкового продажу резидентами іноземної валюти.[2, с. 130]

Таким чином, реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би детальніше визначити види валютних операцій в Україні, правовий режим їх здійснення, правовий статус осіб, які здійснюють операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин і невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне управління в сфері валютних правовідносин. Тільки за таких умов можна з впевненістю неухильно просуватись у бік запровадження повноцінної грошової одиниці України, яка відповідала б усім вимогам, що ставляться до національної валюти.

Бібліографічний список

1. Про систему валютного регулювання і валютного контролю / Кабінет Міністрів України // Декрет від 19.02.1993 № 15-93.
2. Валютне регулювання в Україні: теорія і практика: монографія / В. В. Маліков, І. А. Дмитрієв, О. А. Дегтяр; Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. — Х. : ХНАДУ, 2012. — 320 с.

3. *Казарінов Д. В.* Особливості розвитку валютного регулювання в Україні в умовах фінансової глобалізації / Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту / Випуск 2 (12). — 2012. — С.120-132.

4. *Кравченко Л. М., Шапошников О. О.* Валютне регулювання і валютний контроль в Україні: Навч. посіб. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 102 с.

5. *Галицький А. С.* Сучасна валютна система. / А. С. Галицький. — К.: Вища школа, 2005. — 88 с.

6. *Береславська О. І.* Валютна політика України: теорія та практика: монографія / О. І. Береславська; Держ. податк. адмін. України [та ін.]. — Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2010. — 330 с.

7. *Боришкевич О. В.* Валютне регулювання та контроль [Текст]: навч. посіб. / О. В. Боришкевич [та ін.]; заг. ред. О. В. Боришкевич; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». — К.: КНЕУ, 2008. — 400 с.

8. *Кабанець О. І., Кольга В. Д.* Валютне регулювання та контроль в Україні. — К., 2000. — 222 с.

9. *Владимир О.* Недосконалість валютного законодавства України — один із бар'єрів на шляху розвитку валютної діяльності банків / О. Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава. — Вип. 2 (7). — 2012. — С. 28—37.

References

1. Pro systemu valyutnoho rehulyuvannya i valyutnoho kontrolyu [On the system of currency regulation and currency control] / Kabinet Ministriv Ukrainy // Dekret vid 19.02.1993 № 15-93. [In Ukrainian]

2. Valyutne rehulyuvannya v Ukraini: teoriya i praktyka [Currency regulation in Ukraine: theory and practice]: monohrafiya / V. V. Malikov, I. A. Dmytriiev, O. A. Dyehtyar; Khark. nats. avtomob.-dor. un-t. — Kh.: KhNADU, 2012. — 319 p. [In Ukrainian]

3. *Kazarinov, D. V.* Osoblyvosti rozvytku valyutnoho rehulyuvannya v Ukraini v umovakh finansovoi hlobalizatsii [The peculiarities of development of currency regulation in Ukraine in terms of financial globalization] / Visnyk Skhidnoyevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu/ Vypusk 2 (12), 2012. — P.120-132. [In Ukrainian]

4. *Kravchenko, L. M., Shaposhnykov, O. O.* Valyutne rehulyuvannya i valyutnyi kontrol v Ukraini [Currency regulation and currency control in Ukraine]: Navch. posib. — K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2001. — 102 p. [In Ukrainian]

5. *Halytskyi, A. S.* Suchasna valyutna systema [Modern currency system] / A. S. Halytskyi. — K.: Vyshcha shkola, 2005. — 88 p. [In Ukrainian]

6. *Bereslavska, O. I.* Valyutna polityka Ukrainy: teoriya ta praktyka [Currency policy of Ukraine: theory and practice]: monohrafiya / O. I. Bereslavska ; Derzh. podatk. admin. Ukrainy [ta in.]. — Irpin: Nats. un-t DPS Ukrainy, 2010. — 330 p. [In Ukrainian]

7. *Boryshkevych, O. V.* Valyutne rehulyuvannya ta kontrol [Currency regulation and control] [Tekst]: navch. posib. / O. V. Boryshkevych [ta in.] ; zah. red. O. V. Boryshkevych; Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi un-t im. Vadyma Hetmana». — K. : KNEU, 2008. — 400 p. [In Ukrainian]

8. *Kabanets, O. I., Kolha, V. D.* Valyutne rehulyuvannya ta kontrol v Ukraini [Currency regulation and control in Ukraine]. — K., 2000. — 222 p. [In Ukrainian]

9. *Vladymyr, O.* Nedoskonalist valyutnoho zakonodavstva Ukrainy — odyz iz bar'yeriv na shlyakhu rozvytku valyutnoi diyalnosti bankiv [Imperfection of currency legislation of Ukraine as one of the barriers for growth of currency activity of banks] / O. Vladymyr // Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava, vyp. 2 (7). — 2012. — P. 28—37. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 21 квітня 2014 р.

УДК 336.748.7

Сутормина Алена Николаевна,

аспирант кафедры менеджмента банковской деятельности,

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: alyonka_friend@mail.ru

ЭВОЛЮЦИЯ СИСТЕМЫ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

АННОТАЦИЯ. Валютное регулирование является одним из необходимых элементов рыночной экономики, который обеспечивает управление платежным балансом страны, золотовалютными резервами, валютным рынком страны. Именно поэтому исследования инструментов и методов валютного регулирования как в Украине, так и в мире, являются необходимым этапом в процессе поиска путей совершенствования системы валютного регулирования и контроля.

Основной задачей данного исследования является анализ этапов развития отечественной системы валютного регулирования и контроля, а также эффективность применения инструментов валютного регулирования на определенных этапах развития экономики страны. Методологической основой данного исследования являются основные принципы экономической теории, денежного обращения и кредита, валютного регулирования.

Основными результатами данного исследования является углубление существующих и обоснование новых теоретических положений по развитию отечественной системы валютного регулирования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: валютное регулирование, валютный контроль, инструменты валютного регулирования.

UDC 336.748.7

Sutormina Alona Mykolaivna,

Postgraduate, Department of banking activity management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: alyonka_friend@mail.ru

EVOLUTION OF THE CURRENCY REGULATION SYSTEM AND ITS CONTROL IN UKRAINE

ABSTRACT. *Currency regulation is one of the necessary elements in market economics that provides managing of balance of payments, foreign reserves, foreign exchange market of the country. That is why investigation of instruments and methods of currency regulation both in Ukraine and in the world is a required stage in the process of looking for the ways to improve the system of currency regulation and control.*

The main task of the research is to analyze the phases of development of the domestic system of currency regulation and control as well as effectiveness of using currency regulation instruments at particular stages of development of economics.

Main foundations of economic theory, currency and credit, currency regulation were used as methodological basis for the research.

The major results of the research are deepening of the existing and justifying new theoretical positions as to the development of the domestic system of currency regulation.

KEY WORDS: *currency regulation, currency control, instruments of currency regulation.*

Розділ II. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.226.44

Безверхий Костянтин Вікторович,

канд. екон. наук, головний бухгалтер ТОВ «Нью-Паріс»
(03055, м. Київ, Проспект Перемоги, буд. 30, оф. 72)

E-mail: kosticbv@mail.ru

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК З ПОБІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІД- ПРИЄМСТВ У ВИГЛЯДІ ДОБРІВ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив. Проаналізовано надходження до державного бюджету екологічного податку в Україні за 2011–2013 рр. Наведено обсяг утворених та утилізованих відходів у вигляді зною та пташиного посліду в Україні за 2010–2012 рр. Дослідження екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив здійснюється в нерозривному зв'язку з виробничими та інтеграційними процесами, що властиві даному періоду історичного розвитку суспільства. Доповненням до роботи виступає ґрунтовний аналіз питання, що дозволило визначити проблему екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив, оскільки дане питання є не повністю врегульованим.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: оподаткування, екологічний податок, відходи, утилізація, продукція тваринництва, добрива, сільськогосподарські підприємства

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних непростих економічних умовах зусилля держави, бізнесу, суспільства спрямовані на пошук нових можливостей підтримки економіки, для чого пропонувані різні заходи фінансового характеру. Серед іншого беззмінно ефективним інструментом реформування економіки та її підтримки є податкове регулювання. Саме податки є запорукою формування бюджету для забезпечення соціальних потреб. Сьогодні визначальною метою є обґрунтоване зниження податкового навантаження через мобі-

лізацію нових видів податку, серед яких особливе місце займає екологічний податок. Екологічний податок став своєрідним вирішенням проблеми розвитку «зеленої економіки», визнаної пріоритетною для суспільства в умовах теперішньої критичної техногенно-кліматичної ситуації. Загалом, екологічна політика має пріоритет в усіх спрямуваннях розвитку суспільства та економіки, що спонукає по-новому врегулювати співвідношення інструментів податкової системи.

Радикальні перетворення, притаманні економіці України, засвідчили стабільну позитивну динаміку розвитку сільського господарства, що є одним з базових стратегічних орієнтирів на шляху соціально-економічного розвитку країни. Поєднання новацій у податковому регулюванні з розвитком сфери сільського господарства змусили звернути увагу на використання екологічного податку саме з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив. У дослідженнях здебільшого питання екологічного податку розглядається в аспекті викидів забруднюючих речовин, тоді як доцільно суттєво розширити рамки досліджень, для чого пропонуємо звернути увагу на продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив, які мають побічний характер. Очікується, що це дозволить навести реальні пропозиції, корисні для оптимізації податкової системи та додаткового стимулювання економіки.

Забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів — невід’ємна умова сталого економічного й соціального розвитку України.

В останні роки особливого значення отримують завдання ефективної природоохоронної діяльності, що пов’язані з антропогенним забрудненням навколишнього середовища, які в умовах нарощування промислового виробництва та збільшення чисельності населення набувають загрозливих масштабів. У зв’язку з інтенсивним науково-технічним і промисловим розвитком активно розвивається організаційно-економічна діяльність зі збирання, зберігання, транспортування та утилізації твердих відходів, які становлять серйозну епідеміологічну та екологічну небезпеку. Тому питання екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, що пов'язане з оподаткуванням екологічним податком у різні часи займалися вітчизняні вчені-економісти, зокрема О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Горобець, В. Горохов, О. Ковшова, С. Козьменко, О. Левандівський, Н. Малиш, В. Мандрик, Н. Новицька, І. Хмелевський, І. Щербатенко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проте, на сьогодні, в науково-практичній літературі питання екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив залишається недостатньо дослідженим. Отже, це питання є актуальним для подальшого дослідження та проведення науково-практичних дискусій.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз вітчизняного законодавства щодо справляння екологічного податку з побічної продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств у вигляді добрив.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Екологічний податок — загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів і з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року, а також за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів, для забезпечення екологічної безпеки, а також безпеки життя та здоров'я громадян [1].

Відповідно до визначення, що наведено в словнику економічних термінів за ред. Ф. Бутинця, екологічний податок — загальнодержавний обов'язковий платіж, що сплачується з фактичних обсягів викидів в атмосферу, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин і розміщення відходів, який є джерелом фінансування заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, підвищення рівня екологічної безпеки життєдіяльності людини [2, с. 38].

Надходження до зведеного державного бюджету екологічного податку в Україні за 2011–2013 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**НАДХОДЖЕННЯ ДО ЗВЕДЕНОГО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ
ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ ЗА 2011–2013 рр. [3], тис. грн**

№ з/п	Код області	Назва області	Роки		
			2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
1	1	АР Крим	32153,58	43646,26	39851,25
2	2	Вінницька	31910,80	55366,14	110101,69
3	3	Волинська	9484,01	4716,31	5811,51
4	4	Дніпропетровська	286516,55	427507,18	547420,22
5	5	Донецька	374314,78	534802,37	701233,21
6	6	Житомирська	23618,41	23091,62	41825,53
7	7	Закарпатська	11667,90	5389,32	10483,07
8	8	Запорізька	103485,25	113151,10	197431,92
9	9	Івано-Франківська	100630,54	121019,90	197830,06
10	10	Київська	63297,12	62904,60	225859,33
11	11	Кіровоградська	12035,28	15533,04	28114,48
12	12	Луганська	161273,18	156432,60	187321,92
13	13	Львівська	60195,62	49810,08	69076,49
14	14	Миколаївська	14809,41	16633,62	20599,26
15	15	Одеська	19772,37	12954,31	20560,03
16	16	Полтавська	127738,41	160803,81	219284,19
17	17	Рівненська	12549,85	12316,62	20244,85
18	18	Сумська	10326,85	12690,84	27702,04
19	19	Тернопільська	4544,36	3578,48	5096,62
20	20	Харківська	77957,69	115263,02	181830,40
21	21	Херсонська	11491,86	9662,95	13891,36
22	22	Хмельницька	9841,43	8995,03	11493,35
23	23	Черкаська	20580,25	26874,67	43340,71
24	24	Чернівецька	3543,40	4228,81	5849,56
25	25	Чернігівська	17070,36	21897,80	29386,66
26	26	м. Київ	642562,02	670129,26	731041,67
27	27	м. Севастополь	4566,29	4758,36	5997,85
Всього:			2247937,55	2694160,14	3680679,22

З табл. 1 видно, що надходження до зведеного державного бюджету України екологічного податку в 2013 р. склало 3680679,22 тис. грн, що на 986519,08 тис. грн або 36,61 % більше ніж у 2012 р. і на 1432741,67 тис. грн або 63,73 % більше ніж у 2011 р. Тобто, відбувається позитивна тенденція щодо збільшення надходжень з екологічного податку до державного бюджету України.

Важливою місією екологічного податку є також стимулювання суб'єктів господарювання запобіганню або зменшенню обсягів утворення відходів у процесі діяльності, відверненню негативних їх впливу на навколишнє природне середовище.

Сільськогосподарська продукція — продукція, перелік якої визначений у групах 01–14 розділів I і II Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (надалі — УКТ ЗЕД) згідно із Законом України «Про Митний тариф України» [4].

До сільськогосподарської продукції (товарів) також належать відходи, отримані при виробництві сільськогосподарської продукції (товарів), визначених у групах 1–14 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України» [5], а саме: органічні добрива (гній, перегній, пташиний послід, а також полова, бадилля тощо), суміші органічних та мінеральних добрив, у яких частка органічних добрив становить більше 50 % від загальної ваги таких сумішей, а також усе біологічне паливо та енергія, отримані при переробці та утилізації сільгосппродукції (товарів) та їх відходів (біогаз, біодизель, етанол, тверде біопаливо, у виробництві якого була використана сільгосппродукція (її відходи) в розмірі більше 50 % від усієї використаної продукції, електрична енергія, пар, гаряча вода тощо).

Відповідно до п. 2.6 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів побічною є сільськогосподарська продукція, яка одержується від одного біологічного активу або їх групи одночасно з основною, але має другорядне значення, а економічні вигоди від її використання є несуттєвими (у тваринництві — гній, пташиний послід тощо) [6].

Державний класифікатор відходів ДК 005-96 [7] описує, зокрема, відходи, які утворилися в результаті вирощування тварин і виробництва продукції тваринництва та птахівництва. Гній і пташиний послід включено до групи відходів — 01, класифікаційне угруповання — 012, коди: 0121.2.6.03 «Екскременти, сечо-

вина та гній (включно струхлявіле сіно та солома) від худоби» та 0124.2.6.03 «Послід пташиний».

Тому, з одного боку, гній і пташиний послід сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом продукції тваринництва та птахівництва є побічною продукцією, а з іншого боку є відходами, що утворилися в результаті їх вищого використання.

Основні підгалузі тваринництва, що утворюють відходи у вигляді гною: 1) велика рогата худоба молочного напрямку; 2) велика рогата худоба м'ясного напрямку; 3) свинарство; 4) вівчарство (козівництво) роздільно-тонкорунне, напівтонкорунне, напівгрубошерстне, грубошерстне; 5) вівчарство каракульське і смушкове; 6) конярство; 7) кролівництво і звірівництво.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про відходи», відходи — це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [8].

Утворення відходів у вигляді гною та пташиного посліду в Україні за 2010–2012 рр. наведено на рис. 1.

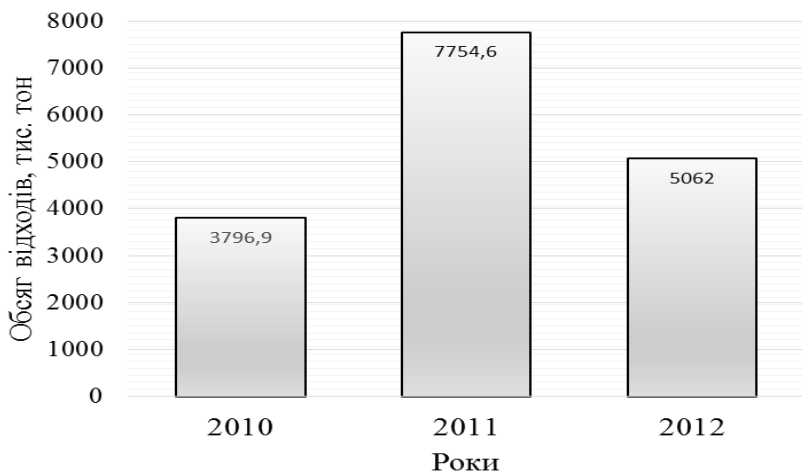

Рис. 1. Утворення відходів у вигляді гною та пташиного посліду в Україні за 2010–2012 рр. [9; 10].

Обсяг утворених відходів (рис. 1) у вигляді гною та птишиного посліду в Україні за 2010 р. складає 3796,9 тис. т. У 2011 р. цей показник збільшився в порівнянні з 2010 р. на 3957,7 тис. т, у той же час у 2012 р. обсяг утворених відходів у вигляді гною та птишиного посліду складає 5062 тис. т, що на 2092,6 тис. т менше ніж у 2011 р., проте більше на 1265,1 тис. т ніж у 2010 р.

Об'єми утилізованих відходів у вигляді гною та птишиного посліду в Україні за 2010—2012 р. наведено на рис. 2.

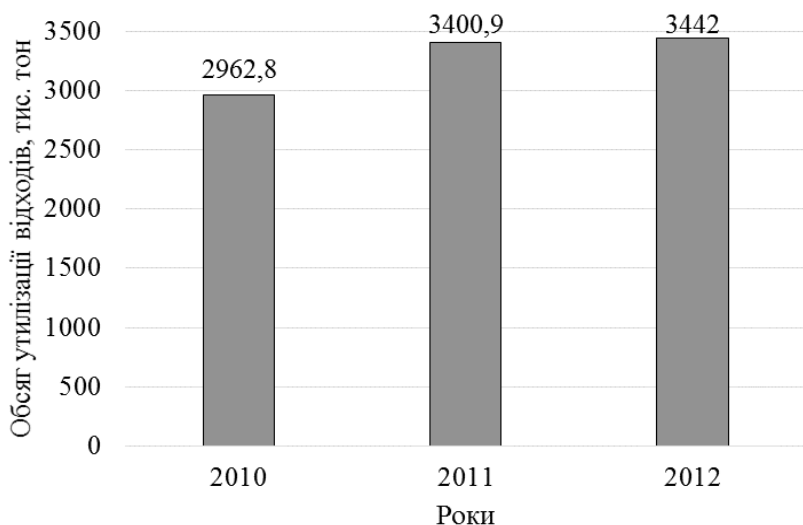

Рис. 2. Утилізація відходів у вигляді гною та птишиного посліду в Україні за 2010–2012 рр. [9; 10]

Обсяг утилізованих відходів (рис. 2) у вигляді гною та птишиного посліду в Україні за 2010 р. складає 2962,8 тис. т. У 2011 р. цей показник збільшився в порівнянні з 2010 р. на 438,1 тис. т, у той же час у 2012 р. обсяг утворених відходів у вигляді гною та птишиного посліду складає 3442 тис. т, що на 41,1 тис. т більше ніж у 2011 р. та більше на 479,2 тис. т ніж у 2010 р. У порівнянні до утворення і утилізації відходів у вигляді гною та птишиного посліду в Україні в 2010–2012 рр. складає 78 % у 2010 р., 43 % у 2011 р. і 68 % у 2012 р. Тобто, відходів у вигляді гною та птиши-

ного посліду за період 2010–2012 рр. утилізовано менше ніж вони утворилися.

Відповідно до пп. 14.1.223 п. 14.1 ст. 14 ПКУ, розміщення відходів — постійне (остаточне) перебування або захоронення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи об'єктах (місцях розміщення відходів, сховищах, полігонах, комплексах, спорудах, ділянках надр тощо), на використання яких отримано дозволи уповноважених органів [1].

Згідно з пп. 242.1.3 п. 242.1 ст. 242 ПКУ об'єктом та базою оподаткування екологічного податку є, зокрема, обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів і видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання [1].

Відповідно до абз. 16 ст. 1 ПКУ відведені місця чи об'єкти — місця чи об'єкти (місця розміщення відходів, сховища, полігони, комплекси, споруди, ділянки надр тощо), на використання яких отримано дозвіл уповноважених органів на видалення відходів чи здійснення інших операцій з відходами [1].

На запити Державної податкової служби України, Міністерство екології та природних ресурсів України надало роз'яснення щодо екологічного податку за розміщення відходів у листі «Щодо надання роз'яснень стосовно сплати екологічного податку за розміщення відходів» № 4794/07/10-12 від 06.03.2012 р., в якому зазначається:

«Відходи сільського господарства містять значну частку органічних речовин (органічну складову) і практично завжди повністю утилізуються за різними напрямками (наприклад операції R1, R3, R10) (рис. 3).

Таким чином, хоча курячий послід або гній є відходами, але після нескладних підготовчих операцій відбувається остаточна утилізація зазначених відходів» [11].

Схема основних операцій з відходами відповідно до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням (рис. 3).

На зустрічі з головою ДПС України О. Клименком, яка відбулася 14.06.2012 р. в м. Одесі, було зазначено, що сільськогосподарські підприємства, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (вироснуванням), переробкою та збутом продукції тваринництва та птахівництва і при цьому здійснюють розміщення протягом звітного кварталу відходів (гною та птишиного посліду), є платниками екологічного податку [13].

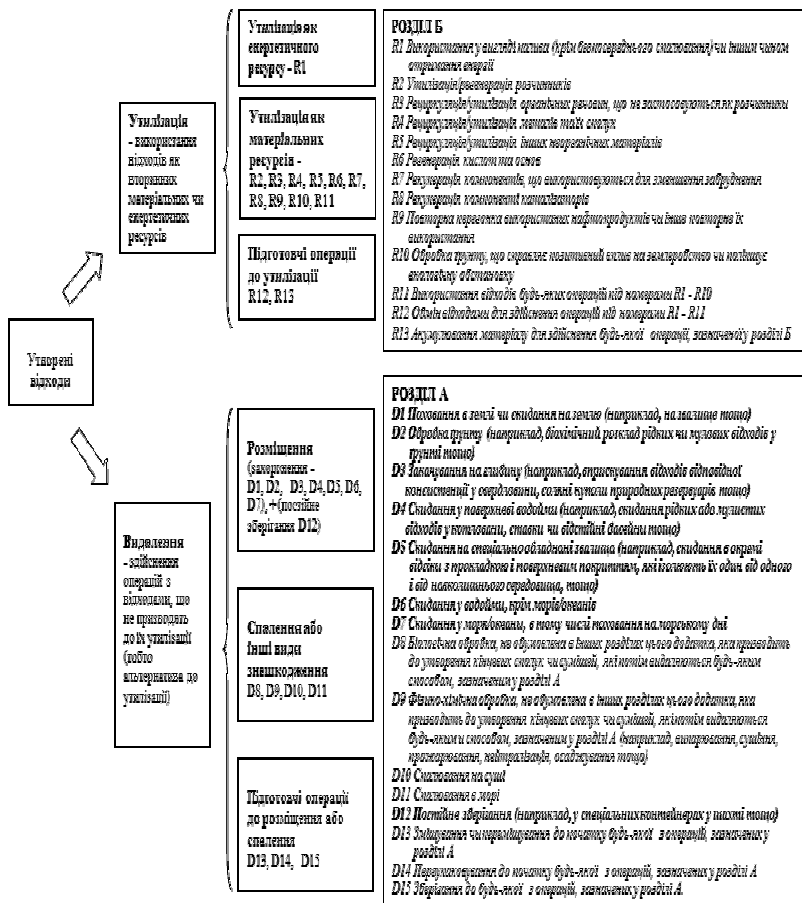

Рис. 3. Схема основних операцій з відходами відповідно до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням [12]

Проте, вже у 2013 р. Міністерство доходів і зборів у Листі № 8443/7/99-99-15-04-01-17 від 17.06.2013 р. зазначає, що з 1 січня 2013 року лише у разі розміщення сільськогосподарськими підприємствами, селянськими та іншими господарствами, які займаються виробництвом (виращуванням), переробкою та збутом продукції тваринництва та птахівництва, обсягів гною та пташиного посліду у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, на викорис-

тання яких отримано дозвіл спеціально уповноважених органів на видалення відходів чи здійснення інших операцій з відходами, вони повинні за такі обсяги сплачувати екологічний податок [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Тобто, якщо сільськогосподарські підприємства, що займаються виробництвом (виращуванням), переробкою та збутом продукції тваринництва та птахівництва, реалізують гній та/або пташиний послід як добрива стороннім підприємствам або використовують у власній господарській діяльності для покращення родючості земельних наділів і не мають спеціальних дозволів на утилізацію таких відходів (гній та пташиний послід), сплачувати екологічний податок такі сільськогосподарські підприємства не повинні. У подальших дослідженнях доцільно розробити методичні рекомендації щодо оподаткування таких відходів.

Бібліографічний список

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=1325929236848879>.
2. Словник економічних термінів: економічна теорія, бухгалтерський облік / Л. В. Чижевська, Д. Л. Лозинський [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. — Житомир: ЖДТУ, 2011. — 160 с.
3. Лист Міністерства доходів і зборів № 1825/Б/99-99-20-03-02-14 від 27.03.2014 р. — 2 с.
4. Закон України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р. № 5479-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.
5. Закон України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013 р. № 584-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/584%D0%B0-18/print1389887254397445>.
6. Методичні рекомендації з обліку біологічних активів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 р. № 1315 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293605&cat_id=293536.
7. Державний класифікатор відходів ДК 005-96, затверджений наказом Держстандарту України від 29 лютого 1996 р. № 89 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.osf.org.ua/include/DK%20005-96.pdf>.
8. Закон України «Про відходи» від 08.03.1998 р. № 187/98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80/print1389887254397445>.

9. Статистичний збірник «Довкілля України» за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2012/zb_Dovk_2010.zip.

10. Статистичний збірник «Довкілля України» за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/12_13/sb_dovkil_2012.zip.

11. Лист Міністерства екології та природних ресурсів України «Щодо надання роз'яснень стосовно сплати екологічного податку за розміщення відходів» № 4794/07/10-12 від 06.03.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://document.ua/shodo-nadannja-rozjasnen-stosovno-splati-ekologichnogo-podat-doc94825.html>.

12. Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням від 22.03.1989 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_022/print1389887254397445.

13. Чи повинні сільськогосподарські підприємства платити екологічний податок за гній, курячий послід, який утворюється, як побічна продукція і який утилізований, у вигляді внесення на поля, як добрива? [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://minrd.gov.ua/slujba--yaka-pratsyue-dlya-vas/vidpovid-na-pitannya-predstavnikiv-ag/60391.html>.

14. Лист Міністерства доходів і зборів від 17.06.2013 р. № 8443/7/99-99-15-04-01-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://minrd.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/ekologichniy-podatok/listi-dps/101044.html>.

References

1. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax code of Ukraine of 02.12.2010 №2755-VI] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17&p=1325929236848879>. [In Ukrainian]

2. Slovník ekonomických terminů: ekonomická teorie, buchalterský obлік [Dictionary of economic terms: economic theory, accounting]. / L. V. Chyzhevska, D. L. Lozynskyy [za red. prof. F. F. Butyntsia]. — Zhytomyr: ZhDTU (2011). — 160 p. [In Ukrainian]

3. List Ministerstva dokhodiv i zboriv vid 27.03.2014 r. № 1825/B/99-99-20-03-02-14 [Letter of Ministry of income and charges № 1825/B/99-99-20-03-02-14 of 27.03.2014] — 2 p. [In Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro ahrarni rozpysky» vid 06.11.2012 r. № 5479-VI [Law of Ukraine «On agricultural receipts» of 06.11.2012 № 5479-VI] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>. [In Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy «Pro Mytnyi taryf Ukrainy» vid 19.09.2013 r. № 584-VII [Law of Ukraine «On Customs tariff of Ukraine» of 19.09.2013 № 584-VII] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/584%D0%B0-18/print1389887254397445> [In Ukrainian]

6. Metodichni rekomendatsii z obliku biolohichnykh aktiviv, zatverdzeni nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29.12.2006 r. № 1315 [Methodical recommendations on accounting of biological assets validated by Ministry of finance of Ukraine of 29.12.2006 № 1315] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293605&cat_id=293536 [In Ukrainian]

7. Derzhavnyi klasyfikator vidkhodiv DK 005-96, zatverdzeni nakazom Derzhstandartu Ukrainy vid 29 lyutoho 1996 r. № 89 [State classifier of waste DK 005-96, validated by decree of Derzhstandartu of Ukraine of 29 february 1996 № 89] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.osf.org.ua/include/DK%20005-96.pdf> [In Ukrainian]

8. Zakon Ukrainy «Pro vidkhody» vid 08.03.1998 r. № 187/98 [Law of Ukraine «On waste» of 08.03.1998 № 187/98] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80/print1389887254397445> [In Ukrainian]

9. Statystychnyi zbirnyk «Dovkillia Ukrainy» za 2010 rik [Statistical digest «Environment of Ukraine» for 2010] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2012/zb_Dovk_2010.zip [In Ukrainian]

10. Statystychnyi zbirnyk «Dovkillya Ukrainy» za 2012 rik [Statistical digest «Environment of Ukraine» for 2012] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/12_13/sb_dovkil_2012.zip [In Ukrainian]

11. Lyst Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy «Shchodo nadання rosiasnen stosovno splaty ekolohichnoho podatku za rozmishchennia vidkhodiv» vid 06.03.2012 r. № 4794/07/10-12 [Letter of Ministry of ecology and natural resources of Ukraine «On providing explanations as to paying ecological tax for placing waste» of 06.03.2012 № 4794/07/10-12] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://document.ua/shodo-nadannja-rozjasnen-stosovno-splati-ekologichnogo-podat-doc94825.html> [In Ukrainian]

12. Bazelska konventsiiia pro kontrol za transkordonnymy perevezenniamy nebezpechnykh vidkhodiv ta ikh vydalenniam vid 22.03.1989 r. [Bazel convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal of 22.03.1989] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_022/print1389887254397445 [In Ukrainian]

13. Chy povynni silskohospodarski pidpriemstva platyty ekolohichni podatok za hni, kuriachyi poslid, iakyi utvoriuietsia, iak pobichna produktsiia i iakyi utylizovanyi, u vyhliadi vnesennia na polia, iak dobryya? [Do agricultural enterprises have to pay ecological tax for manure, hen droppings that are formed as by-products and are utilized as fertilizers on fields?] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://minrd.gov.ua/slujba--yaka-pratsyue-dlya-vas/vidpovidi-na-pitannya-predstavnikov-ag/60391.html> [In Ukrainian]

14. Lyst Ministerstva dokhodiv i zboriv vid 17.06.2013 r. № 8443/7/99-99-15-04-01-17 [Letter of Ministry of income and charges № 8443/7/99-99-15-04-01-17 of 17.06.2013] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://minrd.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/ekologichniy-podatok/listi-dps/101044.html> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28 квітня 2014 р.

УДК 336.226.44

Безверхий Константин Викторович,
канд. экон. наук, главный бухгалтер
ООО «Нью-Парис» (03055, г. Киев,
Проспект Победы, д. 30, оф. 72)
E-mail: kosticbv@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ НАЛОГ С ПОБОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ ЖИВОТНОВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ВИДЕ УДОБРЕНИЙ

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены вопросы экологического налога с побочной продукции животноводства сельскохозяйственных предприятий в виде удобрений. Проанализированы поступления в государственный бюджет экологического налога в Украине за 2011–2013 гг. Приведен объем образованных и утилизированных отходов в виде навоза и птичьего помета в Украине за 2010–2012 г. Исследование экологического налога с побочной продукции животноводства сельскохозяйственных предприятий в виде удобрений осуществляется в неразрывной связи с производственными и интеграционными процессами, присущие данному периоду исторического развития общества. Дополнением к работе выступает основательный анализ вопроса, что позволило определить проблему экологического налога с побочной продукции животноводства сельскохозяйственных предприятий в виде удобрений, поскольку данный вопрос является не полностью урегулированным.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: классификация, учетные системы, признаки, уровни, иерархические единицы, институциональная среда.

UDC 336.226.44

Bezverkhyy Kostiantyn Viktorovych,

Candidate of Sciences (Economics),

Chief Accountant Ltd. «New-Paris»

(of. 72, 30, Prospect Peremogy, Kyiv, 03055, Ukraine)

E-mail: kosticbv@mail.ru

ECOLOGICAL TAX ON STOCKBREEDING BY-PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE FORM OF FERTILIZERS

ABSTRACT. *The question of ecological tax on by-products of stockbreeding of agricultural enterprises in the form of fertilizers is reviewed in the article. The income of ecological tax to state budget in Ukraine in 2011–2013 is analyzed. The amount of formed and utilized cull such as manure and bird droppings in Ukraine in 2010–2012 is given. Research on ecological tax on by-products of agricultural enterprises in the form of fertilizers is conducted in the indissoluble connection with manufacturing and integration processes that are typical for the current period of historical development of society. The essay is supplemented with profound analysis of the topic that allows to define the problem of ecological tax on by-products of stockbreeding of agricultural enterprises in the form of fertilizers, since this question has not been completely regulated yet.*

KEY WORDS: *taxation, ecological tax, cull, utilization, stockbreeding product, fertilizers, agricultural enterprises.*

УДК 657.000.141

Бочуля Тетяна Володимирівна,

канд. екон. наук, доц.,

доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту,
Харківський державний університет харчування та торгівлі
(61051, Україна, Харків, вул. Клочківська, 333)

E-mail: bochulya@i.ua

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІЗНЕСУ

АНОТАЦІЯ. Інформаційне забезпечення бізнесу сьогодні цікавить усіх дослідників, які висловлюють різні думки стосовно цього питання. У запропонованій статті обґрунтовано необхідність базування бухгалтерського обліку на філософському підґрунті. Інформація сьогодні викладена через корисні знання, що є складовими управлінських процесів. Серед різних можливостей, які можна опанувати через управління знаннями, недостатньо розвиненим є пізнання інформаційного світу шляхом зміни світогляду. Спираючись на попередні дослідження щодо філософії у бізнесі та економіці, оформлено поняття «метаоблік», що вміщує в себе ідею цілісної системи обробки, зберігання та розповсюдження між різними групами користувачів інформації-знань, які відображають всі сторони фінансово-економічного життя бізнесу, що в повній мірі може і має бути застосовано до бухгалтерського обліку. Таким чином, визначено початок експерименту щодо оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення бізнесу через координацію інформаційної енергії стосовно фінансово-господарського стану підприємства. Наведено можливість відійти від усталених шаблонів без порушення основ теорії і методології обліку, що дозволить майстерно вправлятися з методами, принципами та процедурами бухгалтерського обліку для розвитку бізнесу. Через поняття мета обліку змінено уявлення про обліковця та доведено його приналежність до митців, які через розробку облікової політики, згідно власного бачення суб'єкта господарювання, визначають механізм управління підприємством. Запропоноване дослідження є початком подальшої ґрунтовної роботи, в якій планується розширити внесені пропозиції, поглибити сформовані погляди та знайти нові можливості для розвитку інформаційно-аналітичного бізнесу у відповідності до реалій сучасності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерський облік, інформація, знання, філософія, метаоблік.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інформації сьогодні віддана першість у підтримці та обслуговуванні суспільно-економічних відносин. До інформації висуваються підвищені вимоги, що не обмежуються достовірністю та своєчасністю. Дані, якими оперує

користувач, мають бути «надінформаційними», тобто такими, що здатні перевершити первісні очікування та потреби. Користувач прагне не обмежуватися виконанням своїх професійних обов'язків, а й розвиватися як спеціаліст, особистість, митець. Під митцем розуміється не тільки «служитель Мельпомени і Талії» або майстер образотворчого мистецтва. Митцем є той, хто створює нове, генерує ідею, талановито використовує свої здібності, зокрема, й у економіці, інформації, технологіях тощо. Розвинути такі здібності можливо, якщо виховати філософські думки, що є джерелом істини, необхідної для переведення в реальність всіх сторін життя людини. Це намагання сформувати знання про суспільно-економічні, політичні, культурні процеси через міркування, що орієнтує індивіда у зовнішньому середовищі. Філософський підхід у бухгалтерському обліку набуває особливої актуальності, оскільки визначена потреба модернізувати обліково-звітне забезпечення до рівня універсального. Дані бухгалтерського обліку мають зорієнтувати користувача у фінансово-економічних відносинах і допомогти зайняти та обґрунтувати позицію щодо минулого, теперішнього та майбутнього бізнесу для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему філософських аспектів у бухгалтерському обліку не можна назвати широко популярною, проте вона викликає зацікавленість серед провідних учених, названих реформаторами за їх сміливі ідеї в науковій полеміці. Питання філософії щодо економіки та бухгалтерського обліку, наукового підґрунтя в обліковій системі, динаміки бізнесу через розвиток інформаційного світогляду розглянули В.В. Бондарчук, А.В. Гартвич, М.П. Іщенко, Ш. Карімов, С.Ф. Легенчук, І.І. Руденко, Т.В. Семкина, О.А. Сизоненко, Л.К. Сук, П.Л. Сук, Е.В. Худоба, І.В. Чекотін, Л.І. Чистякова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Постала потреба поглибити та розвинути запропоновані дослідження і внести пропозиції стосовно інтеграції бухгалтерського обліку з філософськими атрибутами і розвитку його звітного результату в форму пізнання фінансово-економічних характеристик окремого суб'єкта господарювання та економіки в цілому. Філософські аспекти є невід'ємним атрибутом інформаційно — себе опосередковано до неї.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є пошук нових можливостей для розвитку інформаційно-

аналітичного бізнесу аналітичної системи у відповідності до реалій сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософія задіяна до всіх без виключення наук. Її початок в історії поступово розповсюдився на техніку, технології, економіку, бізнес. Інформація є невід'ємною складовою світу, забезпечуючи його еволюцію через формування реальних образів матерії та енергії та їх розповсюдження з метою отримання «ідеального» знання. Філософія інформації отримала розвиток на підставі інтеграції технологій, комунікацій, людини. Інформація має різне, багатогранне виявлення, що спонукає філософію інформації класифікувати за видами, типом, призначенням інформації. Бізнес сучасності залежить від інформації більше ніж від матеріальних ресурсів, оскільки функціонує в час агресивної конкуренції та ускладнених фінансово-економічних відносин. Інформація, а вірніше, знання дозволяють перебачити перебіг подій, зорієнтуватися з метою і завданнями, визначитися з можливостями та стримуючими факторами.

Крім вимог, що стали традиційними, зокрема, організаційних, комунікативних, інформаційних, до системи бухгалтерського обліку висуваються інтелектуальні, етичні, інноваційні, що у сукупності розвивають бізнес-світогляд. Систему бухгалтерського обліку можна інтерпретувати як «групу по інтересам», у якій налагоджені відносини професійного бізнесу, інформації, математики, філософії та психології. Інтереси цієї «відкритої групи» є регулятором усіх інформаційно-аналітичних процесів, які відбуваються на мікро- та макрорівнях у бізнесі. Відкритість групи пояснюється залежністю обліковців від вищого управлінського персоналу та зовнішніх користувачів одночасно. Обліковці не можуть закрити свою роботу до моменту формування кінцевого інформаційного продукту. Вони мають враховувати думку щодо організації обліку від управлінців, які не завжди мають професійну освіту. Це не жорстка регламентація роботи обліковців, хоча для них розроблені відповідні посадові інструкції і ряд зобов'язань. Обліковці не синкретичні, оскільки абстрагуються від вражень на користь зв'язку конкретних речей. Синкретизм проявляє себе у формуванні управлінських рішень, які потребують нестандартних мислення і сприйняття суспільно-економічної реальності. Обліку притаманне авторство спеціалістів, які досягнули

умови існування інформаційно-технологічної цивілізації. Бухгалтери не ретранслюють фінансово-економічну інформацію, а пропонують підсумок діяльності суб'єкта господарювання згідно розробленої схеми облікової політики в «авторській редакції». Складання звітності для різних груп користувачів вміщується у системно-дієвий підхід, що передбачає формування особистої цільової установки, під яку розробляються способи її досягнення, що відразу реалізуються на практиці. Обліковці у формуванні політики спираються на здоровий глузд, правила, потреби та інтереси. Тому бухгалтерський облік неможливо порівняти з жодною наукою, теорією, філософією. Згідно висновків відомого вченого-новатора, якому притаманне філософське бачення щодо бухгалтерського обліку, С.Ф. Легенчука: «Наукова теорія бухгалтерського обліку є множиною висловлювань (принципи, фундаментальні і окремі теоретичні закони, емпіричні залежності і дані спостережень) про деякий клас ідеальних об'єктів, їх властивості і відносини, є системою доказів і методів пояснення та роз'яснення явищ в відображуваній частині дійсності» [1, с. 214]. Бухгалтерський облік завжди займав особливе місце серед інших наук, інформаційних систем, інститутів, що регулюють суспільно-економічне життя і встановлюють формальні та неформальні правила існування.

Визначального рангу бухгалтерському обліку ще на початку XVII ст. надав відомий іспанський учений, провідний діяч у сфері бухгалтерського обліку Бартоломео де Солозано, висунувши тезу про абсолютизацію бухгалтерського обліку, який «...стоит выше всех наук и искусств, ибо все нуждаются в нем, а он ни в ком не нуждается» [2]. Така заява є проявом максималізму, оскільки порушується баланс природної інформаційної рівноваги. Помилково применшувати роль та вагу бухгалтерського обліку, проте недоречно абстрагувати його від інших наук і ставити вище. Зокрема, уразливість бухгалтерського обліку підкреслив відомий французький економіст Ш. Пангло, розшифрувавши його в якості чутливого інструменту [3, с. 199]. Бухгалтерський облік був, є і залишиться складною категорією, що виходить за рамки всіх можливих оцінок та пояснень. Це «арифметика», без якої неможлива «вища математика».

Бухгалтерський облік названий філософією бізнесу [4]. Отже, щоб досягнути масштаби філософського перетворення бухгалтерського обліку, слід зрозуміти, яка модифікація відбулася

з бізнесом. Наразі, під впливом процесів інтелектуалізації та технологізації бізнесу притаманні нові риси та принципи, для яких визначальним базисом є свідомість підприємця. Логіка, розрахунок, точність співіснують з творчістю, новачіями, іншим світосприйняттям. Бізнес набув статусу «мета», про що першим заявив у своїй неоднозначній праці «Метабізнес» відомий бізнес-тренер Ш. Карімовим [5], який представив бізнес як певний вид мистецтва для управління підприємницьким життям з метою досягнення результатів відповідних до реального часу. Ідея Ш. Карімова полягає в інтеграції непохитних принципів світобудови для управління бізнес-сучасністю через власну цільову установку. «Мета» означає «більше», «краще», «досконаліше». І цією приставкою не слід обмежуватися тільки в бізнесі. Якщо є підстави застосувати ідею енергії, цільової установки, світосприйняття до бізнесу, то з таким самим результатом можна оптимізувати його філософію — бухгалтерський облік.

Пропонуємо застосувати до бухгалтерського обліку поняття «метаоблік», що вміщує в себе ідею цілісної системи обробки, зберігання та розповсюдження між різними групами користувачів інформації-знань, які відображають всі сторони фінансово-економічного життя бізнесу. Із впровадженням поняття «метаоблік» розпочато експеримент з осягнення координації інформаційної енергії, збагаченої фінансово-економічними показниками, що передбачає необмеженість можливостей в інтерпретації даних для створення управлінського образу, втілення якого є не тільки рішенням для конкретного моменту, а й компромісом знань і реальної дії. Пропозиція метаобліку походить з уявлення бухгалтера як митця, що перетворює професійні знання на творчу енергію для досягнення інформаційного успіху. Бухгалтер є спеціалістом, який не тільки існує, а й творить сучасний енергоінформаційний період розвитку суспільства. Тому, крім професійних знань потрібні знання іншого роду — професійна підсвідомість, яка допомагає не тільки виконувати свої безпосередні обов'язки, а й упереджувати несприятливі, непередбачувані події. Метаоблік — це перехід до нового, іншого, заснованого на перетворенні різних видів інформації, її узагальненні та передачі за місцями споживання, стану опанування даних, що виражає самопізнання (рис. 1).

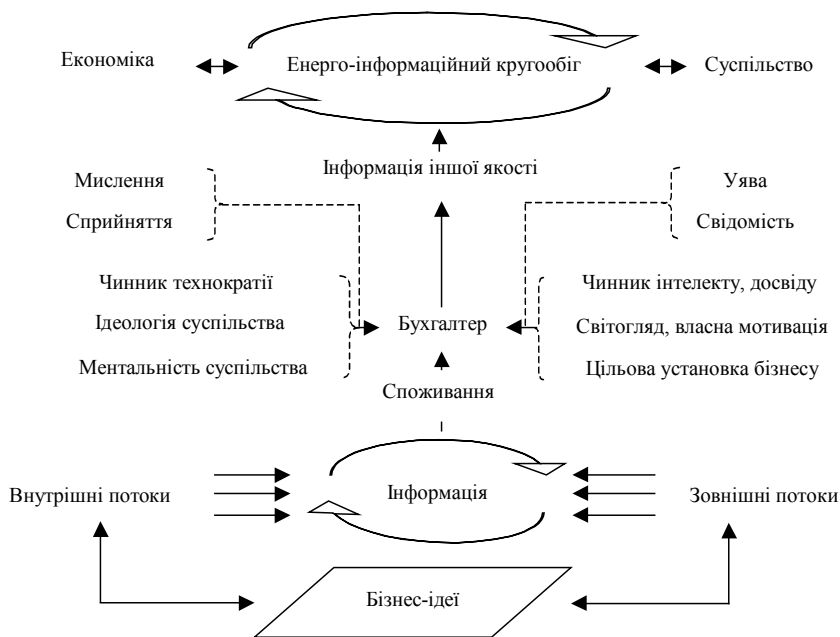

Рис. 1. Схематична інтерпретація метаобліку

Рівно як Інтернет сприймається в якості глобальної мережі міжособистісних комунікацій, так само бухгалтерський облік визначений як дещо масштабне, що проникає у всі сфери існуючого: економіку, суспільство та культуру. Інформаційною базою модернізації сучасного бізнесу можна визначити бухгалтерський облік як інститут суспільно-економічного розвитку, що, підпорядковуючись усталеним правилам, запроваджує власні, обов'язкові для бізнесу. Ті, хто сьогодні його творять, розвивають, модернізують, знаходяться в активному пошуку нових бізнес-моделей для налаштування ефективної економіки. Система не може бути сформована із шаблонів. Потрібне нове бачення, нова ідея, нестандартний підхід, що пристосовує її до динаміки світу. «Штучний інтелект» не адаптований до такого завдання, потрібними є реальні знання. Нешаблонні, незапрограмовані, а такі, що є новациєю.

Обліково-звітна інформація є «нормою», достатньою для бізнесу не просто підтримувати життєдіяльність, а й органічно роз-

виватися. Користувачеві потрібен гарант. Психологія людини є такою, що вона має бути переконана реальними доказами, тобто «не повірю, доки не пересвідчусь». Однак, досвід здебільшого здобувається через отримання негативних результатів. Обліково-звітна інформація є позитивним результатом з точки зору достовірності даних. Проте, дослухаються до неї якщо є потреба оцінити показники в динаміці, визначити відхилення, мати уявлення про загальний фінансово-господарський стан. А те, що вона є джерелом для моделювання бізнесу, розуміють і враховують виключно одиниці. Максимальна точність даних є важливою, проте не визначальною метою складання звітності. Користувачеві потрібно отримати не правдиву, а істинну інформацію. Знову виникає потреба звернутися до філософії, в якій істину «...розуміють як знання, яке відповідає дійсності. А характер і ступінь цієї відповідності змінюються в певних межах, уточнюється у зв'язку з прогресом науки і практики» [6, с. 120]. Істинна інформація — це така, що відповідає об'єктивній реальності у даний момент. Істина не може мати статичний характер, а є динамічною категорією, що прямо залежить від ідеології, яка панує в суспільстві та економіці. Ідеологія є управляючою системою поглядів, що пристосовують суспільство до дійсності. Ідеологія має будівничий і руйнівний характер одночасно, оскільки неможливо без відмови від минулого сподіватись на досягнення в майбутньому. Істина в бухгалтерському обліку є другорядним поняттям, а критерієм вибору методологічного підходу є корисність. Таку позицію займав голова інституалістської школи бухгалтерського обліку Джордж Олівер Мей [7]. Корисність обліково-звітної інформації в тому, що на її підставі обґрунтовуються рішення, знижується фінансово-економічна невизначеність і максимально регулюються ризики. Хибним є очікування, що володіння показниками облікової звітності вирішить проблеми в діяльності суб'єкта господарювання. Вони є необхідною основою для таких рішень, а не готовим планом дій.

У галузі бухгалтерського обліку доречно виділити поняття «винахід», що відображає рішення завдання, пов'язане з управлінням інформацією. У класичному розумінні винахід ототожнюється з матеріальним інструментом, що полегшує роботу індивіда. Стосовно бухгалтерського обліку винахід є складнішим поняттям, оскільки орієнтує на новизну в інформаційному стандарті. Винаходом є облікова політика, яка кожний раз є іншою,

новою, несхожою на інший варіант. Облікова політика є правилом, що викладене у наказі та обов'язкове для виконання упродовж діяльності суб'єкта господарювання. Першість у регулюванні цього правила мають законодавчі інститути, після яких втручання дозволене фахівцю з бухгалтерського обліку. Зміни в цьому правилі не радо заохочуються, оскільки вони є віддзеркаленням можливих спроб маніпуляцій задля отримання потрібного інформаційного результату. З висновків О.М. Петрук, Т.В. Барановської: «За допомогою такого інструменту стає можливим не тільки процес «локального нормотворення», але і процес економічного регулювання бухгалтерського обліку» [8, с. 152]. Облікову політику також можна назвати філософією, оскільки вона налаштовує на висловлення власного ставлення до методів, принципів та процедур щодо організації бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік модернізований у спосіб пізнання. Є новим світосприйняттям, яке не обмежується тільки рамками цифр, а проходить «червоною лінією» через розум, уяву, образи у бухгалтера для його особистої самореалізації та самоактуалізації бізнесу. До бухгалтерського обліку доречно застосувати результат концепції американського філософа П. Сьупеса — обґрунтування та застосування до емпіричних наук методу аксіоматизації [9]. По-перше, бухгалтерський облік цілком належить до категорії емпіричних наук. Те, що бухгалтерський облік є наукою вже не викликає жодного сумніву і цьому питанню приділили свою увагу визнані та молоді вчені, які обґрунтовано довели свою позицію [10–12]. Чи є бухгалтерський облік емпіричною наукою, цей висновок усебічно, із посиланням на праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, обґрунтував С.Ф. Легенчук [13]. Аксіоматичний метод передбачає формування теорії через групу аксіом і постулатів, що в сукупності є базисом запропонованої теорії. З цього, бухгалтерський облік є переліком постулатів та аксіом, які в поєднанні з динамікою суспільства, економіки, наукової думки сприяли його трансформації та модернізації. Одним з постулатів бухгалтерського обліку слід назвати додержання його фундаментальних принципів, які закріплені стандартами обліку. У цьому закріпленні реалізований аксіоматичний метод, оскільки визначені принципи відображають суть теорії бухгалтерського обліку. Вони вибрані не випадково, а зважено, відповідно до первісної ідеї бухгалтерського обліку. Постулати та аксіоми бухгалтерського обліку можна перераховувати за текстом Закону України

«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», стандартів бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових документів, що регулюють теорію та методологію бухгалтерського обліку. Важливіше зрозуміти, що втілює в себе поняття «аксіома» і «постулат» стосовно системи бухгалтерського обліку. Аксіома є тим, що не потребує доказів. Тобто є очевидним і незаперечним твердженням, яке приймається розумом людини без звернення до додаткової інформації. Початкові знання через групу фактів трансформуються в аксіоми. Аксіоматичний погляд на бухгалтерський облік дозволяє виділити прості істини, що завдяки фактам, набутим через досвід, розвиваються до стану беззаперечних. Наприклад, обліковою аксіомою є основне облікове рівняння — підсумки активу і пасиву балансу є однаковими. Наявність аксіом значно спрощує процес підготовки інформації для користувачів, оскільки останні таким чином дещо притримують свої забігання стосовно аналітичності, управлінського характеру та прогнозованості облікових показників.

Бухгалтерам притаманне логічне мислення, а точність є «ввічливістю». Базисом їх роботи є комплекс постулатів, що визначають вектор бухгалтерського обліку. Кооперація правил не є статичною величиною, а змінюється залежно від потреб зовнішнього оточення. Мова не йде про глобальні зміни в основі бухгалтерського обліку. Проте, їх присутність розмиває традиційний фундамент. Думати як бухгалтер — це думати іншими категоріями, в яких немає місця випадковості. Останні публікації про бухгалтерський облік вирішують саме це завдання. Зокрема, книга А.В Гартвича «Популярная бухгалтерия. Как понять бухгалтерский учет» орієнтує читача на його трактування та розуміння [14]. Автор намагається донести до читача бухгалтерський облік таким чином, щоб він «пропустив його через себе». Ця думка є правильною, оскільки розуміння облікових даних передбачає інше сприйняття інформації. Залучення філософських аспектів до бухгалтерського обліку покликане спростити викладення обліково-звітної інформації. Кожна категорія, процес, явище в світі є складними та багатограними. Коли узгоджується, визначається уявлення про них, значно спрощується процес комунікації між різними індивідами. Так само в бізнесі та економіці, які існують за рахунок налагоджених інформаційних та фінансових комунікацій. Кожному користувачеві надано невід'ємне право доступу до фінансової звітності. Проте, це не

завжди гарантує її розуміння. Мета значно глобальніша — осмислити реальну сутність інформації, пропоновану системою бухгалтерського обліку.

Бухгалтери, на відміну від інших фахівців, відповідальних за розвиток бізнесу, володіють унікальним інформаційним світоглядом, що стоїть в одному ряду з програмуванням та моделюванням. Кожен інформаційний процес можна запрограмувати та змодельовати, проте ефект буде короточасним, адже постійно слід вносити корективи залежно від умов внутрішнього та зовнішнього середовищ. Інформаційній системі не притаманна виключно технічна природа. Інформаційною системою цілком розумно назвати людину, яка щоденно виконує різні операції з інформацією та налагоджує обмін нею із зовнішнім середовищем. Тому, щоб збагнути можливості та шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного бізнесу, дослідження проведено через професійно-світоглядний рівень, на якому формується істинне знання. В бізнесі особливо наочно показано, що знання не є продуктом пам'яті, а визначено як вираження думки фахівців, що необмежені у висловленні своєї позиції та мають можливість коригувати її зважаючи на внутрішні та зовнішні зміни. Для бухгалтерського обліку коло обмежень більш звужує можливості фахівців, проте вони вільні в рамках встановлених правил, більше того, змінюють їх, якщо пропозиції є необхідними, обґрунтованими та якіснішими за попередні.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. У статті викладено міркування та пропозиції орієнтовані на розвиток обліково-аналітичного забезпечення бізнесу, спрощення бухгалтерського обліку та його пристосування до реальності, в якій менеджмент ставиться вище через його близькість до процесу прийняття рішень. Змінити цю ситуацію можна узгодивши «облікосприйняття» двох різних «таборів» — самих обліковців і всіх інших.

Бібліографічний список

1. *Легенчук С. Ф.* Структура наукової теорії в бухгалтерському обліку: філософський аналіз [Електронний ресурс] / С. Ф. Легенчук // Міжнародний збірник наукових праць. — Вип. 2 (17). — С. 205–215. — Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1323/1/28.pdf>.

2. Очень краткая история российского бухгалтерского учета [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://goo.gl/UkYvGS>.

3. Чистякова Л. І. Власний капітал у кредитних спілках: філософський, організаційний та обліковий аспекти / Л. І. Чистякова // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. — 2009. — Вып. 36-2. — С. 199–203.

4. Сук Л. К. Фінансовий облік: навч. посібник. — 2-ге вид., перероб. і доп. [Електронний ресурс] / Л. К. Сук, П. Л. Сук. — К. : Знання, 2012. — 647 с. — Режим доступа : <http://goo.gl/qOA4xK>.

5. Каримов Ш. Метабизнес — технология успешного бизнеса [Электронный ресурс] / Ш. Каримов, И. Чекотин. — Библиотека метабизнесмена. — Режим доступа : <http://metabiznes.su/book2/index.php>.

6. Іщенко М. П. Сутність та особливості істини і сучасних ідей в економіці / М. П. Іщенко, І. І. Руденко // Фінансовий простір. — 2013. — № 1 (9). — С. 119–129.

7. Мэй Джордж Оливер [Электронный ресурс] / Бухгалтерский словарь // Энциклопедии и словари. — Режим доступа : <http://goo.gl/5C5Vq9>.

8. Петрук О. М. Облікова політика підприємства в системі регулювання бухгалтерським обліком [Електронний ресурс] / О. М. Петрук, Т. В. Барановська // Міжнародний збірник наукових праць. — Вип. 3. — С. 133–153. — Режим доступа : <http://eztuir.ztu.edu.ua/3016/1/133.pdf>.

9. Кохановский В. П. Философия для аспирантов : учебное пособие : Изд. 2-е [Электронный ресурс] / В. П. Кохановский, Е. В. Золотухина, Т. Г. Лешкевич, Т. Б. Фатхи [ответственный редактор: д-р философских наук, проф. В. П. Кохановский]. — Серия «Высшее образование». — Ростов н/Д : Феникс, 2003. — 448 с. — Режим доступа : <http://goo.gl/lkIKCz>.

10. Бондарчук В. В. Функції бухгалтерського обліку як науки та практичної діяльності / В. В. Бондарчук // Вісник ЖДТУ. — 2011. — № 1 (55). — С. 35–39.

11. Легенчук С. Ф. Підходи до розвитку науки «бухгалтерський облік» як соціального куматоїда в постіндустріальній економіці [Електронний ресурс] / С. Ф. Легенчук. — С. 499–504. — Режим доступа : <http://goo.gl/GmHfRc>.

12. Семкина Т. В. Идентификация бухгалтерского учета как науки / Т. В. Семкина, О. А. Сизоненко, Е. В. Худоба // БизнесИнформ. — 2011. — № 2 (2). — С. 82–84.

13. Легенчук С. Ф. Розуміння бухгалтерського обліку як науки: історія проблеми, дискусійні питання та шляхи розвитку / С. Ф. Легенчук // Вісник ЖДТУ. — 2010. — № 4 (54). — С. 109–117.

14. Гартвич А. Популярная бухгалтерия. Как понять бухгалтерский учет / А. Гартвич. — СПб.: Питер, 2014. — 272 с. — (Бухгалтеру и аудитору).

References

1. *Lehenchuk, S. F.* «Struktura naukovoï teorii v bukhgalterskomu obliku: filosofskyi analiz» [The structure of scientific theory in accounting: a philosophical analysis]. // *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2 (17). — P. 205–215. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1323/1/28.pdf> [In Ukrainian]
2. *Ochen kratkaia istoriia rossiiskogo buhgalterskogo ucheta* [A very brief history of Russian accounting]. // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://goo.gl/UkYvGS> [In Russian]
3. *Chystiakova, L. I.* «Vlasnyi kapital u kredytnykh spilkakh: filosofskyi, orhanizatsiynyi ta oblikovyi aspekty» [Shareholders equity in credit unions: the philosophical, organizational and accounting aspects]. // *Nauchnye 199 trudy DonNTU. Seriia : ekonomicheskaiia*, vol. 36-2. — Donetsk (2009). — P. 199–203 [In Ukrainian]
4. *Suk, L. K., Suk, P. L.* «Finansovyi oblik», navchalnyi posibnyk, 2-he vydannia, dopovnene i pereroblene [Financial Accounting, study guide, 2nd edition, revised and enlarged]. — Kiev: Znannia (2012). — 647 p. // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://goo.gl/qOA4xK> [In Ukrainian]
5. *Karimov, Sh., Chekotin, I.* «Metabiznes — tehnologiia uspeshnogo biznesa» [Metabusiness — technology of successful business]. // *Bibliotechka metabiznesmena* // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://metabiznes.ru/book2/index.php> [In Russian]
6. *Ishchenko, M. P., Rudenko, I. I.* «Sutnist ta osoblyvosti istyny i suchasnykh idey v ekonomitsi» [The essence and peculiarities of truth and modern ideas in the economy]. // *Finansovyy prostr, no. 1 (9)* — Kiev (2013). — P. 119–129 [In Ukrainian]
7. *Mey, Dzhordzh Oliver* / *Buhgalterskiy slovar* // *Entsiklopedii i slovari* // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://goo.gl/5C5Vq9> [In Russian]
8. *Petruk, O. M., Baranovska, T. V.* «Oblikova polityka pidpryyemstva v systemi rehulyuvannya bukhgalterskym oblikom» [Accounting policies of the enterprise in the system of regulation of accounting]. // *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats*, vol. 3. — P. 133–153. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://eztuir.ztu.edu.ua/3016/1/133.pdf> [In Ukrainian]
9. *Kohanovskiy, V. P., Zolotuhina, E. V., Leshkevich, T. G., Fathi, T. B.* «Filosofiya dlya aspirantov», uchebnoe posobie, 2-he vydannia [Philosophy for graduate students, study guide, 2nd edition]. / executive editor: Dr. of Philosophy, Professor. V.P. Kochanowski. — Seriya «Vyisshee obrazovanie». — Rostov-on-Don: Feniks (2003). — 448 p. // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://goo.gl/IkIKCz> [In Russian]

10. *Bondarchuk, V. V.* «Funktsiyi bukhhaltenskoho obliku yak nauky ta praktychnoyi diyalnosti» [The functions of accounting as a science and practical activities]. // *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (55) — Zhytomyr (2011). — P. 35–39 [In Ukrainian]

11. *Lehenchuk, S. F.* «Pidkhody do rozvytku nauky «bukhhalterskyy oblik» yak sotsialnoho kumatoyida v postindustrialniy ekonomitsi» [Approaches to development of science «accounting» as a social kumatoid in post-industrial economy]. — P. 499–504 // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://goo.gl/GmHfRc> [In Ukrainian]

12. *Semkina, T. V., Sizonenko, O. A., Hudoba, E. V.* «Identifikatsiya buhgalterskogo ucheta kak nauki» [Identification of accounting as a science]. // *BiznesInform*, no. 2 (2) — Kharkiv (2011). — P. 82–84 [In Russian]

13. *Lehenchuk, S. F.* «Rozuminnya bukhhaltenskoho obliku yak nauky: istoriya problemy, diskusiyi pytannya ta shlyakhy rozvytku» [Understanding of accounting as a science: the history of problem, debatable questions, and ways of developing]. // *Visnyk ZhDTU*, no. 4 (54) — Zhytomyr (2010). — P. 109–117 [In Ukrainian]

14. *Gartvich, A.* «Populyarnaya buhgalteriya. Kak ponyat buhgalterskiy uchët» [A popular accounting. How to understand the accounting]. — St. Petersburg: Piter (2014). — 272 p. — Buhgalteru i auditoru [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 28 квітня 2014 р.

УДК 657.000.141

Бочуля Татьяна Владимировна,

канд. экон. наук, доц.,

доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита,

Харьковский государственный университет

питания и торговли

(61051, Украина, Харьков, ул. Клочковская, 333)

E-mail: bochulya@i.ua

ФИЛОСОФСКИЙ ПОДХОД В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ В СИСТЕМЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БИЗНЕСА

АННОТАЦИЯ. Информационное обеспечение бизнеса сегодня интересует всех исследователей, которые высказывают различные мнения по этому вопросу. В предлагаемой статье обоснована необходимость базирования бухгалтерского учета на философском фундаменте. Информация сегодня изложена через полезные знания, которые являются составляющими управленческих процессов. Среди разных возможностей, которыми можно овладеть через управление знаниями,

недостаточно развитым является познание информационного мира путем изменения мировоззрения. Опираясь на предыдущие исследования относительно философии в бизнесе и экономике, оформлено понятие «метаучет», вмещающее в себя идею целостной системы обработки, хранения и распространения между разными группами пользователей информации-знаний, отражающих все стороны финансово-экономической жизни бизнеса, которое вполне может и должно быть применено к бухгалтерскому учету. Таким образом, определено начало эксперимента по оптимизации информационно-аналитического обеспечения бизнеса через координацию информационной энергии относительно финансово-хозяйственного состояния предприятия. Показана возможность отойти от устоявшихся шаблонов без нарушения основ теории и методологии учета, что позволит мастерски управляться с методами, принципами и процедурами бухгалтерского учета для развития бизнеса. Через понятие метаучета изменено представление о бухгалтере и доказана его принадлежность к творцам, которые через разработку учетной политики, согласно собственному видению предприятия, определяют механизм управления предприятием. Предложенное исследование является началом дальнейшей основной работы, в которой планируется расширить внесенные предложения, углубить сложившиеся взгляды и найти новые возможности для развития информационно-аналитического бизнеса в соответствии с реалиями современности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерский учет, информация, знания, философия, метаучет

UDC 657.000.141

Bochulia Tetiana Volodymyrivna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of Accounting and Auditing
Kharkiv state university of food technology and trade
(333, str. Klochkivska, Kharkiv, 61051, Ukraine)
E-mail: bochulya@i.ua

PHILOSOPHICAL APPROACH IN ACCOUNTING IN THE SYSTEM OF INFORMATIONAL BUSINESS SUPPORT

ABSTRACT. Informational business support nowadays is a subject of interest to many researchers who express different thoughts on this matter. Necessity of basing accounting on a philosophical foundation is justified in the article suggested. Information today is presented in the useful knowledge that is a component of administrative processes. Cognition of the informational world through changes in the outlook is not quite developed among various possibilities that can be mastered via managing knowledge. The concept of 'meta-accounting' is defined basing on the previous researches on philosophy in business and economics. This notion includes the idea of integral system of

processing, keeping and spreading among the different groups of users information-knowledge that reflects all the sides of financial and economic existence of business. This notion definitely can and has to be applied to accounting. Hence the beginning of the experiment on optimization of informational and analytical business support through coordination of informational energy as to financial and economic state of an enterprise is determined. The possibility to move away from established patterns without violating the basics of accounting theory and methodology is presented which will allow to operate accounting methods, principles and procedures skillfully for business development. The perception of accountant is changed through the notion of meta-accounting and his affiliation to artists who determine the mechanism of enterprise management by working out the accounting policy according to their own seeing of entity is proved. The suggested research is the beginning of further profound work that is planned to amplify propositions made, deepen formed opinions and find new possibilities for informational and analytical business development according to the modern reality.

KEY WORDS: *accounting, information, knowledge, philosophy, meta-accounting.*

УДК 336.2

Кошинець Маріанна Ігорівна,
аспірант кафедри прикладної економіки
економічного факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Україна, 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)
E-mail: kmarianna80@ukr.net

ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ І ПОДАННЯ РОЗРАХУНКІВ ДО БЮДЖЕТНИХ ЗАПИТІВ І ЗАТВЕРДЖЕННЯ БЮДЖЕТУ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена питанням складання і подання розрахунків до бюджетних запитів і затвердження бюджету у судовій системі, формуванню взаємовідносин, як між учасниками бюджетного процесу, так і розпорядниками коштів у судовій владі.

За результатами дослідження запропоновано нові підходи щодо формування та розгляду бюджетних запитів в органах судової влади. Зокрема, це стосується затвердження єдиних нормативів витрат на утримання судів та органів судової влади та визначення єдиного підходу у плануванні видатків спеціального фонду виключно на потреби передбачені Законом України «Про судовий збір».

Результати дослідження можуть бути використані як у практичній діяльності фінансових служб органів судової влади, так і в правотворчій щодо удосконалення чинного законодавства, яке регулює відповідні правовідносини.

Запропоновані підходи дозволять знизити рівень впливу виконавчої влади на судову, а отже зміцнити незалежність суддів і збільшити довіру до них з боку суспільства і громадян.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бюджет, бюджетний запит, розпорядник бюджетних коштів, загальний фонд, спеціальний фонд, суд.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Система фінансування органів судової влади є невід'ємною складовою бюджетної системи України. Основними документами, що регулюють відносини у цій сфері для судової гілки влади — є передусім Конституція України, Бюджетний кодекс України, закон про Державний бюджет на наступний рік, закони України «Про судоустрій і статус суддів» [1], «Про судовий збір» [2], інші закони, що регулюють бюджетні правовідносини, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, рішення органів суддівського самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з відсутністю чіткого регулювання питання складання та подання розрахунків до бюджетних запитів у судовій системі, динамічністю зміни чинного законодавства науковцями не приділено достатньої уваги.

Тому надзвичайно важливо насамперед розглянути принципи та визначення стосовно бюджету та його складових.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Разом з тим, проблемними залишаються питання дотримання принципу незалежності судової влади через складання та подання розрахунків до бюджетних запитів органів судової влади з дотриманням вимог Конституції України [3], законів України та Рішень Конституційного Суду України [6]. Окрім того, не вирішеним залишається питання затвердження єдиних нормативів витрат на утримання судів та органів судової влади. Також визначення єдиного підходу потребує планування видатків спеціального фонду виключно на потреби передбачені Законом України «Про судовий збір» [2].

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення проблемних питань щодо складання і подання бюджетних запитів органами судової влади та пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Бюджетним кодексом дається таке визначення терміну «бюджет» — це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [4].

Розподіл бюджету на загальний і спеціальний фонди, їх складові частини визначаються виключно Бюджетним кодексом та законом про Державний бюджет України.

Створення позабюджетних фондів органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та іншими бюджетними установами не допускається.

Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та

обов'язками з управління бюджетними коштами). Для здійснення програм і заходів визначених у законі про державний бюджет, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

Розпорядником бюджетних коштів вважається бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення витрат бюджету. За обсягом наданих їм прав розпорядники поділяються на головних розпорядників коштів бюджету та розпорядників коштів нижчого рівня.

Головні розпорядники бюджетних коштів (далі — головні розпорядники) — бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу України [4] отримують повноваження шляхом встановлення їм бюджетних призначень.

Розпорядник бюджетних коштів нижчого рівня (далі — розпорядник нижчого рівня) — розпорядник, який у своїй діяльності підпорядкований відповідному головному розпоряднику та (або) діяльність якого координується через нього.

Визначившись із основними термінами перейдемо до питань пов'язаних із фінансовим забезпеченням судової влади.

Згідно з частиною першою статті 130 Конституції України [3] держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів.

У свою чергу, за своїм змістом фінансування державних органів є плановим процесом управління централізованими і децентралізованими фондами коштів з метою забезпечення діяльності відповідних суб'єктів владних повноважень щодо реалізації ними своїх функцій. Забезпечення державного фінансування функціонування судів і діяльності суддів є однією з умов стабільності їхньої роботи, на що неодноразово у своїх рішеннях звертав увагу Конституційний Суд України [6].

Особливий порядок фінансування судів і діяльності суддів є однією з конституційних гарантій їх незалежності, закріпленої у статті 126 Конституції України, і спрямований на забезпечення належних умов для здійснення незалежного правосуддя.

Фінансування усіх судів в Україні, а також забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування здійснюються за

рахунок коштів Державного бюджету України, який щорічно має затверджуватися парламентом виключно у формі закону.

За приписами ст. 1, 2 Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади» [5] органи державної влади здійснюють свою діяльність виключно за рахунок бюджетного фінансування в межах, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, а кошти на їх фінансування, у тому числі на фінансове забезпечення діяльності судів України, передбачаються у Державному бюджеті України окремим рядком.

Централізований порядок фінансування судових органів з Державного бюджету України в обсягах, які мають забезпечувати належні економічні умови для повного і незалежного здійснення правосуддя, фінансування потреб судів спрямований на гарантування судової діяльності на основі принципів і приписів Конституції України.

Окреме фінансування кожного суду загальної юрисдикції та Конституційного Суду України забезпечує умови для конституційних гарантій їх самостійності та незалежності суддів при здійсненні правосуддя, оскільки унеможливорює негативний вплив на них через механізми виділення та розподілення належних їм відповідно до закону коштів Державного бюджету України. Суди всіх юрисдикцій і рівнів є юридичними особами публічного права, а тому мають достатні правові підстави самостійно розпоряджатися цими коштами.

Закріплені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені (Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004) [6].

Належне функціонування судів залежить, зокрема, від обсягів фінансування та вчасного виділення коштів, на чому неодноразово наголошувалося у міжнародних актах.

Виходячи із системного аналізу положень Конституції України, законів України, міжнародних актів стосовно предмета конституційних подань, Конституційний Суд України дійшов висновку, що у законі про Державний бюджет України на відповідний рік мають бути передбачені окремими рядками щорічні видатки на утримання кожного суду всіх юрисдикцій і рівнів.

Окрім того, відповідно до статті 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснюють:

Конституційний Суд України, Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди — щодо фінансового забезпечення діяльності цих органів;

Державна судова адміністрація України — щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів загальної юрисдикції, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України та Державної судової адміністрації.

Організаційне забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом, здійснює Державна судова адміністрація України.

Так, зокрема Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди та Державна судова адміністрація України, як орган в системі судової влади, здійснюють функції головних розпорядників коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності 767 судів загальної юрисдикції (в яких працюють 9071 суддя, 32265 працівників апаратів судів), Державної судової адміністрації України і її територіальних управлінь (695 працівників), Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (252 працівники з них, 11 членів комісії, 33 дисциплінарні інспектори та 208 працівників секретаріату комісії), Національної школи суддів України (165 працівників) у межах повноважень, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Схема формування бюджету судової влади виглядає таким чином (рис. 1):

Проект закону про Державний бюджет України розробляє Кабінет Міністрів України.

Міністерство фінансів України спільно з іншими центральними органами виконавчої влади розробляє проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період і до 20 березня року, що передусє плановому, подає його на розгляд до Кабінету Міністрів України.

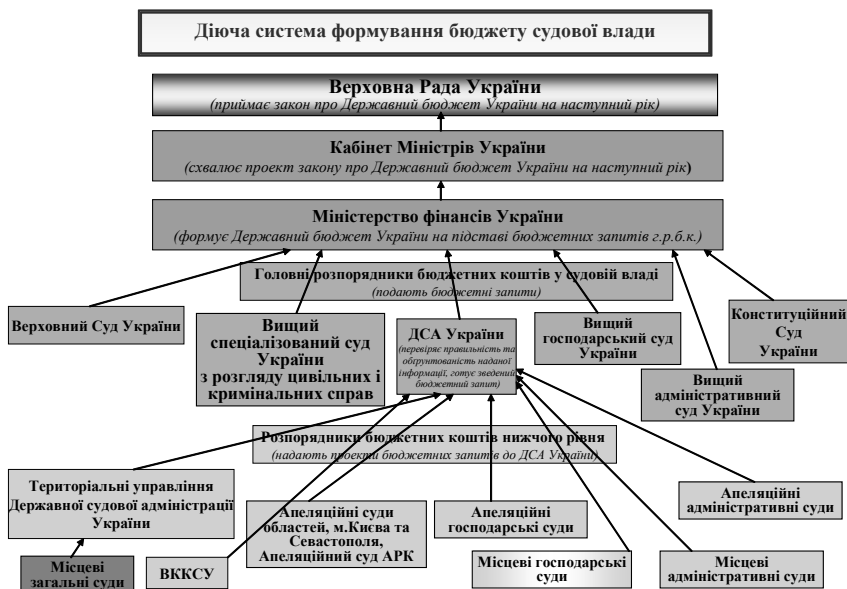

Рис. 1. Схема формування бюджету судової влади

Кабінет Міністрів України не пізніше 1 квітня року, що передує плановому, розглядає та схвалює проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період і у триденний строк подає до Верховної Ради України, яка його розглядає за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України.

Для підготовки проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів України розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів у терміни, визначені Міністерством фінансів України.

Інструкції з підготовки бюджетних запитів можуть запроваджувати організаційні, фінансові та інші обмеження, яких зобов'язані дотримуватися усі розпорядники бюджетних коштів у процесі підготовки бюджетних запитів. Мінфін, доводять до головних розпорядників відомості про граничні обсяги видатків бюджету та надання кредитів з бюджету загального фонду проекту відповідного бюджету на наступний рік, що є підставою для складання проектів кошторисів.

Головні розпорядники бюджетних коштів забезпечують складання бюджетних запитів для подання Міністерству фінансів України відповідно до вимог інструкції з підготовки бюджетних запитів, з урахуванням звітів про виконання паспортів бюджетних програм, а також висновків про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, у терміни та порядку, встановлені Міністерством фінансів України.

Відповідно до вказаного, апеляційними судами, місцевими господарськими та адміністративними судами, територіальними управліннями Державної судової адміністрації (щодо місцевих судів), Вищою кваліфікаційною комісією України складаються проекти кошторисів (бюджетні запити) на наступний рік і подаються до Державної судової адміністрації України.

З метою підготовки та складання кошторису судів використовуються різні показники та статистичні дані.

Весь зазначений процес можна розділити на три основні стадії:

- підготовка загальної інформації про суд;
- відображення статистичних даних щодо розгляду справ судом;
- проект кошторису суду на рік.

При цьому, доцільним видається затвердження єдиних нормативів витрат на утримання суду головними розпорядниками або Радою суддів України виходячи з фактичних витрат на розгляд однієї справи. Зазначене дозволить уніфікувати підходи до формування бюджетного запиту та здійснити правильне його планування.

Проект кошторису суду затверджуються начальником територіального управління Державної судової адміністрації України для місцевих судів та головами судів для апеляційних, спеціалізованих місцевих і апеляційних спеціалізованих. Після цього проект бюджетного запиту направляється на адресу Державної судової адміністрації України.

Після перевірки правильності та обґрунтованості наданої інформації ДСА України формує загальний бюджетний запит та подає його до Міністерства фінансів України.

Міністерство фінансів України на будь-якому етапі складання і розгляду проекту Державного бюджету України проводить аналіз бюджетного запиту, поданого головним розпорядником бюджетних коштів, Міністр фінансів України приймає рішення про

включення бюджетного запиту до проекту Державного бюджету України перед поданням його на розгляд Кабінету Міністрів України.

При цьому, слід зазначити, що на даному етапі Міністерством фінансів України не рідко самостійно здійснюється коригування сум і не відображення їх у повному обсязі в проекті Державного бюджету України та планування покриття видатків загального фонду (оплата праці суддів, працівників апаратів судів тощо) за рахунок спеціального фонду (судового збору), що призводить у підсумку до недофінансування судової влади до 55–65 %.

На основі аналізу бюджетних запитів, що подаються відповідно до статті 35 цього Кодексу, Міністерство фінансів України готує проект закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України під час підготовки проекту Державного бюджету України розглядає та вживає заходів для усунення розбіжностей з головними розпорядниками бюджетних коштів. Якщо узгодження не досягнуто, Міністерство фінансів України додає свій висновок з неузгоджених питань до зазначеного проекту, який подається Кабінету Міністрів України.

Міністерство фінансів України подає Кабінету Міністрів України для розгляду проект закону про Державний бюджет України та вносить пропозиції щодо термінів і порядку розгляду цього проекту в Кабінеті Міністрів України.

Розгляд і затвердження Державного бюджету України відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України.

Зважаючи на таку ситуацію, нами пропонується ряд змін до деяких законодавчих актів України (щодо фінансування судової влади).

Так зокрема, пропонується внести зміни до Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір» Бюджетного кодексу України, Регламенту Верховної Ради України.

Зокрема, до повноважень Ради суддів України повинно бути віднесено повноваження щодо затвердження єдиних нормативів витрат щодо розгляду судами справ.

Стаття 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] має доповнитися двома абзацами, а саме: зменшення розміру фінансування судів на наступний рік не більше, ніж на 5 відсотків, може здійснюватися тільки за згодою Ради суддів України, більше, ніж на 5 відсотків — тільки за згодою З'їзду суддів України.

Головні розпорядники коштів Державного бюджету України стосовно фінансового забезпечення діяльності судів (Конституційний Суд України, Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди, Державна судова адміністрація України) подають бюджетні запити до Комітету Верховної Ради України, до компетенції якого належать питання бюджету, а їх копії — до Міністерства фінансів України для надання відповідних висновків. Міністерство фінансів України у разі незгоди, вважаючи такі запити не обґрунтованими чи такими, що не можуть бути задоволені, подає на розгляд Кабінету Міністрів України аргументовані висновки із зазначенням причин, які перешкоджають задоволенню цих запитів, та пропозиції щодо шляхів усунення розбіжностей.

Регламент Верховної Ради України повинен бути доповнений пунктом, який регулює обговорені питання стосовно фінансування судів та інших органів і установ судової системи. Так, у обговоренні обов'язково беруть участь представники Ради суддів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, Державної судової адміністрації України.

Таким чином, система формування бюджету судової влади буде такою (рис. 2).

Рис. 2. Запропонована система формування бюджету судової влади

У Закон України «Про судовий збір» [2] пропонуємо зміни, відповідно до яких «кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення правосуддя, в тому числі забезпечення діяльності органів у системі судової влади, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису, крім витрат на суддівську винагороду суддям та оплату праці працівників апарату суду».

Такі ж засади вирішення даного питання також запропоновані і Рахунковою палатою України та висловлені у листі до Кабінету Міністрів України від 23 січня 2012 року № 02-132 за результатами аудиту Державної судової адміністрації України.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Запропонований підхід дозволить у повній мірі вирішити:

- питання дотримання принципу незалежності судової влади через складання та подання розрахунків до бюджетних запитів органів судової влади з дотриманням вимог Конституції України, законів України та Рішень Конституційного Суду України;

- затвердження єдиних нормативів витрат на утримання судів та органів судової влади;

- проблему визначення єдиного підходу у плануванні видатків спеціального фонду виключно на потреби передбачені Законом України «Про судовий збір».

Окрім того, перспективними можуть бути дослідження щодо формування бюджетних запитів у судовій системі розпорядниками коштів нижчого рівня.

Бібліографічний список

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України [прийнятий 7 липня 2010 р. ; за станом на 04. 08.2010]. — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. — 172 с.

2. Про судовий збір: закон України від 08 липня 2011 р. №3674-VI. [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — 141 с. (остання редакція від 20.04.2010).
4. Бюджетний кодекс України : за станом на 8 липня 2010 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2010. — (Бібліотека офіційних видань).
5. Про джерела фінансування органів державної влади: закон України від 30 червня 1999 року № 783-XIV. [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
6. Рішення Конституційного суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо фінансування судової влади): проект Закону України. [Електронний ресурс] — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua

References

1. Pro sudoustriy i status suddiv: Zakon Ukrainy pryynyaty 7 lypnya 2010 r.; za stanom na 04. 08.2010 [On the judiciary and status of judges: Law of Ukraine] // K.: PALYVODA, A. V. (2010). — 172 p. [In Ukrainian]
2. Pro sudovyy zbir: zakon Ukrainy vid 08 lypnya 2011 r; #3674-VI [On court fees: Law of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: www.zakon.rada.gov.ua [In Ukrainian]
3. Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 # 254k/96-VR [Constitution of Ukraine] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR). — 1996. — № 30. — 141 p. (ostannya redaktsiya vid 20.04.2010). [In Ukrainian]
4. Byudzhetnyy kodeks Ukrainy: za stanom na 8 lypnya 2010 r. [Budget code of Ukraine] / Verkhovna Rada Ukrainy. — Ofits. vyd. — K.: Parlam. vyd-vo (2010). — (Biblioteka ofitsiynykh vydan). [In Ukrainian]
5. Pro dzherela finansuvannya orhaniv derzhavnoyi vlady: zakon Ukrainy vid 30 chervnya 1999 roku # 783-XIV [About sources of financing of public authorities: Law of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: www.zakon.rada.gov.ua [In Ukrainian]
6. Rishennya Konstytutsiynoho sudu Ukrainy vid 1 hrudnya 2004 roku # 19-rp/2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.ccu.gov.ua> [In Ukrainian]

7. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo finansuvannya sudovoyi vlady): proekt Zakonu Ukrainy [On amendments to certain legislative acts of Ukraine (on financing judiciary): project of Law of Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: www.zakon.rada.gov.ua [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28 квітня 2014 р.

УДК 336.2

Кошинец Марианна Игоревна,

аспирант кафедры прикладной экономики экономического факультета Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника (Украина, 76018, г. Ивано-Франковск, ул. Шевченко, 57)
E-mail: kmarianna80@ukr.net

ПОРЯДОК СОСТАВЛЕНИЯ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ РАСЧЕТОВ К БЮДЖЕТНЫМ ЗАПРОСАМ И УТВЕРЖДЕНИЯ БЮДЖЕТА В СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена вопросам составления и представления расчетов в бюджетные запросы и утверждение бюджета в судебной системе, формированию взаимоотношений, как между участниками бюджетного процесса, так и распорядителями средств в судебной власти.

По результатам исследования предложены новые подходы к формированию и рассмотрения бюджетных запросов в органах судебной власти. В частности, это касается утверждения единых нормативов расходов на содержание судов и органов судебной власти и определения единого подхода в планировании расходов специального фонда исключительно на нужды предусмотренные Законом Украины «О судебном сборе».

Результаты исследования могут быть использованы как в практической деятельности финансовых служб органов судебной власти, так и в правотворческой по совершенствованию действующего законодательства, регулирующего соответствующие правоотношения.

Предложенные подходы позволят снизить уровень влияния исполнительной власти на судебную, а, следовательно, укрепить независимость и повысить доверие к ним со стороны общества и граждан.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бюджет, бюджетный запрос, распорядитель бюджетных средств, общий фонд, специальный фонд, суд.

UDC 336.2

Koshchynets Marianna Igorivna,

Postgraduate Student, Department of Applied Economics

Vasyl Stefanyk Subcarpathian National University

(57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: kmarianna80@ukr.net

THE PROCEDURE OF DRAFTING AND SUBMITTING PAYMENTS TO BUDGET REQUESTS AND APPROVING THE BUDGET IN THE JUDICIARY

ABSTRACT. *The article is devoted to the questions of drawing up and presenting payments to budget requests and approving the budget in the judiciary, forming relationship among the parties of budgetary process as well as funds managers in the judiciary.*

New approaches on forming and reviewing the budget requests in judiciary are suggested basing on the results of the research. In particular, on approval standardized expenditures for maintaining courts and judiciary and determining the sole approach to planning expenses of the special fund exclusively on demands mentioned in Law of Ukraine «On the court fee».

The results of the research can be used in practical activity of financial departments of judiciary as well as in law-making activity as to improving the current legislation that regulates the respective relationship.

The suggested approaches will enable to diminish the level of influence of executive on judiciary and hence steady the independence of courts and enhance the trust to them from the side of citizens and society.

KEY WORDS: *budget, budget request, budget funds manager, general fund, special fund, court.*

УДК 657

Лелявська Любов Віталіївна,
аспірантка кафедри обліку підприємницької діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: lubava170990@gmail.com

ОБЛІК ВИТРАТ ТА УПРАВЛІННЯ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

АНОТАЦІЯ. Водне господарство — галузь, завданням якої є забезпечення потреб населення і народного господарства у водних ресурсах, збереження, охорона та відтворення водного фонду, попередження шкідливої дії вод і ліквідація її наслідків. Водне господарство України тісно пов'язане з усіма галузями народного господарства і впливає на розвиток і розміщення продуктивних сил. Воно має вирішальне значення в забезпеченні необхідних соціальних і побутових умов життя населення.

На сучасному етапі розвитку економіки, без якісної інформації ефективного управління підприємством неможливе. Таку інформацію нам надає бухгалтерський облік, що виступає системою збору, обробки та передачі інформації для користувачів (зовнішніх та внутрішніх). Основним показником ефективності підприємства є витрати.

Основна мета полягає у дослідженні ролі бухгалтерського обліку витрат та їх впливу на ефективність управління в організаціях водного господарства.

При здійсненні управлінського обліку відбувається адаптація інформації щодо потреб обліку підприємства, зокрема формування витрат за місцями виникнення і цільовим призначенням.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерський облік, витрати, водне господарство, нормативно-правове забезпечення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день водне господарство України забезпечую галузі економіки водними ресурсами. А для відновлення водогосподарського комплексу потрібні кошти, які можна накопичувати за рахунок контролю обліку витрат та управління водним господарством. Отже, основною проблемою є контроль обліку витрат та управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку витрат та управління підприємством в Україні досліджувалися у працях Ф.Ф.Бутинця, Хвесика М.А., Голова С.Ф., Сопко В.В., Наповдовської Л.В. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На жаль, на сьогоднішній день, проблемними є питання з оплати за використання водних

ресурсів і надання послуг з їх подачі, та контролю витрат на підприємствах водного господарства. Підприємство має компенсувати всі витрати на утримання, експлуатацію і амортизацію водогосподарських систем і споруд і забезпечити накопичення коштів для відновлення водогосподарського-меліоративного комплексу.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення проблем обліку витрат та управління в організаціях водного господарства та надання конструктивних пропозицій щодо шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Водне законодавство України спрямоване на охорону та раціональне використання водних об'єктів, збереження водності річок і запасів поверхневих і підземних вод.

Його метою є регулювання відносин між суб'єктами господарської діяльності, а також між державою, юридичними та фізичними особами у сфері використання водних ресурсів, пов'язаних з видобуванням, підготовкою і транспортуванням води.

Законодавство про воду спрямоване на посилення відповідальності юридичних і фізичних осіб за збереження та підтримання у належному стані водних об'єктів, а також на забезпечення зацікавленості підприємств, організацій і громадян у збереженні водних ресурсів.

Основою водного законодавства є Водний кодекс України, затверджений Постановою Верховної Ради України від 6 червня 1995 року №214/95-ВР [1].

Протягом останніх років Верховною Радою України прийнято ряд нормативних актів, що мають певне стратегічне значення для розвитку водного господарства України та охорони водних ресурсів. Перш за все це Постанова Верховної Ради України «Про концепцію розвитку водного господарства України» від 14 січня 2000 року № 1390-XIV, що має на меті: визначення стратегічних цілей, щодо створення умов для підвищення збалансованого розвитку водогосподарського комплексу, поліпшення водозабезпечення населення та галузей економіки водними ресурсами, зменшення збитків і соціального напруження внаслідок шкідливої дії води [2].

Для реалізації державної політики, щодо розв'язання водогосподарських економічних проблем, створення умов для переходу до етапного та ефективного функціонування водогосподарських

організацій, прийнятий 17.01.02 Закон України «Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства» [3].

Метою Програми є впровадження державної політики, спрямованої на забезпечення економічно безпечних умов життєдіяльності населення та захисту водних ресурсів від забруднення та виснаження, раціонального їх використання, запобігання шкідливої дії води і ліквідації можливих наслідків.

Крім Законів України прийняті Постанови Кабінету Міністрів України, якими регламентується:

- видача дозволів на спеціальне використання поверхневих, підземних вод і використання водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних;
- ведення державного водного кадастру, який забезпечує систематизацію даних державного обліку води та визначення наявних для використання водних ресурсів;
- порядок встановлення нормативів збору за скиди забруднюючих речовин підприємствами через систему комунальної каналізації і стягнення цього збору;
- збір за спеціальне водокористування з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод і відтворення водних ресурсів;
- перелік платних послуг, які надаються бюджетними установами, що належить до сфери управління Державного агентства водних ресурсів.

У розвиток державних нормативно-правових актів затверджено ряд відомчих підзаконних актів, які забезпечують здійснення комплексу наукових, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на охорону та раціональне використання водних об'єктів, збереження водності річок і запасів водних ресурсів при їх раціональному використанні [4].

Система бухгалтерського обліку витрат у сучасних підприємствах не може повноцінно існувати без належного їхнього нормативно-правового забезпечення. Таке забезпечення формувалося протягом двох останніх десятиріч і воно перебуває в процесі постійних змін, які супроводжуються політичними, економічними, інтеграційними, соціальними та іншими чинниками [5].

Нормативно-правове забезпечення обліку — це, сукупність нормативно-правових актів найвищих гілок влади у державі (законодавчої, виконавчої та представницької), Міністерства фінансів України, інших міністерств та відомств, і, власне, кожного

підприємства зокрема, які забезпечують повноцінне функціонування та динамічний розвиток бухгалтерського обліку, фінансової звітності й економічного контролю в нашій державі.

До основних видів нормативно-правового забезпечення обліку і контролю витрат і доходів підприємств відносяться: Закони України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про державну контрольно-ревізійну службу», «Про аудиторську діяльність», «Про державну податкову службу України»; Укази Президента України; постанови і рішення Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз'яснення міністерств та відомств; П(С)БО 9 «Запаси» (в частині списання запасів на витрати виробництва), 15 «Дохід», 16 «Витрати», 18 «Будівельні контракти», 30 «Біологічні активи»; 31 «Фінансові витрати», 33 «Витрати на розвідку запасів корисних копалин» (а для підприємств, що розмістили цінні папери на фондовому ринку і повинні публічно представляти свою річну фінансову звітність — М(С)ФЗ 2 «Запаси»; 9 «Витрати на дослідження і розробки», 18 «Дохід», 23 «Витрати позики»); Кодекси України (Податковий, Бюджетний, Господарський, Цивільний, про адміністративні правопорушення, законів про працю тощо); методичні рекомендації з формування собівартості (за видами економічної діяльності: у промисловості, в сільськогосподарських підприємствах, будівельно-монтажних робіт, на транспорті, в торговельній діяльності, житлово-комунального господарства, проектних робіт тощо); вказівки, інструкції, положення; плани рахунків бухгалтерського обліку (національний, галузеві, спрощений, робочі); наказ про облікову політику підприємства; графіки документообігу, графіки виконання обліково-звітних і контрольно-ревізійних робіт і т.д.

У наукових працях, щодо регулювання бухгалтерським обліком, вчені розглядають чотири рівні такого регулювання: перший (Закони України, Укази Президента України, постанови КМУ), другий (нормативні документи Мінфіну України, Держкомстату України, Держказначейства, ДПА, НБУ України та інших відомств, котрі реєструються у Мінюсті України), третій (нормативні акти, інструкції, методичні рекомендації, вказівки, листи міністерств і відомств), четвертий (робочі документи, що формують облікову політику на підприємстві).

Кожна галузь господарства має свої особливості щодо відображення тих чи тих операцій у бухгалтерському обліку. Це мо-

жуть бути не значні відмінності, але в них потрібно орієнтуватися і знати як правильно відобразити кожен господарську операцію на підприємстві. В іншому випадку суб'єкт господарювання може нести відповідальність перед податковими органами, інвесторами та акціонерами, клієнтами та іншими суб'єктами, що так чи так пов'язані з підприємством.

Водне господарство не є виключенням. І для того, щоб знизити автономність у прийнятті необґрунтованих рішень організаціями і підприємствами з приводу проблемних питань (визначення доходів, складу витрат; рахунків, порядку оподаткування тощо) і розробляються галузеві нормативно-правові акти, що стосуються виключно підвідомчих організацій та підприємств. Основні документи, що регулюють бухгалтерський облік витрат у водному господарстві, наведено у табл. 1.

Таблиця 1

РЕГУЛЮВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ

№	Нормативно-правовий документ	Питання, що регулюються
1	2	3
1	Податковий Кодекс України	— порядок визнання доходів і витрат в цілях оподаткування; — можливість надання і отримання пільг при здійсненні діяльності у сфері будівництва; — порядок оподаткування діяльності з надання будівельно-монтажних робіт; — склад витрат операційної діяльності (собівартість) та інших витрат (загальновиробничі, адміністративні, на збут тощо)
2	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	— основні принципи ведення бухгалтерського обліку витрат; — порядок організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємстві; — умови застосування міжнародних стандартів
3	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» [6]	— порядок визнання витрат; — класифікація витрат; — порядок розподілу загальновиробничих витрат
4	Типове положення про бухгалтерську службу бюджетної установи [7]	— застосування національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі

Закінчення табл. 1

№	Нормативно-правовий документ	Питання, що регулюються
1	2	3
5	Галузеве положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, організації, яка належить до сфери управління Державного агентства водних ресурсів України	— здійснює методичне керівництво та контроль за дотриманням вимог законодавства з питань ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової та бюджетної звітності галузі; (Підстава п.6 Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, затвердженого постановою КМУ від 26.01.2011 № 59) — забезпечує складання та консолідацію на підставі даних бухгалтерського обліку фінансової та бюджетної звітності галузі, а також державної статистичної, зведеної та іншої звітності в порядку, встановленому законодавством; — аналізує обсяги дебіторської та кредиторської заборгованостей, причини їх виникнення та готує пропозиції щодо їх погашення; проводить аналіз; — стану взаєморозрахунків у сфері господарської діяльності та їх впливу на розвиток економіки, розробляє заходи щодо вдосконалення взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання та підвищення платіжної дисципліни

Питання нормативного регулювання бухгалтерського обліку витрат у водному господарстві актуалізується у зв'язку з постійним вдосконаленням та введенням нових норм до законодавчих актів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. У процесі дослідження:

1) виділено 5-рівневу структуру нормативної бази щодо регулювання бухгалтерського обліку витрат водного господарства, що дозволяє уявити значимість та впливовість кожного правового акту та виділити його сферу використання, а також показує їх взаємозалежність і взаємоузгодженість;

2) проаналізовано основні нормативно-правові акти, які регулюють бухгалтерський облік витрат водного господарства, що допоможе у вирішенні питань щодо законодавчого регулювання обліку витрат водного господарства, а саме складу собівартості реалізації робіт, послуг, порядку визначення витрат, оцінки фінансового результату;

3) здійснено порівняння положень національного та міжнародного стандартів, що сприятиме уявленню тих чи інших відмінностей та прийняття певних мір щодо їх вирішення і, тим самим, уніфікації бухгалтерського обліку. Крім того, суб'єкти господарювання у разі необхідності можуть вести облік і складати фінансову звітність за міжнародними стандартами, що потребує чіткого уявлення відмінностей від стереотипів, сформованих за національними стандартами.

Бібліографічний список

1. Водний кодекс України (зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 21.09.2000 №1990-11) — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>
2. Концепція розвитку водного господарства України, прийнята Постановою Верховної Ради України №1390-XIV — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1390-14>
3. Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства. Закон України від 17 січня 2002 року. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2988-14>
4. Бакай І.М. Водне господарство України (збірник нормативно-правових актів) / під заг. ред. В.В. Костицького. — К: Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи, 2003. — 878 с.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 №996-XIV — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12>
7. Типове положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, затвердженого постановою КМУ від 26.01.2011 № 59 — [Електронний ресурс] — Режим доступу до матеріалів: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-п>

References

1. Vodnyy kodeks Ukrainy (zi zminamy i dopovnennnyamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy № 1990-11 vid 21.09.2000) [Water code of Ukraine (with amendments and additions adopted by Law of Ukraine № 1990-11 of 21.09.2000)]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> [In Ukrainian]
2. Kontseptsiya rozvytku vodnoho hospodarstva Ukrainy, pryynyata Postanovoyu Verkhovnoyi Rady Ukrainy № 1390-XIV [Concept of watershed development in Ukraine adopted by Resolution of Verkhovna

Rada of Ukraine № 1390-XIV]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1390-14> [In Ukrainian]

3. Pro zahalnodержavnu prohramu rozvytku vodnoho hospodarstva. Zakon Ukrainy vid 17 sichnya 2002 roku [Law of Ukraine «On state program of watershed development» adopted on 17th of January 2002]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2988-14> [In Ukrainian]

4. Bakay, I. M. Vodne hospodarstvo Ukrainy (zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv) [Water management of Ukraine (digest of legal acts)] / pid zah. red. V. V. Kostytskoho. — K: Instytut zakonodavchykh peredbachen ta pravovoyi ekspertyzy (2003). — 878 p. [In Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy «Pro bukhholderskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16.07.1999 № 996-XIV [Law of Ukraine «About financial accounting and the financial reporting in Ukraine» of 16.07.1999 № 996-XIV]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [In Ukrainian]

6. Natsionalne polozhennya (standart) bukhholderskoho obliku v derzhavnomu sektori 135 «Vytraty» [National standard of financial accounting in state sector 135 «Expenditures»]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12> [In Ukrainian]

7. Typove polozhennya pro bukhholdersku sluzhbu byudzhetnoyi ustanovy, zatverdzenoho postanovoyu KМУ vid 26.01.2011 № 59 [Typical thesis about accounting service of public institution validated by decree of KМУ of 26.01.2011 № 59]. — [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-п> [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 2 червня 2014 року

УДК 657

Леляевская Любовь Витальевна,

аспирантка кафедры учета

предпринимательской деятельности

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/ 1)

E-mail: lubava170990@gmail.com

УЧЕТ РАСХОДОВ И УПРАВЛЕНИЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ВОДНОГО ХОЗЯЙСТВА

АННОТАЦИЯ. Водное хозяйство — отрасль, задачей которой является обеспечение потребностей населения и народного хозяйства в водных ресурсах, сохранение, охрана и воспроизводство водного фонда, предупреждение вредного воздействия вод и ликвидация его последствий. Во-

дное хозяйство Украины тесно связано со всеми отраслями народного хозяйства и влияет на развитие и размещение производительных сил. Оно имеет решающее значение в обеспечении необходимых социальных и бытовых условий жизни населения.

На современном этапе развития экономики, без качественной информации эффективное управление предприятием невозможно. Такую информацию нам предоставляет бухгалтерский учет, что выступает системой сбора, обработки и передачи информации для пользователей (внешних и внутренних). Основным показателем эффективности предприятия являются расходы.

Основная цель заключается в исследовании роли бухгалтерского учета затрат и их влияния на эффективность управления в организациях водного хозяйства.

При осуществлении управленческого учета происходит адаптация информации относительно потребностей учета предприятия, в частности формирование затрат по местам возникновения и целевому назначению.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерский учет, расходы, водное хозяйство, нормативно-правовое обеспечение.

UDC 657

Leliavska Liubov Vitaliivna.

Postgraduate Student,

Department of entrepreneurship accounting

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: lubava170990@gmail.com

COST ACCOUNTING AND MANAGEMENT IN WATER MANAGEMENT ORGANIZATIONS

ABSTRACT. Water management is a sector which is designed to satisfy the demands of citizens and economics in water resources, preservation, protection and reproduction of water fund, prevention of water adverse effect and elimination of its consequences. Water management in Ukraine is closely connected with all the industry sectors and influences development and allocation of productive resources. It has crucial role in providing the necessary social and household living conditions.

Effective enterprise management is impossible without the qualitative information at the current stage of economic development. Such an information is provided by accounting. Accounting is a system of gathering, processing and transferring information to users (internal and external). The main indicator of enterprise effectiveness is expenses.

The main purpose is to investigate the role of cost accounting and its impact on effectiveness of management in water resource organizations.

In the process of accomplishing cost accounting the information on the accounting needs of an enterprise is being adapted, in particular forming expenses by points of occurrence and purposes.

KEY WORDS: accounting, expenses, water management, regulatory support.

УДК 657.1.011.56

Осмятченко Володимир Олександрович,

д.е.н., доцент, професор кафедри
обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: osssa@i.ua

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАТРАТ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ. Мета написання статті — окреслити шляхи побудови оптимальної моделі бюджетування затрат звичайної діяльності підприємств торгівлі.

При досягненні мети з'ясовано співвідношення об'єктів витрати, затрати та валові витрати; досліджено відмінність між плануванням, нормуванням і бюджетуванням затрат; надано характеристики оптимальної моделі бюджетування затрат звичайної діяльності підприємств торгівлі.

Стаття присвячена дослідженню моделі бюджетування затрат торговельних підприємств. Уточнена відмінність між поняттями «Витрати», «Валові витрати» та «Затрати». Досліджено відмінність між плануванням, прогнозуванням і бюджетуванням. Визначено роль бюджетування у бізнесовій діяльності підприємств торгівлі та етапи створення бюджетів окремих видів затрат.

Результати дослідження показали, що система бюджетування є основою ефективного функціонування підприємства торгівлі, та передумовою оптимізації затрат звичайної діяльності. Доведено, що підприємства торгівлі мають певні особливості діяльності, які необхідно враховувати при побудові моделі бюджетування затрат.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бухгалтерський облік, бюджетування, затрати, звітність, модель, інформація.

Основоположний принцип ведення бізнесу — щоб затрати не перевищували отримуваних доходів або вигод від здійснення звичайної діяльності. Тому тема затрат та побудова моделі їх бюджетування є актуальною для суб'єктів господарювання. Інформація про затрати важлива для будь-якого підприємства, з метою якісного і своєчасного управління ними та складання звітності. Інформацію про затрати використовують для прийняття рішень як зовнішні користувачі, так і внутрішні.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета написання статті — окреслити шляхи побудови оптимальної моделі бюджетування затрат звичайної діяльності підприємств торгівлі.

При цьому необхідно: з'ясувати співвідношення об'єктів витрати, затрат та валові витрати; дослідити відмінність між плануванням, нормуванням та бюджетуванням затрат; надати характеристику оптимальної моделі бюджетування затрат звичайної діяльності підприємств торгівлі.

Об'єкт дослідження — модель бюджетування затрат звичайної діяльності підприємств торгівлі.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Моделювання в широкому сенсі — це особливий пізнавальний процес, метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість безпосереднього об'єкта пізнання вибирає чи створює схожий із ним допоміжний об'єкт-замісник (модель), досліджує його, а здобуту інформацію переносить на реальний предмет вивчення. Отже, моделювання — це процес створення та дослідження моделі, а модель — засіб, форма наукового пізнання [8].

Модель бюджетування визначає порядок і схему розрахунків усіх показників бюджетних форм, прийнятих на підприємстві. Під час розробки моделі бюджетування необхідно враховувати основні обмежуючі чинники, які впливають на бізнес підприємства, а саме: цілі розробки фінансової моделі, наявні обмеження, стратегії розвитку підприємства. Організація заходів моделі бюджетування така:

1. Визначення джерел інформації, необхідних для виконання розрахунків показників по підприємству і його структурним підрозділам.

2. Створення інформаційної моделі формування планової інформації.

3. Побудова інформаційної моделі формування фактичної інформації.

Джерелами для формування моделі бюджетування затрат є специфічне для підприємств торгівлі інформаційне забезпечення, що надходить з відповідної системи, яка складається з таких підсистем: інформації про зовнішнє середовище; інформації про внутрішнє середовище; фактична і планова інформація про виконання бюджетів попередніх періодів.

Варто відмітити, що система інформаційного забезпечення — це сукупність споживачів і творців інформаційних потоків, які містять необхідну інформацію, що враховує об'єктивні потреби споживачів, а також спеціалізованих інформаційних підрозділів,

які забезпечують зв'язок між споживачами інформації, її зберігання, пошук, відбір і надання споживачам. Таким чином інформаційне забезпечення представляє собою процес задоволення інформаційних запитів, який складається з неперервної підготовки і видачі обліково-контрольної інформації споживачам у відповідності з їх запитами.

Інформаційне забезпечення здійснюється за допомогою наступних етапів. На першому етапі приступають до групування витрат і аналітичних розрахунків, які проводяться залежно від ступеня їх залежності від зміни об'ємів виробництва і продаж, до розрахунків, що базуються на величині маржинальних витрат і доходів, до визначення варіантів рішення на підставі даних систем обліку повних і змінних витрат. Для прийняття управлінських рішень на підприємствах торгівлі можуть використовуватися дані бухгалтерського фінансового обліку при умові забезпечення їх деталізації на основі розробленого структурованого робочого плану рахунків і оперативності обліку, яка передбачає відображення господарських операцій в день їх здійснення. Крім того можуть бути використані методики, які передбачають трансформацію даних бухгалтерського фінансового обліку і представлення їх у контексті, що необхідний для прийняття управлінського рішення. У торговельних підприємствах використання структурованого робочого плану рахунків, забезпечення оперативності обліку в багатьох випадках не дозволяє сформувати релевантну інформацію. Це пов'язано з тим, що бухгалтерська служба фіксує факти господарської діяльності на підставі первинних документів, які можуть поступати із значним відставанням, що знижує релевантність інформації яка формується. В той же час затрати на трансформацію даних бухгалтерського фінансового обліку можуть бути суттєві у зв'язку із великою кількістю самих різних коригувань.

На другому етапі визначаються інформаційні потреби менеджерів для цілей прийняття рішень. Саме ці потреби повинні бути поставлені в основу проектованої системи управлінського обліку і контролю витрат. У ході аналізу інформаційних потреб менеджерів на підприємствах промисловості виявлені потреби в формуванні оперативної інформації на рівні дирекції і керівників окремих центрів відповідальності.

На третьому етапі виконується розробка управлінського плану рахунків, який складається із врахуванням виділених центрів від-

повідальності, а також форм управлінської звітності. Групування рахунків відповідає структурі управлінських звітів. У процесі диференціації витрат розглядаються перш за все ті види витрат, які мають найбільше вартісне значення, і витрати які важливі із точки зору підтримання конкурентних переваг. Крім того, приймається до уваги можливість віднесення витрат на ті або інші об'єкти обліку (види продукції, підрозділи, центри відповідальності).

Для побудови моделі бюджетування затрат необхідно визначити основні відмінності понять, які використовують у системі обліку, тобто «Витрати», «Валові витрати» та «Затрати». Вони є тотожними, але все ж таки різниця є, і полягає в тому, що ці поняття використовуються в трьох різних сферах обліку — фінансовому, податковому та управлінському. Ґрунтовну відповідь можна знайти у національних і міжнародних нормативних актах.

Якщо брати систему бухгалтерського обліку, то тут витратами виступають або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені. Дане визначення дає національний стандарт бухгалтерського обліку №16 [3].

У податковому обліку, що регулюється Податковим кодексом України, поняття «Валові витрати» означають сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаються таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності [5].

Поняття «Затрати» використовується в системі управлінського обліку і означає вартісний вираз використаних у процесі діяльності підприємства матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Розглядаючи затрати, як елемент управлінського обліку слід відмітити, що для отримання вигод від звичайної діяльності, управлінці повинні постійно займатися процесом оптимізації затрат на підприємстві, для проведення якого потрібно перш за все визначитись із самою суттю даного процесу, навіщо його проводити і як розумно складати бюджети затрат звичайної діяльності торговельного підприємства. Необхідно зазначити, що звичайна діяльність — це будь-яка

основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Сучасна система процесу бюджетування полягає у складанні стратегічних планів (на 5 років і більше) та поточних планів (1 рік). Планування ґрунтується на економіко-математичному моделюванні. Цей спосіб уможливорює знайдення кількісного вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками та факторами, які їх визначають.

Моделювання дає змогу перейти в плануванні від середніх величин до оптимальних варіантів. Підвищення рівня наукової обґрунтованості планування потребує розробки кількох варіантів планів виходячи з різних умов і шляхів розвитку підприємства з наступним вибором оптимального варіанту фінансового плану. Відтак можуть використовуватися різні критерії вибору: максимум прибутку (доходу) на грошову одиницю вкладеного капіталу; максимум збереження фінансових ресурсів; мінімум поточних затрат; мінімум вкладення капіталу за максимально ефективною результата; максимум абсолютної суми одержання прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час розробки планів кожне підприємство ставить перед собою певні цілі. Нестача інформації, а інколи й засобів її швидкої обробки ускладнює формування цілей. Одночасно з цільовою постановкою підприємство визначає можливу сферу застосування капіталу, тобто географічну арену і диверсифікацію виробництва з метою розширення збуту товарів і послуг, нові ринки для придбання сировини, різноманітних інших матеріалів, машин та устаткування, ліцензій, крім того, лізингові операції, які передбачається здійснити, на основі визначення мети, сфери прикладання, поставлених завдань розробляється стратегія корпорації. Проте саме трактування стратегії різноманітні. Науковець А. Чендлер (США) вважає, що «Стратегія — це визначення основних довгострокових цілей і завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей» [4].

Стратегічне планування в корпораціях розглядається економістами з різних точок зору [2, 7–9].

По-перше, як одна із функцій управління; по-друге, як вибір із кількох варіантів в умовах невизначеності ризику; по-третє, як поведінка юридичної особи — корпорації під впливом невизначеності зовнішнього середовища й особливостей розвитку внутрішніх факторів. Планування розглядається американськими

економістами як важливий засіб у здійсненні стратегії [8, 9]. Планування являє собою розробку деталізованого розпорядку дії на наступний період для впровадження стратегії.

Звісно, для оптимізації затрат є поняття нормування затрат, що означає тільки встановлення норм, тобто певний, визначений ліміт затрат, які підприємства запланувало витратити на здійснення господарської операції.

Для ефективного функціонування підприємства необхідно контролювати всі надходження та затрати. Саме тому всі підприємства інтенсивно впроваджують систему управлінського обліку та бюджетування, як його елементу.

Сучасна система бюджетування заснована на розробці і контролі виконання цілої низки взаємозв'язаних бюджетів. В умовах сьогодення багато вітчизняних та зарубіжних учених приводять дослідження в даній сфері і саме тому не існує єдиного визначення поняття бюджет. Деякі з них наведено у табл. 1.

Таблиця 1

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «БЮДЖЕТ»

№	Визначення	Джерело
1.	Бюджет (від стар. Нормандського budget — кошик) — це стратегічний фінансовий план, який може готуватись як на рік, так і на квартал або місяць	www.rada.gov.ua
2.	Бюджет — це сума коштів, які є в розпорядженні для виконання визначених функцій та проведення певних заходів у рамках загально фірмового планування [4, с. 45]	Облік затрат на виготовлення продукції: загальні питання // Бухгалтерія. — №10. — С. 45.
3.	Бюджет — це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [1]	Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (Редакція станом на 11.08.2013)
4.	Бюджет — короткотривалий план, в якому відображається алокація (розподіл) ресурсів [8 с. 182]	Chandler A.D. Strategy and Structure. — Boston, 1961. — 351 с.

Закінчення табл. 1

№	Визначення	Джерело
5.	Бюджет — кількісний вираз плану, інструмент контролю та координації його виконання	www.minfin.gov.ua
6.	Бюджет — це попередній кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію по очікувані надходження і видатки, рух капіталу та всі результати ділової активності підприємства [2 с. 285]	Голов С.Ф. Управленческий бухгалтерський учет. — К., 1998. — 377 с.
7.	Бюджет — кошторис доходів і видатків фірми [6]	Теория и практика анти- кризисного управления / Под ред. С.Г. Беляева и В.И. Кошкина. — М.:Закон и право, 1996. — 339 с.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Найудалішим і найточнішим є визначення бюджету як попередній кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію про очікувані надходження і видатки, рух капіталу та всі результати ділової активності підприємства.

Бюджет може складатися у формі заданих показників, яких слід дотримуватися у плановому періоді. Наприклад, для підприємства в цілому чи окремого структурного підрозділу доводиться бюджет, якого він повинен дотримуватися. Конкретні джерела покриття затрат при цьому не вказуються. Досить часто бюджет складається у формі каталогу заходів, які слід здійснити в плановому періоді; при цьому заводиться обсяг коштів, які виділені для реалізації цих заходів. Водночас є тип бюджетів, у яких поряд з напрямками використання ресурсів відображаються джерела покриття затрат.

Бюджет стає частиною не просто бухгалтерського обліку, але й системи управлінського контролю, оскільки фактичні результати порівнюють із бюджетними для вживання необхідних заходів у майбутньому. Самий же процес складання бюджетів і контролю за їх виконанням отримав назву — бюджетування.

До основних характеристик бюджетування можна віднести: короткостроковість (до одного року); внутрішню спрямованість;

високий рівень конкретизації; тісний взаємозв'язок з контролем та аналізом відхилень.

У літературі, присвяченій контролінгу, можна зустріти різні підходи до формування функцій бюджетування. Найудалішою є класифікація функцій, яка запропонована німецькими експертами в галузі контролінгу А. Цюндой та П. Хорвачем:

1. Функція регулювання фінансових компетенцій, тобто визначення потреби у фінансових ресурсах, необхідних для досягнення поставлених цілей окремими підрозділами.

2. Функція прогнозування в бюджетах знаходять свій фінансовий вираз майбутні операції підприємства.

3. Функція координації (наявні та мобілізовані фінансові ресурси повинні спрямовуватися на досягнення цілей, визначених у стратегії розвитку підприємства).

4. Функція мотивації (виконання бюджетних показників є критерієм ефективності діяльності окремих осіб, структурних підприємств тощо).

Бюджети торговельних підприємств можуть бути складені для підприємства загалом, для структурних підрозділів. Бюджети підрозділів зводять в основний (зведений) бюджет, який складається з операційних бюджетів і фінансових бюджетів. Таким чином, операційний бюджет — це сукупність бюджетів, затрат і доходів, які забезпечують складання бюджету прибутку. До операційних бюджетів затрат належать: бюджет закупок — конкретизує затрати на закупівлю товарів, необхідних для реалізації планів; бюджет затрат на збут; бюджет адміністративних затрат; трудовий бюджет — веде облік прямих затрат праці, які неминучі при організації запланованих видів діяльності; бюджет затрат структурних підрозділів.

Необхідною передумовою успішного бюджетування на підприємстві є ефективно діюча система обліку, звітності та збору інформації. Для складання бюджетів кожному відповідальному підрозділу чи працівникові доводять спеціальні табличні форми, в яких у розрізі окремих періодів і позицій зазначається характер показників чи іншої інформації, яку слід представити.

Поточне планування та бюджетування є характерною рисою управління, що базується на контролі та управлінні «за відхиленнями». Загальними рисами поточного планування та бюджетування є їхній короткостроковий характер (на один рік) і внутрішня спрямованість без урахування зовнішніх умов функціонування підприємства: ринків, конкуренції, стану економіки, де-

мографії тощо. Це їхній основний недолік, що не дає змоги забезпечувати надійний розвиток фірми.

Головна ціль бюджетування в підприємствах торгівлі — підвищення їх ринкової вартості. Бюджетування в торгівлі здійснюється з урахуванням наступних принципів: системність та інтегрованість бюджетів; обґрунтованість економічних показників; регламентація процедур; деталізація бюджетних показників; гнучкість; безперервність; економічна доцільність; узгодженість цілей стратегічного економічного розвитку із цілями, що реалізуються в системі бюджетування; прозорість; автоматизація; побудова бюджетування на основі вимог бухгалтерського обліку; проведення аналізу відхилень показників бюджетів від фактичних.

Оптимальна модель бюджетування затрат звичайної діяльності торговельних підприємств базується на формуванні бюджету закупок, бюджету затрат на збут та адміністративних затрат, а також трудовий бюджет. Будова такої моделі ґрунтується на принципах повноти, координації, централізації та спеціалізації бюджетів затрат. Це дозволить створити модель складання бюджетів затрат звичайної діяльності торговельних підприємств (рис. 1).

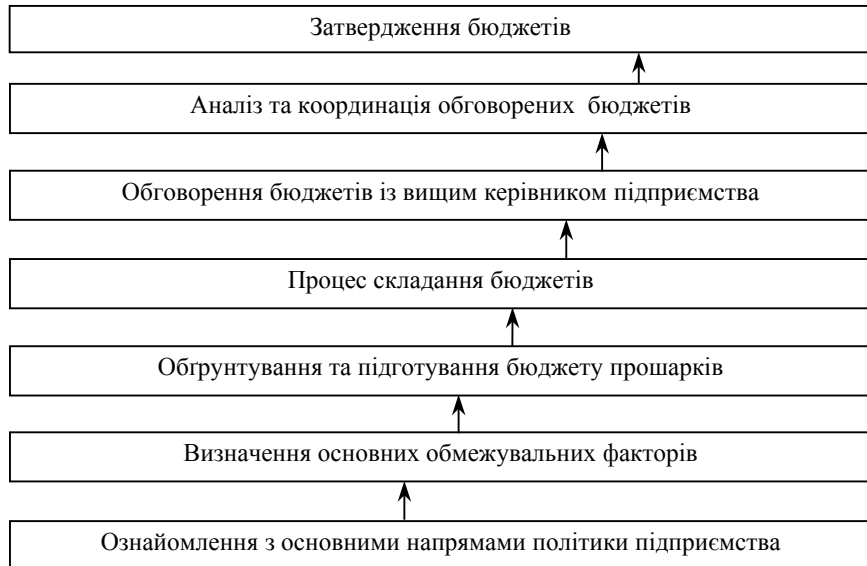

Рис. 1. Послідовність складання бюджетів затрат звичайної діяльності торговельних підприємств

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Результати нашого дослідження показали, що система бюджетування є основою ефективного функціонування підприємства торгівлі, та передумовою оптимізації затрат звичайної діяльності. Доведено, що підприємства торгівлі мають певні особливості діяльності, які необхідно враховувати при побудові моделі бюджетування затрат. Надано позитивну оцінку перспектив впровадження бюджетування в управлінські системи торговельних підприємств, адже найцінніше, що дає підприємству бюджетування — це координація всіх сторін діяльності на досягнення кінцевого результату і, як наслідок, підвищення ефективності та фінансової стійкості. Обґрунтовано необхідність врахування системою бюджетування стратегічних цілей підприємства та об'єднання торгівлі, що забезпечується за допомогою новітнього підходу, який полягає в інтеграції бюджетування з системою збалансованих показників (забезпечує системність врахування показників, які відображають стратегію розвитку підприємства) та системою менеджменту якості (забезпечує врахування таких напрямків стимулюючого впливу на господарську систему: відповідальність керівництва; загальне керівництво ресурсами; реалізація товарів; вимірювання, аналіз, покращення). Доведено, що підприємства торгівлі мають певні особливості діяльності, які необхідно враховувати при побудові моделі бюджетування затрат.

Бібліографічний список

1. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (Редакція станом на 11.08.2013) / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам.
2. *Голов С.Ф.* Управленческий бухгалтерський учет. — К., 1998. — 377 с.
3. П(С)БО 16 «Витрати» від 19.01.2000 №27/4248 (Редакція станом на 09.08.2013) / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам.
4. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р №2755-VI / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам.
5. *Беляев С.Г.* Теория и практика антикризисного управления / Под ред. С.Г. Беляева и В.И. Кошкина. — М.: Закон и право, 1996. — 339 с.
6. *Терещенко О.О.* Фінансова санація та банкрутство підприємства: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2000. — 412 с.
7. *Chandler A.D.* Strategy and Structure. — Boston, 1961. — 351 с.
8. *Chandler A. D.* Strategy and Structure Cambridge (MASS). 1962. — 512 с.
9. *Нападовська Л.В.* Управлінський облік: Навч.посіб. — К.: КНТЕУ, 2010. — 647 с.

References

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrainu vid 08.07.2010 № 2456-VI [The budget code of Ukraine of 08.07.2010 № 2456-VI] (Redaktsiya stanom na 11.08.2013) / Verkhovna Rada Ukrainu. — Ofits. vyd. — K.: Parlam. [In Ukrainian]
2. Golov, S. F. Upravlencheskiy bukhgalterskiy uchët [Managerial accounting]. — K. (1998). — 377 p. [In Russian]
3. P(S)BO 16 «Vutratu» vid 19.01.2000 №27 / 4248 [P(S)BO 16 «Expenditures» of 19.01.2000 №27 / 4248] (Redaktsiya stanom na 09.08.2013) / Verkhovna Rada Ukrainu. — Ofits. vyd. — K.: Parlam. [In Ukrainian]
4. Podatkovyy kodeks Ukrainu vid 02.12.2010 № 2755-VI [The tax code of Ukraine of 02.12.2010 № 2755-VI] / Verkhovna Rada Ukrainu. — Ofits. vyd. — K.: Parlam. [In Ukrainian]
5. Teoriya i praktika antikrizisnogo upravleniya [Theory and practice of anti-crisis management] / Pod red. S. G. Belaeva i V. I. Koshkina. — M.: Zakon i Pravo (1996). — 339 p. [In Russian]
6. Tereshchenko, O. O. Finansova sanatsiya ta bankrutstvo pidpruemstva [Financial sanitation and bankruptcy of an enterprise]: navch. posib. — K.: KNEU (2000). — 412 p. [In Ukrainian]
7. Chandler, A. D. Strategy and Structure. — Boston (1961). — 351 p. [In English]
8. Chandler, A. D. Strategy and Structure Cambridge (MASS) (1962). — 512 p. [In English]
9. Napadovska, L. B. Upravlinskyi oblik [Managerial accounting]: navch. posib. — K.: KNTEU (2010). — 647 p. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20 травня 2014 р.

УДК 657.1.011.56

Осмятченко Владимир Александрович,

д.э.н., доцент, профессор кафедры
учета в кредитных и бюджетных учреждениях
и экономического анализа

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail:osssa@i.ua

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЗАТРАТ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

АННОТАЦИЯ. Цель написания статьи — очертить пути построения оптимальной модели бюджетирования затрат обычной деятельности предприятий торговли.

При достижении цели выяснено соотношение объектов затраты, затраты и валовые расходы; исследовано отличие между планированием,

нормированием и бюджетированием затрат; предоставлена характеристика оптимальной модели бюджетирования затрат обычной деятельности предприятий торговли.

Статья посвящена исследованию модели бюджетирования затрат торговых предприятий. Уточнено отличие между понятиями «Расходы», «Валовые расходы» и «Затраты». Исследовано отличие между планированием, прогнозированием и бюджетированием. Определена роль бюджетирования в деятельности предприятий торговли и этапы создания бюджетов отдельных видов затрат.

Результаты исследования показали, что система бюджетирования является основой эффективного функционирования предприятия торговли, и предпосылкой оптимизации затрат обычной деятельности. Доказано, что предприятия торговли имеют определенные особенности деятельности, которые необходимо учитывать при построении модели бюджетирования затрат.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бухгалтерский учет, бюджетирование, затраты, отчетность, модель, информация.

UDC 657.1.011.56

Osmyatchenko Volodymyr Oleksandrovitch,

Doctor of Science (Economics), Associate Professor,

Professor Department of Accounting in Credit and Budgetary

Institutions and Economic Analysis

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: osssa@i.ua

MODELING EXPENSES IN THE TERMS OF TRADE ENTERPRISE STEADY DEVELOPMENT

ABSTRACT. The aim of writing the article is to outline the ways of creating an optimal model of budgeting expenses for ordinary activities of trade enterprises. Correlation between the notions of expenses, costs and gross expenditures is determined while achieving the aim; distinction between planning, normalization and budgeting expenses is investigated; the optimal model of budgeting expenses for ordinary activities of trade enterprises is characterized.

The article is dedicated to analysis of the model of budgeting expenses of trade enterprises. The distinction between the concepts of «Expenses», «Gross expenditures» and «Costs» is specified. The difference between planning, forecasting and budgeting is examined. Role of budgeting in business activity of trade enterprises and stages of creating budgets of various expense types are designated.

The results of the research demonstrated that budgeting system is a basis for effective functioning of trade enterprises and also a precondition for optimizing expenses for ordinary activity. It is proved that trade enterprises have some peculiarities of functioning that have to be counted while designing an expense budgeting model.

KEY WORDS: accounting, budgeting, costs, statement, model, information.

УДК: 657.1: 338

Парасій-Вергуненко Ірина Михайлівна,
д-р екон. наук, проф., професор
кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
E-mail: Parasiy_vergunenko@bigmir.net

АНАЛІЗ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛІЧНІ АСПЕКТИ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню питань економічної сутності понять «стійке зростання» та «стійкий розвиток», що покладено в основу формування методологічних підходів до аналізу їх рівня для економічних систем рівного рівня. Запропоновано стійкість соціо-еколого-економічної системи оцінювати за чотирма видами можливого стану: стійкий, рівноважний, нестійкий, кризовий. Визначено основні завдання аналізу стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Обґрунтовано критерії відбору індикаторів стійкого розвитку, до яких слід віднести такі: важливість, аналітичність, вимірювальність. Практичне значення запропонованих методичних підходів до формування системи аналітичних показників полягає в забезпеченні системи управління інформаційними важелями впливу на процес підтримання стійкості розвитку економічної системи на різних ієрархічних рівнях.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: стійкий розвиток, стійке зростання, економічне зростання, соціо-еколого-економічна система, надійність, стабільність, аналітичне забезпечення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими с практичними завданнями. Проблема оцінки та аналізу стійкого розвитку є надзвичайно важливою та актуальною, особливо в умовах нестабільної економіки. Стійкий розвиток передбачає одночасне вирішення різнопланових і суперечливих проблем економічного зростання за умови збереження якості зовнішнього середовища, що в першу чергу оцінюється з позицій екології та соціального середовища. Пошук рішень у даній області досліджень є актуальним як для державних органів, що займаються проблемами розвитку регіонів і країни, так і для приватних і державних підприємств, особливо таких, що займають монопольний стан, або володіють стратегічними об'єктами інфраструктури.

Формування ефективних методів та інструментів виміру та аналізу стійкості розвитку, які дають змогу давати виражену економічну інтерпретацію отриманих результатів, має високу цін-

ність як для науковців, так і для практиків. Проте однозначного вирішення даної проблеми нині не існує. Протягом останніх двадцяти років, що пройшли після Конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) по стійкому розвитку в 1992 р., провідні міжнародні організації та окремі дослідницькі колективи розробляють і пропонують різні методологічні та методичні підходи до кількісної оцінки стійкого розвитку. Однією із перших розробок за даною проблематикою була система індикаторів, сформованих Комісією по сталому розвитку ООН в 1996 році. Нині власні методики оцінки та аналізу розроблені такими великими міжнародними організаціями, як ООН, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Європейське співтовариство тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з даної проблематики свідчить, що цей напрям досліджень лише починає привертати увагу фахівців. Питання економічної рівноваги та стійкого розвитку розглядались у фундаментальних працях класиків економічної думки — Р. Солоу, В. Леонтьєва, Дж. Стиглиця. Необхідність соціальної та екологічної орієнтації економіки були висвітлені у працях багатьох сучасних зарубіжних учених, зокрема Дж. Бартоломью, Дж. Гелбрейта, Х. Дейлі, І. Квернера, Р. Констанци, Д. Х. Медоуза та Ж. Л. Медоуза, А. Сена, П. Содербаума, К. Холінга, А. Ендерса, Дж. Форрестера. Загальна методологія досліджень стійкого розвитку соціально-економічних систем здебільшого базується на теорії економічної динаміки, до висвітлена у працях Н. Кондратьєва, Ф. Кюдланда, Е. Прескотта, Р. Харрода, І. Шумпетера. синергетичні ефекти стійкого розвитку були досліджені М. Портером, І. Стенгерсом, І. Пригожиным, В. Алексєєвим, В. В. Євдокімовим. Регіональним аспектам стійкого розвитку присвячені праці Є. Г. Аніміци, С. Н. Бобілева, Н. Ю. Власової, Ю. Н. Гладкого, А. А. Гусєєва, В. І. Данілова-Данільяна, Ю. А. Ізраєля, В. М. Разумковського, А. Д. Урсула. Проблематика моделювання розвитку соціально-економічних систем відображені в працях К. А. Багриновського, О. Ф. Балацького, В. В. Глухова, Н. Погостиної, Д. В. Соколова. Розроблення концепції стійкого розвитку на рівні підприємств розглядалось у працях Н. В. Алексєнко, Т. В. Гусєвої, А. В. Колосова, В. І. Корнієнко, Е. Н. Кучерової, Я. П. Молчанової, Є. В. Корчагіної, Ю. В. Масленченко, Н. А. Кульбаки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що нині накопичено значний методологічний і практичний досвід у вирішенні даної проблеми, загальноприйнятого теоретико-методологічного підходу до розуміння сутності цього поняття, аналізу і узагальнюючої оцінки його рівня не сформовано як закордоном, так і в Україні. Особливо актуальними є обґрунтування методичних підходів до аналізу стійкості розвитку залежно від рівня управління економічними системами.

Удосконалення теоретичних засад і методології оцінки стійкого розвитку соціо-еколого-економічних систем на базі системного аналізу та економіко-математичного моделювання є актуальною науковою проблемою, вирішення якої дозволить не тільки визначити ресурсний потенціал господарської системи та динаміку її показників, але і сформулювати стратегію розвитку орієнтовану на пріоритети надійності та стабільності.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідження економічної сутності понять «стійке зростання» та «стійкий розвиток» як основи формування методологічних підходів до аналізу їх рівня для економічних систем різного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі сутність поняття «стійкий розвиток» трактується з різних точок зору, які суттєво різняться залежно від ієрархічного рівня управління. Так, Дж. С. Міллз у роботі «Принципи політичної економії» ввів поняття «стаціонарний стан» капіталу та населення, що на його думку, не обмежує можливості людства для духовного самовдосконалення [1, с. 75]. Г. Дейлі визначив три умови, за яких мають споживатися сировина та енергія у фізично стабільному суспільстві: 1) темпи споживання відновлювальних ресурсів не повинні перевищувати темпів їх відновлення; 2) темпи споживання не відновлювальних ресурсів не повинні перевищувати темпи розроблення їх стійкого відновлювального заміщення; 3) інтенсивність викидів забруднюючих речовин не повинні перевищувати можливостей оточуючого середовища їх поглинати [2, с. 34].

Д. Х. Медоуз та інші вважають, що стійке суспільство має характеризуватися не фізичним, а якісним зростанням. Автори розрізняють «зростання» та «розвиток» наступним чином. Під поняттям «зростати» вчені розуміють збільшення у розмірах вна-

слідок поглинання або приросту матеріалів. Поняття «розвиватися» трактується як розширення або реалізація потенційних можливостей більш інтенсивного поліпшення свого стану. Тобто при зростанні будь-чого воно збільшується кількісно, а при розвитку, воно стає якісно кращим, або просто іншим [2, с. 47].

Подібне трактування цих понять міститься у тлумачному словнику С.І. Ожогова, в якому поняття «стійкий» визначається як такий, що не піддається і не підлягає коливанням, стійкий, твердий. У свою чергу, «розвиток» тлумачиться як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий стан, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [3, с. 422, 458].

Є.І. Глушенкова розглядає сутність поняття «стійкий розвиток» у межах нормативістської теорії, яка передбачає регулювання умов життя на базі чотирьох принципів: 1) задоволення основних потреб всіх людей; 2) рівні стандарти цього задоволення для всього населення планети; 3) ощадне ставлення до природи та використання природних ресурсів; 4) збереження можливостей реалізації основних запитів майбутніх поколінь. Усі принципи мають важливе значення, проте пріоритетним, що визначає ядро теорії, вважається третій, в основі якого лежить ідея обмеженості здатності природних комплексів до господарських навантажень (carrying capacity).

Існує багато й інших визначень стійкого розвитку, які пов'язані не тільки з екологією, але й таких, що включають економічну та соціальну складову. Так, А.Д. Урсул зазначає, що «у широкому розумінні стійкий розвиток трактується як новий тип існування і розвитку світової цивілізації, який заснований на радикальних змінах історичних орієнтирів в практично усіх параметрах існування: економічних, соціальних, екологічних, культурологічних тощо. За такого розуміння стійкого розвитку мова йде про оптимальне управління не тільки природничо-ресурсним потенціалом, але й всією соціокультурною сферою, зокрема, економікою, культурою, державно-правовими інститутами тощо [5, с. 22].

Аналогічного погляду дотримується і Д.С. Львов, який вважає, що стійкий розвиток у вузькому сенсі слід розглядати як екологічну стійкість, а у широкому розумінні це поняття включає всі види стійкості: демографічну, економічну, соціальну, техногенну тощо [4, с. 22].

Важливим змістовним елементом понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання» є економічна складова. Поняття «економічне зростання» та «економічний розвиток» тісно пов'язані між собою, оскільки стійкий економічний розвиток неможливий без стійкого економічного зростання. Поняття «економічне зростання» відносно підприємств, у першу чергу, передбачає нарощування масштабів їх діяльності при відносній економії ресурсів. Сстійкий економічний розвиток — це послідовне покращення одного стану якісно новим на основі тривалого зростання та збалансованості складових економічної системи в довготривалому періоді. Нестабільність економічної системи характеризується її неспроможністю утримувати та збільшувати темпи зростання доходів, прибутку, власного капіталу.

Дослідження економічної сутності понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання» покладено в основу розроблення методичних підходів до аналізу їх рівня. Концепція стійкого розвитку передбачає аналітичне дослідження щонайменше трьох аспектів стійкості господарської системи: економічного, екологічного та соціального. Соціо-еколого-економічна стійкість являє собою властивість системи досягати поставлені соціальні та економічні цілі в умовах трансформації зовнішнього середовища при збереженні свого внутрішнього потенціалу та основних параметрів природного оточення. З погляду стійкості соціо-еколого-економічної системи виокремлюють чотири види можливого стану:

- *стійкий розвиток*, що характеризується постійним прирощенням результату діяльності системи за всіма важливими параметрами у межах від мінімально до максимально допустимого в існуючих зовнішніх і внутрішніх умовах;

- *рівноважний стан*, який характеризується тривалою незмінністю основних показників функціонування системи;

- *нестійкий стан*, за якого спостерігається погіршення низки основних показників функціонування системи;

- *кризовий стан*, за якого більшість системних параметрів знаходиться нижче допустимого рівня, і система нездатна адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Аналіз кожного з цих аспектів вимагає використання спеціальних аналітичних показників, як кількісного характеру, так і якісного. Основною проблемою формування загальної оцінки сталого розвитку є необхідність формування одиничних показників, які характеризують різні аспекти стійкості і мають різні оди-

ниці виміру, та обґрунтування методики їх інтеграції в узагальнюючі показники. Вирішення цієї проблеми потребує використання складних процедур оброблення та агрегування інформації. Неоднозначність її вирішення спричинило появу великої кількості різних методологічних підходів. Протиріччя та неузгодженість існуючих підходів до аналізу і оцінки стійкого розвитку зумовлюють необхідність використання системного підходу до вивчення господарських систем різного рівня. Для мікрорівня (підприємств та організацій) не всі класичні складові будуть однаковою мірою використані для аналітичної оцінки стійкості зростання та розвитку, наприклад, екологічна складова може бути відсутня при дослідженні типів розвитку банківських установ або бюджетних організацій, які не займаються господарською діяльністю, що негативно впливає на екологію зовнішнього середовища.

Проблема узгодження та синтезу різних наукових підходів дослідження стійкого розвитку потребує вирішення низки завдань методологічного та методичного характеру. Зокрема потребують вирішення завдання формування інтегральних оцінок сталого розвитку систем різного рівня на основі збалансованої системи показників, яка охоплює економічні, соціальні і економічні компоненти. Складність вирішення цих питань пов'язана, у першу чергу відсутністю належного інформаційного забезпечення аналізу. Невирішеність питань методології та методики аналітичного дослідження сталого розвитку як на рівні окремих економічних суб'єктів, так і на рівні регіонів і країни в цілому, призводить до прийняття інтуїтивних, неформалізованих та іноді необґрунтованих управлінських рішень в практичній діяльності. Це знижує ефективність управлінських процесів на макрорівні і не дає змоги забезпечити стабільні прогресивні зміни в розвитку системи вищого рівня.

Задля обґрунтування концепції аналізу сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем різного ієрархічного рівня необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати економічну сутність понять «стійкий розвиток» і «стійке зростання»;
- дослідити існуючі методологічні підходи до аналізу, виміру та оцінки стійкого розвитку економічних систем;
- розробити принципи та критерії відбору показників, що характеризують різні аспекти стійкого розвитку країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання;

— визначити способи агрегування одиничних показників в інтегральний показник, що характеризує різні аспекти сталого розвитку;

— визначити фактори впливу на сталий розвиток;

— визначити механізм впливу розвитку окремих суб'єктів господарювання на стійкість розвитку територіальних регіонів і країни в цілому.

Важливішим етапом аналізу та оцінки стійкості розвитку економічних систем є вибір показників (індикаторів). У міжнародній практиці існують різні критерії відбору індикаторів стійкого розвитку. Відповідно до рекомендацій з розробки індикаторів стійкого розвитку ОЕСР виокремлюють такі критерії їх відбору: *важливість, аналітичність та вимірювальність* [6, с. 17]. З погляду можливості використання *важливість* передбачає відбір таких показників, які відображають реальну картину процесів, що відбуваються в оточуючому середовищі, вплив на середовище або соціальну реакцію; показники мають бути достатньо прості в інтерпретації та відображати динаміку розвитку процесів; мають враховувати варіативність оточуючого середовища та антропогенного впливу; мають бути порівняльними та мати нормативні значення, що полегшує інтерпретацію отриманих результатів. *Аналітичність* передбачає відбір таких показників, які: можуть бути включені в економетричні моделі для виміру, оцінки та прогнозу ситуації; мають бути наукового обґрунтовані; базуються на міжнародних стандартах. *Вимірювальність* означає можливість виміру значень показників, які відображаються кількісними або якісними параметрами, наведеними в офіційних документах та систематично оновлюються. У рекомендаціях ОЕСР вказано, що наведений перелік критеріїв відбору показників є достатньо жорстким і не завжди може бути застосований у реальних умовах.

Існує два основні підходи до формування аналітичної оцінки сталого розвитку. *Перший* — передбачає використання комплексу показників, які характеризують ті, чи інші аспекти стійкого розвитку. В різних підходах виокремлюють від двох до чотирьох типів груп показників, що включаються в підсумкову оцінку. В загальному вигляді передбачається використання чотирьох груп індикаторів: економічні, соціальні, екологічні, інституціональні. *Другий* підхід ґрунтується на розробленні одного інтегрального (агрегованого) показника, який відображає загальний рівень стійкості або нестабільності розвитку си-

стеми, що аналізується. Зазвичай, інтегральний показник формується на основі трьох видів індикаторів: економічного, екологічного та соціального. За повнотою охоплення компонентів стійкого розвитку можна виокремити комплексний (що включає як мінімум показники трьох вказаних компонент) і фрагментарний підходи, при якому використовуються лише частина показників, наприклад, тільки економічний або соціальний компонент.

Поширенішим є перший із зазначених підходів до формування системи показників стійкого розвитку. При цьому виокремлюють такі основні підходи до формування системи індикаторів:

- «проблема-індикатор» (здебільшого використовується на регіональному та національному рівнях);

- тема (проблема) — індикатор»;

- «тема — підтема-індикатор» (рекомендований Комісією по стійкому розвитку ООН);

- «вплив — стан — реакція» (рекомендований Комісією по стійкому розвитку ООН та ОЕСР);

- «розділ — категорія — аспект — показник» (використовується глобальною ініціативою по звітності (Global Report Initiative);

- «ціль — пріоритети — принципи –індикатори» [7, с. 71].

Всі показники, що відібрані до переліку аналітичних показників стійкого розвитку, повинні відповідати основним критеріям, визначеним вище. Практичне застосування різних методологічних підходів аналізу стійкості розвитку економічних систем дозволяє виявити певні проблеми та обмеження у використанні, основними з яких є: концентрація уваги на окремих компонентах стійкого розвитку; відсутність врахування системних зв'язків і динаміки розвитку системи; відсутність обґрунтування вибору показників, що використовуються для оцінки стійкості розвитку; структурна нечіткість включених в підсумкову оцінку і складність та неоднозначність інтерпретації результатів аналізу та оцінки.

Висновки і перспективи подільних досліджень. Отже, уточнення економічної сутності поняття «стійкий розвиток» як цілеорієнтованого процесу якісних на кількісних змін різних економічних систем покладено в основу розроблення аналітичного забезпечення стратегічного управління. Зміст, завдання та методичні підходи до формування аналітичної складової системи

управління стійким розвитком залежить від рівня управління. Важливим напрямом подальших наукових досліджень є формування системи аналітичних показників, що кількісно характеризують стан розвитку окремих суб'єктів господарювання, регіонів та країн. При побудові системи аналітичних показників, що характеризують стан розвитку економічних систем мають бути враховані такі аспекти: техніко-економічні; соціально-економічні; економіко-екологічні.

Бібліографічний список

1. Миль Дж. С. Основы политической экономии: в 3-х т. / Дж. Миль С. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 2. — 480 с.
2. Медоуз Д.Х. За пределами поста. / Д. Х. Медоуз, Д. П. Медоуз, Й. М. Рондерс. М.: Наука, 1994. — С. 304.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 6-е изд. / С. И. Ожегов. — М.: Советская энциклопедия, 1964. — 900 с.
4. Львов Д.С. Путь в XXI век: стратегия, проблемы, перспективы российской экономики / Д.С. Львов. — М.: Экономика, 1999. — 168 с.
5. Урсул А.Д. На пути к праву устойчивого развития: концептуально-методологические аспекты / А. Д. Урсул // Теоретическая и прикладная экология. — 2008. — №1. — С. 20–31.
6. Ewing B. Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, 2010 / B.Ewing, A.Reed, A.Galli and others. — Edition. Oakland: Global Footprint Network, 2010.-21 p.
7. Бобылев С.Н. Устойчивое развитие: методология и методики измерения: учеб. пособие / С.Н. Бобылев, Н.В. Зубаревич, С.В. Соловьева и др.; под ред. С.Н. Бобылева. — М.: Экономика, 2011. — 358 с.
8. Левашов В.К. О социальной сущности концепции устойчивого развития / В. К. Левашев // Ежемесячный научный и общественно-политический журнал РАН. — 1997. — № 4. — С. 3–14.

References

1. Mil, J. S. Osnovy politicheskoy ekonomii [Basics of political economy]: in 3 vol. / J. Miles. — M.: Progress (1980). — T.2. — 480 p. [In Russian]
2. Medouz, D. Kh. Za predelami posta [Outside the post] / D. Kh. Medouz, D. P. Medouz, Y. M. Ronders. — M.: Nauka (1994). — 304 p. [In Russian]

3. Ozhegov, S. I. Slovar russkogo yazyka [Dictionary of the Russian language]: 6-e ed. / S. I. Ozhegov. — M.: Sovetskaya entsyklopedia (1964). — 900 p. [In Russian]
4. Lvov, D. S. Put v XXI vek: strategiya, problemy, perspektivy rossiyskoy ekonomiki [Way in the 21st century: strategy, problems, prospects of the Russian economy] / D. S. Lvov. — M.: Ekonomika (1999). — 168 p. [In Russian]
5. Ursul, A. D. Na puti k pravu ustoychivogo razvitiya: kontseptualno-metologicheskie aspekty [On the way to sustainable development law: conceptual and methodological aspects] / A. D. Ursul // Teoreticheskaya i prikladnaya ekologiya. — 2008. — №. 1. — P. 20-31. [In Russian]
6. Ewing B. Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, 2010 Edition. / B. Ewing, A.Reed, A.Galli and others. — Oakland: Global Footprint Network, 2010. — 21 p. [In English]
7. Bobylev, S. N. Ustoychivoe razvitiye: metodologiya i metodiki izmereniya [Sustainable development: methodology and methods of measurement]: ucheb. posobie / C. N. Bobylev, N. V. Zubarevich, S. V. Soloveva i dr. / pod red. S. N. Bobyleva. — M.: Ekonomika. — 2011. — 358 p. [In Russian]
8. Levashov, V. K. O sotsialnoy sushchnosti kontseptsyi ustoychivogo razvitiya [On social essence of sustainable development concept] / V. K. Levashov // Ezheimesyachnyy nauchnyy i obshchestvenno politicheskiy zhurnal RAN. — 1997. — №4. — P. 3-14. [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 20 травня 2014 р.

УДК: 657.1: 338

Парасий-Вергуненко Ирина Михайловна,
д.э.н., проф., профессор кафедры учета
в кредитных и бюджетных организациях
и экономического анализа
ГБУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
E-mail: Parasiy_vergunenko@bigmir.net

АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена исследованию вопросов экономической сущности понятий «устойчивый рост» и «устойчивое развитие», которые положено в основу формирования методологических подходов к анализу их уровня для экономических систем разного уровня. Предложе-

но устойчивость социо-эколого-экономической системы оценивать в разрезе четырех видов возможного состояния: устойчивое, равновесное, неустойчивое, кризисное. Определены основные задачи анализа устойчивого развития хозяйствующих субъектов. Обоснованы критерии отбора индикаторов устойчивого развития, к которым относят: важность, аналитичность, измеряемость. Практическое значение предложенных методических подходов к формированию системы аналитических показателей состоит в обеспечении системы управления информационными рычагами влияния на процесс поддержки устойчивости развития экономической системы на разных иерархических уровнях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: устойчивое развитие, устойчивый рост, экономический рост, социо-эколого-экономическая система, надежность, стабильность, аналитическое обеспечение.

UDC 657.1: 338

Parasiy-Vergunenko Irina Mikhaylivna,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of
Department of Accounting in Credit

and Budgetary Institutions and Economic Analysis

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: parasiy_vergunenko@bigmir.net

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS OF ECONOMIC SYSTEM SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ABSTRACT. The article is dedicated to investigation on economic essence of such notions as «sustainable growth» and «sustainable development» that is a basis for composing methodological approaches to analyzing their level for economic systems of different levels. Sustainability of social, economic and ecological system is suggested to be evaluated by four types of possible states: stable, equilibrium, unstable and critical. The main tasks of analysis of sustainable development of entities are listed. The criteria of selecting indicators of stable development are justified. They include importance, analyticity, measuring. Practical significance of the suggested methodical approaches to forming the system of analytical indexes lies in the field of providing management system with informational levers of influence on the process of maintaining sustainability of economic system development at various hierarchical levels.

KEY WORDS: sustainable development, sustainable growth, economic growth, social, economic and ecological system, reliability, stability, analytical support.

УДК 657

Свірко Світлана Володимирівна,
д.е.н., проф., професор кафедри
обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: sv3@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ЕТАП ПОСТАНОВКИ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

АНОТАЦІЯ. Гармонізації бюджетного обліку України до світової облікової практики, зміни умов господарювання бюджетних установ вимагають постановки питання про виокремлення в їх обліковій системі підсистеми управлінського обліку. Вирішення цього завдання не можливе без формування загальних положень організації управлінського обліку в бюджетних установах, зокрема в частині постановки управлінського обліку. На підставі застосування в процесі дослідження загально-наукових методів пізнання в роботі сформовано складові постановки управлінського обліку в бюджетних установах, в межах яких визначено та розкрито сутність основних векторів організації його впровадження, а також опрацьовано базові традиційні позиції власне управлінського обліку (центри відповідальності, методи калькулювання, класифікації витрат бюджетних установ). Отримані результати сприятимуть розвитку практичних та наукових позицій управлінського обліку в бюджетних установах, а отже їх застосування забезпечить підвищення ефективності управління вказаними суб'єктами господарювання.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: бюджетні установи, управлінський облік, організація, постановка

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розпочата у 2007 році модернізація усієї системи бюджетного обліку підходить до завершального етапу. На сьогоднішній день слід констатувати, що майже всі закріплені Постановою Кабінету міністрів України від 16.01.07 № 34 «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України на 2007–2015 рр.» напрямки і завдання реалізовані відповідно до наміченого плану заходів [1]. Так, з метою розбудови сучасної підсистеми фінансового обліку суб'єктів бухгалтерського обліку в секторі загального державного управління в цілому та бюджетних установ зокрема: сформовано 19 Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (які з 1.01.2015 регулюватимуть по-

рядок обліку та вкладання фінансової звітності суб'єктами сектору загального державного управління), визначено повноваження з обліку активів, зобов'язань, доходів і витрат між суб'єктами сектору загального державного управління, розроблено план рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, опрацьовано єдині підходи та вимоги до формування мережі розпорядників бюджетних коштів, внесено необхідні зміни до Бюджетного кодексу України та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також іншого бюджетного законодавства, сформовано порядок організації роботи бухгалтерських служб та головних бухгалтерів бюджетних установ, опрацьовано загальні підходи до процесу уніфікації програмного забезпечення, що використовується суб'єктами державного сектору, з метою забезпечення обміну інформацією між Мініном, органами Державного казначейства і іншими суб'єктами сектору загального державного управління з використанням баз даних та інформаційних систем. Втім, означені результати не вплинули на вирішення нагальної проблеми бюджетного обліку — формування підсистеми управлінського обліку в бюджетних установах, — яка в умовах застосування програмно-цільового методу виконання бюджетів і кошторисів (за яким передбачено визначення результативних показників діяльності), набуває з кожним роком все гострішого звучання. Запорукою науково-обґрунтованої розбудови управлінського обліку в бюджетних установах та згодом ефективного його функціонування виступає його організація.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Розгляду питань управлінського обліку в бюджетних установах присвячено незначну кількість публікацій вітчизняних учених, а саме: Левицької С.О. [3], Клименко О.М. [4], Кондрашової Т.М. [5], Кравченко О.В. [6], Полозюк К.О. [7], Сінгаєвської М.П., Петрик О.М. Акімової Н.М. [8]. Утім, зазначені праці не є результатом комплексного дослідження в сфері управлінського обліку бюджетних установ, а тому презентують поодинокі декларативні пропозиції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Вивчення публікацій з питань управлінського обліку в бюджетних установах свідчать про практичну досліджень у сфері організації управлінського обліку в бюджетних установах (відповідні аспекти організації управлінського обліку розглянула лише О.О. Григорів у своїй публікації «Організаційні аспекти бюджетування в системі управлінського обліку» [9]).

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою авторського дослідження, результати якого і представлені в даній статті, є формування загальних положень організації управлінського обліку в бюджетних установах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Організація управлінського обліку в бюджетних установах має на меті забезпечити ефективне та функціонування власне підсистеми управлінського обліку, мета якої (відповідно до специфіки діяльності вказаних суб'єктів господарювання) полягає у формуванні та передачі інформаційних даних управлінському персоналу внутрішнього поля управління бюджетних установ за для обґрунтування вибору, підготовки та забезпечення прийняття управлінських рішень в сфері контролю, планування, прогнозування економічної ефективності діяльності вказаних суб'єктів господарювання, в частині ціноутворення продуктів діяльності (послуг, робіт, продукції) бюджетних установ та оцінки ефективності прийняття рішень [10]. Вона передбачає розвиток традиційних для організації бухгалтерського обліку напрямів: організація технології процесу управлінського обліку, організація праці виконавців відповідних функцій у межах підсистеми управлінського обліку, організація забезпечення та розвитку управлінського обліку [11].

Загальне керівництво управлінським обліком здійснює керівник установи та головний бухгалтер, який розробляє методичні та організаційні його позиції в межах установи. Державний рівень регламентації управлінського обліку відсутній. Утім, світова практика управлінського обліку має приклади розробок міжнародного рівня, які носять рекомендаційний характер. Прикладом виступають положення та дослідження в галузі управлінського обліку, сформовані Міжнародною федерацією бухгалтерів у період з 1989 р. дотепер [12, 13]. Потужною професійною організацією бухгалтерів з управлінського обліку виступає Інститут бухгалтерів з управлінського обліку (утворений у 1972 р. на базі Національної асоціації бухгалтерів США (1919 р.), який об'єднує більш ніж 60 тис. фахівців по всьому світі, здійснює їх сертифікацію та опрацьовує загальні підходи до методики та організації управлінського обліку [14].

Базовим кроком у формуванні підсистеми управлінського обліку є власне постановка управлінського обліку, яка має бути ініційована вищим керівництвом установи через усвідомлення своїх потреб в отриманні інформації для потреб управління. Для по-

становки управлінського обліку створюється робоча група, керівнику якої надаються широкі повноваження в частині отримання необхідної інформації від підрозділів; за необхідністю до складу робочої групи включаються зовнішні консультанти, які мають досвід такої роботи. Процес постановки управлінського обліку в установі потребує вирішення таких питань [15, 16]:

— вивчення потреб установи в потенційній інформації управлінського обліку з боку різних користувачів — керівників структурних підрозділів;

— визначення функціональних напрямів, за якими передбачена побудова або реструктуризація управлінського обліку;

— виявлення елементів існуючого в установі внутрішнього обліку в межах виокремлених функціональних напрямів і оцінка їх адекватності реальним господарським процесам, а також інформаційним потребам управлінського персоналу;

— розробка концепції управлінського обліку в установі та плану заходів з його побудови;

— розробка структури зон відповідальності управлінського персоналу;

— визначення основних елементів управлінського обліку в установі та консультативний супровід процесу впровадження.

Важливим питання постановки управлінського обліку саме в бюджетних установах є визначення таких базових традиційних позицій власне управлінського обліку, як то: центрів відповідальності, класифікації витрат, методів калькулювання. Розглянемо ці питання докладніше.

Згідно теоретичних і практичних надбань світової підсистеми управління обліку, з урахуванням особливостей діяльності власне бюджетних установ у їх межах можуть бути виділені такі види центрів відповідальності [16]:

- центри витрат;
- центри доходів;
- центри фінансових результатів;
- центри фінансової відповідальності.

Центри витрат являють собою структурні підрозділи бюджетних установ, керівники яких несуть відповідальність виключно за витрати. Характерною особливістю їх діяльності є складність визначення обсягу виконуваних ними робіт у межах процесу виробництва різних продуктів бюджетних установ, а отже неможливість встановлення чіткого взаємозв'язку між витратами та

результатами діяльності центру; до їх складу можуть бути віднесені обслуговуючі підрозділи основної та допоміжної діяльності та управлінські підрозділи, а за умов централізації управління — більшість структурних підрозділів бюджетної установи. За такими підрозділами здійснюється планувати витрат і контроль перевищення окремих статей кошторису витрат.

Діяльність певних підрозділів пов'язана із забезпеченням реалізації продуктів діяльності бюджетних установ. Останні не займаються наданням послуг, виконання робіт, виробництвом продукції, тому їх керівники не можуть відповідати за витрати пов'язані з цими структурними підрозділами; втім, керівники таких підрозділів відповідають за витрати власне структурного підрозділу, а тому такі центри слід вважати центрами доходів та обмежених витрат; до їх складу відносяться економічний відділ бюджетних установ.

Структурний підрозділ, керівник якого може забезпечувати контроль як за реалізацією продукту діяльності, а отже і доходами, так і витратами, пов'язаними з його виробництвом, виступає центром фінансових результатів. На відміну від центрів витрат і доходів, такі підрозділи володіють більшою самостійністю; важливим аспектом їх роботи виступає облік витрат і ціноутворення продукту діяльності бюджетних установ. Центром фінансових результатів варто вважати кожен бюджетну установу, а також структурні підрозділи, які безпосередньо здійснюють виробництво продуктів основної діяльності бюджетних установ (навчальні факультети, медичні відділення, наукові відділи) та мають певну фінансово-господарську автономність. Центри фінансових результатів у бюджетних установах подібні до центрів прибутку суб'єктів підприємницької сфери; втім, наявність законодавчо закріпленої ознаки «неприбутковість» не дозволяє апелювати до категорії «прибуток».

У бюджетних установах керівники особисто несуть відповідальність за операції вказаних суб'єктів господарювання в частині загальних капітальних і фінансових вкладень, що в деякій мірі подібні до капітальних і фінансових інвестицій; такі керівники наділені правом ухвали рішення про здійснення вищевказаних операцій і визначати граничний розмір використання фінансових ресурсів за останніми, які знаходиться в компетенції керівника центру, а також правом їх самостійного залучення. З урахуванням повноважень бюджетних установ, як суб'єктів господарювання та розпорядників бюджетних коштів, центром фінансової від-

повідальності слід вважати бюджетні установи в цілому, а також за умов достатньої фінансово-господарської самостійності структурні підрозділи основної діяльності (навчальні факультети, медичні відділення, наукові відділи).

Витрати бюджетних установ являють собою зменшення грошових коштів чи збільшення зобов'язань для отримання та поповнення продуктивних сил суб'єкта господарювання [16]. Витрати бюджетних установ, як і видатки, за своєю природою є досить різноплановим об'єктом обліку. Існує багато різних класифікаційних угруповань, які створено відповідно до конкретної мети та завдань обліку. Ураховуючи потреб управлінського обліку бюджетних установ, яка ґрунтується на засадах аналітичності, чіткості, високого рівня контрольованості, можливими класифікаційними ознаками групування пропонується вважати такі (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація витрат бюджетних установ

Опрацювання сучасних підходів до калькулювання в контексті особливостей діяльності бюджетних установ, свідчить на користь висновку, що основними методами калькулювання продукту діяльності бюджетних установ слід визнати традиційні для сфери матеріального виробництва позамовний та попроцесний методи калькулювання. При цьому сутність позамовного методу в межах обліку бюджетних установ визначається у веденні обліку витрат за кожним замовленням, роботою чи окремим випадком надання послуг; відповідно попроцесний метод визначає таку процедуру, за якою всі витрати збираються за окремими структурними підрозділами та процесами, етапами діяльності бюджетних установ. Досить відомим у минулій вітчизняній практиці є нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості, який щодо обліку бюджетних установ, у разі його застосування, характеризується тим, що за кожним продуктом діяльності на підставі діючих розроблених норм і кошторисів видатків повинна складатися попередня калькуляція нормативної собівартості. Слід зазначити, що нормативний метод калькулювання дає можливість досягти більшої достовірності в економічному обґрунтуванні ціни продукту, але він є найтрудомісткішим серед усіх методів калькулювання; саме останній фактор спричиняє досить обмежене його використання не зважаючи на сучасні можливості з автоматизації бухгалтерського обліку. Продовженням нормативного методу обліку витрат і калькулювання продукції виступає метод «стандарт-костинг», являє собою систему вимірювання витрат, які повинні бути понесені за певних умов при створенні продукту діяльності. Відносно новим для вітчизняної практики є метод «директ-костинг», сутність якого полягає в акумуляції щодо собівартості обсягу прямих витрат, а непрямі витрати відносяться безпосередньо на рахунок реалізації. При обчисленні собівартості для визначення ціни продажу і прогнозування подальшого виробництва продукту непрямі витрати додаються до неповної собівартості в межах існуючого ліміту за встановленими нормами. Даний метод калькулювання є досить ефективним, оскільки його використання забезпечує прийняття оперативних рішень щодо формування змінних та постійних витрат, а також для проведення економічного аналізу собівартості та рентабельності продукту. Незважаючи на це, досвід показує, що практичні спроби створення системи обліку витрат і калькулювання

в бюджетних установах не враховують механізму даного методу. Аналіз вказаних методів, ступеня їх застосування у вітчизняній практиці вкрає на те, що в межах управлінського обліку вищих навчальних закладів і закладів охорони здоров'я найбільш прийнятними та зрозумілими у застосуванні витупить попрецесний метод калькулювання, а науково-дослідних установа — позамовний.

Повертаючись власне до постановки управлінського обліку відмітимо, що етап впровадження передбачає також: навчання персоналу, апробацію процедур управлінського обліку на фактичних даних одного облікового циклу з участю розробників, коригування регламентів за результатами їх випробовування, затвердження регламентів, адаптація існуючих або впровадження нових систем автоматизації обліку.

Первинна організація управлінського обліку в бюджетних установах полягає у визначенні організаційної форми управлінського обліку, встановленні основних позицій управлінського обліку, що мають бути закріплені у Положенні про управлінський облік та виборі підходів до побудови підсистеми рахунків управлінського обліку.

Як відомо, під організаційною формою бухгалтерського обліку слід розуміти сукупність різновидів функціонування системи збору, реєстрації та обробки облікової інформації згідно з адміністративним і методологічним підпорядкуванням; залежно від співвідношення обох факторів — адміністративного і методологічного — виокремлюють взагалі три організаційні форми: централізацію, часткову централізацію і децентралізацію [11]. Під централізацією розуміють таку організаційну форму бухгалтерського обліку, згідно з якою обліковий процес у методологічному і адміністративному аспектах внутрішньо регулює головний бухгалтер. Форма часткової централізації передбачає утворення як центральної бухгалтерії, так і облікових груп у структурних підрозділах. Децентралізація характеризується методологічним підпорядкуванням облікового процесу головному бухгалтерові кожного зі структурних підрозділів та головному бухгалтерові центральної бухгалтерії, а в адміністративному розумінні — повною регламентацією з боку керівника структурного підрозділу. Сучасна поодинокі практика ведення управлінського обліку в бюджетних установах передбачає повну відповідність організаційної форми бухгалтерського обліку організаційній фо-

рмі управлінського обліку. Підходи до внутрішньої побудови служби управлінського обліку передбачають такі варіанти: створення служби управлінського обліку (для крупних бюджетних установ та централізованих бухгалтерій при органах виконавчої влади) та введення у штат бухгалтерської служби установи посади спеціаліста з управлінського обліку (для середніх бюджетних установах).

У разі створення служби управлінського обліку необхідним є визначення її структури, в межах якої слід виокремлювати групи: планування, матеріальну, обліку витрат праці та її оплати, виробничо-калькуляційну, обліку реалізації та аналітичну [16]. Група планування складає загальний кошторис за бюджетними програмами, кошторис основної діяльності установи, кошториси та бюджети структурних підрозділів і центрів відповідальності; інші фінансово-планові документи; встановлює систему нормативних показників за кожним видом центру відповідальності (разом з виробничо-калькуляційною та аналітичною групами). Матеріальна група здійснює обліковий супровід взаємовідносин з постачальниками, контроль за надходженням, зберіганням і використанням матеріальних ресурсів; розробляє норми витрачання запасів на створення продукту діяльності установ, норми запасів на складі; приймає участь у виборі типових і розробці нових форм первинних документів та облікових реєстрів для обліку надходження, наявності та відпуску усіх видів запасів; розробляє форми звітів про витрачання запасів; здійснює вибір методів обліку запасів. Група витрат праці та її оплати здійснює нормування праці, визначає підходи до оплати праці, контролює використання фонду заробітної плати, приймає участь у розробці первинних документів, облікових реєстрів і звітів з праці та заробітної плати. Виробничо-калькуляційна група визначає перелік центрів відповідальності, здійснює калькулювання продуктів діяльності за центрами відповідальності та установі в цілому, контроль за ефективним використанням ресурсів установи. Група обліку реалізації визначає порядок обліку випуску та реалізації продуктів діяльності, склад покупців, обраховує фактичні витрати з реалізації продуктів діяльності установ, розробляє форми звітності з реалізації продуктів діяльності установи, виявляє фінансовий результат від реалізації продуктів діяльності за видами продукції, структурним підрозділам та по установі в цілому. Аналітична група здійснює аналіз ефективності діяль-

ності за кожним центром відповідальності, структурним підрозділом та установою в цілому, виявляє резерви підвищення ефективності використання усіх видів ресурсів за всіма підрозділами установи та установою в цілому, приймає участь у розробці кошторисів установи (разом з групою панування)

Важливою вимогою ефективного функціонування підсистеми управлінського обліку в установах є її регламентне забезпечення, яке формалізується у вигляді Положення про управлінський облік в установі. Положення про управлінський облік передбачає закріплення на рівня бюджетної установи, як організаційних, так і методичних позицій управлінського обліку, як то: мета, завдання, принципи побудови та основні поняття управлінського обліку, опис структури центрів відповідальності, організаційна форма управлінського обліку, структура підрозділу управлінської бухгалтерії, права і обов'язки бухгалтерів з управлінського обліку, система взаємозв'язків служби управлінського обліку з керівниками центрів відповідальності, система мотивації керівників центрів відповідальності; план рахунків управлінського обліку, робоча класифікація видатків і витрат (передусім за економічними елементами та статтями калькулювання), облікові номенклатури управлінського обліку, форми первинних документів, облікові реєстри з управлінського обліку, форми управлінської звітності та порядок їх заповнення, графіки руху носіїв облікової управлінської інформації, облікові, планові та аналітичні показники, методика кошторисного планування, порядок контролю за виконанням планів центрами відповідальності, методика обліку витрат і калькулювання продуктів бюджетної установи, а також управлінського аналізу.

Вибір варіанту побудови рахунків управлінського обліку базується на двох сучасних альтернативних підходах до формування плану рахунків управлінського обліку, які полягають у створенні двох автономних підсистем рахунків фінансового та управлінського обліку, які не кореспондують між собою, або ж єдиної системи рахунків, в межах якої рахунки фінансового та управлінського обліку кореспондують між собою. Для бюджетних установ характерний є другий підхід, який повністю відповідає інтегрованій системі бухгалтерського обліку виконання кошторису та Плану рахунків бухгалтерського обліку в бюджетних установах [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Презентовані в даній публікації первинні положення організації управлінського обліку в бюджетних установах в частині постановки власне управлінського обліку є первинною спробою формування базових організаційних положень вказаної підсистеми бухгалтерського обліку виконання кошторису з урахуванням сучасних світових підходів та особливостей облікового процесу бюджетних установ. Їх розробка уможливить подальше опрацювання організаційних позицій усіх складових управлінського обліку бюджетних установ, а отже сприятиме його розвитку в цілому.

Бібліографічний список

1. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.07 р. № 34. — Сайт у мережі Інтернет. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-п>
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. — Сайт у мережі Інтернет. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
3. *Левицька С.О.* Окремі питання реформування бюджетного обліку: стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі [Текст] / С. Левицька // Бухгалтерський облік і аудит. — 2008. — № 6. — С. 34–39.
4. *Клименко О.М.* Облік та аналіз фінансового забезпечення бюджетних установ (на прикладі закладів охорони здоров'я Чернігівської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Клименко О.М.; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. — К., 2006. — 18 с.
5. *Кондрашова Т. М.* Управлінський облік в державних вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Кондрашова Т.М.; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. — К., 2007. — 20 с.

6. *Кравченко О.В.* Напрями реформування бюджетного обліку. Сайт в мережі Інтернет. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/Kravchenko_006.pdf

7. *Полозюк К.О.* Організація управлінського обліку в бюджетних установах. Сайт в мережі Інтернет. [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66896.doc.htm

8. Особливості ведення бухгалтерського обліку у бюджетних установах. — Сайт у мережі Інтернет. / Сінгаєвська М.П., Петрик О.М., Акімова Н.М. // [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://2009.ekuzt.gov.ua/sekcziya-6-luchet-i-audit-na-zheleznodorozhnom-transporter/77-osoblivost-vedennya-buxgalterskogo-obliku-u-byudzhethnix-ustanovax.html>

9. *Григорів О. О.* Організаційні аспекти бюджетування в системі управлінського обліку / О. О. Григорів // Розвиток бухгалтерського обліку, контролю та аналізу у сучасних концепціях управління: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Судак, 1–3 черв. 2012 р.). — Сімферополь : ДІАІПІ, 2012. — С. 135–136.

10. *Свірко С.В.* Концептуалізація управлінського обліку в бюджетних установах України/ С.В.Свірко // Вчені записки. Науковий збірник. — К.: КНЕУ, 2012. — Вип.14. ч. 2. — С. 167–173.

11. *Свірко С. В.* Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах: навч. посіб. для студ. ВНЗ / С.В.Свірко. — К.: КНЕУ, 2003. — 380 с.

12. Стандартизация управленческого учета и управление [Електронний ресурс]: IV Международная электронная научная конференция / А.В. Быконя, Е.В. Галкина. — Режим доступу до матеріалів: <http://www.rae.ru/forum2012/21/991>

13. Statements on Management Accounting // Encyclopedia of business and finance [Електронний ресурс] / M.J.Lush, V.Hinton. - Режим доступу до матеріалів: <http://www.beknowledge.com/wp-content/uploads/2010/09/238.pdf>

14. Institute of Management Accountants. Сайт в мережі Інтернет./ [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.imanet.org/resources_and_publications/research_studies_resources/statements_on_management_accounting.aspx

15. *Лукін В.О.* Організація впровадження управлінського обліку // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://fkd.org.ua/pdf/2012_2/25.pdf

16. *Свірко С. В., Заросило А. П.* Управлінський облік і аналіз у бюджетних установах [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. ВНЗ /

С.В. Свірко, А.П. Заросило. — К: КНЕУ, 2012. — 538 с. - Режим доступу до матеріалів: http://oef.kneu.edu.ua/ua/depts8/k_obliku_v_kredytnyh_i_bjudz_h_ustanovah/yp_r_ob_but_yst/

References

1. Pro zatverdzhennia strategii modernizatsii systemy bukhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori Ukrainy na 2007 — 2015 r.r. [Approval of the Strategy on the modernization of the accounting system in the public sector for 2007–2015]: Cabinet of Ministers of Ukraine of 16.01.07, № 34. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-p> [In Ukrainian]
2. Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]: Law of Ukraine of 16.07.1999 № 996-XIV. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [In Ukrainian]
3. Levytska, S. A. Okremi pytannia reformuvannia byudzhethnoho obliku: modernizatsii systemy bukhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori [Separate the reform of budget accounting: a strategy for the modernization of the accounting system in the sector of state] / S. Levytska // Accounting and Auditing. — 2008. — № 6. — P. 34-39. [In Ukrainian]
4. Klymenko, O. M. Oblik ta analiz finansovoho zabezpechennia budgetnykh ustanov [Recording and analysis of the financial provision of budget institutions (for example, health care, Chernihiv oblast)]: Abstract. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences: specials. 08.06.04 «Accounting, Analysis and Audit « / A. Klimenko; Kyiv. nat. econ. univ. V. Hetman. — K. (2006). — 18 p. [In Ukrainian]
5. Kondrashov, T. N. Upravlinskyi oblik v DVNZ [Management accounting in public institutions of higher education]: Author. Thesis. for obtaining sciences. degree candidate. Econ. Sciences: specials. 08.06.04 «Accounting, Analysis and Audit « / Kondrashov T. N.; Kyiv. nat. econ. univ. V. Hetman. — K. (2007). — 20 p. [In Ukrainian]
6. Kravchenko, O. V. Napriamy reformuvannia byudzhethnoho obliku [Directions reforming budgetary accounting]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BOA/Kravchenko_006.pdf [In Ukrainian]
7. Polozyuk, K. O. Organizatsiia upravlinskogo obliku v budgetnykh ustanovah [Organization of management accounting in budgetary institutions]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66896.doc.htm [In Ukrainian]

8. Osoblyvosti byudzhetnoho obliku v budgetnykh ustanov [Features of accounting in public institutions] / Sinhayevska, M.P., Petrik, A.M., Akimov, N.M. // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://2009.ekuzt.gov.ua/sekcziya-6-luchet-i-audit-na-zhelezno-dorozhnom-transporter/77-osoblivost-vedennya-buxgalterskogo-obliku-u-byudzhetnix-ustanovax.html> [In Ukrainian]

9. Hryhoriv, O. O. Organizatsiyni aspekty byudzhetuvannia v systemi upravlinskoho obliku [Organizational aspects of budgeting in management accounting system] / O. Hryhoriv // The development of accounting, control and analysis of modern concepts of management materials II Intern. scientific-practical. conf. (Sudak, Jun 1-3, 2012). — Simferopol: DIAYPI (2012). — P. 135–136. [In Ukrainian]

10. Svirko, S. V. Kontseptualizatsiia upravlinskoho obliku v budgetnykh ustanovakh [Conceptualizing management accounting in budgetary institutions Ukraine] / S.V. Svirko // Scientific notes . Scientific publication . — K.: Kyiv national economic university (2012). — V. 14., Part 2 . — P. 167–173. [In Ukrainian]

11. Svirko, S. V. Organizatsiia buhgalterskogo obliku v budgetnykh ustanovakh [Organization of accounting in budgetary institutions]: studies. guidances for students. Universities / S.V. Svirko. — K.: KNEU (2003). — 380 p. [In Ukrainian]

12. Standartizatsiia upravlencheskogo ucheta i upravleniia [Standardization of management accounting and management] // IV International electronic scientific konferentsiya /A.V. Bykonya, E.V. Galkina [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.rae.ru/forum2012/21/991> [In Russian]

13. Statements on Management Accounting // Encyclopedia of business and finance / M. J. Lush, V. Hinton [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.beknowledge.com/wp-content/uploads/2010/09/238.pdf> [In English]

14. Institute of Management Accountants. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://www.imanet.org/resources_and_publications/research_studies_resources/statements_on_management_accounting.aspx [In English]

15. Lukin, V. Organizatsiia vprovadzhennia upravlinskoho obliku [Organization of implementation of management accounting] // Finance and credit activity: problems of theory and practice. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://fkd.org.ua/pdf/2012_2/25.pdf [In Ukrainian]

16. Svirko, S. V., Zarosylo, A. P. Upravlinskyi oblik i analiz v budzhethnykh ustanovakh [Management Accounting and Analysis in budgetary institutions]: studies. guidances. for students. universities / S. V. Svirko, A. P. Zarosylo. — K: KNEU (2012). — 538 p. [Elektronnyi

resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://oef.kneu.edu.ua/ua/depts8/k_obliku_v_kredytnyh_i_bjudzh._ustanovah/ypr_ob_but_yst/
[In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20 травня 2014 р.

УДК 657

Свирко Светлана Владимировна,
д-р экон. наук, проф., профессор кафедры
учета в кредитных и бюджетных учреждениях
и экономического анализа
ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»
(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)
E-mail: sv3@ukr.net

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: ЭТАП ПОСТАНОВКИ И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИЕ

АННОТАЦИЯ. Гармонизации бюджетного учета Украины с мировой учетной практикой, изменения условий хозяйствования бюджетных учреждений требуют постановки вопроса о выделении в их учетной системе подсистемы управленческого учета. Решение этой задачи невозможно без формирования общих положений организации управленческого учета в бюджетных учреждениях, в частности на этапе постановки управленческого учета. На основании применения в процессе исследования общенаучных методов познания в работе сформированы составляющие постановки управленческого учета в бюджетных учреждениях, в пределах которых определены и раскрыты сущность основных векторов организации его внедрения, а также проработаны базовые традиционные позиции собственно управленческого учета (центры ответственности, методы калькулирования, классификации затрат бюджетных учреждений). Полученные результаты будут способствовать развитию практических и научных позиций управленческого учета в бюджетных учреждениях, а значит их применение обеспечит повышение эффективности управления указанными субъектами хозяйствования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: бюджетные учреждения, управленческий учет, организация, постановка

UDC 657

Svirko Svitlana Vololdimirovna,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Professor Department of Accounting in Credit
and Budgetary Institutions and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: sv3@ukr.net

THE STAGE OF MANAGEMENT ACCOUNTING ORGANIZATION ESTABLISHMENT IN BUDGETARY INSTITUTIONS AND ITS COMPONENTS

ABSTRACT. Harmonization of budgetary accounting in Ukraine with the world accounting practice, changes in the conditions of accomplishing tasks by budgetary institutions require separating the subsystem of management accounting in their accounting system. Achieving this objective is impossible without composing general theses on organizing management accounting, in particular setting up management accounting. The components of setting up management accounting in budgetary institutions are determined on the basis of applying general scientific methods in the process of research. Essence of the main vectors of its organization is defined and explained, also basic traditional positions of management accounting (centers of responsibility, methods of calculation, classification of expenses of budgetary institutions) are examined. The received results will facilitate development of practical and scientific positions of management accounting in budgetary institutions, hence their application will enable increasing efficiency of managing the mentioned entities.

KEY WORDS: *budgetary institutions, management accounting, organization, set-up.*

УДК 657

Суков Генадій Сергійович,

канд. екон. наук, здобувач кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
(10005, Україна, м. Житомир, вул. Черняхівського, 103)
E-mail: kaf_oa@ztu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ПЕРВИННІ ПОЗИЦІЇ

АНОТАЦІЯ. В умовах погіршення стану української економіки, великі промислові підприємства, як основні суб'єкти сучасної інноваційної економіки, мають оптимізувати систему управління з метою забезпечення їх стабільного розвитку. Одним з важливих елементів системи управління такими підприємствами виступає управлінський облік. Запорукою його ефективного функціонування виступає вірно налагоджена організація такого обліку. Первинні її позиції пов'язані з формування стандартів-регламентів управлінського обліку на великих промислових підприємствах України. В процесі дослідження підходів до побудови сучасної системи бухгалтерського обліку в Україні, опираючись на метод аналогій автор запропонував використовувати як основу розробки вказаних регламентів Стандарти управлінського обліку, розроблені Інститут управлінського обліку. Сформовані на таких засадах положення управлінського обліку великих промислових підприємств дозволять посилити їх конкурентоздатність на світовому ринку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: великі промислові підприємства, організація управлінського обліку, стандарти управлінського обліку.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Економіка України вкотре через політичну нестабільність зазнала суворого випробування. За оцінками європейських експертів, бізнес-клімат в Україні різко погіршився у порівнянні з показниками початку 2014 року. Так, індекс бізнес-клімату в Україні, який знизився у квітні на 13,8 пункту в порівнянні із показниками на початку року і становить нині 61,3 пунктів, є найнижчим серед країн Центральної та Східної Європи [1]. За цих умов страждатиме не тільки малий бізнес, а й великий, який є найбільш інвестиційно-привабливим для внутрішніх і зовнішніх партнерів. Як відомо, у країнах з розвинутою економікою частка малих підприємств у промисловості переважає над сектором великого бізнесу, що пояснюється історичним ходом економічних подій, коли в процесі розвитку виробничої сфери малі підприємства розвивались до великого бізнесу, роб-

лячи безпосередній вплив на структурні перетворення в національних економіках і навпаки, структурні перетворення створювали на базі малих підприємств — великі [2]. Попри всі переваги і недоліки як великих, так і малих підприємств, вони нерозривно зв'язані, при цьому саме великий бізнес має величезний потенціал підтримки малих підприємств, який реалізується через широкий спектр форм господарської інтеграції з метою забезпечення власної стійкості, яка базується, у тому числі, на ефективній системі коопераційних зв'язків [2, 3]. Така позиція підтверджується думкою провідних учених-економістів, які зазначають, що «...економіка західних країн базується на двох засадах — на великих організаційно-господарських структурах, з одного боку, та малому бізнесі, — з іншого. Перша надає їй стабільності и керуваності, відкриває шлях до великомасштабної реалізації науково-технічних новацій; друга створює конкурентне середовище, забезпечує виробництву гнучкість та індивідуалізацію» [4]. У контексті актуалізації ролі великий промислових підприємств наведемо слова відомого економіста А. Чандлер, про те що «...центром економічного зростання, починаючи з останньої чверті XIX сторіччя і по сьогоднішній день, у всіх провідних країнах світу були і залишаються капітало- та науковомісткі галузі, такі як нафтова, хімічна промисловість, металургія, автомобілебудування, електротехніка. У цих галузях економічний розвиток визначає відносно невелика кількість компаній... Саме великий бізнес зробив Німеччину найбільшою промисловою державою першої половини XX ст., США — найбільш розвинутою країною 20–60-х років, Японію — лідером останніх десятиліть» [5]. За цих умов роль великих підприємств України у стабілізації та подальшій розбудові вітчизняної економіки важно недооцінити.

Дієвим інструментом системи управління великими промисловими підприємствами виступає бухгалтерський облік у цілому, та управлінський облік зокрема. Саме останній, як система внутрішнього обліку та обробки даних господарської діяльності підприємства для керівників різних рівнів, на основі якої вони приймаються обґрунтованіші рішення, з метою підвищення ефективності поточних операцій, призначений забезпечити необхідний рівень конкурентоздатності та економічної безпеки вказаних суб'єктів господарювання. Зауважимо, що питання формування підсистеми управлінського обліку є актуальним перед усім саме для великих підприємств, оскільки чітке виокремлення управлін-

ського обліку в межах системи бухгалтерського обліку в малому бізнесі є не завжди виправданим і економічно доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питаннями організації бухгалтерського обліку в цілому займалися відомі українські вчені: А.Д. Шмигель, А.М. Кузьмінський, В.В. Сопко, В.П. Завгородній, Ю.Я. Литвин, В.О. Півторадня, С.В. Свірко, Ф.Ф. Бутинець та інші [6–11]. Вони сприяли становленню та розвитку української науки про організацію бухгалтерського обліку за відповідними галузевими спрямуваннями та сегментами. Втім, аналіз їх праць і пізніших видань і публікацій свідчить про відсутність належної уваги питанням організації управлінського обліку [12–17]: так, тільки в одному з досліджених видань вищевказане питання розглянуто досить докладно [16, с. 219–247]; щодо наукових публікацій, варто акцентувати увагу на статті автора Лукіна В.О., присвячену питанням організації впровадження управлінського обліку [17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Постановка питання щодо організації управлінського обліку перед усім передбачає розгляд положень первинної організації, до яких класично відносяться формування облікової політики в межах вказаної підсистеми бухгалтерського обліку [11, с. 378]. Відмітимо, що при випрацюванні позицій облікової політики великих вітчизняних підприємств щодо фінансового обліку вказані суб'єкти орієнтуються на НП(С)БО, в основу яких, в свою чергу, покладено МСФЗ і МСБО відповідно. Чітких орієнтирів при випрацюванні положень управлінського обліку великими вітчизняними підприємствами та уособлення їх у вигляді внутрішніх регламентів немає.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є розгляд підходів до формування стандартів-регламентів управлінського обліку для великих промислових підприємств на підставі міжнародних підходів до організації управлінського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нагадаймо, що в цілому бухгалтерський облік будь-яких суб'єктів господарювання має три рівня регламентації (рис. 1) [11]. Перші два рівня реалізуються на рівні нормативних документів зовнішнього кола регламентації, третій — за допомогою документів внутрішнього регламенту. Перед усім йдеться про положення з управлінського обліку, які призначені забезпечити упорядкування облікового про-

цесу в межах підсистеми управлінського обліку. Потреба у таких регламентах найгостріше постає на великих промислових підприємствах, оскільки вони мають як багатовекторну систему бухгалтерського обліку в цілому, так і підсистему управлінського обліку зокрема. Таке положення пояснюється особливостями великого виробництва, до яких відносять: розвиненість та різноманітність власне виробничої діяльності, що пов'язані з її розгалуженою техніко-технологічною побудовою, наявністю складної внутрішньої структури, що проявляється у великій кількості структурних підрозділів, потужності та значну кількість операцій власне в межах господарської діяльності тощо.

Концептуальний підхід до створення таких стандартів-регламентів управлінського обліку великих підприємств має враховувати загальні засади модернізації вітчизняної системи бухгалтерського обліку, яку було розпочато з моменту набуття Україною незалежності. Йдеться про основний принцип перебудови національної облікової системи — вимогу гармонізації вітчизняного бухгалтерського обліку до облікових положень теорії та практики розвинутих країн світу в умовах розбудови Україною економіки з ринковими відносинами на тлі глобалізаційних процесів.

У контексті вказаного доречним буде розгляд підходів до випрацювання узагальнюючих позицій щодо управлінського обліку саме такими країнами. Звернімося до історії. У 1919 році фахівці США в області управлінського обліку створили Національну асоціацію бухгалтерів з обліку витрат (NACA), яку в 1929 році було перейменовано в Національну асоціацію бухгалтерів (NAA). У 1972 році NAA затвердила сертифікаційну програму «Сертифікований управлінський бухгалтер» (CMA) і створила організацію з проведення програми CMA — Інститут управлінського обліку (IMA). У 1996 році IMA був перейменований в Інститут сертифікованих управлінських бухгалтерів (ICMA), а NAA — перейменована в Інститут управлінських бухгалтерів (IMA) [19]. Починаючи з 1981 р. у межах діяльності NAA/ IMA було розроблено систему Положень з управлінського обліку (SMA), що на сьогодні складає близько п'ятдесяти позицій [20]. Усі Положення згруповані за п'ятьма основними секторами: (1) цілі, (2) термінологія, (3) концепції, (4) практика і методи, і (5) управління бухгалтерською діяльністю, номери яких виступають основою кодування власне усіх Положень. Так, відповідно до Положень 1А «Визначення управлінського обліку» і 1В «Об'єкти управлінського обліку», управлінський облік — це процес ідентифікації, вимірювання,

накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та надання фінансової інформації, що використовується менеджментом в плануванні, оцінці і управлінні для забезпечення оптимального використання ресурсів підприємства та повноти їх обліку [21]. Звичайно, з огляду на природу управлінського обліку, вказані Положення не є обов'язковими для використання підприємствами та організаціями, однак вони як результат узагальнення сучасних провідних облікових підходів слугують основою в процесі організації, впровадження, застосування та вдосконалення підсистеми управлінського обліку.

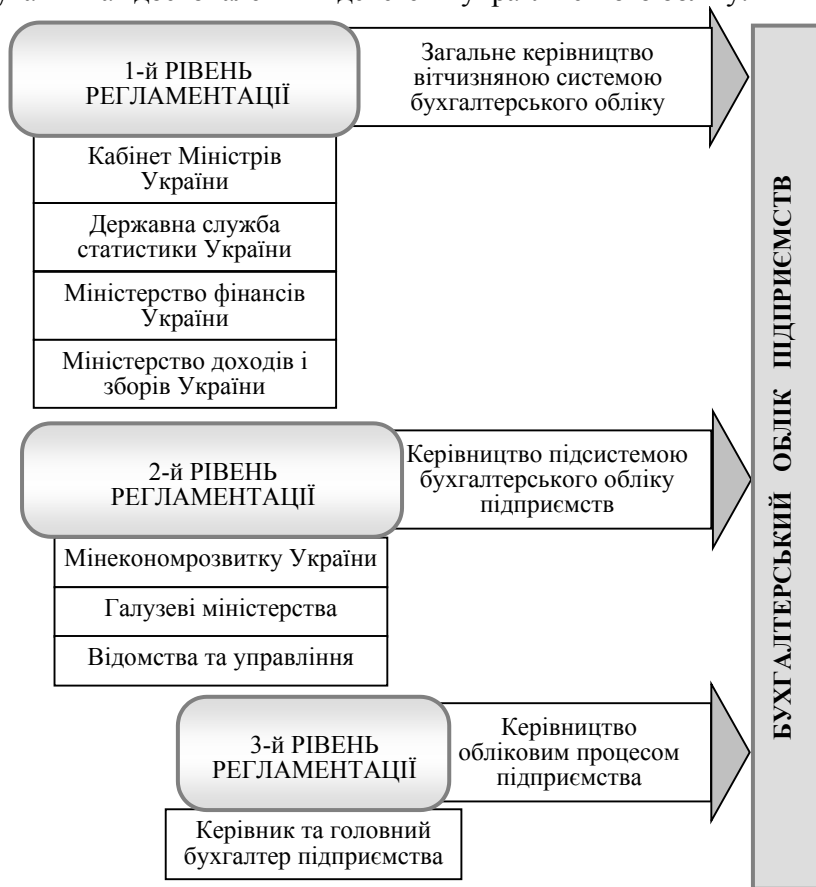

Рис. 1. Система керівництва бухгалтерським обліком підприємств в Україні

Розгляд змістовних позицій вказаних Положень з управлінського обліку (далі — Положень) свідчить про те, що останні відбивають такі особливості сучасної стандартизації обліку для управлінських цілей [19–21]:

- Положення відповідають вимогам несуперечності, комплексності, логічності, повноти, єдності оформлення і стилю викладу;

- відповідно до Положень об'єктами управлінського обліку є не тільки витрати, але інформація про всі об'єкти традиційного бухгалтерського обліку, а також дані позабухгалтерського характеру, як то: довгострокові прогнози, якісні характеристики об'єктів, подій і навіть персоналу тощо;

- Положення характерні стратифікованим підходом до висвітлення позицій управлінського обліку, тобто акцентуванні як на функціональних, так і на його об'єктних аспектах;

- рекомендації, що містять Положення, носять науково-обґрунтований прикладний характер, оскільки сформовані на підставі наукових доробок провідних вчених-обліковців та апробовані на практиці провідних підприємств;

- Положення характерні багатоваріантним підходом до рекомендованих методів в розрізі різних етапів облікових, контрольних та аналітичних робіт;

- Положення носять диспозитивний характер, що проявляється у можливості прийняття рішення про використання положень конкретним підприємством самостійно;

- згідно Положень управлінський облік, управлінський контроль та управлінський аналіз розглядаються як єдина система внутрішнього інформаційного забезпечення управління підприємством, що, в свою чергу, дає підстави стверджувати, що Положення адресовані не тільки обліковим працівникам, а й є корисними для всіх фахівців, що пов'язаним з процесом підготовки управлінських даних;

- Положення гармонізовані з іншими діючими системами стандартів інформаційного забезпечення, контролю та управління, зокрема з: Міжнародними стандартами обліку та фінансової звітності (IAS, IFRS), Міжнародними стандартами якості (ISO), Стандартами і рекомендаціями з опису бізнес-процесів (SADT, IDEF, UML, OOP, CASE-технології), Промисловими стандартами управління (30 glorieuses, MRP-0, MRP-I, MRP-II, MRP-II+, ERP, ERP extended, ERP-II), сучасними технологіями

управління («шість сигм», «точно в строк», канбан, концепція «ощадливого» виробництва (lean production), теорія обмежень — TOC, збалансована система показників — BSC, процесно-орієнтоване управління — ABM), Міжнародними стандартами внутрішнього аудиту та ризик-менеджменту (така гармонізація пояснюється загальним інформаційним полем сучасних економічних дисциплін, обміном досвідом на міжнародному рівні, зростанням ступеня глобалізації сучасних економічних процесів, що дозволяє узагальнювати найкращі теоретичні та технічні концепції і методи).

Наведені аргументи свідчать на користь припущення автора з приводу доцільності і доречності прийняття Положень управлінського обліку за основу при створення стандартів-регламентів управлінського обліку великими промисловими підприємствами.

Процес формування стандартів-регламентів управлінського обліку на великих промислових підприємствах вирізняється широким спектром підготовчих робіт, до яких слід віднести [17, 18, 22]: розробку фінансово-організаційну структуру підприємства, яка б дозволяла виділення центрів відповідальності; вибір форми ведення управлінського обліку; дослідження інформаційних запитів керівників структурних підрозділів усіх рівнів; розробка складу, сутності та формату бюджетів в розрізі відповідних центрів відповідальності; розробку складу, сутності і формату управлінської звітності за центрами відповідальності; формування складу нормативів за центрами відповідальності; формування управлінського плану рахунків і моделі типових господарських операцій; вибір методів управлінського обліку витрат і калькуляції продукції; визначення методів контролю за відхиленнями та їх аналізу в розрізі кожного з центрів відповідальності; формування підходів до коригування планових показників у процесі функціонування центрів відповідальності.

Для забезпечення науково-обґрунтованого базису процесу формування стандартів-регламентів управлінського обліку на великих промислових підприємствах доцільним буде випрацювання принципів їх побудови. На підставі дослідження загальних підходів до побудови організаційних регламентів і характерних особливостей побудови Положень, автором пропонується такий їх склад (табл. 1) [11, 17, 19–23].

Таблиця 1

**ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СТАНДАРТІВ-РЕГЛАМЕНТІВ
УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Загальноорганізаційні	Змістовнофункціональні
раціональності	комплексності
конкретності	логічності
чіткості	повноти
несуперечності	уніфікації
єдності оформлення	єдності
науковості	гармонізації

Так, загальноорганізаційні принципи побудови стандартів-регламентів управлінського обліку великих промислових підприємств представлені такими позиціями:

- раціональності — закріплення оптимального варіанта положення, вибраного з усіх можливих;
- конкретності — відображення не загальних позицій, а конкретних специфічних моментів щодо організації та методики управлінського обліку відповідного підприємства;
- чіткості — визначення конкретних позицій положення та їх докладне тлумачення;
- несуперечності — кореляція положень всіх стандартів-регламентів управлінського обліку відповідного підприємства;
- єдності оформлення — загальні структура побудови і стиль викладення стандартів-регламентів управлінського обліку відповідного підприємства;
- науковості — напрацювання має ґрунтуватись на результатах сучасних наукових досліджень і передовій практиці.

До змістовно функціональних принципів побудови стандартів-регламентів управлінського обліку великих промислових підприємств автором віднесені принципи:

- комплексності — полягає у врахуванні сутності управлінського обліку як складової бухгалтерського обліку, а також елементу оперативного стратегічного управління вказаними суб'єктами господарювання;
- логічності — передбачає забезпечення зв'язку процесуального (в розрізі етапів управлінського обліку), системного (в роз-

різі складових управлінського обліку) та елементного (в розрізі об'єктів управлінського обліку) проявів управлінського обліку підприємств;

- повноти — враховує необхідність широкого охоплення та опрацювання різної економічної інформації (на базі як грошових, так і інших вимірників) з метою підготовки виважених управлінських рішень на великих промислових підприємствах;

- уніфікації — передбачає уніфікацію складу виробничих витрат на однакових виробництвах великих промислових підприємств, а також застосування щодо них однакових нормативних і контрольних показників, методів контролю та аналізу;

- єдності — полягає у збереженні єдності всіх складових управлінського обліку: бюджетування, обліку, калькулювання, управлінських контролю та аналізу;

- гармонізації — передбачає кореляцію положень стандартів-регламентів управлінського обліку з іншими діючими внутрішніми стандартами фінансового обліку, якості, інформаційного забезпечення, контролю та управління;

Запропонована сукупність принципів вирізняється комплексним характером і має ознаки відкритої системи. Подальше опрацювання підходів до формування стандартів-регламентів управлінського обліку на великих промислових підприємствах дозволить здійснити її доповнення з метою набуття вказаної сукупності принципів фактичного статусу системи.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Конвергенція вітчизняної економіки до економік провідних розвинутих країн світу посилює необхідність подальшої розбудови положень управлінського обліку на великих промислових підприємствах, які призначені забезпечити реалізацію положень інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів. Попри досить вагомий досвід вказаних суб'єктів господарювання в опануванні методичних позицій управлінського обліку, відмічається певні прогалини як наукового, так і практичного характеру в опрацюванні організаційних його питань. При формуванні організаційних положень управлінського обліку варто звернути увагу як на загальні підходи до організації бухгалтерського обліку, так і відомі приклади зарубіжної практики управлінського обліку розвинутих країн світу. Яскравим прикладом уособлення наукової облікової думки та такої практики виступають Поло-

ження з управлінського обліку (SMA), які пропонується прийняти за основу при формуванні стандартів-регламентів управлінського обліку на великих промислових підприємствах. З метою створення наукового підґрунтя процесу розробки вказаних документів внутрішнього регламенту великих підприємств сформована сукупність принципів побудови стандартів-регламентів управлінського обліку. Її реалізація на практиці дозволить упорядкувати власне процес управлінського обліку, а, отже, сприятиме посиленню впливу внутрішніх економічних важелів на кінцеві результати роботи вітчизняних великих підприємств.

Бібліографічний список

1. Бізнес-клімат України обвалився до найгіршого рівня в Європі // Газета по-українськи. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://gazeta.ua/articles/economics/_biznesklimat-ukrayini-obvalivsiya-do-najgirshogo-rivnya-v-evropi/557063
2. *Гришина Н.В.* Проблеми та перспективи взаємодії малих і крупних підприємств у промисловості: регіональний аспект // Регіональна торгово-промислова палата Николаевської області / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://rtpp.com.ua/news/2014/02/19/5/3091.html>
3. *Горбонос Ф. В.* Економіка підприємств. — К. : Знання, 2010. — 463 с.
4. *Варналій З. С.* Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. — К. : Т-во «Знання», 2001. — 277 с.
5. *Chandler A. D.* Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism. — Harvard University Press, 1994. — 760 p.
6. *Шмигель А.Д.* Организация бухгалтерского учёта в промышленности. — К.: Вища школа, 1978. — 232 с.
7. *Кузьминский А. Н., Корецкий Л. Я., Джога Р. Т., Голов С. Ф.* Организация бухгалтерского учета в системе Академии наук УССР. — К.: Наукова думка, 1985. — 302 с.
8. *Сопко В.В., Завгородій В.Г.* Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю і аналізу. — К.: КНЕУ, 2000. — 260 с.
9. *Литвин Ю. Я., Олійник В. М., Палюх М. С.* Організація бухгалтерського обліку в сільському господарстві. — Тернопіль: ТАНТ, 1998. — 375 с.
10. *Бутинець Ф.Ф., Войналович О.П., Томашевська І.Л.* Організація бухгалтерського обліку. — Житомир: ПП «Рута», 2005. — 528 с.
11. *Свірко С. В.* Організація бухгалтерського обліку бюджетних установ. — К.: КНЕУ, 2003. — 380 с.

12. *Бондар О.* Організація управлінського обліку на підприємстві // Інтернет-конференція. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://confiapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/organizacija_upravlinського_obliku_na_pidpriemstvi_723-1-0-1066
13. *Лень В.С.* Організація бухгалтерського обліку: Підручник / В.С. Лень — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 696 с.
14. *Сук Л.К.* Організація бухгалтерського обліку: Підручник / Л.К. Сук, П.Л. Сук. — К.: Каравела; Піча Ю.В., 2009. — 624 с.
15. *Чебанова Н.* Організація бухгалтерського обліку / Н. Чебанова, Т. Чупир, В. Чупир. — Х.: Фактор, 2008. — 480 с.
16. *Піліпенко А.А.* Організація обліку і контролю: Підручник / А.А. Піліпенко, В.І.Отенко. — Х.: ВД «ІНЖЕК». 2005. — 424 с.
17. *Лукін В.О.* Організація впровадження управлінського обліку // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://fkd.org.ua/pdf/2012_2/25.pdf
18. *Свірко С. В., Заросило А. П.* Управлінський облік і аналіз у бюджетних установах [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. ВНЗ / С.В. Свірко, А.П. Заросило. — К.: КНЕУ, 2012. — 538 с. — Режим доступу до матеріалів: http://oef.kneu.edu.ua/ua/depts8/k_obliku_v_kredytnyh_i_bjudzh_ustanovah/ypr_ob_but_yst/
19. *Быконя А.В., Галкина Е.В.* Стандартизация управленческого учета и управление // IV Международная электронная научная конференция / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://www.rae.ru/forum2012/21/991>
20. *Lush M. J., Hinton V.* Statements on Management Accounting // Encyclopedia of business and finance. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://www.beknowledge.com/wp-content/uploads/2010/09/238.pdf>
21. Institute of Management Accountants. — Сайт у мережі Інтернет./ [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.imanet.org/resources_and_publications/research_studies_resources/statements_on_management_accounting.aspx
22. *Півнюк О.П.* Проблеми впровадження управлінського обліку на підприємствах в умовах глобалізації економіки України // Інтелектуальний портал Nauka.zinet.info. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://nauka.zinet.info/6/pivnyuk.php>
23. *Козлова О.В.* Стандартизация управленческого учета затрат в вертикально-интегрированных компаниях // Ломоносов — молодежный научный портал./ [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1944/35046_9ffc.pdf

References

1. Biznes-klimat Ukrainy obvalyvsia do nainyzhchoho rinvia v Ievropi [Business climate in Ukraine plunged to the worst level in Europe]. // Long-Ukrainian. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://gazeta.ua/articles/economics/biznesklimat-ukrayini-obvalivsya-donajgirshogo-rivnya-v-evropi/557063> [In Ukrainian]
2. Grishina, N. V. Problemy ta perspektyvy vzaïemodii malyh i krupnyh pidpriemstv [Problems and prospects of interaction between small and large enterprises in the industry: a regional perspective] // Regional Chamber of Commerce Mykolaiv region./ [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://rtpp.com.ua/news/2014/02/19/5/3091.html> [In Ukrainian]
3. Horbonos, F. V. Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]. — K.: Znannya (2010). — 463 p. [In Ukrainian]
4. Varnaliy, Z. S. Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky [Small business: basic theory and practice]. — K.: Znannya (2001). — 277 p. [In Ukrainian]
5. Chandler, A.D. Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism. — Harvard University Press (1994). — 760 p. [In English]
6. Schmiegel, A. D. Organizatsiya bukhgalterskoho ucheta v promyshlennosti [Accounting organization in the industry]. — K.: Vyscha shkola (1978). — 232 p. [In Russian]
7. Kuzminskyi, A. N., Koretskyi, L. Y., Dzhoha, R. T., Golov, S. F. Organizatsiyya bukhgalterskoho ucheta i audita v sisteme Akademii nauk USSR [Organization of accounting and auditing in the system of the Academy of Sciences of USSR]. — K.: Naukova Dumka (1985). — 302 p. [In Russian]
8. Sopko, V. V., Zavhorodiy, V. H. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku, ekonomichnogo kontrolyu i analizu [Accounting organization, economic control and analysis]. — K.: KNEU (2000). — 260 p. [In Russian]
9. Lytvyn, Yu. Ya., Oleinik, V. M., Palyuh, M. S. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku v silskomu hospodarstvi [Accounting organization in agriculture]. — Ternopil: TANE (1998). — 375 p. [In Ukrainian]
10. Butynets, F. F., Voynalovych, O. P., Tomashevskaya, I. L. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku [Accounting organization]. — Zhytomyr: Ruta (2005). — 528 p. [In Ukrainian]
11. Svirko, S. V. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku v budzhetnykh ustanovakh [Organization of accounting of budgetary institutions]. — K.: KNEU (2003). — 380 p. [In Ukrainian]
12. Bondar, O. Organizatsiya upravlinskoho obliku na pidpriemstvi [The organization of management accounting in the enterprise] // [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://confi->

apv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/organizacija_upravlinskogo_obliku_na_pidpriemstvi/23-1-0-1066 [In Ukrainian]

13. Len, V. S. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku [Accounting organization]. — K.: Tsentr navchalnoi literatury (2006). — 696 p. [In Ukrainian]

14. Suk, L. K. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku [Accounting organization]. — K.: Karavela (2009). — 624 p. [In Ukrainian]

15. Chebanov, N. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku [Accounting organization]. — Kh.: Factor (2008). — 480 p. [In Ukrainian]

16. Pilipenko, A. A. Organizatsiya bukhgalterskoho obliku i kontrolyu [Organization of accounting and control]. — Kh.: VD «INZHEK» (2005). — 424 p. [In Ukrainian]

17. Lukin, V. Organizatsiya vprovadzhennya upravlinskoho obliku [Organization of implementation of management accounting] // Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teorii ta praktyky. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://fkd.org.ua/pdf/2012_2/25.pdf [In Ukrainian]

18. Svirko, S. V., Zarosylo, A. P. Upravlinskyi oblik i analiz v budzhetnykh ustanovakh [Management Accounting and Analysis in budgetary institutions]. — K.: KNEU (2012). — 538 p. [In Ukrainian]

19. Bykonya, A. V., Galkina, E. V. Standartizatsiya upravlencheskogo ucheta i kontrolya [Standardization of management accounting and control] // IV International electronic conference / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.rae.ru/forum2012/21/991> [In Russian]

20. Lush, M. J., Hinton V. Statements on Management Accounting // Encyclopedia of business and finance / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.beknowledge.com/wp-content/uploads/2010/09/238.pdf> [In English]

21. Institute of Management Accountants. The site on the Internet. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://www.imanet.org/resources_and_publications/research_studies_resources/statements_on_management_accounting.aspx [In English]

22. Pivnyuk, A. P. Problemy vprovadzhennya upravlinskoho obliku na pidpriemstvakh [Problems of implementation of management accounting in enterprises in a globalized economy Ukraine] // Intelligence Portal Nauka.zinet.info / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://nauka.zinet.info/6/pivnyuk.php> [In Ukrainian]

23. Kozlova, O. V. Standartizatsiya upravlencheskogo ucheta zatrat v vertikalno-integrirovanykh kompaniyakh [Standardization of management accounting costs of vertically integrated companies] // Lomonosov — youth

research portal. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/1944/35046_9ffc.pdf [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 20 травня 2014 р.

УДК 657

Суков Геннадий Сергеевич,

канд. экон. наук, соискатель кафедры учета и аудита,
Житомирский государственный
технологический университет
(10005, Украина, г. Житомир, ул. Черняховского, 103)
E-mail: kaf_oa@ztu.edu.ua

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА БОЛЬШИХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ: ПЕРВИЧНЫЕ ПОЗИЦИИ

АННОТАЦИЯ. В условиях ухудшения состояния украинской экономики, крупные промышленные предприятия, как основные субъекты современной инновационной экономики, должны оптимизировать систему управления с целью обеспечения их стабильного развития. Одним из важных элементов системы управления такими предприятиями выступает управленческий учет. Залогом его эффективного функционирования выступает верно налаженная организация такого учета. Первичные ее позиции связаны с формированием стандартов - регламентов управленческого учета на крупных промышленных предприятиях Украины. В процессе исследования подходов к построению современной системы бухгалтерского учета в Украине, опираясь на метод аналогий автор предложил использовать как основу для разработки указанных регламентов Стандарты управленческого учета, созданные Институтом управленческого учета. Сформированные на таких принципах положения управленческого учета крупных промышленных предприятий позволят усилить их конкурентоспособность на мировом рынке.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: крупные промышленные предприятия, организация управленческого учета, стандарты управленческого учета.

UDC 657

Sukov Gennadiy Sergiiiovych,

Candidate of Sciences (Economics), Applicant,
Department of Accounting and Auditing
Zhytomyr State Technological University
(103, Cherniahovskoho st., Zhytomyr, 10005, Ukraine)
E-mail: kaf_oa@ztu.edu.ua

PRIMARY POSITIONS OF MANAGEMENT ACCOUNTING ORGANIZATION AT LARGE INDUSTRIAL ENTERPRISES

ABSTRACT. Large industrial enterprises as the main subjects of modern innovative economics have to optimize management system in order to ensure their stable development in the conditions of deterioration of the state of Ukrainian economics. Management accounting is one of the important elements of system of managing such enterprises. The correct set up of organization of such an accounting is a pledge of its effective functioning. Its initial positions are connected with forming standards-regulations of management accounting at the large industrial enterprises in Ukraine. In the process of reviewing approaches to creating modern accounting system in Ukraine and while using the method of analogy the author suggested to exploit Standards of management accounting elaborated by the Institute of management accounting as a foundation for composing mentioned standards. Theses of management accounting at large industrial enterprises formed this way will enable to enhance their competitiveness on a world market.

KEY WORDS: large industrial enterprises, organization of management accounting, standards of management accounting.

УДК 657.6

Шербакова Наталія Андріївна,
к.е.н., доц., доцент кафедри аудиту,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: scherba@meta.ua

Кротова Ольга Геннадіївна,
студентка обліково-економічного факультету,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: kapriz_881992@mail.ru

РОЛЬ АУДИТУ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Виявлення недоліків податкового адміністрування України, у порівнянні з досвідом зарубіжних країн, і визначення ролі незалежного аудиту як передумови підвищення ефективності податкового контролю є одними з найпривабливіших джерел дискусій сьогодення.

У статті проаналізовано значення та відмінності податкового і незалежного аудиту, визначено переваги та недоліки державного податкового адміністрування, у порівнянні з досвідом зарубіжних країн. Встановлено завдання податкового і незалежного аудиту у забезпеченні ефективності державного контролю. Обґрунтування підходів до удосконалення документування аудиторських перевірок та контролю за їх якістю, а також встановлення варіантів приховування результатів діяльності суб'єктів господарювання в подальшому сприятиме покращенню якості аудиторських перевірок. Завдяки збільшенню кількості аудиторських перевірок, підвищуватиметься ступінь довіри користувачів і контролюючих органів до фінансової звітності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: податок, податковий облік, податкова система, податкове адміністрування, незалежний аудит, податковий аудит.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімкий розвиток економіки України, постійність змін її податкових систем, викликають гостру необхідність у посиленні контролю за дотриманням вимог законодавства суб'єктами господарювання щодо сплати платежів до державної казни. Така необхідність у першу чергу пов'язана з розподілом економіки на її мікро- й макрорівні на дві великі та несумісні складові: «відкрити» й «тіньову» економіку. Одним із найбільших проявів останньої є ухилення фізичних і юридичних осіб від сплати податків та недотримання принципів обраних систем оподаткування. Політика держави постійно спрямовує свої зусилля на впорядкування даного сектору економічних відносин,

відображенням чого є існування такого поняття як «податкове адміністрування». Головною метою податкового адміністрування, як і раніше, залишається забезпечення ефективного контролю за сплатою платниками податків, а також здійснення запобіжних заходів від можливого ухилення від них. Проте, як практика показує, зусиль державних органів виявляється недостатньо. Тому, серед вагомих інструментів, які забезпечують зменшення частки тіньової економіки країн, варто виділити податковий аудит (як форму державного контролю) та незалежну аудиторську діяльність, які від початку свого існування набули подальшого розвитку і на сьогоднішній день відіграють безумовно важливе значення у вдосконаленні податкового адміністрування. Вивчення зарубіжного досвіду адміністрування податків (на противагу державному) призвело до необхідності вирішення питання розвитку та значення податкового та незалежного аудиту в Україні як передумови підвищення ефективності податкового адміністрування, зниження частки тіньової економіки та виховання у суб'єктів господарювання податкової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теорії та практики податкового контролю, покращенню законодавчого забезпечення значну увагу приділили зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема: С.Ю. Орлова, Е.А. Кочеріна, С.Г. Пепеляєва, Г.М. Карташової, М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, В.І. Єфіменко, В.П. Завгороднього, Г.В. Пухальської, М.В. Романіва, А.М. Соколовської, В.М. Федосова. Вагомий внесок досліджень ролі аудиту у розрізі податкового адміністрування знаходить своє відображення у працях науковців і вчених, практиків аудиторської діяльності та висококваліфікованих викладачів кафедри аудиту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, таких як: Петрик О.А., Чумакова І.Ю., Кричун П.М.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є виявлення недоліків податкового адміністрування України, у порівнянні з досвідом зарубіжних країн, та відзначити роль незалежного аудиту, як передумови підвищення ефективності податкового контролю щодо виявлення правопорушень у сфері оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний

внесок) та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи — це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових і митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом [1].

За оцінками міжнародних організацій і згідно з висновками вітчизняних експертів у сфері адміністрування податків в Україні, на жаль, залишається ряд невирішених питань. Так, відносини між платниками податків і податковими органами України є надмірно бюрократизованими та непрозорими, механізми державного управління адмініструванням податків зменшують ефективність процесу їх нарахування і стягнення, знижують рівень національної податкової конкуренції та позбавляють інвестиційної привабливості вітчизняні підприємства [5].

Вимоги податкового законодавства в Україні стають дедалі жорсткішими, поступово посилюються заходи податкового контролю, розширюються повноваження контролюючих органів. Якщо звернутись до Податкового кодексу України, оскільки інших нормативних документів, які регулювали б права та обов'язки платників податків у вітчизняній практиці адміністрування податків не передбачено, то у Розділі I — Загальні положення, зокрема у статтях: 16 «Обов'язки платників податків», 17 «Права платників податків», 20 «Права органів державної податкової служби» спостерігається явний дисбаланс не на користь платників податків. Щодо посадових осіб, то їх обов'язки і відповідальність, які задекларовані лише в загальному вигляді, підпорядковані не питанням дотримання податкового законодавства й унеможливленню зловживань з їх боку, а суто інтересам самих контролюючих органів або окремих посадовців. Таким чином, державне податкове адміністрування знаходиться на досить низькому рівні та багато в чому відстає від податкового адміністрування зарубіжних країн.

Навіть якщо звернутись до Податкового кодексу Росії, то в ньому, у порівнянні з державним, детальніше прописана відповідальність податкових органів, права та обов'язки посадових осіб [4].

Розглядаючи податкову систему США, можна відзначити її характерні особливості:

- у цілому прогресивний характер оподаткування, що вважається одним із виявів справедливості податкової системи (ефективна податкова ставка для платників із найвищими доходами досягає 50 %);
- дискретність податкових відрахувань (кожну вищу ставку податку можна застосовувати лише до чітко визначеної частини бази оподаткування);
- висока гнучкість податкової системи, що виявляється зокрема в регулярних змінах на законодавчому рівні чинних ставок податків залежно від економічної динаміки;
- висока розвиненість пільгового оподаткування (наявність великої кількості податкових пільг і винятків);
- чітке розмежування податкової системи і системи соціального страхування;
- наявність неоподатковуваного мінімуму індивідуального доходу.

Витрати на адміністрування податкового законодавства у США складають приблизно 0,5–0,7 % обсягу зібраних податків. Якщо ж порівнювати з витратами на податкове адміністрування в Україні, то їх частка втричі більша, ніж у США. Не відстають і ставки податків в Україні від американських, набагато слабшою є система пільгового оподаткування, не дивлячись на те, що наша держава не відноситься до високорозвинених країн. Відповідно, така тенденція підкреслює розгалуженість державної податкової системи та відсутність ефективності її податкового адміністрування. Виходячи з таких міркувань, залишається сказати, що на противагу системі податкового адміністрування України, системи податкового адміністрування зарубіжних країн характеризуються раціональними та гнучкими податковими політиками, що забезпечують їх ефективність і цим самим враховують інтереси і держави, і територій, і платників.

Основним джерелом більшості дискусійних питань між державними податковими органами та представниками аудиторської діяльності на сьогоднішній день залишається невизначеність найбільш ефективного способу контролю за дотриманням вимог податкового законодавства суб'єктами господарювання. Зокрема, питання ефективності контрольно-перевірочної роботи податкових органів та її підвищення є актуальним протягом усього існування незалежної України.

З точки зору державних органів, серед усієї сукупності форм податкового контролю найефективнішим щодо виявлення правопорушень у сфері оподаткування залишається виїзний податковий аудит, виконання якого покладається на податкову службу, яка на сьогодні набула статусу не лише фіскального органу, а й сервісної служби.

Як сервісна послуга податковий аудит являє собою перевірку фінансово-господарської діяльності клієнта, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених ПК України податків, яка проводиться за місцем знаходження клієнта, на підставі податкових декларацій, фінансової звітності, реєстрів податкового, бухгалтерського обліку, первинних та інших документів [6, с. 41].

Не дивлячись на значну кількість повноважень, що покладаються на податкові органи під час надання сервісної послуги (податкового аудиту), за результатами аналізу даних щодо кількості проведених податкових перевірок та обсягів донарахованих податкових зобов'язань (найбільш значних серед областей України) можна зробити висновки про досить низьку ефективність контролюючої функції податкових органів у частині проведення податкових перевірок (табл. 1) [9, с. 45].

Таблиця 1

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК ЗА 2011 рік

№ з/п	Найменування областей	Кількість проведених податкових перевірок	Питома вага (% до заг. к-ті) перевірок	Додатково нараховано податкових зобов'язань, тис. грн	Середня сума донарахувань за одну перевірку, тис. грн
1	м. Київ	102434	0,233	1727504	17
2	Львівська	34326	0,078	490924	14
3	Донецька	30142	0,068	695373	23
4	Дніпропетровська	25571	0,058	818582	32
5	АР Крим	23624	0,054	107872	5
6	Харківська	19851	0,045	831426	42
7	Київська	19501	0,044	196639	10
8	Запорізька	15642	0,036	539810	35

У таблиці відображено області, в яких проводилась найбільша кількість перевірок. Питома вага платників податків серед усіх областей, у яких за результатами податкових перевірок виявлено порушення, становить 94,8 %, від кількості усіх перевірених.

Відтак, для підвищення якості податкового контролю, як альтернативу податковим перевіркам, що здійснюються податковими органами, основну роль відіграє проведення податкового аудиту незалежними аудиторськими фірмами (аудиторами) і добровільна сплата виявлених за результатами такої перевірки сум недоїмки та фінансових санкцій.

Оскільки незалежний аудит оподаткування спрямований передусім на удосконалення і точність податкових розрахунків клієнта, то головні його функції такі:

- недопущення зловживань і шахрайства у податковій сфері;
- виявлення і виправлення помилок у податкових розрахунках;
- розроблення рекомендацій підприємству-клієнту щодо податкового планування і податкової політики, оптимізація оподаткування;
- сприяння зростанню ступеня довіри користувачів інформації до перевіреної податкової звітності [8, с. 191].

Звісно, має місце думка про те, що при здійсненні податкового аудиту виникають ризики існування корупційних дій аудитора, які можуть призводити до того, що аудитор надасть аудиторський висновок, який не відповідає дійсності. З метою уникнення таких протиправних дій слід визначити та закріпити на законодавчому рівні запобіжні заходи та вимоги, серед яких:

- встановлення чітких критеріїв для акредитації суб'єктів аудиторської діяльності;
- урегулювання термінів, на які між клієнтом та аудитором укладатиметься договір про проведення аудиту або надання аудиторських послуг;
- визначення процедур щодо встановлення ступеня відповідальності та застосування заходів впливу стосовно податкових аудиторів за порушення законодавства;
- надання певного рівня доступу до інформаційних ресурсів Міністерства доходів і зборів на період проведення перевірок для встановлення та відпрацювання податкових ризиків і ризикових операцій тощо.

Документуванню аудиторської перевірки відводиться велика увага, оскільки ця процедура охоплює практично весь процес аудиторської перевірки.

Основні засади документування аудиторської перевірки визначено міжнародними стандартами аудиту (далі — МСА). Згідно з Рішенням Аудиторської палати України від 18.04.2003 року № 122/2, Стандарти аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів є обов'язковими для застосування в Україні [2].

Міжнародний стандарт аудиту 230 «Аудиторська документація» розглядає конкретну відповідальність аудитора за складання аудиторської документації для аудиту фінансової звітності та наводить перелік інших МСА, які містять конкретні вимоги до документації [3].

Істотним недоліком для аудитора під час документування є те, що в жодному з МСА не наводиться хоча б однієї форми робочого документу аудитора (надалі — РДА), відсутні також вказівки щодо складу показників таких документів. На нашу думку, при перевірці, наприклад, податкових накладних з ПДВ, до переліку обов'язкових реквізитів документа, які перевіряються, варто додати ідентифікаційні номери платників-контрагентів (загальний і податковий номер), пільгові та звільнені від оподаткування операції, їх суми тощо.

Запушеність у процедурах документування, низька якість робочих документів аудитора та їх недостатність призводять до низької якості перевірки і, відповідно, до невпевненої оцінки аудитором ризиків суттєвого викривлення. У контексті перевірки податків ці питання є ще актуальнішими, оскільки невпевненість аудитора у розмірах суттєвих викривлень показників декларацій може дорого коштувати замовнику (у разі повторної перевірки з боку податкових органів і накладання штрафних санкцій) або ж викликати сумніви податкових органів щодо якості аудиторської перевірки.

Для покращення роботи аудитора вважаємо за необхідне використовувати робочий документ «Перелік отриманих документів», наведений у табл. 2.

Також під час аудиту податків, обов'язковим завданням незалежного аудитора є перевірка податкових декларацій про майновий стан і доходи, за результатами перевірки яких пропонується застосовувати документ «Перелік виявлених помилок і порушень» (табл. 3).

Таблиця 2

ПЕРЕЛІК ОТРИМАНИХ ДОКУМЕНТІВ

№ з/п	Назва документу	Дата отримання документу	Від кого отримано	Достовірність інформації	Короткий зміст інформації документа
1	Податкова накладна	09.10.13	Головний бухгалтер	Так	Покупець ТОВ «Кристал» Кількість товарів — 12 шт., на суму — 4550,45 грн
2	Договір	12.10.13	Головний бухгалтер	Ні (невідповідність сум з іншими первинними документами, відсутність оригіналу документа у продавця)	Договір про співробітництво з ТОВ «Кристал»

Таблиця 3

ПЕРЕЛІК ВИЯВЛЕНИХ ПОМИЛОК І ПОРУШЕНЬ

№ з/п	Податкова декларація про майновий стан і доходи					Характер порушення
	Найменування рядка	Код	Спосіб обчислення	Сума, грн	Відхилення (+/-), грн	
1	Сума загального річного оподаткованого доходу	08	Рядок 01 колонки 3 + рядок 02 + рядок 04	98970,00	-3000,00	Виправлення суми: занижена сума податку, що підлягає сплаті до бюджету
2	Зменшення суми, яка підлягала перерахуванню до бюджету	16.02	Рядок 15 - рядок 14	—	3000,00	Відсутній розрахунок суми

Безумовно, в процесі аудиторської перевірки відіграють важливу роль і функції внутрішнього аудиту підприємства. Незалежний аудитор перевіряючи стан будь-яких розрахунків платника податків, збираючи усі необхідні докази співпрацює з внутрішнім

аудитором, який у свою чергу повинен краще за всіх розуміти стан господарських операцій підприємства та ймовірність випадків шахрайства.

У публічних акціонерних товариствах, підприємств з іноземними інвестиціями та холдингових компаній зазвичай створюють внутрішні аналітичні відділи, висококваліфіковані аналітики яких займаються оцінкою та слідкують за фінансовим станом подій господарської діяльності підприємства. Для професійного аналітика не є новим поняття «WACC (Weight Average Cost Of Capital)», що означає — середньозважена вартість капіталу.

Даний показник використовується для оцінки необхідності інвестування в цінні папери, проекти та дисконтування очікуваних доходів від інвестицій, а також визначення вартості капіталу компанії. Формула розрахунку показника виглядає таким чином:

$$WACC = K_s \times W_s + K_d \times W_d \times (1 - T),$$

де K_s — вартість власного капіталу;

W_s — частка власного капіталу (по балансу);

K_d — вартість позикового капіталу;

W_d — частка позикового капіталу (по балансу);

T — ставка податку на прибуток.

Але не є новиною і той факт, що в разі погіршення фінансового стану суб'єкти намагаються приховувати такий перебіг подій, побоюючись у подальшому визнання їх банкрутами, або навпаки, іноді для ухилення від виконання зобов'язання визнають себе банкрутами.

Оскільки результати аналізу господарської діяльності підприємства є послугою цілком сумісною з контролем за веденням обліку та складанням фінансової звітності, а також нарахуванням і сплатою податків та інших обов'язкових платежів, то незалежний аудитор під час проведення податкового аудиту має повне право на отримання усієї необхідної інформації для формування доказів, на основі яких буде висловлено його незалежну думку стосовно подальшого функціонування суб'єкта господарювання.

Досліджуючи аналітичну інформацію, зокрема здійснюючи перерахунок показника середньозваженої вартості капіталу, аудитор охоплює одразу кілька важливих елементів перевірки:

— усі показники, для вираження у відсотках, спочатку беруться із фінансової звітності, що дає можливість аудитору перевірити їх на відповідність;

— перевіряється сума позикового капіталу — кредиторської заборгованості на початок та кінець періоду, звіряється інформація, яка надається підприємством та від третіх сторін (кредитних, банківських установ);

— одним із важливих показників є ставка податку на прибуток (T), що дає можливість визначити її розмір;

— якщо ж суб'єкт господарювання оголошує себе банкрутом, то невідповідність сум у розрахунку дає можливість встановити фіктивність банкрутства.

Якщо будь-який з показників, що використовуються у формулі (WACC) виявиться викривленим, це безумовно стане підставою для сумніву аудитора щодо безперервності діяльності підприємства і враховуватиметься під час формулювання аудиторських доказів та надання незалежного аудиторського звіту. У зв'язку з цим, аудитору необхідно виконати додаткові процедури: аналіз та обговорення з управлінським персоналом грошових потоків, прибутку та інших відповідних прогнозів; розгляд умов боргових зобов'язань та угод про позики і визначення того, чи були вони порушені; запити до юрисконсульта суб'єкта господарювання щодо існування судових позовів або претензій та обґрунтованості оцінок їх результатів і фінансових наслідків керівництвом; визначення достатності фінансування для будь-якого запланованого вибуття активів тощо.

На підставі отриманої інформації аудитор повинен також визначити, чи існує суттєва невизначеність щодо спроможності підприємства до безперервної діяльності. Оскільки, якщо така невизначеність має місце, то далі необхідно буде визначення наскільки фінансова звітність достатньо та чітко описує події, що можуть поставити під сумнів здатність подальшого функціонування суб'єкта господарювання.

Результат отриманої інформації впливатиме на думку аудитора. У випадку, коли фінансова звітність достатньо розкриває інформацію, аудитор повинен висловити не модифіковану думку та включити до аудиторського звіту пояснювальний параграф. Якщо фінансова звітність недостатньо розкриває інформацію, аудитор повинен висловити умовно-позитивну або негативну думку залежно від конкретних обставин.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, система оподаткування України зазнала чи-

малих змін, з самого початку її становлення і до сьогоднішнього дня. Недосконалість законодавчого регулювання відносин між платниками податків і податковими органами зумовлює відставання державної системи оподаткування від досвіду зарубіжних країн. Невирішеним на сьогодні залишається питання визначення найефективнішого інструменту, який забезпечував би контроль за дотриманням платниками податків усіх вимог законодавства, підвищував ступінь довіри до суб'єктів господарювання та стимулював платників до усвідомлення необхідності законності та правомірності їх дій. Позитивним залишається той факт, що підписання Генеральної угоди про співробітництво та взаємодію між Аудиторською палатою України та Державною податковою службою України дав можливість незалежному аудиту піднятися на «новий» рівень, що підтверджує вагомість значення ролі аудиторської діяльності України не лише як підприємницької діяльності, а й з точки зору передумови покращення ефективності державного податкового контролю. Незалежним аудиторам, в свою чергу варто не забувати про якість послуг, які вони надаватимуть суб'єктам, відповідально ставитись до процесу документування під час перевірки. Одними з важливих аспектів чого є дотримання ними усіх вимог законодавчих та нормативно-правових актів щодо роботи аудитора, вчасне слідкування за можливостями їх змін і правильний підхід до документування в процесі самої перевірки.

Бібліографічний список

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI (редакція від 03.04.2014 р.).
2. Рішення Аудиторської палати України від 18.04.2003 р. № 122/2.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2012 року). <http://www.apu.com.ua>.
4. Налоговый кодекс Российской Федерации от 31.07.1998 г. № 146-ФЗ (действующая редакция от 03.11.2013).
5. Бабіч В., Поддєрьогін А. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності в Податковому кодексі України // Бухгалтерський облік і аудит. — 2013. — № 4. — С. 41–45.

6. Дмитренко Є.В. Податковий аудит, як сервісна послуга органів державної податкової служби та найбільш ефективна форма податкового контролю // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 19. — С. 41–45.

7. Лебединець Т. Роль внутрішнього аудиту в запобіганні та виявленні шахрайства // Незалежний аудитор. — 2013. — № 7(18). — С. 60–63.

8. Петрик О.А. Сутність аудиту оподаткування підприємств згідно з нормами Податкового кодексу України та порядок його організації // Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». — К., 2012. — С.190–197. <http://ena.lp.edu.ua>.

9. Проскура К.П. Організація та методичне забезпечення податкового аудиту як елемента податкового контролю // Незалежний аудитор. — 2013. — № 5 (III). — С. 43–48.

10. Риженко І.Є. Державний податковий аудит у системі податкового контролю України // Вісник Університету Банківської справи Національного банку України. — 2012. — № 1(13). — С. 224–227.

References

1. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 roku № 2755-VI (redaktsiya vid 03.04.2014 r.) [The tax code of Ukraine of 02.12.2010 № 2755-VI] [In Ukrainian]

2. Rishennya Audytorskoi palaty Ukrainy vid 18.04.2003 r. № 122/2 [Decision of Audit chamber of Ukraine of 18.04.2003 № 122/2]. [In Ukrainian]

3. Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, oglyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnih posluh (vydannya 2012 roku). [International standards of quality control, audit, inspection and other ways of providing confidence and concomitant services (edition of 2012)] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://www.apu.com.ua>. [In Ukrainian]

4. Nalogovyi kodeks Rossiyskoy Federatsyy ot 31.07.1998 g. № 146-FZ (deystvuyushchaya redaktsiya ot 03.11.2013) [The tax code of Russian Federation of 31.07.1998 g. № 146-FZ]. [In Russian]

5. Babich, V., Podderogin, A. Sproshchena systema opodatkuvannya, obliku ta zvitnosti v Podatkovomu kodeksi Ukrainy [Simplified system of taxation, accounting and reporting in the tax code of Ukraine] // Bukhgalterskyi oblik i audyt. — 2013. — № 4. — P. 41–45. [In Ukrainian]

6. Dmytrenko, Ye. V. Podatkovyi audyt, yak servisna posluha organiv derzhavnoi podatkovoi sluzhby ta naybilsh efektyvna forma podatkovoho kontrolyu [Tax auditing as a service of state tax authorities and the most

effective form of tax control] // Investytsii: praktyka ta dosvid. — 2012. — № 19. — P. 41–45. [In Ukrainian]

7. Lebedynets, T. Rol vnutrishnoho audytu v zapobihanni ta vyyavlenni shakhraystva [The role of internal auditing in preventing and revealing fraud] // Nezalezhnyi audytor. — 2013. — № 7 (18). — P. 60–63. [In Ukrainian]

8. Petryk, O. A. Sutnist audytu opodatkovannya pidpryemstv zhidno z normamy Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta poryadok yoho organizatsii [Essence of auditing taxation of enterprises accordingly to the standards of the tax code of Ukraine and order of it's organization] // Elektronnyi naukovyi arkhiv Naukovo-tekhnichnoi biblioteky Natsionalnoho universitetu «Lvivska politekhnika». — K. — 2012. — P. 190–197. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu do materialiv: <http://ena.lp.edu.ua>. [In Ukrainian]

9. Proskura, K. P. Orhanizatsiya ta metodychne zabezpechennya podatkovoho audytu yak elementa podatkovoho kontrolyu [Organization and methodical provision of tax audit as an element of tax control] // Nezalezhnyi audytor. — 2013. — №5 (III). — P. 43–48. [In Ukrainian]

10. Ryzhenko, I. E. Derzhavnyi podatkovy audit u systemi podatkovoho kontrolyu Ukrainy [State tax audit in the system of tax control of Ukraine] // Visnyk Universytetu Bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy. — 2012. — № 1(13). — P. 224–227. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 27 травня 2014 р.

УДК 657.6

Щербакова Наталья Андреевна,

к.э.н., доц., доцент кафедры аудита

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: scherb@meta.ua

Кротова Ольга Геннадиевна,

студентка учетно-экономического факультета

ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

(03680, Украина, Киев, проспект Победы, 54/1)

E-mail: kapriz_881992@mail.ru

РОЛЬ АУДИТА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

АННОТАЦИЯ. Обнаружение недостатков налогового администрирования в Украине, по сравнению с опытом зарубежных стран, а также определение роли независимого аудита, как предпосылки к повышению эффективности налогового контроля являются наиболее привлекательным источником дискуссий настоящего.

В статье проанализировано значение и различия налогового и независимого аудита, определены преимущества и недостатки государственного администрирования налогов, по сравнению с опытом зарубежных стран. Определены задачи независимого и налогового аудита в обеспечении эффективности государственного контроля. Обоснование подходов к усовершенствованию методов документирования аудиторских проверок и контроля их качества, а также вычисление вариантов укрытия финансовых результатов субъектами хозяйственной деятельности в дальнейшем окажут содействие на улучшение качества аудиторских проверок. Благодаря увеличению количества аудиторских проверок будет повышаться степень доверия пользователей и контролирующих органов к финансовой отчетности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: налог, налоговый учет, система налогообложения, администрирование налогов, независимый аудит, налоговый аудит.

UDC 657.6

Shcherbakova Natilia Andriivna,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,

Associate Professor of Department of Auditing

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: scherb@meta.ua

Krotova Olha Genadiivna

Student, Department of Accounting and Economics

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: kapriz_881992@mail.ru

THE ROLE OF AUDITING IN TAX ADMINISTRATION EFFICIENCY IMPROVEMENT IN UKRAINE

ABSTRACT. *One of the most engaging sources of discussions nowadays are detection of drawbacks of tax administration in Ukraine comparing to the experience of foreign countries and determining the role of independent auditing as a precondition for increasing efficiency of tax control.*

The meaning and distinctions between tax and independent auditing are analyzed in the article, advantages and drawbacks of state tax administration are defined comparing to the practice of foreign countries. The tasks of tax and independent auditing as to ensuring efficiency of state control are designated. Justifying approaches to improving documentation on audit and controlling their quality, also finding out the variants of concealing results of activity of entities will facilitate the quality of audit in future. Level of trust of users and supervisory authorities to financial statements will rise due to increasing the amount of audit.

KEY WORDS: *tax, tax accounting, tax system, tax administration, independent auditing, tax auditing.*

Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / [відп. ред. А. М. Мороз].
2014. Випуск 2 (24). 1—280.